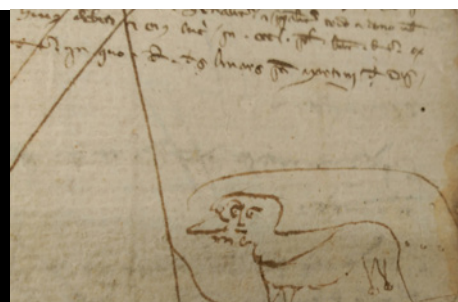

**CUSTODIAR, PASTURAR I ENGREIXAR.
Els inicis de la ramaderia comercial
al massís de les Gavarres (s.XIV)**

Lluís Sales i Favà

Biblioteca Lluís Esteva - 15

Custodiar, pasturar i engreixar.
*Els inicis de la ramaderia comercial al
massís de les Gavarres (s.XIV)*

Lluís Sales i Favà

La **Biblioteca Lluís Esteva** neix de la voluntat de publicar els treballs guanyadors del Premi Joan Xirgo, organitzat pel Consorci de les Gavarres des de l'any 2001. La col·lecció pren el nom de Lluís Esteva i Cruañas (Sant Feliu de Guíxols, 1906-1994), que va dedicar una gran part de la seva vida a la descoberta, l'estudi i la divulgació del patrimoni històric.

Edita:

**Consorci
Gavarres**

Diputació de Girona

Col·laboren:

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Acció Climàtica,
Alimentació i Agenda Rural**

Generalitat de Catalunya
**Delegació Territorial del Govern
a Girona**

Consell
Comarcal
del Gironès

© Consorci de les Gavarres
Finca Camps i Armet, s/núm.
17121 Monells
e-mail: consorci@gavarres.cat
www.gavarres.cat
Fotografia de portada: Lluís Sales. Fons: AHG-07, 3 (1.10.1335)
Disseny gràfic i maquetació: 3 de Nou Publicitat

Abreviatures	13
Prefaci	15
CAPÍTOL 1. LES COMANDES DE BESTIAR A MITJAN SEGLE XIV: ESTRUCTURA DOCUMENTAL, EXERCICI I EXECUCIÓ	
1. PREÀMBUL	19
2. L'estructura bàsica de les comandes de bestiar	22
2.1 Les clàusules de les comandes a mig lucre	28
2.2 Obligacions, renúncies, testimonis i anotacions	33
3. Axaugata et absoluta: la liquidació del deute	37
4. Vendre i transportar els drets sobre les comandes de bestiar	42
5. Negociar i disputar les comandes de bestiar	46
5.1 Casos a les corts jurisdiccionals i processos judicials	50
6. Les comandes de bestiar en moviment: les funcions econòmiques	53
6.1 Capitalitzar el propi bestiar	54
6.2 Hipotecar el bestiar	56
6.3 Comandes per a pagar l'adquisició del bestiar de càrrega	57
6.4 Els dipòsits de bestiar. Cessió desinteressada?	59
7. A mode de conclusió	60
CAPÍTOL 2. EL MERCAT DE BESTIAR A LES GAVARRES I EL SEU ENTORN AL SEGLE XIV	
1. EL MERCAT	
1.1 Preàmbul	63
1.2 El volum del negoci ramader a les Gavarres	65
1.3 L'oferta de bestiar	67
1.4 El mercat i la conjuntura	68
1.5 L'estacionalitat del mercat ramader	75
1.6 La xarxa de mercats ramaders	78
1.6.1 El mercat de Caldes	78
1.6.2 El mercat de Cassà de la Selva	81
1.6.3 El mercat de Monells	82
1.6.4 El mercat de Corçà	84
1.6.5 El mercat de Sant Feliu de Guíxols	85
1.7 Mercats estancs, mercats complementaris	85
1.8 Conclusions	89

2. ELS ANIMALS

2.1 Preàmbul	94
2.2 Els bous	99
2.3 Les vaques i d'altres bovins	108
2.4 Els equins	112
2.5 Els ovicaprins	118
2.6 Els porcins	125
2.7 L'apicultura	129
2.8 Aviram, coloms, gossos i animals salvatges	135
2.9 A mode de conclusió	139

CAPÍTOL 3. ELS HOMES I ELS ANIMALS

1. INVENTARIS I RELACIONS DE BESTIAR. UNA INSTANTÀNIA DELS MASOS	143
2. EL BESTIAR DELS MASOS A TRAVÉS DE LES ACTES JURISDICCIONALS	149
3. EL BESTIAR I ELS MASOS A CASSÀ DE LA SELVA AL SEGLE XIV: UN ESTUDI DE CAS	150
3.1 Els ritmes de la reposició del bestiar	152
3.2 El mercat del bestiar va fomentar l'acumulació de deutes?	154
3.3 Masos que venen i masos que compren	156
3.4 Bonanat Alagot, un tractant d'animals a Cassà de la Selva (1331-1370)	159
4. CONCLUSIONS	165
CONCLUSIONS GENERALS	167
BIBLIOGRAFIA	175
APÈNDIXS (taules, gràfics, mapes)	
Taula 1. Protocols notarials consultats (Arxiu Històric de Girona)	187
Gràfic 1. Disponibilitat de dades als llibres notarials	191
Taula 2. Tipus documentals relacionats amb el mercat de bestiar a les notaries de les Gavarres (c. 1330-1370)	196
Taula 3. Formes de descriure les comandes de bestiar (selecció documental)	196
Gràfic 2. Incorporacions de numerari en les comandes de bestiar. Notaries de les Gavarres, c. 1330-1370	197
Taula 4. Cancel·lacions de comandes de bestiar (Gavarres, c. 1330-1370)	198
Gràfic 3. Usos econòmics de les comandes de bestiar	199
Taula 5. Volum de caps de bestiar transferits en funció de la tipologia del contracte (Monells, 1330-1369)	200

Taula 6.	Estimació del volum de contractacions al mercat de bestiar de les Gavarres (1330-1370)	200
Taula 7.	Total de caps de bestiar documentats en els contractes (1328-1371)	201
Gràfic 4.	Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Caldes de Malavella (1332-1369)	202
Gràfic 5.	Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)	202
Gràfic 6.	Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Monells (1330-1369)	203
Gràfic 7.	Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Corçà (1352-1370)	203
Gràfic 8.	Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes, comandes). Mercat de Sant Feliu de Guíxols (1339-1369)	204
Gràfic 9.	Contractacions al mercat de bestiar a Caldes de Malavella i Monells (1330-1369)	204
Taula 8.	Evolució de la proporció d'animals contractats a Caldes de Malavella (1332-1369)	205
Gràfic 10.	Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Caldes de Malavella (1332-1369)	206
Gràfic 11.	Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)	207
Gràfic 12.	Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Monells (1330-1369)	208
Gràfic 13.	Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Corçà (1352-1370)	209
Gràfic 14.	Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de St. Feliu de Guíxols (1339- 1369)	210
Gràfic 15.	Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Caldes de Malavella (1331-1369)	211
Gràfic 16.	Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)	212
Gràfic 17.	Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Monells (1330-1369)	213
Gràfic 18.	Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Corçà (1352-1370)	214
Gràfic 19.	Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de St. Feliu de Guíxols (1339-1369)	215
Gràfic 20.	Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Caldes de Malavella	

(1331-1369)	216
Gràfic 21. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)	217
Gràfic 22. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Monells (1330-1369)	218
Gràfic 23. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Corçà (1352-1370)	219
Gràfic 24. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de St. Feliu de Guíxols (1339-1369)	220
Gràfic 25. Comandes a mig lucre al mercat de bestiar de Caldes de Malavella (1331-1369). Recompte mensual	221
Gràfic 26. Comandes a mig lucre al mercat de bestiar de Monells (1330-1369). Recompte mensual	222
Gràfic 27. Comandes de dipòsit simple al mercat de bestiar de Caldes de Malavella (1331-1369). Recompte mensual	223
Gràfic 28. Comandes de dipòsit simple al mercat de bestiar de Monells (1330-1369). Recompte mensual	224
Gràfic 29. Debitoris per compres de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Caldes de Malavella (1330-1370)	225
Gràfic 30. Debitoris per compres de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Monells (1330-1369)	226
Mapa 1. Àrees prioritàries d'influència dels mercats de bestiar de l'àmbit de les Gavarres al segle XIV	227
Taula 9. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Caldes de Malavella, 1332-1369	228
Taula 10. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Caldes de Malavella. Evolució, 1332-1369	231
Taula 11. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Cassà de la Selva, 1328-1371	233
Taula 12. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Monells, 1330-1369	235
Taula 13. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Monells. Evolució, 1331-1369	239
Taula 14. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Corçà, 1352-1370	242
Taula 15. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Sant Feliu de Guíxols, 1339-1369	244
Taula 16. Contractes amb clientela de Cassà de la Selva en els mercats de bestiar de les Gavarres (1328-1371)	245
Gràfic 31. Correlació entre la distància i el pes les compravendes. Mercat de bestiar de Caldes de M. (1331-1369)	246
Taula 17. Contractes amb clientela de Llagostera en els mercats de	

bestiar de les Gavarres (1328-1371)	247
Gràfic 32. Contractes de bestiar amb clientela de Llagostera. Mercat de Caldes (1341-1360)	248
Taula 18. Els preus en el mercat dels bous (1328-1371)	249
Taula 19. Els preus en el mercat de les vaques (1328-1371)	249
Taula 20. Els preus en el mercat d'ases i someres (1328-1371)	250
Taula 21. Els preus en el mercat de muls i mules (1328-1371)	250
Taula 22. Evolució en la mida dels ramats d'ovicaprins del mercat (1330-1369)	251
Taula 23. Els preus en el mercat dels ovicaprins (1335-1367)	251
Taula 24. Els preus en el mercat dels porcins (1335-1369)	252
Taula 25. Ruscs a les Gavarres i el seu entorn. Recull documental (1329-1368)	254
Mapa 2. Mercat de bestiar de Cruïlles, Santa Pellaia i Sant Cebrià dels Alls (segle XIV)	256
Taula 26. El bestiar en els masos de l'àrea de les Gavarres (1328-1370)	257
Taula 27. Accions a les corts jurisdiccionals relatives al bestiar	259
Taula 28. Unitats domèstiques de Cassà de la Selva implicades en el mercat de bestiar (1328-1371)	260
Taula 29. La polarització del mercat de bestiar a través dels veïnats (1328-1371)	266
Gràfic 33. Els clients en el mercat de bestiar i les seves relacions. El cas dels veïns de Cassà de la Selva (1328-1371)	267
Taula 30. Els contractes en el mercat de bestiar de Bonanat Alagot (1331-1370)	268
Annex documental (corresponent al capítol 1)	269

ABREVIATURES

Arxius

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.

ADG: Arxiu Diocesà de Girona.

AHG: Arxiu Històric de Girona.

Altres

d.: diners.

l.: lliures.

s.: sous.

La historiografia ibèrica del darrer mig segle ha centrat alguns esforços en l'estudi de la transhumància baixmedieval i moderna, així com de les institucions locals (*lligallos*) i supraregionals (les mestres) que la sostenien¹. El sistema de pastures, la seva gestió i els conflictes entre companyies ramaderes o localitats són un altre grup de temes que, en paral·lel, han configurat les línies de recerca².

En concordança amb aquest interessos, per a l'Edat mitjana central i els darrers segles del període, el focus ha recaigut sobre la ramaderia senyorial, controlada sovint per les grans institucions monacals³. En aquesta esfera, a Catalunya i a l'Aragó hi ha un bon nombre de treballs que fan èmfasi en la relació muntanya-plana, incidint en la zona del Pirineu i també en la resta d'escals del cicle transhumant⁴.

¹ L'obra seminal en els estudis sobre la Mesta castellana és la de KLEIN, Julius, *The Mesta. A study in spanish economic history: 1273-1836*, Harvard University Press, Cambridge, 1920. Vegeu un bona síntesi de treballs sobre les institucions de la transhumància a FERNÁNDEZ OTAL, José Antonio, "La ganadería y la transhumancia en Aragón: una visión historiográfica" in Castán Esteban; Serrano Lacarra (coord.), *La transhumancia en la España mediterránea. Historia, Antropología, Medio Natural, Desarrollo natural*, Ceddar, Saragossa, 2004, p. 109-175.

² Per exemple en els casos de FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "Les pastures i la ramaderia a la governació d'Oriola en el segle XIV", *Miscel·lània de textos medievals*, 7 (1994), p. 79-139, i de la mateixa autora, "Emprius i béns comunals a l'Edat Mitjana", in BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (eds.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, p. 33-65; o de FERNÁNDEZ TRABAL, Josep, "Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 10 (1989), p.189-220 i del mateix autor "Béns comunals a l'Edat Mitjana: un estat de la qüestió", in BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1996, p. 67-74. Vegeu també RIERA MELIS, Antoni, "El valor dels erms: la gestió de les pastures a Catalunya (segles XI-XIII)", in SABATÉ, Flocel (ed.), *Natura i desenvolupament. El medi ambient a l'Edat Mitjana*, Pagès Editors, Lleida, 2007, p.221-250.

³ En són només un parell d'exemples ERITJA, Xavier, "Hàbitat i espai ramader a la regió de Lleida (s.XII)" in BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1996, p. 75-90 o també HINOJOSA MONTALVO, J., "La ganadería en el Elche medieval", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 14 (2003-2006), p. 145-208.

⁴ Vegeu treballs de diferents espais: LALIENA CORBERA, Carlos; UTRILLA UTRILLA, Juan F.; NAVARRO ESPINACH, Germán, "La evolución histórica del paisaje rural en los Pirineos durante la Edad Media: explotación agropecuaria y recursos forestales", in SABIO, Alberto; IRIARTE, Iñaki. (ed.), *La construcción histórica del paisaje agrario en España y Cuba*, Instituto de Estudios Altoaragoneses. Universidad de Zaragoza. Los Libros de la Catarata, Saragossa, 2003,

D'altra banda, la ramaderia estant, que majoritàriament es trobava en mans de la pagesia o custodiada per aquesta, ha estat un assumpte força menys garbellat i que avui encara no compta amb monografies⁵. La imatge dels bous esquelètics i els xais de poc pes evocada per Fernand Braudel⁶ sura encara en bona part de la literatura dels historiadors ruralistes; autors que descriuran la cria de bestiar de forma secundària, tot categoritzant-la com una activitat de complementarietat, sotmesa a la preeminència de l'agricultura i fortament limitada pel que fa al creixement dels ramats⁷.

Amb la introducció dels paradigmes historiogràfics de la revolució comercial baixmedieval i també del vincle mas-ciutat, la ramaderia pagesa té l'oportunitat d'abandonar la zona de penombra. En el trànsit dels segles XII al XIII, a partir de l'extensió de les viles-mercat que centralitzaven un espai rural, sabem avui que el pagesos van poder ampliar l'estoc de bestiar. A la vegada, a aquests mercats, hi aportarien l'excedent ramader per a la seva comercialització. A més, els pagesos hi haurien manllevat bestiar per a l'engreix. Un manlleu que es donava en el marc d'operacions comercials per les quals ulteriorment es conduïa els animals cap als centres de consum urbans. La descripció d'aquests viatges d'anada i de tornada, amb animals o amb productes derivats, és el que defineix el plantejament del treball que teniu a les mans.

L'estudi, centrat en el massís de les Gavarres i en les planes que l'envolten entre 1330 i 1370, aborda en un primer capítol els contractes més característics a través del qual les famílies pageses van obtenir bestiar en aquest període. En el segon capítol, s'estudia la dinàmica del mercat de bestiar pagès en aquesta àrea per més endavant descriure cadascun dels tipus d'animals que entraven en les transaccions. Finalment, en la darrera part del treball s'incideix en el paper del bestiar en l'economia del mas i en quins grups socials van participar, com a tractants, en aquest mercat.

p. 53- 64; DENJEAN, Claude, "Gens des villes ou peuples des montagnes? Regards sur les Pyrénées (XIIe-XVe siècle)", *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public*, 34 (2003), p. 293-314; CODINA VIALETTE, Olivier, "Del dret d'orri al cortó. Evolució de la ramaderia ovina a Andorra (segles XV-XIX)", *Estudis d'Història Agrària*, 18 (2005), p. 91-110.

⁵ Tot i que sí amb treballs aïllats i de gran interès, d'entre els que destaquen els centrats a les comarques de Castelló, una regió que al segle XV presentava una ramaderia ovina integrada en circuits internacionals de comerç de la llana. Vegeu per exemple GUINOT, Enric, "La ramaderia al Maestrat medieval: entre l'expansió i la crisi", *Estudis Castellonencs*, 5 (1992-1993), p.255-274 i de VICIANO, Pau, "El mercat d'animals de treball en una vila valenciana al segle XV", *Recerques*, 52-53 (2006), p. 141-159.

⁶ BRAUDEL, Fernand, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Fondo de Cultura Económica, México D.F., 1963.

⁷ Sobre la història de la ramaderia, vegeu la col·lecció de treballs aplegats fa ja més de 20 anys per GIRALT I RAVENTÓS, Emili, *Contribució a una bibliografia per a la història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans: IV Col·loqui d'Història Agrària*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1995. També publicades en aquell període, resulten molt suggeridores les propostes de Manuel Riu sobre les tasques historiogràfiques pendents en el camp de la ramaderia: RIU RIU, Manuel, "Ramaderia i arqueologia a Catalunya medieval", in *La vida medieval als dos vessants del Pirineu. 3r Curs d'Arqueologia d'Andorra del 30 de setembre al 4 d'octubre de 1991*, Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1995, p. 110-122.

L'àrea estudiada és el massís de les Gavarres i tres de les planes que l'envolten: la part nord de la plana selvatana, la part meridional de la plana del Ter i la vall d'Aro. Les Gavarres són un espai d'uns 40.000 ha. de muntanya baixa mediterrània al nord-est català. De forma allargassada, s'estén entre la ciutat de Girona i Calonge, a tocar de la costa del Mediterrani. A la baixa edat mitjana, com avui, els principals nuclis habitats se situaven a les depressions que envolten el massís. Els habitants dels masos de la muntanya s'hi traslladaven periòdicament per anar a mercat. Aquest treball ha estat elaborat amb una base documental extensa, corresponent a les actes dels notaris, i secundàriament dels registres de cort del batlle, de cinc d'aquestes localitats: Caldes de Malavella i Cassà de la Selva a l'oest, Sant Feliu de Guíxols a la vall d'Aro, i Corçà i Monells al vessant empordanès. Cadascuna d'aquestes comunitats comptava amb una sola oficina notarial, que solia ser de destret senyorial.

S'han exumat totes les notícies relatives a la ramaderia i el bestiar d'un total de 142 registres de protocols notariaus; 47 corresponen a Caldes, 22 a Cassà, 18 a Monells, 13 a Corçà i 42 a Sant Feliu. A més a més, cal comptar 4 registres de cort de Monells i 18 de Caldes i Cassà. La cronologia coberta per aquests registres és desigual entre les notaries (cf. **taula 1**). En alguns casos presenten buits importants. Tal i com s'aprecia al **gràfic 1**, Caldes de Malavella i Cassà de la Selva són les dues localitats més ben representades. En el primer cas, entre 1330 i 1370, es disposa de les actes corresponents a 326 mesos d'un total de 492 (66%). L'extrem oposat és Corçà, notaria per la qual tan sols tenim les actes de 112 mesos, que corresponen al 22,7% i on la primera sèrie consistent de dades no apareix fins el 1352.

D'altra banda, el treball també es nodreix de notícies provinents de 4 registres del notari gironí Ramon Viader (amb una cronologia 1328-1329 i 1338-1340), qui entre d'altres va treballar amb un cert nombre de clients provinents de la zona de les Gavarres més propera a Girona. Completen la mostra les informacions provinents de la sèrie Notularum de l'Arxiu Diocesà de Girona i de la sèrie de Cancilleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Les fonts editades i els treballs consultats consten a l'apartat bibliogràfic.

Barcelona, tardor del 2018

CAPÍTOL 1

LES COMANDES DE BESTIAR A MITJAN SEGLE XIV: ESTRUCTURA DOCUMENTAL, EXERCICI I EXECUCIÓ.

1. PREÀMBUL

En els darrers anys s'ha assenyalat l'important augment de l'activitat ramadera en l'àmbit rural de l'Europa occidental ja a les acaballes del segle XIII, i sobretot durant la centúria posterior¹. Al segle XIV, la minva de mà d'obra disponible provocada per les catàstrofes demogràfiques hauria fet disminuir la superfície cultivada al continent i l'abandonament de les terres marginals i més improductives. Al seu torn devia disminuir la demanda de gra, fent caure els preus agrícoles. El resultat de tot plegat; la tendència dels pagesos i també dels senyors a convertir en pastures terres anteriorment dedicades al conreu i centrar els esforços en la ramaderia. En comparació a l'agricultura, la ramaderia és una activitat jutjada com a menys exigent en relació a la força de treball necessària, però que en canvi requeria de més superfície.

Parlar d'un canvi *radical* en el model productiu pot resultar operatiu per a l'Europa del nord i atlàntica, especialment per a les regions muntanyoses². Mentrestant, a les zones no pirinenques de Catalunya, els canvis devien produir-se de forma progressiva i amb *diàleg* amb l'agricultura. L'extensa documentació disponible per a la catorzena centúria apunta un increment general de l'activitat ramadera al llarg d'aquest període en comparació al segle precedent. Aquí, l'auge d'aquesta activitat estaria sobretot lligat a l'especialització de les ciutats, que eren grans centres consumidors de carn de boc, de moltó, dels bovins o de l'aviram. Centres urbans que, al seu torn, eren seus d'alguns dels processos d'una indústria drapera en creixement que requeria la llana dels ramats d'ovins³. L'engreix i custòdia del bestiar prioritàriament tenia lloc al medi rural, en convivència amb l'agricultura i amb esquemes no sempre transhumants. Aquest article centra l'atenció sobre el territori de les Gavarres i el seu entorn més proper.

¹ CAMPBELL, Bruce M.S, "Land, Labour, Livestock and Productivity Trends in English Seigniorial Agriculture, 1208-1450" in CAMPBELL, Bruce M.S; OVERTON, Mark (eds.), *Land, Labour and Livestock: historical studies in European agricultural productivity*, Manchester, Manchester University Press, 1991, p. 144-182, i del mateix autor, *English seigniorial agriculture 1250-1450*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000. Vegeu-ne també les reflexions de MORARD, Nicolas, "L'élevage dans les Préalpes fribourgeoises: des ovins aux bovins (1350-1550)", in FOURNIER, G. (ed.), *L'élevage et la vie pastorale dans les montagnes de l'Europe*, Clermont- Ferrand, Institut d'Etudes du Massif Central, 1984, p.15-26

² BOIS, Guy, *La gran depresión medieval: siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2001, p. 79-80.

³ Vegeu FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "Emprius i béns comunals...", *op.cit.*

La documentació disponible proporciona una àmplia gamma de notícies sobre la cabanya de bestiar en aquest espai geogràfic⁴. En tenim referències en els capbreus senyoriais (que solen citar els censos prestats en forma d'animals o de productes secundaris), en la documentació generada pels delmadors que gravaven alguns productes ramaders, o en els diferents contractes i arrendaments assentats en els protocols notariais. Entre aquests darrers, destaquen els relatius a la fiscalitat (les imposicions de la carn, el dret de barra, els diferents impostos sobre la renda) i als monopolis senyoriais (les carnisseries de les viles i també les ferreries). Tampoc poden oblidar-se la riquesa de detalls oferta pels massa fugissers inventaris de masos. Ara bé, la presència de la ramaderia en aquest espai geogràfic s'acredita de forma més sòlida gràcies als contractes produïts en el mercat de bestiar. Closos entre particulars, aquests contractes són els arrendaments i els lloguers d'animals, les compravendes de bestiar (les àpoques i debitoris per aquests conceptes) i, sobretot, les comandes.

La comanda de bestiar fou una modalitat de negoci estesa arreu de l'Europa occidental durant el període baixmedieval que, a grans trets, consistia en la cessió temporal de bestiar d'un comandant a mans d'un comendatari, a canvi d'una quantitat de diners que podia ser, o no, proporcional al benefici obtingut amb l'explotació dels animals. Ens interessem per aquest producte tant per la seva ubiqüitat a les fonts com perquè fins a dia d'avui ha estat relativament descuidat per la historiografia. Tot i que aquest és un estudi de cas efectuat a partir del buidatge de protocols notariais de cinc localitats de l'àmbit de les Gavarres (Caldes de Malavella, Cassà de la Selva, Sant Feliu de Guíxols, Monells i Corçà), les reflexions que hi proposem volen ser una contribució a la recerca sobre les formes de vida de la pagesia en un context més general.

Entre les tres tipologies documentals relatives al mercat de bestiar que resulten més freqüents (compravendes, debitoris per compravendes i comandes de bestiar)⁵, s'han localitzat un total 3.082 documents als volums pertanyents a les notaries esmentades (cf. **taula 2**). Tal i com s'ha indicat en el prefaci, aquest buidatge correspon a cronologies desiguals i a sèries de protocols que presenten interrupcions. Les comandes de bestiar representen pràcticament tres quartes part dels documents, si bé a Cassà de la Selva fins el 87% del negoci relatius al bestiar passaven per la contractació d'una comanda. En el pol oposat, a Monells, el volum de debitoris i de comandes de bestiar no és tan desigual (42% els primers, 53% els segons).

⁴ Tal i com destacava MALLORQUÍ, Elvis, "Masos agraris o ramaders? El cas de Cruïlles i Sant Cebrià dels Alls a la primera meitat del segle XIV", in BOLÒS, Jordi; JARNE, Antonieta; VICEDO, Enric (eds.), *Família pagesa i economia rural : VII Congrés sobre Sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Diputació de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010, p. 169-199.

⁵ Els lloguers i arrendaments de bestiar apareixen tan sols de forma testimonial i en circumstàncies generalment no relacionades amb la ramaderia *pagesa*, sinó amb el transport de mercaderies. El volum d'àpoques i de debitoris que poden relacionar-se, de forma directa, amb la ramaderia és també menor.

Les primeres comandes de bestiar documentades a Catalunya daten de la dècada de 1230⁶, tot i que no és fins el segle següent que van esdevenir omnipresents en els àmbits rurals a la Corona d'Aragó. Es presenten sota diferents denominacions i modalitats, en funció de l'espai regional i de les contingències ecològiques. Així, mentre a la Mallorca senyorialitzada s'ha documentat que els grans ramats de bestiar podien ser entregats juntament amb esclaus que tenien l'encàrrec de custodiar els animals⁷, al Maestrat els contractes de *mitjaneria* eren la forma que trobaven els intermediaris locals per a col·locar el bestiar entre els seus veïns més pobres⁸. Posteriorment, els entregarien als mercaders italians, que n'eren els titulars, i de fet monopolitzaren el mercat local al llarg del segle XV. A la Cerdanya, per contra, a finals del segle XIII es detecten més compravendes que no pas comandes de bestiar; tot i que s'escollia un o altre negoci en funció del tipus d'animal i del seu rendiment⁹. La comanda de bestiar apareix, per tant, com un contracte enormement versàtil.

A les Gavarres baixmedievals tractem amb comandes de bestiar acordades entre veïns (habitants del mateix veïnat o parròquia) o bé assignades pels mercaders provinents de centres urbans. Localitzem, en tot cas, ramats de volum reduït en mans de famílies pageses i que podien constituir la darrera baula d'un mercat integrat de bestiar que s'estenia fins a les ciutats consumidores.

⁶ SERRA CLOTA, Assumpta, "Entre una ramaderia senyorial i una ramaderia pagesa (segles X-XIII)", *Estudis d'Història Agrària*, 2001 (14), p. 41-62. Aquesta cronologia coincideix amb la que constata per a l'àmbit francès LE MENÉ, Michel, "Les redevances a part de fruits dans l'Ouest de la France au Moyen Age", in *Les revenus de la terre, complant, champart, métayage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*, Actes des Viles Journées Internationales d'Histoire de l'Abbaye de Flaran. Septembre 1985, Auch, Presses Universitaire du Mirail, 1987, p. 22-23. L'autor relacionà l'aparició d'aquests contractes a mitjan segle XIII amb la mitgeria aplicada a l'agricultura dels cereals, ja que ambdós (cessió del bestiar i de la terra) solien produir-se de forma conjunta. A Mugello, al segle XV, els senyors de la terra que cedien terres en règim d'aparceria proporcionaven a la vegada préstecs i animals en règim de mig lucre per afavorir la instal·lació de la pagesia en els seus dominis. Vegeu JEAN EMIGH, Rebecca, "Loans and livestock: comparing landlords' and tenants' declarations from the Catasto of 1427", *The Journal of European Economic History*, 25, 2 (1996), p. 705-723.

⁷ SOTO, Ricard, "Ovelles, vaques, porcs i eclesiàstics (algunes consideracions sobre la ramaderia balear a l'Edat Mitjana, segles XI-XIV)", *Estudis d'Història Econòmica*, 1 (1992), p. 13-29.

⁸ Vegeu, entre d'altres, GUINOT, Enric, "La ramaderia al Maestrat..." *op.cit.* i també ROYO PÉREZ, Vicent, "Elits rurals i xarxes mercantils al nord del País Valencià baixmedieval. El comerç i la manufactura de la llana a Vilafranca (1393-1412)", *Recerques*, 60 (2010), p. 25-56. Vegeu la bibliografia recollida per aquest darrer al respecte.

⁹ RENDU, Christine, "Un aperçu de l'économie cerdane à la fin du XIIIème siècle: draps, bétails et céréales sur le marché de Puigcerdà en 1280-1281", *Quaderns d'Estudis Cerdans*, 1 (1991), p. 85-106, especialment p. 91 i 92. Vegeu per últim les diferents opcions contractuals de la ramaderia alta-ragonesa en els segles XV i XVI, on es plantejaven solucions molt semblants a les que es descriuen a continuació pel cas gavarrenc: comandes a mig guany o *mediaterías*, comandes simples i arrendaments de bestiar: GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel, *Documentos sobre ganadería altoaragonesa y pirenaica (siglos XV y XVI)*, Saragossa, ed. El Justicia de Aragón, 2007.

Entre 1328 i 1371, a les notaries de les Gavarres es localitzen dues grans modalitats de comandes de bestiar. D'una banda, existí la comanda a mig lucre, per la qual el comandatari prometia el retorn del capital inicial aportat pel comandant a través del bestiar, a més d'una part proporcional dels guanys obtinguts amb el seu rendiment (cf. **documents n. 6 a 10**). D'altra banda, es documenta la modalitat que en aquest estudi es descriu com a comanda de dipòsit simple, que formalment era una cessió de bestiar sense altra condició que la restitució dels animals a demanda del comandant (cf. **documents n. 1 a 5**). Del total de 2.187 comandes de bestiar localitzades, el 52% presenten el clausulat específic de les comandes a mig lucre (1.132), mentre que el 48% restant (1.055) són dipòsits simples¹⁰. En dues notaries en concret, Sant Feliu de Guíxols i Corçà, les comandes a mig lucre esdevingueren a mitjan segle XIV pràcticament hegemòniques en aquest negoci. A la primera localitat representen el 93% del total de comandes contractades i a la segona, el 86%.

Atenent a l'estat de la recerca i a les necessitats historiogràfiques detectades, aquest estudi se centra primer en les formalitats del negoci (el contracte, el clausulat propi de les diferents modalitats o l'execució), per suggerir més endavant els usos efectius que pogué tenir la comanda de bestiar a mans dels actors econòmics de les Gavarres a la baixa edat mitjana.

2. L'ESTRUCTURA BÀSICA DE LES COMANDES DE BESTIAR

Tot i que les clàusules, i sobretot la seva disposició i ordre, poden variar d'una comanda de bestiar a una altra, hi ha unes constants que permeten identificar com a tal aquesta tipologia documental. Es tracta de característiques compartides per les cinc notaries gavarrenques que han estat estudiades. Cal dir que les fórmules no pateixen cap modificació rellevant al llarg del marc cronològic analitzat. A continuació es descriuen les principals clàusules de les comandes de bestiar. S'assenyalen, quan és necessari, les variacions més importants que podien aparèixer en funció de les necessitats de les parts que actuaven en el contracte. En darrer terme es fa èmfasi en aquells girs i fórmules que donen sentit, específicament, a les comandes a mig lucre.

En les comandes de bestiar, els atorgants, és a dir, els comandataris, s'identifiquen mitjançant el nom, el patronímic i el lloc d'origen. Tal i com era habitual en les operacions comercials registrades davant del notari, quan les dones actuaven soles s'hi feia constar el nom del marit o del pare, fossin vius o difunts. Per tal d'advertir a les parts dels efectes legals que podia comportar la minoria d'edat (*minor dierum*) del comandatari, aquesta circumstància també podia especificar-se.

Ja en la part dispositiva, el comandatari reconeixia tenir (*recognosco, profiteor*) el bestiar en comanda. En el període estudiat, les expressions més habituals que apareixen en els documents per expressar la tinença dels animals foren *me tenere; me habere et tenere; tenere et habuisse et recepisse; me habuisse et recepisse ac tenere*. En els darrers casos, l'expressió d'una transacció ja consolidada -que s'evidencia amb l'ús del temps perfect- amb certa seguretat indica que l'atorgament del document s'havia produït un temps després de l'acord entre les parts i de la transacció del bestiar. Aquesta era una pràctica habitual en els negocis entre particulars al medi rural baixmedieval.

L'acord era oral, tal vegada massa lluny de l'abast del notari. Tan sols quan era possible, hom accedia a l'escripció pública per sancionar l'operació i els seus termes. La visita al notari es

produïa de forma rutinària, preferentment el dia del mercat setmanal a la vila. Era en aquell moment quan l'acta notarial testimoniava una operació que ja s'havia posat en marxa.

En la majoria de casos, la documentació identifica el contracte genèric de comanda, acompanyat-la d'altres conceptes, especialment del de dipòsit i de custòdia¹¹. L'adjectiu *puro* solia complementar aquests exercicis (*puro deponito*, *pura comanda*). Tanmateix, no apareix específicament assignat a cap modalitat de comanda ni resulta més recurrent en cap notaria específica. Apareix al llarg del període i de les localitats estudiades. Així, creiem que aquest era un recurs que formava part d'un formulari notarial compartit, d'on l'escrivà n'extreia els termes de forma genèrica, responent de la tradició de cada oficina notarial o del propi aprenentatge com a notari.

En canvi, *deponito/deposito* i *custodia* sí que remetien a una o altra modalitat de comanda de bestiar. La mostra de 29 comandes representatives de les notaries i de les dècades estudiades de la **taula 3**, evidencia que el primer terme era prioritàriament utilitzat quan es volien descriure els dipòsits simples de bestiar, mentre que el segon solia restringir-se a les comandes a mig lucre. Aquesta diferenciació no hauria d'estranyar, ja que segons la concepció clàssica del Dret Romà, la institució del dipòsit havia estat especialment considerada com un gest gratuït per la qual l'objecte prestat restava immobilitzat en mans d'altri i no podia generar beneficis¹². A les Gavarres baixmedievales, aquesta era tan sols la ficció jurídica que vestia els dipòsits de bestiar, que tal i com veurem ocultava pràctiques econòmiques ben atractives. En el cas de la comanda a mig lucre, el rendiment generat per l'operació resultava ja explícit en el propi clausulat del contracte¹³.

Tot seguit, la comanda de bestiar identifica el o els comandants mitjançant el nom, el patronímic, el lloc d'origen i en algun cas, la professió. Si existia, s'indica la relació de parentiu amb el comandatari. En el cas de les dones que actuaven com a comandants de bestiar, s'indica el nom del marit o del pare, vius o difunts.

A continuació s'aporta el número i el nom del o dels animals deixats en comanda (en la majoria d'ocasions expressant-ho en llatí). Del bestiar, sistemàticament se n'avalua la coloració del pelatge (*pili*). Aquesta característica pot introduir-se en català amb la finalitat de precisar la tonalitat o la distribució del color. Tot i que majoritàriament els colors s'expressen en llatí, també resulta habitual que els caps de bestiar apareguin amb el pèl descrit com a baig (vermell-castany), *blanquinaç*, *bregat* (en el cas dels èquids i els bovins, d'entrecuix amb un color diferent al de la resta del cos) o *moresc* (morè, bru). Les taques al tronc del bestiar eren també elements que mereixien l'atenció de les parts en el negoci. És el cas, per exemple, d'un porc ros amb pigues negres que Guillem Esteve, d'Anyells, prestà a Bonanat Cassà, de Cassà de Pelràs, el 18 de febrer de 1365¹⁴.

¹¹ De forma més escadussera, en les comandes de bestiar els notaris també combinaven el terme *societate* amb els anteriors.

¹² Vegeu GEVA, Benjamin, *The Payment Order of Antiquity and the Middle Ages: A Legal History*, Oxford, Hart Publishing, 2011, p. 194 i ss.

¹³ El terme *medium lucrum* apareix només en fonts secundàries. Per exemple, vegeu una cancel·lacó d'una comanda de bestiar descrita com ad *medium lucrum*: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, quadern s.n (1372-I-9).

¹⁴ AHG, Notaria de Corçà, Co 399 (1365-II-18).

Tot i que generalment s'usen denominacions del bestiar que n'aclareixen el sexe (vaca-bou), en el cas dels porcs pot precisar-se expressament si es tracta de mascles o bé de femelles (com en català, *porchos* és en llatí un terme epicè).

En la negociació que menava a una comanda de bestiar era fonamental resoldre si les femelles, fossin de l'espècie que fossin, estaven prenyades. Aquesta circumstància s'especifica de forma sistemàtica en el cas de truges i vaques. Per a les comandes a mig lucre, disposar de noves cries incrementava de sobte el rendiment de l'operació. Així, l'u d'agost de 1354 Guillem Mordenyac de Santa Cristina d'Aro reconegué haver rebut de Guillem Madrencs de Sant Feliu de Guíxols una truja i dos porcs mascles, tots rossos¹⁵. En el moment de registrar l'operació, la truja estava prenyada. El bestiar es taxà en 35 s., per bé que el contracte indica que aquest mateix bestiar, anteriorment venut pel comendatari al comandant, havia tingut un cost de tan sols 10 s. Una porcellada abundant podia haver triplicat el valor del bestiar en pocs mesos¹⁶. D'altra banda, també solia especificar-se si el porc havia estat sanat. Aquesta era una operació habitual, en mascles i també en femelles, abans de sacrificar l'animal per al consum.

Un altre factor que condicionava el valor de l'operació era l'edat del bestiar. Una bona durada del contracte, la fertilitat o les aptituds per a treballar amb intensitat, per exemple, eren elements que depenien precisament de la joventut de l'animal. Generalment, les edats dels caps de bestiar s'expressaven amb precisió, per bé que en alguns contractes es feia de forma més aproximada (com ara una vaca entregada en comanda a la vall d'Aro el 1358 que podia tenir 8 o 9 anys)¹⁷.

Tal i com s'indica més endavant, les comandes de bestiar implicaven inversions que amb freqüència eren transferides a tercers. Per mantenir ben localitzat l'animal i poder saldar el deute quan fos acordat, resultava necessari assegurar la identificació precisa de la bèstia. És així com més enllà del sexe, del color o de l'edat, els contractes poden fer referència a característiques físiques especials, com ara taques peculiars al cap (una vaca rossa entregada a Caldes l'any 1341 tenia una *stelada* al front¹⁸, un bou vermell cassanenc tenia una estrella blanca també al front l'any 1367¹⁹ o un any més tard un pollí de la mateixa parròquia també en tenia una²⁰). Els animals

¹⁵ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 8 (1354-I-8).

¹⁶ Una somera prenyada va ser objecte de negociació durant la segona dècada del segle XIV a la vila valenciana de Cocentaina. Un cop determinat si la cria era un rossí o bé un ase, la taxació havia d'ajustar-se en funció del preu corrent d'una o altra bèstia. Vegeu ALABAU CALLE, J. Antonio, "Bèsties e ramats. El mercat dels animals a Cocentaina d'inicis del segle XIV (1314-1318)", *Alberri*, 17 (2004-2005), p. 90.

¹⁷ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 14, f.66r-66v (1358-X-4). És d'on prové aquest darrer exemple, la notaria de Sant Feliu de Guíxols, on precisament se solia fer més èmfasi en les edats del bestiar. Si la resta de notaris estudiats eren inconstants a l'hora de recollir aquesta dada, a la notaria ganxona la gran majoria de comandes recollides descriuen l'edat de cadascun dels caps de bestiar. Cal advertir que, tot i que en d'altres notaries no se'n deixés constància, l'edat de l'animal de ben segur incidia en l'apreciació i risc de l'operació.

¹⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 20, f.91v (1341-III-5).

¹⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f.74v (1367-VIII-23).

²⁰ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 79, f.79v (1368-I-1).

bornis - circumstància que ben segur condicionava la seva valorització- també apareixen descrits com a tals²¹. La cabanya ovina i el cabrum, que solia pasturar en ramats més grans, podia quedar identificada mitjançant perforacions a les orelles expressament fetes pels pastors. És el cas de les ovelles i dels anyells que Joan Martí de Torroella de Montgrí assumí en comanda d'Arnau Candell de Ruplà i de Simó Planells de Cassà de Pelràs el desembre del 1348²². En aquest cas, el bestiar estava assenyalat amb forats rodons (*cissas in rotundo*) fets a l'orella dreta de cadascun dels animals. A Sant Martí de Romanyà, un petit ramat de cabres l'any 1362 s'identificava mitjançant una perforació similar a l'orella esquerra²³. Però al bestiar també se'l podia marcar d'altres maneres. El febrer de 1347 un comandant de Santa Pellaia havia feta *signis albis* – senyals de difícil interpretació, possiblement al llom- sobre una vedella roja que entregava en comanda a una vídua de Pals²⁴.

Excepcionalment, les comandes de bestiar incloïen, a banda dels animals, d'altres objectes. En funció de la notaria, aquesta casuística es documenta entre el 0,7% i el 3,3% dels contractes. Aquests objectes tan podien estar directament relacionats amb la cura i engruix del bestiar (particularment, cereals per a l'alimentació) com resultar ser eines de treball o atuells que generalment es prestaven entre veïns o clients²⁵. En la seva pràctica totalitat, aquests objectes apareixen en la modalitat de comanda que s'han descrit com a dipòsits simples de bestiar. En el recompte efectuat, es comptabilitzen una, dues o tres eines o objectes juntament amb el bestiar. L'any 1342, Pere Roig, del veïnat de Vinyes i un altre homes del veïnat des Coll, de Caldes de Malavella, entregaven en comanda a Pere Escarp i a la seva muller, que també eren de Caldes, una vaca i una tina, un recipient fet de fusta molt comú als masos de la zona, més aviat rústec, i que era emprat per a contenir-hi tot tipus de líquids²⁶.

²¹ Vegeu una vaca *cum uno oculo* entregada en comanda a Caldes el gener del 1351 [AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 18, f. 115r (1351-I-04)] que en un segon contracte, quatre mesos més tard, seguia essent identificada de la mateixa manera [AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 39, f.30r-30v (1351-IV-12)].

²² Vegeu dos contractes diferents a AHG, Notaria de Monells, Mn 168 (1348-XII-1).

²³ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f. 6r-6v (1362-I-24).

²⁴ AHG, Notaria de Monells, Mn 281 (1347-II-3).

²⁵ Concretament, en el dossier analitzat, les comandes de bestiar que incloïen d'altres objectes (o béns mobles) són 36 de 1.252 (2,8%) a Caldes de Malavella, 2 de 216 (0,9%) a Sant Feliu de Guíxols, 3 de 334 (0,9%) a Monells, 4 de 120 (3,3%) a Corçà, i 2 de 287 (0,7%) a Cassà de la Selva.

²⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 22, f.110v (1342-V-24). És cert que en circumstàncies especials, al costat del bestiar, la comanda desvela un veritable inventari d'objectes i béns mobles. Un dels exemples remet a l'any 1329, quan el cavaller Ferrer de Bedó – que possiblement era habitant del terme de Cassà de la Selva – declarà de rebre en comanda de Ramon Revallí de Girona una bona col·lecció de cabres i porcs, dos bous i una mula. A més, s'assumí l'entrega de la impressionant col·lecció de quaranta mitgeres de civada, quaranta mitgeres de forment, deu mitgeres de faves, trenta mitgeres d'espelta a més d'altres quantitats que l'estat del document no permet acreditar. Alhora, la comanda també incloïa una tina, quatre vasos buits (un altre tipus de recipient domèstic per a líquids), un escriny (un tipus de caixa) de grans dimensions, dues culleres i una olla de coure. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3 (1329-VIII-15). No podem de moment interpretar la funcionalitat econòmica d'aquest contracte.

Una altra possibilitat que es documenta en el dossier estudiat és que les comandes de bestiar incorporin, a banda dels animals, un préstec de numerari. Aquest préstec quedava sotmès a les mateixes normes sota les quals es deixava el bestiar; és a dir, el contracte no sol especificar una data o unes condicions específiques per als diners. El préstec de numerari en les comandes de bestiar apareix tan en els contractes a mig lucre com en els dipòsits simples de bestiar. Amb tot, cal especificar que en el període estudiat, aquesta resulta una característica més freqüent a les notaries del vessant oest de les Gavarres (cf. **gràfic 2**). Mentre que a Monells, a Corçà o a Sant Feliu de Guíxols, les comandes de bestiar que incorporaren un préstec de numerari no passen del 10% del total de documents localitzats²⁷, a Cassà de la Selva representen el 39% de les comandes registrades (112 de 287) i a Caldes de Malavella, el 26% (321 de 1.252)²⁸. Valgui d'exemple el cas d'un acord formalitzat a Cassà, pel qual l'any 1350 Bonanat Esteve del veïnat de Puigmoler va reconèixer rebre de Bonanat Alagot un ase ros i també 47 s. en comanda i en règim de dipòsit simple²⁹. L'exemple no és balder; aquest darrer era un tractant local de bestiar, molt actiu, que majoritàriament emprava aquest mecanisme en els seus negocis. De fet, bona part dels exemples cassanencs de comanda per la qual es prestava bestiar i numerari corresponen a cessions fetes per Alagot.

Tal i com va descriure Maria Teresa Ferrer Mallol en el seus treballs diplomàtics sobre els documents notariais catalans, després de reconèixer els objectes prestats, ja en el capítol corroboratiu, l'actor assumia la renúncia *non habite et non recepte et doli*, per la qual el comendatari estava legitimat a repudiar l'obligació si assegurava no haver rebut la totalitat dels caps de bestiar estipulats al contracte o, encara, si al·legava que se l'havia enganyat (*doli*)³⁰. A més, mitjançant la inserció de la clàusula *legi que subvenit deceptis ultra dimidiam iusti precii et omni alii iuri hiis obviante* també es renunciava a anul·lar l'operació en cas que es demostrés que la transacció s'havia efectuat tot valoritzant el bestiar per sobre d'una vegada i mitja el preu considerat just³¹. Aquest conjunt de clàusules s'incorporaven en la pràctica totalitat de tran-

²⁷ Les comandes de bestiar que a la vessant nord i marítima de les Gavarres incorporaven un préstec de diners són: 34 de 344 (10%) a Monells, 7 de 216 (3%) a Sant Feliu de Guíxols, i 2 de 120 a Corçà (2%).

²⁸ Tan sols a Caldes, es localitzen, a més, cinc exemples de comandes de bestiar que inclouen, a la vegada, un préstec de numerari i d'altres objectes accessoris. Vegeu un cas de 1346, en què Guillem Benjamí de la vila de Caldes prestava en comanda a Bernat Aulina de Llagostera un ase ros, dues copes d'oli i 2 s. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 30, f. 28r (1346-XI-13). En aquest recompte també s'hi inclouen casos en què el préstec es va fer efectiu en el mateix moment tot i que en documents separats de la comanda de bestiar, generalment en forma de *mutuum*.

²⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f. 136r (1350-VI-21).

³⁰ Vegeu FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "L'instrument notarial (segles XI-XV)" in *Actes del Segon Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, nov. 1998)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, especialment p. 73 i ss.

³¹ Sobre el preu just, vegeu HERNANDO I DELGADO, Josep, " "Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis". Un tratado sobre la licitud del contrato de compra-venta de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigcercós, O.P. (siglo XIV)", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 10 (1989), p. 26 i 27.

saccions econòmiques protocolitzades en les notaries estudiades. Fins i tot pot considerar-se que formaven part d'una tradició registral específica en la qual, pràcticament per inèrcia, s'incorporaven clàusules sense objectiu precís i que a vegades resultaven "alienes a la naturalesa del contracte que realitzaven les parts"³².

Seguidament, el notari anunciava què n'havia de fer, el comendatari, del bestiar entregat durant tot el temps que durés el contracte (*quamdiu eam teneam*). En aquest cas, es localitzen diversos verbs, expressats tan de forma directa (*pascere*), com de forma indirecta (*pasci facere*). Els notaris i les parts escollien una o altra expressió en funció de l'activitat que millor s'esqueia al tipus de bestiar o a l'acord al qual haguessin arribat. Així, el comendatari podia obligar-se a mantenir la higiene, pentinar i curar els animals (*pensare*)³³, a tenir-ne cura de forma genèrica (*fideliter custodire i procurare*) a alimentar-los també de forma genèrica (cibare o nutrire) o bé mitjançant les pastures (*erbare, pascere/depascere, pasturare*). Si no s'introduïen clàusules que afegissin algun matís en la forma de costejar-ho, les despeses del manteniment, cura i engreix corrien a càrrec del comendatari (*meis sumptibus et expensis*). Aquestes activitats podien assignar-se sobre l'espai físic del mas o de la casa que acollia el bestiar (*in manso meo, intus domum meam*). Si no s'especificava, pot entendre's que es deixava oberta la possibilitat de que el comendatari tornés a transferir els animals a un tercer o els dugués a pasturar i/o establir a d'altres indrets.

Tot i que no és freqüent, la comanda de bestiar podia contenir caucions suplementàries respecte als usos que podia tenir el bestiar. En aquests casos, la comanda s'allunyava de l'esperit original del contracte del Dret romà -que tot just contemplava l'entrega i el retorn de l'objecte prestat- i s'apropava al clausulat dels establiments emfitèutics o de les cessions en ús. Bernat Bolós de Sarrià de Ter i la seva muller Brunissenda reconegueren l'any 1329 la recepció d'una vaca vermella per part de la vídua Francesca Simona, del cap del Pont Major³⁴. Amb l'animal, el matrimoni podria dur a terme les feines del camp que els hi eren necessàries per a sostenir l'explotació (*cultivare et facere laborationes competentur ad opus nostri*). A més, afegien, amb algun dels animals que ja tenien i també amb la vaca, a petició de la vídua haurien de treballar-li les terres del seu mas (*cum ea et uno animali nostro teneamur et promitimus cultivare terras tuas quamcumque inde fuerimus requisiti et opus ac necessarium fuerit*)³⁵.

En totes les modalitats de comanda de bestiar, aquest havia de ser retornat quan ho reclamés el comandant (*omnimode voluntati et requisitioni o bé quamcumque volueritis*). Tanmateix, no pot descartar-se que en els acords orals que no quedaven protocolitzats es preveïés

³² Segons SAIZ LÓPEZ, Victoriano; DAZA MARTÍNEZ, Jesús, "Beneficium ordinis, excussionis et divisionis", *Anales de la Universidad de Alicante*, 8 (1993), específicament p. 100 i 116.

³³ Per analogia amb els contractes agraris, en alguns documents fins i tot s'utilitza l'expressió *conresare*. Vegeu per exemple AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f, 77v (1329-II-27).

³⁴ AHG, Notaria de Girona, Gi-04, 2 (1329-VIII-18).

³⁵ cf. **document n. 6**. Vegeu una especificació similar en una comanda de bestiar acordada aquell mateix dia entre un pagès de Sant Martí Vell i un prevere del capítol de la catedral de Girona. Es localitza en el mateix registre notarial: AHG, Notaria de Girona, Gi-04, 2 (1329-VIII- 18).

un termini d'entrega o la revisió periòdica del negoci. En ocasions, l'instrument notarial determina que el bestiar quedava en mans del prestatari fins una data assenyalada. Així, Guerau Orús del veïnat de Bossegalls de Caldes entregà en comanda a un lloretenc una vaca i una truja amb quatre porcells el 15 de febrer de 1332, establint que els animals retornarien al seu propietari, amb puntualitat, en la festivitat de Sant Miquel del mes de setembre³⁶.

Fos o no acordada la data, el retorn es produïa si els animals gaudien de bona salut i es trobaven en les mateixes condicions que a l'entrega. En cas de mort del bestiar i sempre en funció de la literalitat d'aquests clausulats, el comendatari sembla que quedava excusat del compliment del contracte. La fórmula *nisi morte obierint pectorali* o també *bestiali* ho determinaria. Tanmateix, futurs estudis sobre l'execució d'aquests contractes haurien de determinar de quina forma es resolva la mort accidental dels animals (i també la pèrdua i la seva sostracció).

Una de les clàusules de sanció més habituals dels contractes era la que establia que, si es produïen despeses per part del comandant en el transcurs del negoci, aquestes havien de ser restituïdes pel comendatari. El text ho advertia davant de danys, interessos i despeses en els quals es podia incorrer tant en un judici com en d'altres instàncies: *et si forte pro defectum promissorum dampnum aliquid vel interese sustineveritis vel missiones aliquas inde feceritis in iudicio vel extera, quoquomodo totum vobis et vestris restituere et emendare promito vestre omnimode voluntati et requisitioni*. Un procés judicial, cal entendre, que hauria estat incoat per l'omissió del retorn del bestiar o per altres vulneracions dels acords del contracte. Finalment, s'emplaçava al comandant a confiar en la paraula donada pel comendatari pel que fa a aquesta assumpció de despeses (*et inde credamini vestro simplici verbo tum sine testibus et iuramento*).

2.1 Les clàusules de les comandes a mig lucre

El clausulat que s'ha anunciat fins aquí respon al d'una cessió d'un o diversos objectes (els animals) que, sobre el paper, no implicava cap rendiment econòmic per al comandant. Les comandes de bestiar a mig lucre, per contra, afegixen a aquesta base un seguit d'especificacions que les convertien, també formalment, en una operació de tipus comercial.

Un cop identificat el bestiar, les comandes a mig lucre procuren d'especificar el cost o el seu valor per tal d'establir quin és el capital aportat pel comandant en l'operació. Aquest capital inicial són els diners que, un cop finalitzat el contracte, s'havien de deduir dels guanys totals i retornar de forma prioritària al prestador³⁷.

³⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 5, f.37r (1332-II-15).

³⁷ A l'àmbit occità, a la baixa edat mitjana, aquesta tipologia de contracte resulta també habitual. Les *gasalles* de bestiar repartien igualment els guanys a mitges entre els contractants. Vegeu SICARD, Germain; SICARD, Mireille, "Redevances a part de fruits et métayage dans le sud-ouest de la France au Moyen Age" in *Les revenus de la terre... op.cit.*, 1987, p. 71-73. El terme gasalla serà precisament la denominació del contracte ja entrada l'època moderna a les comarques gironines. Vegeu GIFRE RIBAS, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de girona, 1486-1730)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2012, p. 465 i ss.

Els instruments donen fe d'aquest capital inicial mitjançant dues fórmules alternatives. El notari pot recordar el preu de mercat dels caps de bestiar en una compravenda recent (*quos vos emistis precio XLIII s. et VI d. o també quos tibi decostituerunt*)³⁸. En aquests casos, resulta habitual que, com a venedor, s'apunti al mateix comendatari (*que animalia a nobis emistis*)³⁹. Alternativament, pot introduir un redactat que descriu una estimació del valor de l'animal efectuada expressament per a l'ocasió (*nunc extimatam ad nonaginta et quinque s. b. de terno o també extimatam et apreciata inter me et vos*).

No sabem gran cosa d'aquestes estimacions del bestiar. Ignorem quines característiques dels animals es tenien en compte i en quines circumstàncies es produïa l'avaluació. Però intuïm quelcom de la complexitat el fenomen. Podem sospitar, per exemple, que la perícia i la posició de força d'un comandant, ramader professional, pesava a l'hora de fixar el preu del bestiar. Hi ha raons per creure que, malgrat el protocol notarial determinava una estimació pactada entre els actors, els interessos del comandant s'imposaven. Així, quan l'any 1370 el comendatari Bernat Otger, de Verneda de Cassà de la Selva i el comandant Guillem Barnés, de la cellera d'aquesta localitat, acordaren la cessió a mig lucre d'una truja amb quatre porcells taxant-los a 18 s. i anunciant que havien estat *extimatos et extimatam inter me et vos*, és possible que s'haguessin taxat a l'alça per tal que Barnés fes més rendible el negoci⁴⁰. La llibertat del mercat ramader baixmedieval, en el sentit que avui en dia entenem aquest concepte, era ben relativa. En el preu del bestiar hi podien intervenir elements (les fidelitats feudals, les clientele i la comercialització forçosa, les relacions de parentiu) que distorsionaven l'expressió, asèptica, *inter me et vos*⁴¹.

No sabem si en l'exercici del crèdit - la comanda de bestiar - era factible recórrer a una taxació dels animals que no estigués condicionada pels interessos de part. Tenim ben documentat que en d'altres circumstàncies, específicament en processos judicials i de repartiments de

³⁸ A les parròquies gavarrenques, la moneda de compte utilitzada al segle XIV foren els sous de tern barcelonins. En un sol document de la col·lecció documental estudiada, s'omet el numerari per fer referència a les 14 tasses grosses de vidre (*tacearum vitrii*) que anteriorment havia costat la mula que ara era cedida en comanda. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 169 (1353-XII-7). Les tasses de vidre o d'argent eren petits objectes sumptuaris, substituïts del numerari, que a la documentació notarial apareixen com un recurs freqüent de les famílies pageses per a empenyorar i fer inversions productives. En el clausulat de la comanda de bestiar, també pot especificar-se on havien tingut lloc les compravendes prèvies. Generalment es tractava del mercat setmanal o de la fira estacional de la mateixa vila. Així, l'any 1332 Pere Benet de Sant Feliu de Guíxols cedí dos vedells en comanda a Jaume Folquers, de Canet de la Tallada. Els vedells, valorats en 86 s., havien estat adquirits per aquest preu al mateix comendatari. La transacció, aclareix l'instrument, s'havia efectuat al mercat setmanal de Monells (*in foro Monellis*). Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 162 (1332-X-10).

³⁹ Ens interessem per aquesta casuística en concret a l'apartat 6.1 d'aquest mateix capítol.

⁴⁰ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.118r-118v (1370-XII-15).

⁴¹ En el següent capítol es discuteix el preu del bestiar a les Gavarres baixmedievales. Aquí tan sols pretenem reflexionar sobre la formació del valor/preu estipulat en les comandes de bestiar.

béns, les comunitats rurals comptaven amb agents especialitzats en fer aquestes taxacions. És el cas dels saigs, els membres del cos executiu de les corts jurisdiccionals, i també dels corredors. Tots dos demostren habilitats específiques a l'hora d'encarregar-se d'aquestes operacions. La documentació disponible de fet acredita una precisió notable en els peritatges. El 21 de novembre de 1328 Guillem Oliver, saig de Llagostera, accedia al mas de Pere Dorca de Cassà de la Selva amb l'objectiu d'inventariar béns mobles i bestiar amb els quals es poguessin saldar deutes acumulats⁴². D'entre els animals es localitzaren una sèrie de porcs, per bé que de característiques diferents entre si. Tres eren porcs *pingues* (grassos), que foren valorats en 40 s. Quatre altres bèsties no tenien cap característica especial; aquests porcs tan sols van merèixer una estimació de 20 s. Una sola truja, especialment grassa, i que a més estava a punt de parir fou taxada en 20 s.⁴³

A banda dels oficials de les corts locals, els pagesos i ramaders més experimentats de les parròquies bé podrien haver prestat la col·laboració als seus veïns per tal de taxar el bestiar. Sabem que alguns prohoms eren especialment hàbils en aquest exercici i mereixien el reconeixement de la comunitat i fins i tot dels poders públics. És el cas d'uns homes de Sant Amanç que l'any 1367 van taxar el bestiar empenyorat als habitants d'aquest lloc (per tant, als seus propis veïns) per ordre de Joan de Vallmanya, porter de l'infant Joan⁴⁴. Possiblement l'episodi es produïa en el marc d'una requisita de bestiar per saldar els 117 s. (a raó de 9 s. per foc; Sant Amanç en tenia 13) que la comunitat aportava al donatiu promès pel braç eclesiàstic al rei per a la defensa de Sardenya. En una altra ocasió, a Monells, sabem que una sèrie de prohoms gaudien també de la confiança de les autoritats com a experimentats taxadors de carn de bestiar. En aquest cas, les ordinacions del mostassaf del mercat local registrades l'any 1368 establien que la carn ja escorxada de bou i de vedell havia de ser estimada pel propi oficial i per dos prohoms locals abans que fos posada a la venda⁴⁵.

Fos com fos que s'hagués efectuat la valorització inicial del bestiar, l'assentament documental de la comanda de bestiar inclou tot seguit la clàusula per la qual s'estipulava que en finalitzar en contracte es procediria a la divisió dels beneficis tot deduïnt-ne el cost inicial. Així, s'establia que, tret del valor acordat o estimat al principi (*deducti, elevati o levati*) -i que seria entregat sense oposició per part del comendatari- el lucre resultant es repartiria entre comandant i comendatari (*medium per medium dividatur, sit inter nos mediante o també stent et exaugentur inter me et vos*).

A mitjan segle XIV, les fórmules que utilitza la documentació per indicar el lucre en les comandes de bestiar semblen poc fixes, variables, si es comparen amb les altres clàusules que s'han apuntat fins aquí. Tot i que no ho tenim suficientment acreditat pel cas de les comandes de bes-

⁴² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f.71r (1328-XI-28).

⁴³ Més enllà d'una possible participació d'aquests agents i dels seus coneixements en els acords comercials, gràcies a aquest i a d'altres exemples sabem que la determinació del valor, almenys el cas de la cabanya porcina, estava condicionada per l'engreix i també per l'eventualitat de noves cries.

⁴⁴ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 377 (1367-VII-5).

⁴⁵ AHG, Notaria de Monells, Mn 215, f.s.10 (1368-VIII-12).

tiar, és probable que les polèmiques teològiques sobre la usura fessin encara sensible aquesta referència⁴⁶. El més freqüent era que la comanda indiqués un *totum lucrum residuum*. Ara bé, en un exemple documental de Caldes de Malavella que ja ha estat citat, els actors fixaren la festivitat de Sant Miquel com el moment a partir del qual *dicta animalia* serien dividits (*dividatur*)⁴⁷. En un altre document que intentava ser més precís, a Sant Feliu de Guíxols, ja no eren els *animalia* els dividits, sinó el seu lucro et *nadonibus*⁴⁸. També es podien fer referències a *tocius lucri et fructuum* que provingués del bestiar⁴⁹ o, més solemnement, a tot el *lucrum, fetus, et multiplicamentum* que Déu hagués donat a la comanda i als animals⁵⁰.

El comandant rebia beneficis en excés del capital que havia prestat. Una circumstància que, com s'ha explicat, en el cas de les rendes censals generà importats debats teològics perquè fou descrita com un exercic usurer⁵¹. El comendatari, en canvi, justificava el seu lucre recurrent a una formulació habitual dels contractes de parceria agrícola de l'època: *pro meo labore et missiones* o també *custodia*. Aquest era, per tant, el clausulat propi d'un contracte en què es posava preu al treball personal.

Ja s'ha avançat que aquesta partició s'efectuava a parts iguals. L'any 1332, a Cassà de la Selva, s'indica que en primer terme s'acordarien les particions (*medium per medium dividatur*), per després assignar-les (*et vos habeatis medietatem dicti lucri et ego aliam medietatem pro meo labore*)⁵². Aquest era el funcionament ordinari en la divisió dels rendiments en les comandes de bestiar anomenades a mig lucre. Però la casuística, realment, resulta més rica.

L'any 1339 Jaume Sicart de Santa Cristina d'Aro cedia en comanda al seu veí Francesc Ferrer la meitat d'un vedell i d'una vedella⁵³. Tot i que el document no ho especifica, és probable que l'altra meitat del bestiar fos propietat d'un tercer o fins i tot del mateix comendatari. Aquestes dues meitats dels animals eren valorades en 42 s. 6 d. Deduït el valor inicial de les bèsties, els guanys obtinguts serien dividits de tal forma que el comandant n'obtidria $\frac{1}{4}$ i el comendatari $\frac{3}{4}$. En aquest cas, un acord entre les parts – tal vegada hi entraven en joc d'altres deutes pendents – hauria condicionat quin rendiment obtenia cadascú del negoci. Semblantment, l'any 1341 el comandant Arnau Barnés, de Girona accedia a ser retribuït amb tan sols $\frac{1}{4}$ dels beneficis que rendissin la vaca i el bou que cedia en comanda a Guillem Gorc, home de mas de Sant Cebrià de Lledó⁵⁴.

⁴⁶ Vegeu alguns suggeriments sobre la usura en les comandes baixmedievales: FERRAGUD DOMINGO, Carmel, *El naixement d'una vila rural valenciana: Cocentaina, 1245-1304*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2003, p. 248.

⁴⁷ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 5, f.37r (1332-II-15).

⁴⁸ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 627 (1342-III-07).

⁴⁹ Vegeu AHG, Notaria de Corçà, Co 370 (1355-III-08).

⁵⁰ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 8 (1353-X-12). A partir d'aquests exemples, s'evidencia que amb el pas de les dècades centrals del segle XIV la fórmula fou perfeccionada.

⁵¹ Vegeu HERNANDO I DELGADO, Josep, " "Quaestio disputata... " ", *op. cit.*

⁵² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.190v (1332-VI-5).

⁵³ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 1 (1339-I-17).

⁵⁴ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 625 (1341-II-18). En el cas de les comandes comercials marítimes, es parlava del "quart del diner" com el pacte pel qual el comendatari assumia

Quan fem referència al rendiment econòmic de l'operació, cal tenir en compte totes les possibilitats. En les comandes de bestiar no tan sols tractem amb bestiar d'engreix destinat a ser escorxat i venut a les carnisseries, sinó que els animals generaven productes secundaris que bé podien entrar en el còmput efectuat. Generalment no es donen detalls sobre els productes com la llana, la llet o els fems. Tanmateix, algun document permet entrellucar acords també sobre aquests conceptes. El 17 de gener de 1367, a Cassà de la Selva, el notari registrava una comanda de bestiar en què Pere Saulina, de Santa Pellaia, cedia a Arnau Geronès, del veïnat de Llebrers de Cassà, deu ovelles blanques⁵⁵. En el document s'indica que hi havia acord per anar a mitges amb els beneficis, però la taxació inicial dels animals -malgrat l'escrivà començà a redactar-la- fou de seguit ratllada. Les parts havien arribat a un acord més complex, que requeria d'un document accessori registrat el mateix dia en què s'aclarien els termes de l'acord⁵⁶. Pere Saulina podria recuperar les ovelles el següent mes de març o a l'abril, i amb aquestes, tota la llana esquilada. De la seva banda, el comendatari es reservaria la llet i els formatges (*caseos et late*) obtinguts durant aquest temps.

En un exemple anterior s'ha introduït la possibilitat de que un individu (també un grup familiar o una societat comercial) fos titular tan sols d'una fracció de l'animal. A les Gavarres baixmedievales aquesta circumstància apareix com a certament freqüent. Tal i com es detalla més endavant, la flexibilitat de la pròpia comanda de bestiar possibilitava que hom fes inversions en bestiar de titularitats compartides i, a més, custodiat per un tercer. Aquesta forma de funcionar del mercat posa en entredit que la partició del lucre del bestiar fos, sempre i escrupolosament, a mitges entre el comandant i el comendatari. El funcionament del mercat de les comandes de bestiar, en realitat, era més intricat del que en aparença apareix en el clausulat dels contractes⁵⁷.

Finalment, encara en relació a les comandes de bestiar a mig lucre, en aquesta modalitat solia introduir-se una caució suplementària relativa al risc assumit pel comendatari. Així, s'especificava que els animals, amb el seu lucre, *fetu, natta et multiplicamento* eren cedits al comendatari per bé que sotmesos al *periculum et fortunam* del comandant (excepte si ulte-

una retribució del 25% dels beneficis. Es documenta al llarg del segle XIV. Vegeu MADURELL MARIMON, Josep Maria; GARCIA SANZ, Arcadi, *Comandas comerciales barcelonesas de la baja edad media*, Barceloma, CSIC, 1973, p. 123-124.

⁵⁵ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 78, f.6v (1367-I-17).

⁵⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 78, f.6v (1367-I-17).

⁵⁷ Vegeu un cas complex, en què s'evidencia que, malgrat el comandant aparentment rebia la meitat dels guanys, tocava compartir-los amb la resta de titulars del bestiar. Arnau Duran, que era el ferrer de la vila de Caldes, cedí en comanda el 25 d'octubre de 1335 un petit ramat de cabres i ovins format per 22 ovelles, 11 cabres, un moltó i un boc a un grup de parentiu, la família Fàbrega de Caldes. El bestiar havia estat adquirit pel comandant als comendataris per 75 s. En un document registrat aquell mateix dia, Arnau Duran reconeixia a un dels membres de la família que era també titular del bestiar i del *lucro quod facient*. Ho era a mitges conjuntament amb Duran, raó per la qual en l'execució de la comanda, entre els dos es partien la meitat del lucre -1/4 i 1/4 - i el capital inicial. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f. 26v (1335-X-25) i del mateix registre de protocols, f.26v-27r (1335-X-25).

riorment podia acreditar-se que hi havia hagut frau o negligència en la custòdia del bestiar). La pèrdua fortuïta del bestiar, en conseqüència, no podia córrer a càrrec del comendatari, sinó d'aquell que hi havia dipositat el capital. Cal destacar que les comandes comercials marítimes estudiades per Josep Maria Madurell i Arcadi Garcia Sanz resolien l'assumpte del risc, si fa no fa, de la mateixa manera⁵⁸.

2.2 Obligacions, renunciacions, testimonis i anotacions

L'atorgant de les comandes de bestiar presentava el conjunt dels seus béns i la seva pròpia persona com a obligacions en el contracte. Tal i com fora habitual en els productes financers a mitjan segle XIV, el negoci no es garantia sobre una penyora concreta proposada pel deutor, sinó en el conjunt dels seus béns i rendes (*me et omnia bona mea, ubique habita et habenda*). Malgrat l'obligació personal, a la vegada podia proposar-se una objecte específic sobre el qual executar prioritàriament el deute en cas de contenciós⁵⁹. En els manuals del notari, però de fet també en els *notularum* a partir de la seva extensió l'any 1351, aquest apartat es presentava amb un clausulat extremadament abreujat.

Encara en el capítol de les obligacions existents en les comandes de bestiar, els avaladors – fiadors – devien ser presentats tan sols de forma esporàdica. Del total d'instruments analitzats, només sis hi fan referència (quatre corresponen a la notaria de Caldes de Malavella, dos a la de Cassà de la Selva)⁶⁰. Els avaladors accessoris prestaven la seva solidaritat al co-

⁵⁸ MADURELL MARIMON, Josep Maria; GARCIA SANZ, Arcadi, *Comandas comerciales, op cit.*, p. 126-130. En els casos en què el comendatari disposava d'una part de la titularitat sobre el bestiar prestat en comanda, igualment es mantenia la clàusula per la qual es transferia tot el risc al comandant. Vegeu, per exemple, un cas cassanenc a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 19, f.60r (1342-III-10). Hans-Jörg Gilomen, que ha estudiat el crèdit camperol als territoris de l'Imperi a la baixa edat mitjana, ha indicat que les comandes de bestiar no podien ser jutjades com a usuràries si els comandants assumien una part del risc en cas que el contracte fallés o el bestiar morís. Vegeu GILOMEN, Hans-Jörg, "L'endettement paysan et la question du crédit dans les pays d'Empires au Moyen Âge", in BERTHE, Maurice (ed.), *Endettement paysan & crédit rural dans l'Europe médiévale et moderne*, Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail, p. 115.

⁵⁹ En els casos en què els comendataris presentaren obligacions reals per assegurar l'operació, generalment s'anotaven caps de bestiar dels quals n'eren titulars. És el cas de la comanda a mig lucre en què Arnau Vilabona de Riudellots de la Selva cedí una ovella, tres cabres, un boc, un porc i una truja a Pere Bosc del veïnat de Vilabona de Franciac. Registrada el juny del 1348, el comendatari presentà un bou vermell i un ase ros com a garanties del conjunt de l'operació. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f.66v (1348-VI-9). Les obligacions reals són més aviat escasses: en el cas de la notaria de Caldes, per exemple, apareixen en 4 documents del total de 1.252 comandes. Cal entendre, en conseqüència, que l'obligació personal era per si sol un mecanisme efectiu que garantia la fluïdesa del mercat del bestiar.

⁶⁰ Tots sis contractes són comandes de bestiar que comptaven amb un préstec adjunt de numerari. Per la notaria de Caldes, vegeu AHG, CL 25, f.116r (1343-IX-23); CL 28, f.79v (1346-V-2); CL 30, f.135r (1347-II-20) i CL 70, f.125r (1364-V-27). Per la Notaria de Caldes de Malavella, vegeu AHG, CL 19, f.41v (1342-I-28) i CL 75, f.109r (1367-X-19).

mendatari en cas d'impagament i renunciaven per això al benefici d'excussió, que és un títol fixat pel Codi Justinià pel qual l'avalador podia inhibir-se del pagament fins que un jutge no acredités la total insolvència del deutor principal. Feta aquesta prevenció en el contracte i en cas d'execució del deute, el creditor estava facultat per dirigir-se tan contra el deutor principal com contra algun dels avaladors.

Per aquest darrer motiu, les comandes de bestiar en les quals el comendatari presentava un o diversos avaladors s'establiren amb prestadors que no residien en el seu mateix espai jurisdiccional. En aquests casos, quan es produïa l'impagament del deute, l'execució dels béns del prestatari podia comportar més dificultats tècniques. La pròpia fragmentació jurisdiccional al nord-est català imprimia processos complicats, que eventualment topaven amb la resistència dels aparells jurisdiccionals dels territoris de residència dels morosos. Disposar d'opcions alternatives per executar el deute – els béns d'altres persones – era una manera de facilitar el negoci. Aquesta circumstància l'observem en el cas de la comanda de dos muls, un de negre i un de ros, que Pere Albusà, de Besalú, va rebre del traginer cassanenc Bernat Teixidor l'any 1367⁶¹. En el contracte també s'hi prestaren 380 s. Albusà garantí el deute amb els avals de Pere Casademont, també de Besalú, i de Berenguer Alou, ciutadà de Girona, als quals, al seu torn, prometé indemnitat amb un document específic⁶². Jurant sobre els Evangelis, els assegurà que per aquella comanda de bestiar mai haurien de fer front a cap despesa, tan judicial com extrajudicial, i que, si arribat el cas se'n veien perjudicats, els ho compensaria suficientment.

Quan les atorgants de les comandes de bestiar eren dones o bé menors d'edat s'introduïen determinades clàusules de renúncia. Aquest és un clausulat també habitual en d'altres contractes coetanis. Així, en el cas de les dones, es registraven renunciacions expresses al *beneficio velleyani senatus consulti, al si qua mulier* i també als drets d'hipoteca (*iurii ipoteche*) sobre el dot. El primer era la norma del dret romà per la qual la dona no podia participar en el dret d'obligacions, i en conseqüència no podia ser forçada a pagar o, en aquest cas, a retornar el bestiar mitjançant la via de constrenyiment⁶³. El *si qua mulier* era un altre títol del dret pel qual es prohibia la fiança o la intercessió de la dona envers el seu marit recollit pel privilegi *Recognoverunt proceres de Pere el Gran*. Finalment, s'assumia que els béns hipotecats pel dot d'una dona podien també ser executats en cas d'un procés per morositat derivat d'una comanda de bestiar no satisfeta.

Participar com a comendatari i també com a comandant en una comanda de bestiar essent menor d'edat també requeria de caucions suplementàries. Havent expressat l'edat aproximada (*sum minor XXV annis, maior vero XIII*) els menors no tutelats juraven sobre els Evangelis

⁶¹ AHG, CL 75, f.109r (1367-X-19).

⁶² En un dels coneguts com a *documents d'indemnitat*, que als segles XIV i XV les notaries catalanes van produir per als avaladors en tot tipus de crèdits. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 75, f.109v (1367-X-19).

⁶³ Vegeu LALINDE ABADÍA, Jesús, "La recepción española del senado consulto veleyano", *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLI (1971), p. 335-371.

de no acollir-se a cap benefici per evadir els pagaments o les obligacions contractuals amb l'excusa de ser, precisament, menors.

Finalment, quan els atorgants eren més d'un – per exemple, un marit i una muller, o un pare i un fill – s'imposava introduir la clàusula de renúncia al benefici de la divisió de les accions sobre el deute. Assumir aquesta garantia, coneguda en el dret romà com l'epístola del diví Adrià, hagués permès que cadascun dels comendataris no es fes solidari del conjunt del deute. En cas d'un procés per morositat, el comandant hauria d'instar l'execució d'una part proporcional del deute sobre cada prestatari, amb les dificultats logístiques que això comportava.

En l'escatocol del document hi constava sempre la signatura dels testimonis que intervenien en el contracte, que generalment eren dos. Els testimonis donaven valor probatori a l'operació. De l'observació de les sèries de protocols notariais deduïm que els testimonis no anaven expressament a l'escripció per fermar un document en concret, sinó que prestaven la seva subscripció en un conjunt de documents, de tipologies i amb atorgants diferents, formalitzats al llarg d'una jornada. D'aquesta forma, el notari podia constituir relacions documentals diàries, subscriïdes per un mateix grup de testimonis.

El notari encara podia introduir d'altres anotacions al document, com ara la data cronològica (*vicesima quinta die mensis octobris anno a nativitate Domini M^o CCC^o LX° tercio*) o la tòpica (*fuit actum in loco de Corciano*).

També podia fer-se referència a una possible època de rebut complementària que reforçava la transmissió del bestiar (*fiat apocha de predicto mulo largo modo*). Aquesta època de rebut generalment s'assentava en el mateix moment que la comanda. Al seu torn, el clausulat també feia referència al contracte. La funció d'aquesta època podia ser la d'evitar que hom anés contra el negoci al·legant la premisa *non habite* i acusant els contractants de frau usurari⁶⁴.

Ulteriorment, en funció de la tradició notarial, el document podia ser cancel·lat mitjançant un barrat específic, la introducció de la nota marginal *Fuit cancellatum de voluntate partium* o fins i tot mitjançant el registre de la data en què es liquidava el deute⁶⁵. Respecte a aquestes pràctiques, les notaries mostren usos certament diferents entre si, tot i que el més habitual, arreu, era que els contractes registrats pel notari, un cop eren extingits, no comptessin amb cap marca o nota que hi fes referència.

⁶⁴ Tal i com constaven GARCÍA SANZ, Arcadi; FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1983, v.I, p. 107.

⁶⁵ Respecte a la introducció de la data en la cancel·lació de les comandes de bestiar, vegeu la següent secció d'aquest capítol. D'altra banda, en la mostra documental analitzada, l'anotació *Fuit cancellatum de voluntate partium* o d'altres de similars apareix en menys d'un terç dels documents: en 64 de 216 (27%) documents a Sant Feliu de Guíxols, en 94 de 344 (27%) a Monells, en 18 de 88 (20%) a Corçà, en 220 de 1.252 (18%) a Caldes de Malavella, i en 37 de 287 (13%) a Cassà de la Selva.

De l'estudi del clausulat més habitual de les comandes de bestiar gavarrenques, ja se'n poden extreure algunes conclusions. En primer terme, destaca la limitada varietat de les clàusules en els contractes. Podem comparar aquesta eixutesa, per exemple, amb l'*exuberància* de les compravendes dels censals morts o dels violaris, un tipus de crèdit coetani que contemplava un major nombre de renúncies i prevencions, i sobretot, una descripció més acurada del funcionament del contracte.

Dit això, les clàusules de les comandes de bestiar a mitjan segle XIV gaudien de tal nivell d'estandardització que les feien pràcticament idèntiques independentment de la notaria on haguessin estat emeses. Les teòriques regles que movien els comandants i els comendataris s'havien uniformat arreu de les Gavarres, i possiblement de la vegueria de Girona. Això, cal no oblidar-ho, conferia atractiu al contracte. En podia facilitar la *transportabilitat* (la transferència el deute a tercers) i també la possibilitat de ser resolt en un àmbit en el qual no necessàriament s'hagués constituït l'obligació. Si en un article ja clàssic, Edler de Roover argumentava que la forma de les comandes marítimes havia quedat fixada al segle XIV, el mateix pot dir-se ara d'un parent *menor* d'aquest contracte, la comanda de bestiar, utilitzat en un espai no tan directament connectat amb les dinàmiques mercantils internacionals com la Florència estudiada per l'autora⁶⁶. Però un espai, al cap i a la fi, on la intensa comercialització se sostenia sobre unes bases contractuals estables i sòlides.

Cal tenir en compte una altra contingència que explica la limitada diversitat de les comandes de bestiar. L'elecció de clàusules suplementàries per tal que el notari les incorporés al document tenia un cost afegit, del qual els contractants devien estar disposats a prescindir tot arriscant-se a confiar una part del negoci als acords extranotarials. Així, uns documents eixuts, que recorren a verbs més aviat genèrics, dibuixen un escenari obert. Un escenari en què la negociació oral s'intueix com a fonamental. La negociació informal jugava un paper central en les comandes de bestiar, tal vegada superior a d'altres exercicis de crèdit coetanis.

Posant la negociació informal al centre pot entendre's, en conseqüència, que les comandes de bestiar pràcticament no identifiquin les activitats que hom *havia* de o bé *podia dur* a terme amb el bestiar un cop dipositat a mans d'altri. D'altra banda, als documents, no s'hi especifica –en cap cas– quin rendiment real obtenia el comandant en els dipòsits de custòdia. O, més enllà del rendiment econòmic, no s'estableix amb precisió quines parts concretes dels animals s'havien de repartir en el cas de participar en una comanda a mig lucre. Què se'n feia dels derivats, de l'especejament o dels rendiments del treball complementari que es pogués dur a terme amb ajuda del bestiar (per exemple, el transport)? Tot plegat formava part de l'àmbit privat. No quedava sancionat pel notari. La negociació, el desenvolupament del crèdit i també la seva extinció estaven sotmesos a una dinàmica que resulta invisible si tan sols s'inspecciona el clausulat dels contractes i la seva constitució. Per entendre la comanda de bestiar en la seva complexitat cal anar més enllà, i fixar-se també en l'exercici del crèdit (és a dir, en les cancel·lacions i en els processos per morositat), i en la transportació a tercers.

⁶⁶ EDLER DE ROOVER, Florence, "Early Examples of Marine Insurance", *The Journal of Economic History*, 5, 2 (1945), p. 172-200.

3. AXAUGATA ET ABSOLUTA: LA LIQUIDACIÓ DEL DEUTE

La comanda de bestiar quedava liquidada una vegada els animals retornaven al seu titular o bé se saldava el deute. En els contractes a mig lucre, calia també satisfer el rendiment del bestiar tal i com havia estat pactat durant la contractació. Segons el clausulat analitzat fins aquí, la finalització ordinària del contracte es podia produir quan era requerit pel comandant, quan era acordat entre comandant i comendatari, o bé en el termini establert pels contractants per a saldar el deute.

Ja s'ha apuntat que el final de la relació creditícia podia quedar resolta mitjançant la introducció d'un barrat específic sobre el contracte, amb una nota genèrica que indicava que les parts havien acordat – previ pagament – la finalització, o bé amb una variant d'aquestes dues possibilitats que inclogués l'assentament de la data en què es donava per cancel·lada la comanda de bestiar. A més, els protocols notariais recullen alguns documents, especialment èpoques de rebut (és a dir, reconeixements de pagament) en els quals se certificava el reemborsament i la finalització de les comandes. Valgui d'entrada la precisió que cap dels mecanismes suara esmentats aporta dades seriadades sobre les circumstàncies de la vida del crèdit. És a dir; aquests instruments i anotacions no acostumen a assenyalar incidències que sabem eren habituals, com ara les renegociacions dels terminis de pagament o els refinançaments (que incentivaven la novació del contracte)⁶⁷, els traspessos del deute o les definicions parcials que s'havien produït abans de l'extinció definitiva.

Tanmateix, de tots aquests, les èpoques de rebut i també les definicions de deute són potser els elements que més directament mostren aspectes de la vida real del crèdit. A continuació s'analitza la casuística d'aquests instruments notariais amb objectiu d'arrodonir l'anàlisi de les comandes de bestiar.

Valgui d'exemple inicial el cas registrat el març de 1350, quan Elisenda, que es declarava vídua del difunt Vidal Maya, de Sant Feliu de Guíxols, atorgà una època de rebut per 22 s. a una dona dita Guillema, de Santa Cristina d'Aro, amb els quals donava per closa una comanda de bestiar⁶⁸. Elisenda, en aquell moment muller de Guillem Begur de Fenals, havia estat tutora de Venguda, la seva pròpia filla amb el difunt, que s'intueix havia estat l'hereva universal dels béns del pare i que, al seu torn, a inicis de l'any 1350 ja devia ser morta. Guillema, la pagadora, de la seva banda, també era vídua. El seu difunt marit, Guillem Desrets, havia venut a Vidal Maya cinc porcells i tres porcelles, i al mateix temps els havia rebut en comanda a mig lucre amb un document clos el 18 de setembre de 1346. Els 22 s. s'afegien ara a 8 s. que ja havia rebut Vidal Maya quan encara era viu. Amb un total de 30 s. ingressats, Elisenda considerava que *dicta comanda dictorum animalium est axaugata et absoluta*. En aquest cas, es constata que en un espai de negociació informal s'havia facilitat un pagament parcial del deute a l'espera de la cancel·lació definitiva. Les cancel·lacions parcials eren un

⁶⁷ Una comanda d'una vaca amb dos vedells negociada entre dos homes de Caldes i registrada el 1351, fou cancel·lada en data incerta perquè van incorporar-s'hi d'altres animals i es va redactar un nou contracte. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 39, f. 32r (1351-IV-16).

⁶⁸ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 2 (5), f. 204v (1350-III-13).

dels mecanismes que facilitaven la cancel·lació efectiva del deute. Semblantment, tres anys més tard, a Monells, Tomàs Ribes, que era ciutadà de Girona, admetia l'entrega de 13 l. 17 s. de Guillem Ramon, de Casavells, que constituïen tan sols una part del deute pendent per a saldar una comanda de bestiar⁶⁹.

A banda del reintegrament de numerari, una altra forma de saldar la comanda era el retorn, físic, del bestiar dipositat. El 1354 Guillem Mahensa, de Panedes de Llagostera, reconeixia a Bernat Guerau, del veïnat de Ganix, en tant que marmessor dels béns del seu difunt veí Guillem Veguer, que havia rebut d'ell diversos animals, tan grossos com menuts, en concepte de diferents comandes en què el difunt havia actuat com a comandant⁷⁰.

Les èpoques acrediten que el pas del temps efectivament feia que el bestiar dipositat en comanda generés el *multiplicamentum* desitjat. L'any 1361 Nicolau Esteve, de Sant Feliu de Guíxols reconegué a Arnau Om, de Santa Cristina haver rebut d'ell 6 l. d'una vaca, una vedella i un brau per un comanda de bestiar protocolitzada el 1358⁷¹. El contracte original, localitzat entre les actes del notari guixolenc, desvela que en el moment de registrar la comanda només van aportar-se una vaca i una vedella al negoci⁷². Dubtem sobre la naturalesa concreta del cas; tanmateix palesa que les comandes de bestiar eren un negoci dinàmic, tan exposat a fer créixer la cabanya com al risc de perdre el bestiar.

Com en alguns dels exemples anteriors, èpoques i definicions de deutes solen oferir tan sols la informació justa. La tendència a prescindir de dades que els notaris consideraven supèrflues fa que sovint s'ometi la data cronològica en què s'haurien redactat els contractes originals. A més, cal recordar que atenent al funcionament ordinari dels assentaments notariais, les èpoques no apareixen al costat dels contractes. No es constituïen expedients del crèdit. Ben al contrari, el registre solia produir-se de forma *desordenada* en els llibres de l'escrivania, en funció del moment cronològic en què les parts haguessin donat per conclosa la comanda. Així, per exemple, Guillem Benaula de Llagostera reconegué el 19 de desembre del 1351 que Arnau Coll, veí seu, li havia retornat 20 ovelles que li tenia en motiu d'una comanda feta a l'escrivania local, un document que a la vegada manava de fer cancel·lar⁷³. Un document que - d'haver-se conservat fins avui els llibres de l'escrivania de Llagostera- no podria ser localitzat amb facilitat entre les actes, ja que la data d'emissió del contracte no consta en l'època.

⁶⁹ AHG, Notaria de Monells, Mn 169 (1353-VIII-17).

⁷⁰ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 47, f. 2v (1354-II-10).

⁷¹ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 18, f. 25v (1361-VI-12).

⁷² AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 14, f. 66r-66v (1358-X-4).

⁷³ Disposant d'una còpia de la comanda en què hi apareixia la data d'assentament, les parts haurien proporcionat al notari una dada per localitzar el contracte als llibres i barrar-lo adequadament. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 41, f. 43r-43v (1351-XII-19). Vegeu un cas similar a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 24, f. 28r-28v (1342-IX-21).

En d'altres casos, el nou document ni tan sols fa referència a l'escrivania que custodiava el contracte. Tal és el cas del lacònic reconeixement que el mercader Nicolau Hospital, de Sant Feliu de Guíxols atorgà a Pere Pertioles, de Santa Cristina d'Aro, d'haver-li *pagat* tot el bestiar que per ell tenia en comanda⁷⁴. A més a més, és habitual que d'entre les èpoques de rebut i definicions de deutes localitzats en els protocols notariais, n'hi hagi un bon grapat que no assenyalin el contracte original que hauria originat el deute. Alguns d'aquests documents poden bé ser la liquidació d'una comanda de bestiar.

Tot i que el nivell de detall en general sigui escàs, la mera existència d'aquests documents indica que, en determinades circumstàncies, les parts valoraven la possibilitat de cloure el contracte amb un nou assentament notarial. D'entre les actes de rebut i definició del deute localitzades a les notaries inspeccionades relacionades amb comandes de bestiar, s'intueixen necessitats específiques que feien recomanable de cloure el contracte amb un reconeixement de pagament.

Un dels motius que hom devia considerar determinant per a testimoniar la finalització del contracte amb un rebut, és el fet que durant l'exercici del crèdit hagués tingut lloc la defunció del comandant o bé l'extinció de la societat comercial que hauria actuat com a tal. Ho evidenciava un dels exemples apuntats més amunt, en què Bernat Guerau de Ganix de Llagostera atorgava l'època de rebut en tant que marmessor dels béns testats per un difunt⁷⁵. Els contractes originals comptaven amb l'atorgament dels actors documentals i només d'aquests. De produir-se un canvi en la titularitat del deute, era convenient assegurar els títols, i també els pagaments, amb nous documents acreditatius. Atorgar una època de rebut probablement era una forma de validar

- de donar més robustesa legal - a la nova persona jurídica que havia esdevingut titular del deute. Vegem en aquest sentit un cas relatiu a una societat comercial. A inicis de la dècada de 1360, els gironins Guillem i Bernat Vives constituïren, juntament amb la vídua de Bartomeu Vives, una activa societat centrada en la venda de draps a Caldes de Malavella⁷⁶. D'entre les seves activitats comercials també es dedicaren a la cessió de bestiar en comanda als pagesos del territori. Tenim ben documentat com la societat va dissoldre's el juliol de 1366 i els actius es van repartir entre els antics socis⁷⁷. És així que el setembre de 1367, Bernat Vives

⁷⁴ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 5, f. 15r (1351-XI-8).

⁷⁵ Vegeu d'altres casos similars a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 26, f. 119r-119v (1344-VII-19); CL 26, f. 125r (1344-VII-26); CL 26, f. 138r (1344-VIII-10) i CL 47, f. 131r (1354-IX-9).

⁷⁶ Sobre les activitats d'aquesta societat comercial, que va monopolitzar el mercat del drap local i va estendre capital gironí al hinterland rural en forma de crèdit privat durant el període c. 1360-1366, vegeu SALES I FAVÀ, Lluís, "Crédito y redes urbanas: el caso de Girona y las pequeñas ciudades de su entorno en el siglo XIV", in CARVAJAL DE LA VEGA, David; AÑÍBARRO RODRÍGUEZ, Javier; VITORES CASADO, Imanol (eds.), *Redes sociales y económicas en el mundo bajomedieval*, Valladolid, Castilla Ediciones, 2011, p. 129-150.

⁷⁷ Vegeu el repartiment de deutes arran de la liquidació. Foren transcrits del llibre de comptes privat de la societat a un document públic: AHG, Notaria de Girona, Gi-05, 281 (1366-VII-3) i Gi-05, 281 (1366-VII-4).

estenia àpoca de rebut a Vicenç Granell, de Caldes, per 6 l. degudes per una comanda d'una vaca, originàriament emesa per la societat comercial⁷⁶. El dret a cobrar aquesta comanda en concret -s'explica tàcitament a l'època de rebut- havia estat assignat a Bernat Vives⁷⁹. Els antics socis devien estendre èpoques per a tots els cobraments que feien dels crèdits transferits per la societat.

Les dones sobre les quals requeien els títols d'un marit difunt en motiu de la hipoteca del dot també podien mostrar-se interessades en estendre èpoques. Tot i que per una altra via, aquí de nou apareix un canvi en la titularitat del deute. És ben conegut que els marits asseguraven l'aportació del dot femení hipotecant una part dels béns del mas o del patrimoni i, en cas de dissolució del matrimoni, la família de la vídua tenia el dret d'executar els actius per a recuperar-lo. D'entre els actius de l'empresa familiar s'hi podien trobar participacions en comandes de bestiar. Quan les comandes es liquidaven, tornava a ser recomanable d'estendre èpoques o definir els deutes de forma expressa. L'objectiu: acreditar públicament el pagament i la nova titularitat mitjançant un document certificat pel notari i roborat per testimonis⁸⁰. D'aquesta manera, l'any 1363 Caterina, que era la vídua del draper gironí Bernat Cervià i tinent dels béns que eren del seu marit per la hipoteca del dot aportat al matrimoni, absolgué a Pere Mateu, del veïnat de Bosc de Caldes de Malavella, de deutes relatius a una vaca, un vedell i un brau⁸¹. Els animals havien estat cedits en comanda a Mateu pel difunt mitjançant un instrument redactat pel notari de Caldes, Jaume Jalbert. Per la definició del deute, Caterina Cervià reconeixia haver rebut 116 s. 6 d.

Quan el notari expedia còpies documentals els interessats les guardaven amb zel. Del fet de tenir ben localitzats aquests documents, en podia dependre que, arribat el cas, s'acredités el negoci. Tal i com veurem, en litigis per impagament o trencament del contracte resultava

⁷⁶ Sobre les activitats d'aquesta societat comercial, que va monopolitzar el mercat del drap local i va estendre capital gironí al hinterland rural en forma de crèdit privat durant el període c. 1360-1366, vegeu SALES I FAVÀ, Lluís, "Crédito y redes urbanas: el caso de Girona y las pequeñas ciudades de su entorno en el siglo XIV", in CARVAJAL DE LA VEGA, David; AÑÍBARRO RODRÍGUEZ, Javier; VITORES CASADO, Imanol (eds.), *Redes sociales y económicas en el mundo bajomedieval*, Valladolid, Castilla Ediciones, 2011, p. 129-150.

⁷⁷ Vegeu el repartiment de deutes arran de la liquidació. Foren transcrits del llibre de comptes privat de la societat a un document públic: AHG, Notaria de Girona, Gi-05, 281 (1366-VII-3) i Gi-05, 281 (1366-VII-4).

⁷⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f. 100v-101r (1367-IX-21).

⁷⁹ D'altres èpoques d'aquestes mateixes característiques, també atorgades pels Vives entre les darreries de la dècada de 1360 i inicis de la següent, es troben a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f. 88v-89r (1367-IX-14) i a CL 569 (1372-I-9).

⁸⁰ Sobre la conveniència d'estendre èpoques públiques o albarans privats, en funció de les necessitats dels contractants en un negoci a la Catalunya baixmedieval, vegeu VELA I AULESA, Carles, "Les compravendes al detall i a crèdit en el món artesà. El cas dels especiers i els candelers", in *Barcelona Quaderns d'Història*, 13 (2007), p. 135 i ss.

⁸¹ Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 61, f. 266r-266v (1363-IV-12).

necessari demostrar la titularitat del deute mitjançant proves documentals que serien compulsades per un jutge. A més, tenir la còpia a mà i comprovar-ne la datació devia permetre al notari de recuperar el document original assentat als llibres.

Per aquesta raó, quan els llagosterencs Miquel Manyà i Pere Pellicer van constatar que non *invenitur* el contracte de la comanda de bestiar (*societate*) registrat a l'escrivania de Llagostera, devien arribar a un acord. Manyà, l'hereu del comandant, sentint-se satisfet per un pagament efectuat per Pellicer, va estendre una definició de deutes el 21 d'abril de 1354, en què a més explicitava que si el document original del contracte era finalment trobat, havia de ser cancel·lat i fet nul⁸². Si s'esdevenia la fi de la relació contractual i els atorgants no eren capaços de localitzar les actes d'entre la seva col·lecció de pergamins i/o llibres particulars de comptes, una bona opció era redactar una àpoca o una definició de deutes de bell nou. Curiosament, extraviar les còpies dels crèdits o els contractes originals devia ser una circumstància comuna, perquè un bon nombre d'èpoques de pagament per comandes de bestiar remetien precisament a aquest fet⁸³.

A causa dels entrebancs documentals que han estat apuntats, bona part de les èpoques de rebut per comandes de bestiar que són a la nostra disposició – una vuitantena – no poden relacionar-se amb els contractes documentats. Per aquesta via, intentar establir durades mitjanes dels negocis resulta una tasca pràcticament estèril. De la seva banda, els contractes originals que, a través d'una nota al marge, aporten la data en què foren cancel·lats són també massa pocs: tot just una desena i només corresponents a les notaries de Sant Feliu de Guíxols i de Corçà (cf. **taula 4**). A Monells, Cassà de la Selva i Caldes de Malavella no es documenta ni tan sols un sol cas de cancel·lació de l'acta en què hi consti la data de liquidació. En els pocs casos localitzats, les durades reals de les comandes de bestiar es mouen entre un mínim de dos mesos i un màxim de set anys, tot i que intuïm que la majoria d'aquests crèdits se situaven sobre els dos anys de vida activa. Tanmateix, les durades devien dependre del tipus de bestiar entregat, de la seva edat i dels acords entre les parts respecte als termes del negoci.

En aquesta secció s'ha constatat que la liquidació de les comandes de bestiar només prenia forma pública en determinades circumstàncies, quan la titularitat dels actors havia patit alguna modificació o quan els documents originals havien estat extraviats. Afortunadament, la mostra documental d'èpoques i definicions de deutes - tot i ser exigua - permet d'intuir alguns aspectes de les fases finals d'aquests negocis. En principi, les cancel·lacions tenien lloc amb el pagament del deute o amb el retorn del bestiar. Accions que es produïen per acord de les parts o a petició del comandant; la seva durada estava probablement sotmesa a la dinàmica d'acords privats que queden fora del registre escrit. Prèviament a la cancel·lació, es documenten fases intermèdies en la vida de la comanda de bestiar, com ara les amortitzacions parcials i -tal i com s'analitza a continuació- la transportació dels títols a tercers.

⁸² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 42, f. 6r (1352-IV-21).

⁸³ A tall de selecció, d'entre la notaria de Caldes de Malavella, entre 1342 i 1352, vegeu els casos de AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 24, f.24v-25r (1342-IX-16); CL 18, f.12r (1350-VII-5) i CL 42, f.102r (1352-X-22).

Amb tot, caldria recordar que la cancel·lació dels contractes de crèdit privat a la baixa edat mitjana -en què les relacions creditícies s'estenien com una retícula complexa entre la comunitat- no es *podia* produir de cop⁸⁴. Exigir tots els pagaments de tots els deutes de forma rígida hagués estat impracticable i és per això que les comandes havien d'estendre's més enllà dels terminis previstos inicialment en els contractes, concedint als prestataris pagaments parcials o renegociacions. Tal i com descrivia l'antropòleg Raymond Firth pel cas de les cultures tribals al segle XX, les comunitats en què el crèdit era, en bona part, intern (prestadors i prestataris eren veïns), aquests negocis tenien una lectura econòmica, però també una interpretació social⁸⁵. En aquest sentit, Firth proposà de distingir liquidacions concretes (reemborsaments i retorns del bestiar, en el nostre cas) de liquidacions *difuses*. En un context en què no tots els crèdits podien ser retornats, d'altres formes de prestacions personals en forma de treball, favors o reconeixements podien substituir total o parcialment el reemborsament. En la complexa societat feudal, el crèdit, i més particularment la comanda de bestiar, hauria de ser entès sota aquest prisma.

4. VENDRE I TRANSPORTAR ELS DRETS SOBRE LES COMANDES DE BESTIAR

A mitjan segle XIV pot considerar-se que les comandes de bestiar havien generat un petit *mercat*, que fins comptava amb un cert grau d'impersonalitat. La participació com a comandant en un d'aquests contractes podia ser transferida a tercers, independentment de la proximitat amb l'objecte de negoci. En la breu secció que segueix es descriu aquesta característica del crèdit.

Anteriorment s'ha suggerit que el dipositant del bestiar podia haver-lo adquirit a una individu o família, per després confirmar-lo altre cop a mans seves mitjançant una comanda de bestiar. Afegint-hi un punt de complexitat, la transmissió podia ser parcial. Hom estava facultat per adquirir tan sols una fracció, generalment la meitat, del o dels animals. D'aquesta manera, comandant i comendatari compartien titularitat. El rendiment del bestiar en el negoci i l'obtenció de beneficis estaven a partir d'aquell moment subjectes a les participacions que cadascú tingués sobre el bestiar. En un cas hipotètic, el comendatari podia encara vendre o cedir la seva fracció sobre el bestiar a un tercer. D'aquesta manera, els títols sobre fraccions de bestiar i el seu rendiment futur podien passar de mà en mà. Estirant d'aquest fil, les comandes de bestiar han d'entendre's no únicament com la transferència d'animals per a custodiar-los i obtenir-ne un rendiment, sinó com l'adquisició del dret a participar en un negoci. Un negoci que generà un mercat secundari de títols. En aquest mercat, tal i com passava en el conjunt del mercat financer, el deute podia fraccionar-se i ésser transferit a persones que no estaven en contacte amb l'objecte que generava els interessos (el bestiar),

⁸⁴ Sobre el nivell de penetració del crèdit en tots els estrats de la societat baixmedieval resulta eloqüent la panoràmica proposada ja fa uns anys per GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *Vivir a crédito en la Valencia medieval*, València, Universitat de València, 2002.

⁸⁵ FIRTH, Raymond, "A viewpoint from Economic Anthropology" in FIRTH, Raymond; YAMEY, E.S., *Capital, saving and credit in peasant societies*, Londres, George Allen and Unwin Ltd., 1964, p. 32.

per acabar a mans de titulars que eren lluny, físicament, de l'espai on tenia lloc la custòdia i pasturatge dels ramats. Individus, aquests, que no condicionarien la forma de treballar i produir de l'explotació ramadera⁸⁶.

Ja s'ha assenyalat que el propi contracte greixava aquesta possibilitat. El clausulat estandarditzat, unes normes compartides, facilitava que els títols sobre les comandes passessin de mà en mà. Tal i com veurem, les participacions podien cedir-se, vendre's o fins i tot ser empenyorades donat que la comanda de bestiar era un negoci àmpliament reconegut, subjecte a unes normes bàsiques, comunes. Tal i com s'analitza en la secció 5, la uniformitat del clausulat i unes mateixes prevencions i renunciacions possibilità que el conjunt d'instàncies jurisdiccionals de dret civil al territori apliquessin també un mateix procediment en cas de contenciosos per impagament. Independentment de la baronia o parròquia on es localitzaven, les corts jurisdiccionals d'abast local actuaren aplicant unes normes compartides en casos d'impagament. Un segon element del contracte que el feia apte per a transportar el deute era la precisió amb la qual es descrivia el bestiar. El color, l'edat, les característiques físiques i també l'emplaçament on restava custodiat; totes aquestes eren informacions que permetien localitzar l'animal per part d'un titular del deute, un comandant, que no hagués participat en la transferència física del bestiar.

És per aquests motius que, juntament amb les transportacions de deutes, se cedia també la còpia originalment expedida dels contractes. Això s'evidencia per exemple en un document registrat el 1368 a la notaria de Caldes de Malavella, que testimonia que un home cedí a un altre – no podem identificar-los nominalment per la deficient conservació del registre – 112 s. i els drets sobre un mul roig que Francesc Ariol, habitant de la cellera de Cassà i ja difunt, havia custodiat en règim de comanda de bestiar des de l'any 1360⁸⁷. A més del deute, l'atorgant del document ordenava al notari que li fos entregat al nou titular (*vobis trado mando*) l'instrument que recollia la comanda. A mesura que els actors del crèdit s'allunyaven els uns dels altres, les relacions basades en la confiança o la fama es dissolien i guanyava centralitat la capacitat de certificar públicament l'operació.

Vegem, en primera instància, un exemple singular de transmissió d'una fracció del bestiar que es documenta a Sant Feliu de Guíxols l'any 1342. El 4 de juny d'aquell any Guillem Madrencs de la vila, a qui ja s'ha esmentat en un exemple precedent, reconeixia al seu veí

⁸⁶ Sobre la dinàmica del mercat del crèdit privat baixmedieval i les seva naturalesa impersonal, vegeu FURIÓ, Antoni; GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente; MIRA, Antonio José; VERCHER, Salvador; VICIANO, Pau, "Endeutament i morositat en una comunitat rural. El censal a Sueca a finals del segle XV", in *Actes de la V Assemblea d'Història de la Ribera, Almussafes, Ajuntament d'Almussafes*, 1998, p. 148-150.

⁸⁷ AHG, Notaria de Caldes de Malavella CL 75, f.176v (1368-VIII-22). No sabem si després de la defunció d'Ariol, la comanda havia seguit en vigència amb algú altre exercint com a comandatari. Tanmateix, s'acredita que la recuperació del deute havia estat conflictiva i fins i tot s'havien generat despeses judicials.

Bernat Llandric que aquest darrer tenia una vuitena part en una mula⁸⁸. L'animal havia estat comprat aquell mateix any per Madrencs a Francesc Ferrer de Girona per una quantitat indeterminada. Llandric, de la seva banda, havia invertit 30 s. en adquirir la vuitena part de la mula. En el marc d'aquest mateix document de reconeixement de titularitat, Guillem Madrencs s'obligà a custodiar i alimentar la bèstia en règim de comanda, a la vegada que prometia a Llandric que, del lucre obtingut amb l'animal, cada mes li entregaria la quantitat fixa de 15 d. mensuals (això suposava un suculent tipus del 50% anual pels 30 s. invertits). S'aclaria, això sí, que el treball de la mula només generaria l'interès fixe mentre fos sana et apta ad *lucrandum*. Tanmateix, cal matisar que la majoria de fraccionaments sobre els drets del bestiar eren a mitges. Particions tan petites com aquesta darrera es documenten tan sols de forma excepcional.

Les cessions de drets sobre bestiar són un document recurrent en els protocols notariais. També en tenim notícia gràcies a algunes anotacions marginals efectuades sobre els propis contractes de les comandes de bestiar.

Les cessions o transportacions de deutes prenen la forma de compravenda, on l'objecte transferit són tots els drets contra un tercer (el comandatari) que és dipositant d'una sèrie d'animals. Alternativament, també pot instituir-se una cessió que no té retribució aparent per a l'antic comandant; una circumstància on de fet sol detectar-se que es compensaven d'altres deutes o obligacions pendents.

Un Bernat Alagot de Girona cedí l'any 1342 drets a Guillem Borrell, de Caldes, sobre una vaca vermella que el primer tenia al mas de Pere Alzina, del veïnat de Vendrells de Caldes⁸⁹. Alzina la custodiava en règim de comanda i ara ho continuaria fent per encàrrec de Borrell. Aparentment, la transacció no fou compensada. En canvi, el preu de la cessió sí que apareix explícitament anotat en la majoria de transportacions, com ara la de la comanda de dues truges partaleres, dos porcs i tres porcells blancs que el maig de 1340 Mateu Mir de Sant Gregori i la seva muller Elisenda custodiaven per encàrrec del seu veí Pere Pons, del veïnat de Prat de la mateixa localitat⁹⁰. El comandant vengué el conjunt de drets sobre aquesta operació - que havia estat escripturada un any abans per un notari gironí - a Pere Mir, fill de Berenguer Mir de Sant Gregori a canvi de 40 s⁹¹.

Les comandes de bestiar també podien funcionar com a vertaderes garanties de pagament per a d'altres deutes, evidenciant que el negoci era tingut com a rendible i conferia, per tant, seguretat als creditors. Guillem Benjamí, de Caldes, reconeixent un deute de 12 l. al ja conegut ramader Bonanat Alagot, de Cassà de la Selva, li obligà una truja i quatre porcells seus, a

⁸⁸ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, SFe 627 (1342-VI-4).

⁸⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 24, f. 6v (1342-VIII-19).

⁹⁰ AHG, Notaria de Girona, Gi-04, 4, f.41v (1340-V-12).

⁹¹ Vegeu d'altres exemples de transportacions de títols sobre comandes de bestiar a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 31, f. 41r (1347-IV-24); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 4 (4), f.96r-96v (1350-XII-18); Sfe 642 (2), f.4v (1352-IV-23); Notaria de Caldes de Malavella, CL 51, f.75v-76r (1357-I-19) i CL 54, f.89v-90r (1358-III-1).

més de la pròpia fracció en uns altres porcs que tenia dipositats en comanda per encàrrec de Bonanat Cifre⁹². En una operació que degué contemplar detalls sancionats tan sols oralment (el termini de pagament), Guillem Benjamí assegurà al comerciant que, de no fer efectives les 12 l., podria disposar dels porcs.

En les comunitats rurals baixmedievales, sabem que el crèdit no només se subministrava de forma vertical (dels agents especialitzats i mercaders envers els homes de mas i els vilatans), sinó també de forma horitzontal (entre veïns). Aquesta era una societat que ho pagava tot, o pràcticament tot, en diferit o bé amb obligacions de pagament. Tal i com s'ha observat per a d'altres zones, el crèdit privat estès d'aquesta forma constituïa les anomenades cadenes d'endeutament⁹³. L'exigència de pagament en un extrem de la cadena provocava que s'activessin d'altres reclamacions que permetessin de cobrir el deute. La transportació de deutes era una manera d'activar aquestes cadenes i les comandes de bestiar no semblen pas alienes a aquesta dinàmica.

Vegem-ne un cas concret on la comanda de bestiar intervingué per a cobrir un deute voluminós. El 7 d'octubre de 1374 Guillem Guic, el procurador del mercader gironí Guillem Vives – que en aquell moment vivia a la vila de Sant Feliu de Guíxols – reconeixia a uns homes de les parròquies gavarrenques de Sant Martí Vell (Francesc Casademont), Madremanya (Pere Bavia o Bavià) i de Sant Mateu de Montnegre (Guillem Saugueda), a més de Corts, al Pla de l'Estany (Pere Canelles) que havien intervingut com a pagadors en nom del mercader⁹⁴. Aquests homes s'havien fet càrrec de l'abonament de 140 l. per les quals Ramon Puig de de Sant Sadurní de Palol d'Onyar i la seva muller Cèlia, havien venut a Vives una renda censal obligada sobre el mas Puig i també el domini directe del mas amb les possessions i servituds d'homes i dones⁹⁵. A canvi, el representant dels Vives cedí als seus testaferrós el dret a cobrar les pensions de la dita renda censal (105 s. anuals) i els serveis personals dels homes del mas. Però com que probablement els homes de les Gavarres consideraven que aquestes cessions no els eren suficients per saldar el deute, el procurador del mercader els transferí aquell mateix dia els drets en una comanda de bestiar on els homes del mas Puig feien de comendataris. L'operació incloïa 21 ovelles -tres de llana negra i les restants de llana blanca-, tres moltons -un de llana negra i dos de llana blanca-, catorze anyells – deu mascles i quatre femelles -, una truja, set porcells de nodriment i dos bous arcs que eren rojos⁹⁶.

Tal i com s'aclareix més endavant, els citats en el darrer exemple eren perfils habituals del negoci de les comandes de bestiar a l'àmbit de les Gavarres (homes de mas, mercaders gironins). Ara bé, el mecanisme de la transportació de deutes i l'activació de les cadenes

⁹² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 25, f.110r-110v (1343-XI-17).

⁹³ Vegeu molt particularment MULDREW, Craig, *The Economy of Obligation: The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England*, Basingstoke, Palgrave Macmillan Limited, 1998, p. 263 i ss.

⁹⁴ Vegeu AHG, Notaria de Girona, Gi-05, 306 (1374-X-7). Agraïm aquesta referència a Albert Reixach i Sala.

⁹⁵ Així els Puig es convertien en homes propis dels mercaders.

⁹⁶ La comanda també incloïa utillatge i atuells domèstics.

d'endeutament van incorporar, col·lateralment, a grups que d'entrada tendien a participar menys en aquestes d'operacions, com ara els jueus o les dones vídues. A mesura que les cadenes d'endeutament creixien en extensió i es feren més complexes, interconnectant més individus i grups socials, els mecanismes per prevenir la morositat van haver d'afinar-se. Per evitar un esclat dels impagaments i dels contenciosos, el marc mediador o sancionador va haver d'adaptar-se a una realitat que cada cop era més complexa.

5. NEGOCIAR I DISPUTAR LES COMANDES DE BESTIAR

Al llarg de les properes línies es descriuen les comandes de bestiar des de la perspectiva de les demores, dels impagaments i d'altres desacords sobre els termes del negoci. Els estudis sobre el crèdit, en el context del medievalisme ibèric, han relegat la fase executòria per a fer-ne comentaris de caràcter general, tot sovint, imprecisos⁹⁷. La novetat de l'enfocament i l'exigua reflexió prèvia per part de la historiografia condicionen els resultats obtinguts. Uns resultats que en conseqüència cal entomar aquí com a provisionals.

A mitjan segle XIV, per a forçar el pagament d'una comanda de bestiar o resoldre tensions derivades del contracte, els homes solien recórrer a formes de negociació privada, que evitessin costos suplementaris a les parts o perjudiquessin els equilibris socials⁹⁸. Però també és comú que els litigants derivessin les seves controvèrsies a les corts d'abast local, habilitades per la senyoria que ostentava el mixt imperi sobre el territori, i que per tant eren les instàncies responsables de fer complir les obligacions i els crèdits contrets pels homes aforats a cada districte jurisdiccional⁹⁹.

⁹⁷ En els darrers quinze anys, alguns autors han escollit d'incorporar la qüestió de la litigiositat entre particulars per crèdits en les seves línies de recerca. Sense cap ànim d'exhaustivitat, remetem a tres estudis i autors que han obert camí: FURIÓ, Antoni, "Crédit, endettement et justice: prêteurs et débiteurs devant les juges dans le royaume de Valence (XIII-XV siècles)", in CLAUSTRE, Julie (dir.), *La dette et le juge. Juridiction gracieuse et juridiction contentieuse du XII au XV siècle (France, Italie, Espagne, Angleterre, Empire)*, París, Publications de la Sorbonne, 2006, p. 19-34; CARVAJAL DE LA VEGA, David, "Crédito privado en Castilla a finales del siglo XV. Una introducción a su estudio", *Anuario de Estudios Medievales*, 47/1 (2017), p. 3-36 i també VICIANO, Pau, "Mercado cerealista, crédito a corto plazo y desigualdad económica en el reino de Valencia. Las villas de Cocentaina y Castellón en el siglo XV", *Hispania*, LXXVIII, 258 (2018), p. 103-137.

⁹⁸ Hem reflexionat sobre la via de la negociació en els impagaments dels crèdits a SALES I FAVÀ, Lluís, "Credit and nonpayment in late medieval Catalonia: court proceedings of Caldes de Malavella (1330-50)", *Continuity and Change* 29 (2014), p. 49-81.

⁹⁹ Sobre l'abast (territorial i competencial) de les corts jurisdiccionals en aquest període i els mecanismes bàsics de funcionament en la persecució de la morositat, vegeu SALES I FAVÀ, Lluís, "Los libros de la corte del baile: fuente para el estudio de las élites urbanas y sus actividades financieras en el noreste catalán (S.XIV-XV)", in Fuentes para el estudio del negocio fiscal y financiero en los reinos hispánicos (Siglos XIV-XVI), Madrid, Ministerio de Economía y Hacienda - Instituto de Estudios Fiscales, 2010, p. 249-65.

Per una o altra d'aquestes vies, era habitual que l'objecte de disputa no fos, en exclusiva, una sola comanda de bestiar. Tan pagesos com mercaders participaven en el territori de les Gavarres en estratègies cícliques de col·locació de crèdits i de subministrament de matèries primes o manufacturades (cereals, carbó vegetal, terra, draps...) ¹⁰⁰. Per això els prestataris acumulaven diferents deutes amb un sol prestador. En aquest sentit, tenim documentats allò que bé podríem anomenar expedients d'acumulació de deutes. Es negociava o es litigava un deute acumulat al llarg del temps i que derivava de diferents contractes. En aquestes circumstàncies, els documents notariais assenyalen un sol càrrec per, en canvi, pràcticament negligir els diferents conceptes que li havien donat origen. En els documents relacionats amb aquests expedients, la referència als tipus de crèdit era més aviat genèrica. L'any 1362, Pere Mola i la seva muller Francesca, del veïnat de Crota a la Santa Cristina d'Aro van negociar amb la seva veïna Guillema Ponça un conjunt de deutes impagats ¹⁰¹. Feren còmput de "deutes i comandas de bestiar" que tinguessin pendants, per acabar arrodonint el ròssec en 9 l. i concedint nous terminis amb els quals els Mola podrien més fàcilment retornar els diners. Sigui dit de passada, tenim constància que la qüestió no fou resolta en els terminis fixats en la negociació. Tan sols el llegat testamentari de Pere Mola, executat l'abril de 1370, eixugà l'obligació. En aquell moment, el deute ja havia saltat a la vessant nord de les Gavarres perquè el títol havia estat transferit a mans de Guillem Pons, de Sant Feliu de Boada.

Hi ha una qüestió textual en aquest darrer exemple que posa de relleu l'especificitat de la comanda de bestiar. Mentre que les parts reconeixien que una col·lecció de deutes indeterminats constituïen el ròssec (d'entre els quals segurament hi havia censos, *mutua* o censals impagats), les comandas de bestiar mereixien una distinció. Aquests eren contractes certament diferents a la resta, subjectes al rendiment del bestiar, i tal vegada exposats a majors riscos com ara la malaltia i/o mort de la bèstia. Amb tot, la pròpia acumulació de deutes indica a la vegada que els mecanismes, formals i informals, de negociació i execució sobre els crèdits no eren específics per a un producte financer en concret. Una comanda de bestiar impagada era resolta aproximadament de la mateixa manera que, per exemple, es feia amb els préstecs personals de numerari.

Tan a l'hora de negociar com de litigar a la cort per una comanda de bestiar impagada, els interessats podien encarregar-se'n personalment o bé nomenar procuradors per tal que actuessin en representació. Els procuradors no solien ésser personatges del món del Dret, com ara juristes o advocats. Ben al contrari, solia tractar-se de pagesos o homes de les viles, tal vegada familiars dels interessats. Tanmateix, comptaven amb la disponibilitat de temps i de recursos i la capacitat d'accés a la cort o als mecanismes de negociació. Una situació en la qual no devia trobar-se el prestador o comandant.

¹⁰⁰ Vegeu per exemple MARCÓ, Xavier; SALES I FAVÀ, Lluís. "Crèdit i estratègies comercials a les corts jurisdiccionals d'abast local (segles XIV-XV)" in ORTI, Pere; VERDÉS, Pere (eds.), *El sistema financer al final de l'Edat Mitjana: instruments i mètodes* (en premsa).

¹⁰¹ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.7v-8r (1362-I-26).

En primera instància, els procuradors podien ser designats per tal de cobrir una distància física excessiva. L'any 1366 Bernat Ramon de Sant Joan de Mollet nomenava procurador a Pere Tomeu del veïnat de Ventalló de Cassà de la Selva perquè exigís als hereus de Francesc Ariol, de la cellera de Cassà,

112 s. d'una mula que li havia estat entregada cinc anys enrere en una comanda registrada a la notaria de Caldes de Malavella¹⁰². El molletenc procurava de delegar el negoci en un representant abans d'haver de creuar tot el massís per a resoldre un sol deute.

En un territori que presentava una elevada fragmentació jurisdiccional, el procurador podia actuar com a agent més o menys apte per litigar per crèdits en una cort o en un espai baronial específic. Malgrat els procediments de persecució de la morositat a les cort eren homologables, hi devia haver detalls i mecanismes que requerien un cert nivell de familiaritat amb el medi. Arnau Guerau, de Riudellots de la Selva, designà l'any 1344 a Bartomeu Carp, d'Hostalric - que era territori del vescomte de Cabrera - com a procurador per exigir en representació seva 50 s. i el *lucrum* que hagués rendit una vaca i una vedella que tenia Bartomeu Prat, de Sils, en comanda¹⁰³. Com és ben sabut, Sils formava part del vescomtat mentre que Hostalric era una vila la fundació de la qual fou esperonada pels Cabrera.

Finalment, una situació domèstica complexa imposava la necessitat d'escollir procuradors que fessin el cobrament dels crèdits. En algun moment entre l'abril i el desembre de 1356 Francesca, que era vídua de Bernat Alou del veïnat de Ganix de Llagostera, i filla del també difunt Arnau Pujada de Bell-lloc, va haver de nomenar a un procurador (Guillem Dijous, de Santa Cristina d'Aro) per *exigir i cobrar* un seguit de deutes, entre els quals hi havia comandes de bestiar, que diferents homes tenien amb Bernat Alou¹⁰⁴. Després de cobrar-los, Dijous havia de firmar les àpoques corresponents. Enviudada, Francesca possiblement es trobava sola en l'empresa de mantenir el mas familiar; sabem que els seus joves fills, Guillem i Brunissenda, en aquell moment encara havien de ser mantinguts i alimentats per la mare¹⁰⁵. En aquestes circumstàncies difícils, es pot assumir que Francesca havia delegat la representació en les negociacions sobre els crèdits.

La negociació sobre les comandes de bestiar impagades es produïa arran de contractes que majoritàriament havien estat registrats en forma pública. Però eventualment també es donaven sobre tractes que no havien tingut certificació notarial prèvia. Creiem que a mitjan segle XIV, a l'àmbit de les Gavarres, la gran majoria de crèdits (incloent les comandes de bestiar) tard o d'hora eren protocolitzats. Se'n devien escapar pocs crèdits. Amb tot, la litigiositat podia donar-se sobre contractes que no havien passat pel notari, com ara crèdits entre fami-

¹⁰² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 70, f.457r (1366-V-25).

¹⁰³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 27, f. 71v (1344-XII-13). En la designació també s'encomanava de resoldre una segona comanda de bestiar de 40 s. i un ase ros contractada amb el mateix comendatari.

¹⁰⁴ Específicament, els conceptes eren el dot, la provisió testamentària pels fills i *tots els altres deutes*, a banda de comandes de bestiar. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 10, s.d.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

liars o veïns propers entre els quals existia prou confiança com per evitar els costos del notari. Si retornem al cas dels Mola i la seva veïna Guillema Ponça, a la vall d'Aro, el debitori que acordaren de signar el 26 de gener de 1362 contemplava una sèrie de deutes i de comandes de bestiar que tenien entre mans, *cum et sine instrumento*¹⁰⁶.

Vertaderament, sabem encara poc del procés efectiu de negociació sobre les comandes de bestiar impagades. Es tractava d'un procés oral i que no ha deixat rastre (almenys directe) a la documentació. Els protocols notariais donen algunes pistes són el resultat d'aquests acords. Ho fan especialment a través dels deutors que fixaven terminis de pagament i on s'aportaven noves obligacions col·laterals. El 14 de setembre de 1367 Francesc Quart, de Franciac, i la seva muller Rumia atorgaren debitori al mercader gironí Bernat Vives pel qual li asseguraren que li pagarien 65 s. abans de la festivitat de Sant Pere i Feliu de 1368, a raó d'una vaca que havia estat entregada en comanda feia temps¹⁰⁷. En aquest cas li presentaren una altra vaca com a aval. Disposar de bestiar o de béns per embargar si era menester, possiblement facilitava tot el procés negociador. Els deutors també podien incloure d'altres clàusules de caució i penals, com ara l'obligació del deutor a fer-se hostatge en un territori delimitat si no complia els terminis¹⁰⁸.

Amb tot, l'observació de diferents casos evidencia que aquests processos no devien de ser percebuts com a extraordinaris. No necessàriament significaven la interrupció de la relació comercial entre les parts ni la imposició de mesures dràstiques per part del comandant. Podia ben ser el contrari. Una demora en el pagament requeria establir nous terminis a través de la negociació (d'altres vegades, amb la cort com a medidora), evitant així el trencament de la relació de confiança entre els actors. Una relació que permetia, per part del comandant, fixar la seva clientela per a futurs negocis, i per part del comendatari, accedir amb facilitat com a consumidor als mercats de béns manufacturats, del diner o del bestiar. Reprenent el cas anterior, sabem que l'any 1365 el mateix Francesc Quart de Franciac havia entomat en comanda una vaca i un vedell de Guillem Vives¹⁰⁹. Els animals estaven valorats en 100 s. i el contracte es feia a condició d'anar a mitges, prèvia deducció del capital. Com a hipòtesi,

¹⁰⁶ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.7v-8r (1362-I-26).

¹⁰⁷ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f.90v (1367-IX-14).

¹⁰⁸ L'any 1368 Feliu Segals, que era un traginer del veïnat de Panedes a Llagostera però que vivia a Sant Feliu de Guíxols, reconegué a Bonanat Valls, clergue d'aquesta vila, un deute de 12 l. per una comanda de bestiar que incloïa dues mules. Assentaren un debitori amb avals especials, d'entre els quals la fracció que Segals tenia en les pròpies mules i el respectiu lucre. A més, s'establia que si aquest canviava les mules per unes altres, les noves també haurien de ser empenyorades. Ultra això, jurà de convertir-se en hostatge dins dels murs de Sant Feliu en cas que, havent transcorregut deu dies després d'una primera admonició per part del clergue, no s'efectués el pagament. Una nota dorsal al document indica que, efectivament, Segals es va sotmetre a aquest càstig per no haver respectat els terminis de pagament. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 22, f. 191r-191v (1368-XI-25).

¹⁰⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 71, f.15v-16r (1365-VIII-16).

aquesta comanda no hauria encara estat liquidada completament el 1367 i d'aquesta manera s'hauria donat el procés de negociació apuntat¹¹⁰. Tan *poc preocupant* resultava aquest impagament per a Bernat Vives, que tan sols tres dies després de forçar el debitori, acudia de nou amb Francesc Quart a la notaria de Caldes per a registrar una nova comanda d'un brau roig valorat en 85 s¹¹¹.

S'haurà d'indicar finalment que les negociacions tenien en compte altres aspectes, a banda de la demora en el pagament. Un que degué resultar central és el coneixement, amb més o menys precisió, de la solvència de l'endeutat. En les comunitats rurals era possible d'obtenir informació sobre el mas i la família a partir d'agents intermediaris (notaris, corredors de la cort, prohoms, d'altres comerciants que coneguessin prèviament el territori). Si comandant i comendatari eren veïns i es coneixien prèviament, l'accés a la informació era encara més directe. En un mas viable, dotat de terres i de mans per a treballar-les, la indisponibilitat puntual de numerari o la incapacitat de retornar un animal en una determinada conjuntura no era, en conseqüència, un indicador que marqués el camí de la cort jurisdiccional i de la confiscació de béns per a recuperar els deutes. La prevenció s'imposava.

5.1 Casos a les corts jurisdiccionals i processos judicials

Cal aclarir, en primera instància, que les corts jurisdiccionals eren també un àmbit obert a la negociació. De fet, pràcticament en qualsevol moment del contenciós les parts podien acordar de resoldre les seves desavinences de forma privada i abandonar la tutela de la senyoria jurisdiccional. En aquest sentit, els procediments de les corts permetien, i fins i tot incentivaven, ajustaments d'aquest tipus. És per això que els mecanismes més compulsius, que implicaven la requisita de béns a través de la força pública, s'activaven tan sols de forma esporàdica. Abans, en la majoria de plets, els litigants haurien aconseguit d'arribar a acords com els que han estat assenyalats en les pàgines precedents.

En d'altres llocs ja hem indicat que a mitjan segle XIV, al nord-est de Catalunya, el procés de districtualització i d'uniformització dels processos contenciosos estava pràcticament culminat¹¹². Així, les corts de Sant Feliu de Guíxols, de Monells o de Caldes de Malavella – les tres cobrien una bona part del territori de les Gavarres – estaven facultades per a resoldre els crèdits impagats a través de procediments homologables entre si. Existia un *iter* processal compartit i pràcticament intercanviable, que imposava que el denunciador iniciés el litigi a través d'un clam, que podia repetir més endavant amb un *reclam*. A continuació, el batlle que presidia la cort, sense requerir proves documentals ni incoar procés inquisitiu, podia dictar mesures de constrenyiment, com ara les empires (retencions provisionals d'objectes), els manaments (ordres directes al denunciador) o les imposicions de penes preventives (ordres

¹¹⁰ Malgrat el comandant era Guillem Vives i l'atorgant del debitori posterior era el seu germà Bernat, la dissolució de la societat comercial entre ambdós sabem que generà una redistribució dels títols de deutes. Vegeu la nota a peu número 66 d'aquest mateix capítol.

¹¹¹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f.91r (1367-IX-17).

¹¹² Vegeu MARCÓ, Xavier; SALES I FAVÀ, Lluís. "Crèdit i estratègies..." *op. cit.*

directes, l'incompliment de les quals estava subjecte a una multa). Aquestes mesures solien ser esperons a la negociació, de tal manera que els embargaments efectius i les subhastes públiques apareixien, en els contenciosos per deutes impagats, de forma realment esporàdica. Tots aquests mecanismes quedaven redactats en forma d'acta pública en els anomenats llibres de la cort del batlle.

El 15 de gener del 1341, Pere Gila de Vidreres presentà un clam a la cort de Caldes de Malavella contra Sibil·la Beça, d'aquesta vila, per raó de 125 s. 7 d. impagats i també per un *bacó de carnsalada*¹¹³. Els clams eren transcrits en documents sintètics que només assenyalaven un deute i on rarament s'hi facilitava el tipus de contracte a partir del qual havia aflorat el conflicte. En aquest cas, sabem que els diners corresponien a una comanda de bestiar impagada, ja que aquell mateix dia es notificava la imposició d'una pena preventiva de 20 s. per forçar a Beça a acostar-se el dilluns següent a la plaça de la vila amb una vaca, sis cabres i una ovella¹¹⁴. La dona, indicava el segon document, *exauget et exaugare debeat cum dicto Petro Gila et ei deliberet suam partem*. No coneixem quin fou el resultat d'aquest procés.

Els mecanismes intimants podien vetllar, com en el darrer cas, per a què el bestiar fos retornat al seu titular, o bé podien incentivar a les parts a arribar a un acord sobre el cas. El 18 de desembre del 1368 el saig de la cort de Caldes de Malavella indicava a Arnau Pastorell que, a instàncies de Pere Riera, del veïnat d'Aiguabona, disposava de tan sols un dia per arribar a un acord (fer composició) amb aquest darrer sobre una part del lucre que havia generat una vaca, i que Pastorell tenia custodiada en comanda¹¹⁵.

L'empara sobre el bestiar implicava la seva immobilització, tot impeding que fos transferit o fins i tot que participés en activitats productives. Aquest sembla un dels mecanismes més utilitzats, possiblement més efectiu, per a resoldre els conflictes entorn de les comandes de bestiar. Les empires solien obligar al comendatari a continuar encarregant-se del benestar del bestiar, però sense obtenir-ne cap profit ni rendiment. Aquesta era una condició que no sempre era fàcil d'acomplir, fet pel qual la pròpia cort en ocasions es feia responsable de custodiar les bèsties a l'espera de l'acord entre les parts. Amb tot, les corts jurisdiccionals de les petites viles de l'entorn de les Gavarres no disposaven ni d'instal·lacions ni d'oficials que poguessin dedicar-se a aquestes tasques. Per això quan l'any 1368 a Berenguer Riera de Franciac li foren retingudes tres vaques, tres vedells i dos braus que tenia en comanda de Pere Fàbrega, de Riudellots, la cort hagué de cedir-les durant una setmana a tres homes de la vila perquè se'n fessin càrrec¹¹⁶. Sabem que un cop transcorregut aquest termini, els litigants ja havien arribat a un acord del qual no coneixem cap detall concret, excepte que el bestiar fou retornat a Pere Fàbrega.

Contemplem breument el fenomen de les empires de bestiar des d'una altra òptica. Si els creditors pretenien perseguir els incomplidors recalcitrants, podien requerir d'immobilitzar els béns que es trobaven a mans seves però també aquells que havien estat cedits en comanda.

¹¹³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 17, f.126v (1341-I-15).

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f.46v (1368-XII-18).

¹¹⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f.36r-36v (1368-XI-3).

Aquest és un dels fenòmens a través dels quals constatem la ubiqüitat del bestiar col·locat en règim de comanda als masos de les Gavarres i del seu entorn. Així, en la documentació abunden els casos com el de l'empara que l'any 1346 s'abaté contra tots els animals que Bernat Coll, veí del disseminat de Caulès, tenia d'Arnau Coll, de Blanes¹¹⁷. Guerau Llorenç, del port de Lloret, en instar aquest mecanisme litigava en realitat contra el blanenc i els béns de la seva propietat, incloent-hi el bestiar que havia confiat a d'altri en comanda. Contràriament a allò que s'observa en l'esfera dels béns immobles, els creditors podien anar contra el bestiar custodiat en comanda o cedit a tercers sense cap traba de caràcter impositiu ni jurídic. Per a empenyorar, immobilitzar o embargar els animals no era necessari de demanar permís al senyor, satisfer lluïsmes ni respectar drets de fadiga. En aquest sentit, la comanda de bestiar era un producte elàstic, que permetia dur a terme operacions complexes de compensació de deutes, però també satisfer els creditors amb més celeritat que amb d'altres objectes i productes.

La casuística no s'acaba ni amb les empires ni amb les disputes sobre els endarreriments en els pagaments. Tenint en compte la complexitat del sistema pel qual diferents titulars obtenien i transferien drets sobre les comandes de bestiar, els contenciosos podien aparèixer no tan sols per aquestes demores, sinó també pel rendiment dels animals, pel repartiment dels beneficis, i també per determinar qui en tenia, i qui no, els drets. En aquests casos, tractem amb disputes argumentals d'interessos, en les quals allò que s'havia de dirimir requeria d'un cert anàlisi de cas. En aquestes circumstàncies, les parts podien reclamar un arbitratge que dictés un laude, però també la decisió ferma d'un jutge. Els jutges eren juristes itinerants que prestaven els seu mestratge a les corts jurisdiccionals i s'encarregaven d'instruir processos inquisitius i emetre sentències. En el marc de les seves investigacions s'analitzaven proves documentals i se citaven testimonis per a prendre'ls declaració.

El 23 de gener del 1329, Pere Vengut, sabater de la cellera de Cassà de la Selva, diposità 22 s. a la cort local¹¹⁸. Els diners eren el preu pel qual havia adquirit un porc roig que li havia venut Guillemona, la muller d'un tal Pere Fels. La venda, aparentment, s'havia fet a nom de Guillem Despou, veí de Campllong. Despou havia entregat l'animal en comanda als Fels l'agost de l'any anterior¹¹⁹. Com que per alguna raó hi havia dubtes sobre qui mereixia els diners, el comprador feu el dipòsit a la cort, a l'espera que el jutge inspeccionés l'instrument de comanda i acabés dictaminant, finalment, que els 22 s. havien de ser lliurats a Despou.

Tal i com s'ha assenyalat, per a determinar aquestes qüestions no només es podien requerir proves documentals, sinó també contrastar les versions dels actors implicats. En la còpia d'una sentència localitzada entre els protocols notarials de Cassà de la Selva i que vam editar fa un temps, s'evidencia aquesta pràctica¹²⁰. El document acredita que Ferrer Bessó, també

¹¹⁷ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 29, f. 95r (1346-IX-4).

¹¹⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f. 74r (1329-I-23).

¹¹⁹ La comanda original es localitza a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.37r (1328- VIII-31), i inclou, a banda del porc esmentat, una truja prenyada.

¹²⁰ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f.81r (1329-III-11). Vegeu SALES I FAVÀ, Lluís, "Los libros de la corte...", *op. cit.*

de Cassà de la Selva, comparegué l'11 de març del 1329 davant del jutge Miquel Serra i dels oficials de la cort de Cassà per explicar que aquell mateix any, un dia que no recordava (*dicens quod anno presenti, die quandam de qua non recordatur*) fou emesa una sentència pel jutge que havia precedit a Serra, que era Arnau Vivers. La sentència resolva el conflicte sobre una comanda d'un bou que era de Bessó i que havia cedit a un tal Bernat Crosa en règim a mig lucre. El bou i el seu lucre havien estat estimats especialment per a l'ocasió en 45 s. per un grup de persones escollides per l'antic jutge. D'aquests 45 s., li foren adjudicats 8 s. a Ferrer Bessó. Teòricament, aquests diners corresponien al cost inicial de la bèstia. Els restants 37 s. foren jutjats com el lucre obtingut en l'operació. Havien de ser repartit entre ambdós a parts iguals. Com que al cap d'un temps, Bessó manifestava que encara no n'havia percebut res, demanà ara que es fes execució sobre els bens de Bernat Crosa per a poder cobrar. Sabem que Miquel Serra, va preguntar per la certesa de tot això (*predicta omnia fore vera*) a Arnau Vivers, l'antic jutge que el març del 1329 havia estat nomenat batlle de Cassà, i també als actors implicats. Un cop escoltats, ordenà a Guillem Vidal, batlle de Llagostera i regent de la batllia de Cassà pel baró Ot de Montcada, que executés la sentència per tal que Ferrer Bessó rebés 8 s. pel capital inicial d'una banda, i 18 s. 6 d. en concepte del lucre de l'altra¹²¹.

En la disputa sobre les comandes de bestiar impagades i també sobre qüestions de fons del contracte, es demostra la capacitat de les parts per recórrer als diferents mecanismes a l'abast: la negociació, els procediments compulsoris de la cort jurisdiccional i el procés judicial. Els actors pretenien rescabalar-se o obtenir una decisió favorable, però a la vegada els mecanismes estaven dissenyats per a mantenir els fràgils equilibris sobre els quals se sostenia el sistema financer. Un sistema que pot ser concebut com una extensa xarxa de crèdits personals, en la qual les dependències eren bilaterals i que, a més, tenien impacte en l'esfera social i de les relacions comunitàries.

6. LES COMANDES DE BESTIAR EN MOVIMENT: LES FUNCIONS ECONÒMIQUES

Fins aquest punt s'han analitzat les comandes de bestiar des de diferents òptiques: l'estructura documental i les variacions de l'articulat en funció de la modalitat del producte, les cancel·lacions, la transportabilitat de la inversió i, finalment, la via executiva. Aquest és un examen eminentment formal, que s'ha mirat els contractes a través del microscopi. La comanda de bestiar és dels negocis pels quals els protocols notariais baixmedievalls a Catalunya estan millor assortits. Però la mateixa abundància d'aquest crèdit és una invitació a sospitar de la seva rigidesa.

A continuació es delimiten els múltiples usos que -en funció de la conjuntura i/o de les necessitats econòmiques de la parts implicades- es van atorgar a la comanda de bestiar (cf. **gràfic 3**). Tal i com advertiren Garcia Sanz i Madurell en el seu estudi clàssic sobre les comandes comercials barcelonines, el *nomen iuris* dels documents sovint no corresponia al contingut "real" de l'acta, fet pel qual aquests historiadors cominaven a no limitar-se a

¹²¹ Un cas que es devia desenvolupar de forma similar enfrontà el carnisser gironí Pere Torrent i un seu conciudadà, Francesc Sabater l'any 1334. Sabem que el segon exigia la seva part en un boc i una ovella que tenia el primer. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 8, f. 86r (1334-X-31).

estudiar les formalitat per analitzar-ne també els pactes entre els actors¹²². És doncs l'hora d'agafar el telescopi per a contemplar la interacció dels actors i de les operacions comercials entorn de les comandes de bestiar.

Esquemàticament, pot considerar-se que els habitants de les Gavarres a la baixa edat mitjana van donar, com a mínim, cinc usos diferents a les comandes de bestiar.

Existí una operació estrictament comercial amb la qual els actors es repartien el lucre generat pel bestiar, prèvia deducció del capital inicial¹²³. Aquest negoci s'exercia mitjançant la comanda a mig lucre que, com s'ha vist, es distingeix de la resta per disposar d'un clausulat específic. L'exercici comercial efectiu i l'anunciat del document, en aquest cas, coincideixen plenament.

Ara bé, la comanda a mig lucre presenta una variació a tenir en compte. L'operació podia implicar la capitalització del propi bestiar mitjançant una venda dels animals i la recepció d'aquests mateixos en comanda.

Els dipòsits simples de bestiar són en canvi comandes amb un clausulat gens concloent, i que aparentment no donaven rendiment directe al comandant. Admetrem que existí una pràctica estrictament dipositària, per la qual el comandant cedia desinteressadament el bestiar.

La modalitat de dipòsit simple podia també *ocultar* una pràctica hipotecària sobre el propi bestiar, per la qual el comendatari rebia un préstec en diners que eren garantits sobre els seus animals.

Finalment, la comanda de bestiar podia acompanyar-se d'un debitori de compravenda d'animals, on l'exercici de la comanda era una forma de saldar el cost de la transacció.

6.1 Capitalitzar el propi bestiar

Les comandes de bestiar a mig lucre poden estar precedides per la compravenda dels mateixos animals. Així, un actor (A) venia els animals a un comprador (B) a canvi d'una quantitat de diners. Seguidament, el venedor (A) entomava els animals en comanda de part del nou titular (B). El bestiar, en conseqüència, no s'hauria mogut de lloc. Tal i com declarava expressivament el cassanenc Bartomeu Parades respecte a una operació d'aquest tipus que l'any 1331 havia capitalitzat el seus porcs i cabres: *in dicto manso meo nunc permaneat*

¹²² MADURELL MARIMON, Josep Maria; GARCIA SANZ, Arcadi, *Comandas comerciales, op cit.*, p. 72.

¹²³ Un dels trets distintius de les societats comercials (exercides mitjançant contractes de comanda a mig lucre) és que generalment s'hi valoritzava el cap del bestiar per tal de posteriorment deduir-ne el cost dels beneficis obtinguts. De forma excepcional, els contractes d'aquesta operació eviten registrar el valor de l'animal tot i condicionar la seva resolució al repartiment dels rèdits. Per exemple, d'entre les comandes de bestiar en règim a mig lucre documentades a la notaria de Monells a partir de 1330 i fins a 1369, es localitzen 16 documents que no assenyalen el valor de l'animal. D'aquests, en 12 casos l'animal es registra com a copropietat del comendatari i del comandant. Per aquest motiu, era innecessari repartir-se el capital inicial (tret de noves transferències de la titularitat entre ells o a tercers).

et permanserit per aliquid tempus. Et in rey veritate in dictis animalibus nichil habeo¹²⁴. El clausulat de la comanda a mig lucre feia recordatori del cost de la compravenda, que era la quantitat que s'hauria de deduir quan se'n fes la liquidació, just abans de repartir el lucre. Compravenda i comanda poden figurar en documents separats o bé en documents conjunts que contenen dues parts dispositives (en primer terme, el reconeixement de la venda i en segon terme, el reconeixement d'entrega en comanda)¹²⁵.

Pel total de comandes de bestiar que s'han pogut documentar a les cinc notaries de l'entorn de les Gavarres (2.187) es localitzen 219 operacions d'aquest tipus (el 10%). La distribució és desigual i apunta a Sant Feliu de Guíxols com l'espai on aquest mecanisme fou més aprofitat. En aquesta escrivania es van registrar un mínim 101 comandes de bestiar relacionades amb una compravenda dels mateixos animals¹²⁶. D'aquesta manera, pràcticament la meitat (el 47%) de les 216 comandes que s'hi han localitzat podrien correspondre a una operació per la qual el comandatari convertia el bestiar en actius circulants. Amb els diners, podia efectuar inversions productives en el mas o en d'altres negocis. Però a la vegada, el bestiar suposava un recurs prou valuós en les explotacions familiars com per retenir-lo mitjançant la figura de la comanda.

En segon lloc, Corçà fou també un mercat on es confirmaren amb assiduitat operacions d'aquest tipus (24 de 88, que representen el 27%)¹²⁷. A Cassà de la Selva es detecten 24 capitalitzacions del bestiar sobre un total de 287 comandes (8,4%)¹²⁸; a Monells, 25 de 344 (7,3%)¹²⁹; i a Caldes de Malavella, 45 de 1.252 (3,6%)¹³⁰.

¹²⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, f.120r (1331-VIII-19).

¹²⁵ cf. **document n. 8**.

¹²⁶ Entre aquestes 101 comandes a mig lucre relacionades amb una compravenda del bestiar, es localitzen 16 casos en què els documents (compravenda i comanda de bestiar) es presenten separatament, i 85 en què l'operació es vehiculà mitjançant actes mixtes. A més, a aquests casos cal sumar-los 6 comandes de bestiar de dipòsit simple lligades també a compravendes dels animals (1 en documents separats i 5 en el mateix document). Aquests casos han de ser entesos igualment, com la capitalització del bestiar. El retorn dels diners al comandant quedaria però subjecte als acords orals.

¹²⁷ En un sol cas s'assenten dos documents diferents, en els restants 23 expedients, l'acta era composta. A aquests, cal afegir-hi 7 comandes de bestiar de dipòsit simple lligades també a compravendes dels animals (en cada cas d'aquests 7, les comanda i la compravenda constaven en una mateixa acta composta).

¹²⁸ A Cassà, en un sol cas s'assenten dos documents diferents, en els restants 23 expedients, l'acta era composta. A banda, s'hi compten 8 casos de dipòsits simples relacionats amb compravendes de bestiar; cadascuna d'aquestes accions constaven en actes separades.

¹²⁹ A Monells, en 13 casos s'assenten dos documents diferents, en els restants 12 expedients, l'acta era composta. Cal sumar-hi també 8 comandes de bestiar de dipòsit simple lligades a les compravendes dels mateixos animals (5 operacions en documents separats, i 3 en el mateix document).

¹³⁰ A Caldes de Malavella, en 1 cas s'assenten dos documents diferents, en els restants 44 expedients, l'acta era composta. A més cal afegir-hi 19 casos de dipòsits simples relacionats amb compravenda de bestiar. En tots aquests 19 casos, la compravenda i la comanda es registraren en assentaments separats.

Durant l'exercici d'aquesta operació mixta, el comandatari podia retornar el preu ingressat en la compravenda i efectuar la liquidació del lucre corresponent (els interessos meritats) al comandant. D'aquesta forma, la titularitat del bestiar retornava al comandatari. Pot dir-se que la comanda de bestiar funcionava a la pràctica com un pacte de retrovenda dels animals¹³¹.

6.2 Hipotecar el bestiar

Anteriorment ja ha estat anunciat que una fracció important de les comandes documentades incloïen, al marge dels animals, un préstec de diners. Un reduït nombre d'aquestes actes estan acompanyades d'una carta de gràcia, per la qual, de forma més aviat telegràfica el comandant prometia al comandatari que un cop restituïts els diners, donaria per cancel·lada el conjunt de la comanda (cf. **document n.11**). Les comandes que s'utilitzaven en aquest negoci mixt pràcticament sempre tenen les clàusules pròpies del dipòsit simple. Del total de 2.187 comandes localitzades, 65 són –possiblement– hipoteques de bestiar (el 3% del total), ja que introdueixen diners en l'operació i s'acompanyen de cartes de gràcia per les quals es condicionava l'anul·lació de la comanda al retorn del préstec. Aquesta operació apareix com una pràctica habitual a l'oest de les Gavarres. Mentres que en el període estudiat, a Caldes de Malavella n'hi ha 52 casos (el 4% del total de 1.252 comandes) o a Cassà de la Selva, 12 (4% de 287), a Monells tot just n'hi ha 4 (1% de 344). A Sant Feliu de Guíxols o a Corçà aparentment no s'oferí aquest tipus de tracte.

En aquest negoci, similar a la capitalització de bestiar, el comandatari obligaria els seus animals a canvi d'una quantitat de diners prestada pel teòric comandant. El 27 de setembre del 1344 Ramon Jaubert de Llagostera reconeixia de tenir en comanda de Pere Andreu, el ferrer de la vila de Caldes, una vaca roja i un ase bru, a més de 34 s.¹³² L'any 1348 el ferrer reconegué que d'aquests 34 s. tan sols n'havia recuperat 10 s.¹³³ L'època desvelava que en l'instrument de comanda original s'hi hauria obligat l'ase, propietat de Jaubert. Tanmateix, en aquest cas, donava permís a Jaubert perquè desobligués l'ase bru. És probable que la vaca roja, al seu torn, fos un animal genuïnament transferit entre els actors.

De ser retornats els diners –amb algun tipus d'interès més o menys ocult, tal vegada fruit del treball de l'animal–, la carrega sobre la bèstia desapareixia. De no ser retornats, el comandant tenia l'opció d'executar la penyora (l'animal), que al seu torn generaria una suma su-

¹³¹ En els territoris germànics de l'Imperi, Hans-Jörg Gilomen ha percebut també que les comandes de bestiar, en funció de la conjuntura, tan eren una possibilitat d'augmentar la productivitat de l'explotació del comandatari gràcies al bestiar prestat, com un recurs per a procurar-se diners a través de la venda del propi bestiar i la seva immediata recepció en règim comandatari. Vegeu GILOMEN, Hans-Jörg, "L'endettement paysan...", *op. cit.*, p. 118.

¹³² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 27, f.28r (1344-IV-27). En aquest cas ni tan sols es localitza carta de gràcia juntament amb la comanda. Com a hipòtesi, aquest exemple indicaria que l'exercici hipotecari pot ampliar-se sobre un segment encara més ampli de comandes de bestiar.

¹³³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 32, f.81v (1348-I-14). Vegeu un cas semblant a AHG, Notaria de Caldes de Malavella CL 28, f. 53r-53v (1346-III-13).

perior al deute contret (i.e. la meritació dels interessos). Tenim documentat que es prestaven menys diners dels que realment valia la penyora per, en cas d'executar-la, poder percebre'n un interès¹³⁴.

Vegem un cas datat el 19 de maig del 1348, quan Bernat Blandric, de Lloret, reconegué de rebre en comanda de Bernat Saber, de Caldes de Malavella, 2 bous rossos juntament amb 81 s.; i a la vegada Saber li prometé que, quan saldés els diners, el conjunt de la comanda es donaria per cancel·lada¹³⁵. Menys d'un mes després, en l'inici catastròfic de la Pesta Negra, Blandric degué constatar que no podria pagar. Per això, el 16 de juny de 1348 la cort de Caldes dugué els dos bous a subhasta pública¹³⁶. El document que aixecà acta de l'encant descriu els animals com a propietat de Blandric, tot i que estaven en aquell moment obligats en comanda. La venda generà 103 s. (per tant, un 21,4% de lucre sobre el capital ingressat originàriament), dels quals Saber teòricament només en rebé 81 s., a la vegada que manava de fer cancel·lar una comanda que havia tingut una vida realment efímera. La resta dels diners es repartiren entre diferents agents que havien participat en l'operació: el saig, el corredor, l'escrivà i dos individus que havien custodiat les bèsties.

6.3 Comandes per a pagar l'adquisició del bestiar de càrrega

En els protocols notariais que s'han estudiat es documenta un grup de comandes de bestiar de clausulat simple acompanyades de deutoris corresponents al preu de la compravenda dels mateixos animals. Generalment el deutor precedia a la comanda. En aquests casos, un individu (A) atorgava deutor a un altre (B) pel qual es comprometia a liquidar-li el pagament d'una quantitat deguda per la compra de bestiar. Majoritàriament, els terminis per a abonar el preu estaven fixats en l'acta, tot i que el pagament també podia quedar supeditat a la voluntat del comprador. A continuació, mitjançant una comanda de bestiar de dipòsit simple, el comprador (A) reconeixia custodiar els animals que acabava de comprar (però que encara no havia abonat, almenys totalment).

D'entre el total de comandes de bestiar documentades a les cinc notaries gavarrenques (2.187), se n'han localitzat 60 que formaven part d'operacions com les suara descrites.

¹³⁴ Giampaolo Cagnin, a Treviso, ha identificat comandes de bestiar que anomena de "depositi et salvamenti". En aquests contractes s'hi adjuntaven préstecs de numerari, que segons aquest investigador havien de servir "...perché provedesse lui stesso all'acquisto di animali, rinviando ad un momento successivo il perfezionamento formale dell'atto e la sua trasformazione in contratto di soccida...". És a dir, el contracte era un primer estadi del contacte entre els actors, que en darrer terme registrarien una comanda a parts de lucre (la *soccida*). Vegeu CAGNIN, Giampolo, "Pro bono et fino amore, de iusto et vero capitali et vera sortex: documentazione notarile e credito a Treviso (secoli XIII-XIV)" in MENANT, François; REDON, Odile (dir.), *Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval*, Roma, Collection de l'École Française de Rome, v. 343, 2004, p. 114.

¹³⁵ Vegeu ambdós documents a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f.48r (1348-V- 19).

¹³⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 565, f. 25v (1348-VI-16).

Representen el 2,7% del total de comandes. Tan sols a Caldes de Malavella (on són 20 de 1.252 comandes de bestiar, el 1,6%) i especialment a Monells (on són 36 de 344, el 10,5%) representen xifres significatives sobre el total¹³⁷.

Les comandes de bestiar acompanyades d'un debitori per la compravenda d'animals tractaven amb equins en una proporció molt superior a la presència d'aquest tipus de bèsties en el conjunt de documents. En les 36 comandes de bestiar acompanyades de debitori registrades a la notaria de Monells es localitzen 25 equins d'un total de 61 animals (el 41%). S'hi inclouen 13 ases, 3 pollins, 4 muls i 5 someres¹³⁸. En les 20 comandes de bestiar acompanyades de debitori registrades a la notaria de Caldes es localitzen 15 equins – de fet, 15 ases – d'un total de 42 animals (el 34,9%)¹³⁹. La presència d'aquest tipus d'animal en concret és suggeridora sobre la funcionalitat del negoci.

Tot i que no disposem de proves concloents al respecte, aquesta operació podia ser la forma que tenien les parts de cobrir el cost de la compravenda. Mitjançant acords que no quedarien registrats, el bestiar generava un rendiment que en primera instància no retenia totalment el nou titular o comprador, sinó que servia per a pagar la recent adquisició de l'animal. Aquesta operació ha de relacionar-se amb comendataris especialitzats en el transport de mercaderies per terra; o més possiblement, amb comendataris que s'encarregaven de transportar les matèries primeres que produïen ells mateixos cap als llocs de venda habituals (els mercats de Monells i de Caldes de Malavella). Agents, per tant, que se servien de la força motriu dels èquids – tal vegada també de bous - per a culminar la seva principal ocupació professional. Dels 15 comendataris dels documents de Caldes implicats en aquest negoci, 12 provenien de llocs més o menys allunyats, des d'on requeririen animals d'aquestes característiques per al transport de cereals o de carbó vegetal: Lloret (5 casos), Maçanet de la Selva (1), Santa Coloma de Farners (1), Pineda (1), Vidreres (1), Santa Cristina d'Aro (1), Tordera (1) i Falgars (1). La pauta és la mateixa en 17 dels 36 comendataris que apareixen en aquest tipus d'operacions que van ser registrades a Monells: Palau-sator (4), La Bisbal (2), Aiguaviva (1), Calabuig (1), Calonge (1), Castell d'Empúries (1), Celrà (1), Gaüses (1), Jafre (1), Mata (1), Púbol (1), Romanyà de la Selva (1) i Sant Cebrià dels Alls (1).

Malgrat amb l'exercici de la comanda de bestiar poguessin cedir-se un grup d'animals, el debitori de la compravenda tan sols s'expedia pels èquids. És el cas de la comanda de bestiar que Arnau Barbat de Lloret reconegué de Guillem Prat, de la cellera de Cassà de la Selva, per

¹³⁷ A Corçà no hi cap cas representat. A Cassà de la Selva n'hi ha 3 de 287, l'1%; i a Sant Feliu de Guíxols, 1 de 216 (0,5%).

¹³⁸ La resta d'animals són 5 bous, 18 cabres, 3 cabrits, 9 vaques i 1 vedell.

¹³⁹ La resta d'animals són 12 cabres, 2 bocs, 5 porcs, 1 bou, 3,5 vaques, 3 vedells i mig brau. En les 3 comandes de bestiar acompanyades de debitori registrades a la notaria de Caldes de Malavella, tots tres animals que es localitzen són èquids: 2 muls i 1 ase. En l'única comanda de bestiar acompanyada de debitori de Sant Feliu de Guíxols hi ha tres animals, un dels quals és un èquid: 1 ase i 2 bous.

un ase negre i un bou roig; tot i que en el debitori precedent li havia reconegut de deure 76 s. per la compravenda de, tan sols, l'ase ¹⁴⁰. L'èquid era en exclusiva l'objecte de l'operació que descrivim.

6.4 Els dipòsits de bestiar. Cessió desinteressada?

Descomptant les operacions que han estat assenyalades en les pàgines precedents, la resta de productes del nostre dossier són comandes de dipòsit simple que, si féssim una lectura positivista del clausulat, hauríem d'assumir que no proporcionaven cap tipus de rendiment als titulars del bestiar. Aquest grup inclou també comandes a través de les quals, a banda de cedir bestiar, es prestava numerari (sense carta de gràcia annexa) o d'altres tipus objectes. Parlem d'una proporció gens menyspreable del total de comandes de bestiar contractades en mercats com el de Monells (74 de 344, el 22%), el de Cassà de la Selva (145 de 287, 51%) o el de Caldes de Malavella (643 de 1.353, 52%)¹⁴¹.

Hom pot tenir la temptació d'entendre que aquests eren negocis que emparellaven 'iguals', és a dir, veïns del mateix status socioeconòmic o fins i tot familiars. Seguint una lectura harmònica del crèdit i de les relacions socials, els actors estarien disposats a ajudar generosament el seus semblants amb la cessió de bestiar per a treballar la terra o per obtenir productes secundaris per alimentar-se. Però l'evidència documental posa en entredit aquesta interpretació.

Fixem-nos en el cas concret de Cassà de la Selva i en els 145 dipòsits de bestiar que no tenen relació amb una operació estrictament comercial o amb l'obtenció de dividendes per part del comandant. D'aquestes operacions, tan sols cinc van ser convingudes entre familiars directes, en una proporció similar a la resta de contractes. Creiem que el conjunt de comandes de bestiar no servien per a satisfer el que Karl Polanyi va anomenar els "deures de parentesc"¹⁴². Si bé és cert que la majoria de documents de comanda van ser acordats entre un comandant i un comendatari residents -ambdós- a Cassà, entre tots els comandants que participaren en aquests negocis, un de sol s'encarregà del 56% de les operacions (81 de 145). Bonanat Alagot, que ja ha estat esmentat anteriorment, era un tractant local de bestiar que entre 1330 i 1370 va ascendir socialment gràcies a un mercat de bestiar que li resultà altament lucratiu. Les comandes de bestiar no eren exercicis altruistes. Bé a través d'un clausulat explícit, d'un acord privat o d'una combinació d'operacions, les parts intentaven rendibilitzar al màxim el

¹⁴⁰ Vegeu la comanda de bestiar a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 26, f.113v (1344-VI-21) i el debitori a CL 26, f.113r (1344-VI-21). Vegeu d'altres casos idèntics a la mateixa notaria: CL 7, f.13v-14r (1333-VII-12) [debitori] i CL 7, f.14r (1333-VII-12) [comanda de bestiar] i a CL 16, f.15r (1339-IX-6) [debitori] i CL 16, f.15r (1339-IX-6) [comanda de bestiar].

¹⁴¹ A Sant Feliu de Guíxols les comandes que no poden relacionar-se amb una operació comercial són tan sols 9 de 216 (4%). A Corçà en són 5 de 120 (4%).

¹⁴² Vegeu l'obra original del 1944 de POLANYI, Karl, *The great transformation: the political and economic origins of our time*, Boston, Beacon paperback ed., 2001.

treball dels animals o el risc aportat en forma de capital, amb l'objectiu d'obtenir-ne beneficis nets.

S'ha d'assumir, a més, que les comandes de bestiar formaven part d'un ampli entramat, en el qual els individus i les famílies s'intercanviaven crèdits i favors. Prestar el bestiar al veí podia tenir, simultàniament, un retorn en forma d'ajuda o de préstec de caràcter privat. Les possibilitats són innumerables.

La comanda de bestiar fins i tot permet de ser pensada en sentit invers: cedir bestiar en comanda era una forma de desfer-se dels seus costos de manteniment (alimentació, custòdia, cures per malalties, manteniment dels estables i tancats). En conjuntures negatives, les famílies pageses més desfavorides podien actuar com a comandants amb l'objectiu de descarregar de despeses el conjunt del mas i, en un escenari més propici, intentar recuperar el seu bestiar.

7. A MODE DE CONCLUSIÓ

La imatge de la ramaderia que s'ha començat a esbossar aquí és ben lluny del sistema de guardes senyorials propi de la ramaderia extensiva mallorquina del segle XIV que fou descrita per Gabriel Jover¹⁴³. De fet, el model de ramaderia senyorial ha estat, arreu, el més detalladament analitzat pels historiadors; en alguns territoris com la mateixa illa de Mallorca arribà a condicionar l'estructura del parcel·lari amb l'objectiu de compactar els terrenys de pastures. A les Gavarres, mentrestant, els caps de bestiar eren sovint col·locats, d'un en un, a mans de les famílies pageses mitjançant el sistema de comandes. La ramaderia en el nostre context tingué un impacte més modest, i es vehiculà a través de famílies que majoritàriament eren titulars remences d'un mas.

Aquests unitats familiars comptaven especialment amb la comanda per omplir les seves explotacions de bestiar. Els animals els serviren, entre d'altres, per alimentar-se, per a llaurar la terra o per a carregar mercaderies. Constatant que la comanda va esdevenir un contracte tan freqüent en l'economia pagesa, resulta insòlit que, fins avui, els historiadors hagin passat de puntetes per damunt de les fórmules que fixaren el bestiar al territori. La presència de bestiar a les Gavarres i al seu entorn era notable a finals de l'Edat Mitjana. En aquest context, s'ha documentat que pràcticament tres quartes parts dels contractes que tenen relació amb els animals i amb els ramats eren, de fet, comandes.

En paral·lel, l'anàlisi de les comandes de bestiar ha descrit el sistema pel qual es compartien els drets sobre els contractes i els animals. Aquests drets eren fàcilment transferits a tercers, empenyorats, obligats... constituint una espècie de mercat de títols que té molts punts en comú amb el mercat del crèdit privat. D'entre aquests elements en comú amb el crèdit, s'ha apuntat el sistema de garanties prestades, el nivell d'impersonalitat de les operacions o la rendibilitat oferta pel negoci. De fet, la comanda de bestiar pot començar ara a ser observada com una activitat que va enriquir i, en determinades circumstàncies, va contribuir a

¹⁴³ JOVER, Gabriel, "La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XVI", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 5 (1994), p. 81- 99.

l'empobriment d'alguns segments o individus de la comunitat¹⁴⁴. La comanda és en aquest sentit un factor més de polarització social. Però a la vegada, no pot ser oblidat que oferia una oportunitat per a renovar i/o ampliar la dotació de bestiar de cada mas.

És per tots aquests factors que proposem d'entendre les comandes de bestiar com a crèdits privats. El crèdit privat a la baixa edat mitjana havia estat jutjat severament per la historiografia tradicional com un factor d'estancament que contribuï a l'ofec econòmic de les classes populars, però avui els investigadors han acreditat que facilità a les famílies pageses d'efectuar inversions productives i accedir a béns de consum (o disposar de bestiar, en el nostre cas) sense patir en excés per la disponibilitat puntual de numerari.

Cal afegir, d'altra banda, que la comanda de bestiar adquirí centralitat en els mercats locals de bestiar en part gràcies a la concisió dels clausulats dels contractes, que deixava marge perquè els contractants perfilessin privadament el negoci, adaptant-lo a les seves necessitats. En aquest sentit, un mínim del 13% d'aquests acords -incloent les hipoteques sobre el bestiar i les capitalitzacions- passaren no tant per rebre bestiar d'un comandant sinó per convertir els propis actius en líquid, assumint el pagès el risc de perdre els animals, però obrint l'oportunitat de disposar de diners per efectuar les despeses necessàries per al sosteniment del mas i els seus membres. Les execucions dels crèdits aporten indicis de que el volum d'aquest tipus d'operacions podia ser superior. Les operacions pignoratícies, en el cas del bestiar, es veieren afavorides per un marc normatiu no que no comptava amb el control o sanció senyorial. No eren per tant operacions homologables a les dels immobles. En general, a les comarques gironines, els béns d'aquesta naturalesa estaven obligats a satisfer els lluïsmes i/o foriscapis als senyors directes a canvi de poder ser embargats, hipotecats o empenyorats¹⁴⁵. El bestiar se n'escapava, i això devia convertir les hipoteques sobre els animals en un recurs idoni per a capejar situacions complexes sense haver de contreure deutes suplementaris amb els senyors.

El fet que en certs contractes, el bestiar, al capdavant, no es pogués de lloc, té una altra derivada. Quan els investigadors interessats en la distribució i mobilitat del bestiar analitzin les comandes hauran de parar atenció a la naturalesa no pas jurídica, sinó efectiva, de l'acta. Un comandant gironí que formalment col·locava bestiar a les parròquies gavarrenques pot ben ser que mai hi hagués dut bestiar ni tampoc que se n'endugués productes derivats. El gironí tan sols hauria aportat diners a crèdit, en tot cas garantits amb el bestiar del propi territori. A les diferents localitats estudiades es documenta una gamma similar de funcions econòmiques dutes a terme a través de les comandes de bestiar. Això es produïa a l'empara d'un contracte altament estandarditzat pel que fa al clausulat i a les seves caucions. Tot plegat permeté tant la transportació dels títols com la persecució dels incompliments entre dife-

¹⁴⁴ Tal i com també deduïa Belén Moreno en el cas de les comandes de bestiar del Penedès al segle XVII. Vegeu MORENO CLAVERÍAS, Belén, "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)", *Estudis d'Història Agrària*, 14 (2000-2001), p.131-142.

¹⁴⁵ Vegeu el títol XXV (*De laudimio, tertio, foriscapio et aliis iuribus ad directum dominum pertinentibus*) de MIERES, Tomàs, *Costums de Girona*, Girona, CCG – AHRCG – UdG, 2001.

rents espais jurisdiccionals. Aquest marc normatiu compartit fou un esperó per a la integració de mercats i de fet, un altre dels factors que expliquen l'èxit de la comanda de bestiar. Per primera vegada, s'ha descrit el procés executiu que, de forma uniforme, totes les corts jurisdiccional del territori posaven en marxa per a garantir l'acompliment del contracte.

Havent analitzat els mecanismes precisos amb els quals es gestionà una part important de l'economia ramadera, ara pot interpretar-se la dinàmica del mercat de bestiar i el paper dels animals respecte el seu espai ecològic, el massís de les Gavarres; i estudiar quina influència concreta tingué el mercat de bestiar en les dinàmiques socials del territori.

CAPÍTOL 2

EL MERCAT DE BESTIAR A LES GAVARRES I EL SEU ENTORN AL SEGLE XIV

1.1 El mercat. Preàmbul

Anteriorment s'ha descrit la forma jurídica i les diferents tipologies de la comanda de bestiar; així com les possibilitats d'aquest producte - que era molt versàtil – en mans de la pagesia. S'ha escollit aquest tipus de contracte per encapçalar l'estudi perquè fou l'opció majoritària a través de la qual les famílies del nord-est català es proveïren d'animals i també els cediren als seus veïns. En aquest capítol interroguem el mercat de bestiar, tot estimant el volum de negoci que degué representar en l'espai de les Gavarres, descrivint la dinàmica lligada amb la conjuntura general i estacional, i també delimitant l'abast i especialitzacions de cinc dels mercats ramaders que perimetraven el massís. Finalment s'analitza cada tipologia de bestiar, relacionant-la amb les opcions contractuals, els espais de custòdia, la mida dels ramats, la cura i engreix, els usos i aprofitaments econòmics, i els preus del mercat.

Amb aquest propòsit es tenen en compte el conjunt d'operacions comercials ramaderes que han estat documentades. A banda de les comandes, ja descrites, s'inclouen les alienacions, que a la documentació notarial es testimonien a través dels contractes de compravenda de bestiar i també de debitoris.

Els debitoris tinguts en compte són actes derivades d'una transacció que, tal i com era habitual en el comerç baixmedieval, posposava el pagament per a més endavant. La compravenda no hauria estat registrada com a tal; l'acord tan sols generava el debitori en qüestió. Incloua un nombre reduït d'animals i es limitava a fixar la data en la qual s'hauria de liquidar el deute. En canvi, els documents de compravendes (que són escassos) es registraren per a testimoniar la transferència d'un nombre major, i sovint més divers, de caps de bestiar, que alhora també implicava un preu força elevat ¹. Les compravendes inclouen una gamma més àmplia de caucions, avals i d'altres clàusules contractuals. Tot i que molt possiblement eren també vendes finançades, els terminis de pagament no consten pràcticament mai a l'acta.

Quants animals, de mitjana, participaven en cadascuna d'aquestes operacions? Per a respondre aquesta pregunta és necessari advertir que l'activitat ramadera avaluada en aquest estudi no contempla formes de transhumància ni tan sols de trasterminància de ramats. Al contrari, la ramade-

¹ Per a comptar les compravendes i els debitoris existents se n'han exclòs expressament els que formaven una operació complexa amb una comanda. Aquesta operació implicava que el pagès alienés la titularitat dels animals sense deixar de fer-ne ús. En aquests casos, el mateix bestiar sol constar en els dos documents (debitori/compravenda i comanda). Dit d'una altra manera; més enllà de la tipologia documental, es tindran en compte transaccions de la titularitat i de l'ús (expressades en els debitoris i en les compravendes) d'una banda, i acords per una cessió temporal (expressats en les comandes, que a vegades es combinaven amb debitoris o compravendes) de l'altra.

ria gavarrenca a la baixa edat mitjana majoritàriament era un complement a l'explotació agrícola, una activitat amb la qual es relacionava positivament (per exemple, a través de la fertilització dels sòls que incrementava la productivitat dels cultius) i sovint també de forma conflictiva (la freqüent invasió dels terrenys de cultiu per part del bestiar menut). En aquest sentit, la naturalesa de la majoria dels masos del nord-est català - també els de la muntanya litoral - imposaven certs límits ecològics als grans ramats. La pobresa de la majoria de sòls o la forma del parcel·lari de les explotacions, que sovint no era del tot compacte, devia limitar la possibilitat d'engrandir l'estoc de bestiar. Tot i així, per modest que fos, les evidències documentals indiquen que cada mas devia disposar d'un mínim contingent d'animals, propi i/o cedit en comanda.

Els homes i les dones de les Gavarres al segle XIV de normal participaven en transferències de bestiar ben modestes. Més del 80% dels contractes documentats, per exemple al mercat de Monells, van mobilitzar tan sols 1 o 2 caps de bestiar (cf. **taula 5**). La dinàmica que s'hi documenta és extrapolable, amb algunes diferències, a la resta de localitats. S'ha de reconèixer tanmateix que aquestes xifres són poc operatives, ja que no expliquen quines diferències, notables, hi ha entre tipus d'opcions contractuals.

En primera instància, les comandes de bestiar registrades a Monells entre 1330 i 1369 proporcionen una moda d'un sol cap de bestiar, o menys, per contracte². A grans trets, a mesura que augmenta el nombre de caps de bestiar cedits, disminueix el nombre de comandes documentades. Així, nou de cada deu comandes inclouen menys de 10 animals³. Cal precisar que a través de les comandes s'entregava bestiar de tipus divers: porcins, ovicaprins, equins o bovins. Això també incloïa animals en estadi maduratiu diferents, per exemple les cries o animals joves. A la vegada, una sola comanda podia combinar tipus diferents d'aquestes bèsties.

Semblantment, els deutoris reflecteixen operacions a través de les quals es transferia un sol cap de bestiar. Ara bé, la diversitat en aquest cas és molt menor, ja que preferentment s'usava aquesta operació per a transferir els animals més preuats, en l'estat òptim de maduració (adults) que permetés començar a rendibilitzar l'operació de forma més o menys immediata. Pel cas de Monells, i també el de Caldes, els deutoris pràcticament es restringeixen als bous, ases, eugues, someres, muls i vaques.

Per contra, les compravendes implicaven la mobilització d'una cabanya més gran d'animals, i també més diversificada. De fet, aquestes compravendes tenen un enorme interès, ja que poden

² La cessió d'un animal sobre el qual només es té una fracció de la titularitat s'hi documenta en 12 ocasions.

³ La mitjana observada d'animals per contracte se situa entre 6,1 i 3,7 en funció de la localitat. A Corçà era de 6,1 animals per contracte; a Sant Feliu de Guíxols en 5,8; a Cassà i a Caldes en 3,7 ambdós; i a Monells en 3,4. És clar que els tractes que incorporen ovicaprins impliquen la mobilització d'un volum superior de bestiar; la presència més elevada de cabres o ovelles als mercats de Corçà i de la Vall d'Aro explica de fet la diferència entre les mitjanes esmentades.

implicar la transacció del lot sencer d'animals d'un mas. És el cas, per exemple, de les 22 cabres i 7 cabrits, 7 porcs, 1 truja i 6 porcells, a més d'1 vedell (44 animals) que el desembre de 1332 Pere Sastre del mas Alenyà, a Sant Cebrià dels Alls *comprà* a Bernat Sols de Cruïlles⁴.

1.2 El volum del negoci ramader a les Gavarres

Tot i que, una a una, les transaccions eren modestes, la documentació disponible per a les Gavarres i les viles del seu perímetre evidencia que, entre 1330 i 1370, aquesta àrea va acollir una persistent activitat ramadera. La dinàmica possiblement es remuntava unes quantes dècades enrere⁵. La tirada del negoci ramader, en una zona tan propera a la ciutat de Girona, havia fet de les Gavarres un espai cobejat pels senyors feudals i pel capital urbà, interessats tant en la sostracció directa de renda com en la col·locació de bestiar per a la pastura i l'engreix.

Projectant les dades disponibles per a les quatre dècades que són objecte de l'estudi (1330-1370), s'interpreta que, entre els cinc mercats estudiats, podrien haver-se tancat més de 6.200 negocis ramaders, que haurien implicat la mobilització d'una xifra propera al 25.000 caps de bestiar, i en els quals s'haurien invertit al voltant de 600.000 s. (cf. **taula 6**)⁶.

Tot i que més endavant se'n descriu l'evolució real, la mitjana anual del comerç de bestiar se situa sobre els 600 animals per al conjunt d'aquestes localitats. Els resultats obtinguts per Christian Guilleré per a la ciutat de Girona entre 1341 i 1348 exhumant informacions provinents dels pro-

⁴ El document descriu que aquest era el bestiar del mas que el venedor tenia a l'espai també conegut com a Sols, a Cruïlles; i que, de fet, la transacció era una operació destinada a saldar el deute contret *pro dotem sive exoarii Elicessendis, matris tue*. AHG, Notaria de Monells, Mn 162 (1332-XII-28).

⁵ Ho testimonien diferents notícies sobre el territori, algunes de ben antigues. Els oficials de Ramon Berenguer IV recomptaven l'any 1151 fins a 270 porcs i 136 parells de gallines pagats pels masos de Llagostera i de Caldes. Vegeu ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 233, que fou treballat per BISSON, Thomas N., *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings: 1151-1213*, University of California Press, 1984. El privilegi reial concedit als homes de Caldes, Llagostera i Santa Seclina 90 anys més tard, el 1241, regulava la pastura de porcs al massís de l'Ardenya, circumstància que de ben segur devia reproduir-se a les veïnes Gavarres. Vegeu MALLORQUÍ, Elvis; VARAS, Montse, "El privilegi del rei Jaume I (1241). Contingut, context i permanència" in ALBÀ, Marta; MALLORQUÍ, Elvis (coord.), *Història de Llagostera. Les claus del passat*, Ajuntament de Llagostera, Llagostera, 2010, p. 147-164. Vint anys després, el 1261-XII-30 Guillem Corterol, de Llagostera, transferia a Arnau Orreu, del mateix lloc, l'exercici de representació senyorial (*vicarius*) del territori i tots els censos que per aquest ofici li prestaven anualment tots els homes de Llagostera i alguns de Santa Seclina. La naturalesa d'aquests censos és també eloqüent respecte al component ramader de la zona: ous, palla, gallines, civada i *arbres glanífers*, a banda de diners. Vegeu-ne una referència a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 44, f.143-144v (1353-VI-18).

⁶ La taula assenyala 300.000 s., xifra que correspon a les operacions les actes de les quals donen un preu pels animals: els deutoris, les compravendes i les comandes a mig lucre. Aquestes actes representen aproximadament la meitat del negoci.

tocols d'una trentena de notaris, podrien assenyalar que el volum dels mercats rurals gavarrencs era superior al de la capital de la vegueria. En el mercat de bestiar de la ciutat de Girona, sempre segons l'historiador francès, en aquest lapse de temps es documentarien menys d'un centenar de comandes⁷. Cal dir que la ciutat, al marge dels masos de l'anomenada Muntanya de Girona, teòricament abastia una zona més àmplia, que s'estenia cap a l'Empordà i també penetrava per la vall del Llémena. En conseqüència, pot deduir-se que la majoria de les famílies pageses del territori veien satisfeta les seves necessitats, en quant al bestiar, als mercats rurals i als de les viles que tenien relativament a prop. Tal i com veurem més endavant, el mercat de Girona era possiblement el destí d'una part dels animals engreixats i dels productes secundaris, però no era el principal centre proveïdor de la pagesia.

L'estimació que es fa aquí pel conjunt de les Gavarres s'hauria de completar amb el volum dels mercats més orientals del massís: la Bisbal d'Empordà, Peratallada, Palafrugell i Calonge. Localitats, aquestes, que s'han deixat fora de l'estudi perquè - pel període 1330-1370 - se'n conserven sèries notarials molt fragmentàries o són directament inexistents.

D'entre les cinc localitats estudiades, dos d'aquests mercats ramaders - Monells i Caldes de Malavella - destaquen per damunt dels altres tres - Cassà de la Selva, Corçà i Sant Feliu de Guíxols -. Despunten en relació a diversos factors, especialment en el nombre total de contractes clausulats, la diversitat de negocis que van acordar-s'hi, el volum de la cabanya de bestiar que passava pels seus respectius mercats, la diversitat en l'oferta d'animals i, lògicament, el volum de negoci que tot això va representar. Les dues primeres viles, entre 1330 i 1370, podrien haver concentrat una xifra propera a les 4.500 operacions en el mercat del bestiar, amb un saldo lleugerament favorable per a Caldes⁸.

Amb tot, tres quartes parts del negoci ramader d'aquest espai econòmic hauria tingut lloc als mercats de Caldes i de Monells. Entre les dues localitats, podrien haver absorbit un tràfic d'uns 16.500 caps de bestiar durant tot el període. De mida similar, les dues viles-mercat estan ubicades en extrems oposats del massís. Ben comunicades amb la ciutat de Girona i els principals camins comercials i ramaders, tenien l'avantatge d'actuar com una ròtula entre l'economia gavarrenca, les explotacions de les respectives planes, l'Empordà i la Selva i la pròpia capital de la vegueria. És a dir; posaven en contacte diferents hàbitats i productes, que possiblement fou la clau del seu èxit com a centres comercials.

Contràriament, la vila de Sant Feliu de Guíxols, epicentre de l'activitat mercantil portuària al nord del Principat, no presenta volums tan remarcables en el camp del negoci ramader. Tot i que ben connectada amb Girona per terra, l'àrea rural sobre la qual exercia influència era més reduïda i tancada en si mateixa per l'orografia (la Vall d'Aro i els contraforts marítims de les Gavarres). La majoria d'operacions, tal i com veurem, estaven dirigides a satisfer les necessitats de les famílies pageses d'aquest territori. Contra el que podria suposar-se en el cas guixolenc, són poques les

⁷ GUILLERÉ, Christian, *Girona al segle XIV*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993, v.I, p. 371-380.

⁸ Un saldo que se supera llargament en els caps de bestiar que haurien passat per una i altra vila. Recordem que de mitjana, les operacions caldenques implicaren una quantitat superior de caps de bestiar - 3,7 contra els 3,4 de Monells.

operacions que mobilitzaven grans ramats: comptats negocis operats pel capítol del monestir guixolenc. Tenint en compte aquests condicionants, la projecció efectuada dona unes 560 operacions ramaderes entre 1330 i 1370, que haurien implicat, aproximadament, 3.200 animals.

D'aquesta manera, i en relació al negoci del bestiar, a Sant Feliu de Guíxols s'haurien tancat pràcticament el mateix volum de contractes que a Corçà o a Cassà de la Selva, dues viles molt més petites i que no comptaven amb mercat setmanal, subsidiàries de l'empenta comercial de nuclis propers al nord i a l'oest de les Gavarres, respectivament.

1.3 L'oferta de bestiar

Els animals objecte de transacció a les places i nuclis de l'entorn de les Gavarres eren tot tipus de bestiar domèstic, incloent bovins, equins, cabrum, òvids, porcins, oques i ruscs d'abelles (cf. taula 7). Els darrers grups són certament testimonials. Els ruscs tan sols apareixen en dues comandes, una registrada a Cassà de la Selva i l'altra a Sant Feliu de Guíxols. D'altra banda, les oques únicament es detecten en cinc operacions, totes procedents de la notaria de Caldes de Malavella. Els bovins – tan bous com la resta d'animals, específicament les vaques – apareixen massivament en els contractes registrats. Aquests animals eren presents amb una proporció similar en tots els mercats, ja que era el tipus de bestiar més comú al mas baixmedieval degut a la versatilitat de les vaques i a la importància de la força de treball aportada pels bous. Tal i com reprendrem amb més detall, tot i l'àmplia difusió dels bovins, alguns mercats podien haver-se especialitzat en varietats específiques de vaques o bous: animals que fossin més adients per a dur a terme feines concretes, o bé més adaptables a condicions orogràfiques específiques.

Els grups que marquen la gran diferència en els mercats estudiats eren en canvi els ovicaprins i els porcins. És necessari observar que els primers constituïen una part important del volum de bestiar transaccionat: lògicament, cabres i ovelles solien conformar ramats més grans. Amb tot, s'acredita que determinats nuclis tenien una oferta més àmplia d'aquests animals. A Sant Feliu de Guíxols i a Corçà, concretament, constitueixen respectivament el 60,3% i el 67,5% del total dels animals documentats. En la primera vila el nombre de cabres té el doble de pes que el de les ovelles, mentre que a la segona aquestes apareixen testimonialment. Les segueix Monells, on el 55% dels animals descrits són també ovicaprins. A Cassà de la Selva i a Caldes representen el 36,1% i el 43,5% respectivament, evidenciant que aquest tipus de bestiar tenia més centralitat per a l'economia comercial i domèstica al nord i a les Gavarres marítimes que no pas al vessant oest del massís i a la plana selvatana.

Els porcs, de la seva banda, presenten una localització inversa. És als nuclis de l'oest on representen entorn del 30% del negoci ramader, mentre que a Monells o a Corçà no passen del 10%. Els porcins documentats a Sant Feliu de Guíxols són el 18,2% del total d'animals.

Ases i muls formaven part d'un grup de bestiar que és més escadusser a la documentació. Feien feines quotidianes més enllà de les tasques agrícoles i el seu desgast podia ser important i donar-se amb certa celeritat. Per això, aquests animals, conjuntament amb els bous, eren el tipus de bestiar que més freqüentment entraven com a opció de compra. Els cavalls (rossins i eugues, que s'agrupen en l'epígraf 'altres equins' a la **taula 7** conjuntament amb bestiar descrit com pollins i

pollines, del qual no podem saber la naturalesa exacte) comprenen un volum marginal del negoci. La secció 2 d'aquest capítol repassa amb detall les característiques funcionals i geogràfiques de cada tipus de bestiar.

1.4 El mercat i la conjuntura

El mercat de bestiar acomplia diverses funcions econòmiques: la reposició de l'estoc d'animals de cada mas, o bé la col·locació de bèsties per a l'engreix en el marc d'una operació comercial. A més, tal i com s'ha documentat en el cas del mercat immobiliari⁹, el mercat de bestiar hauria permès adaptar la pròpia explotació pagesa davant d'un context de crisi (venent-ne, hipotecant-lo o bé incorporant bestiar més adaptable). A continuació s'interpreten aquestes operacions relacionant-les amb la conjuntura general.

Les sèries de dades notarials analitzades per Monells, Cassà de la Selva i Caldes de Malavella, que són localitats per les quals disposem de documentació seriada més antiga, indiquen que el comerç associat al bestiar experimentà una creixuda notable en els primers anys de la dècada de 1330 (cf. **gràfics 4 a 6**). A Caldes s'hauria passat de 20 contractes l'any 1332 a 134 en el conjunt del 1333. Igualment, a Cassà de la Selva el 1332 es registren 12 negocis, que l'any 1334 podrien haver arribat a superar la quarantena¹⁰. A Monells l'increment s'hauria produït entre 1330 (10) i el 1332 (69).

A partir de mitjan dècada, l'activitat remeté i s'estabilitzà fins a inicis de la dècada de 1340. Amb variacions, aquesta tendència és també observable pels tres nuclis. A Caldes es tancaríen 65, 60 i 76 contractes el 1337, el 1339 i el 1341 respectivament. Per Cassà de la Selva tan sols disposem de dades pels dos anys extrems, que donarien 4 contractes el 1337 i 19 el 1341. A Monells, on la mostra documental també és escassa per aquest període, la tendència podria haver estat més estable després de la pujada a inicis de la dècada de 1330. Es comptarien 60 contractes el 1334, 67 el 1337 i 56 el 1341.

A partir d'aquest darrer any es detecta un nou repunt general de l'activitat, que en aquesta ocasió també s'acredita a Sant Feliu de Guíxols, vila per la qual ja disposem de dades (cf. **gràfic 8**). Les xifres proporcionades pel buidatge de les sèries notarials dels quatre llocs indiquen que el període 1341- 1348 fou d'intensa activitat ramadera, amb pics als anys centrals de la dècada: a Monells s'arribarien a tancar 128 negocis l'any 1344, i a Caldes, 132 el 1346¹¹.

⁹ Entre d'altres exemples, vegeu l'estudi de FURIÓ, Antoni, "Reproducción familiar y reproducción social: familia, herencia y mercado de la tierra en el País Valenciano en la Baja Edad Media", in GARCÍA GONZALEZ, Francisco (ed.), *Tierra y familia en la España meridional, siglos XIII-XIX. Formas de organización doméstica y reproducción social*, Universidad de Murcia, Murcia, 1998, p. 25-43.

¹⁰ La mostra documental del 1334 en aquesta localitat és feble: tan sols disposem de les actes notarials corresponents als dos darrers mesos de l'any, durant els quals es registren fins a 7 contractes de bestiar. L'any 1335, amb 11 mesos documentats, proporciona 27 actes.

¹¹ Guilleré ja havia detectat aquesta reactivació del mercat ramader de la ciutat de Girona. Vegeu GUILLERÉ, Christian, *Girona al segle XIV... op. cit.*, v.I, p. 374 i ss.

Les mortaldats associades a la Pesta Negra i l'abandonament d'algunes explotacions incidiren en una contracció severa del mercat de bestiar. Un mercat que, específicament a Monells i a Caldes de Malavella, quedà reduït aproximadament a una cinquena part del volum de negoci previ a la Pesta. En la notaria d'aquesta darrera localitat, l'any 1350 es registrarien 25 contractes i a Monells, el 1357, tan sols 18. Aquest règim perdurà durant la dècada posterior a la mortaldat i és vàlid, malgrat algunes diferències locals, pel conjunt del territori.

L'inici de la dècada de 1360 apunta a la recuperació de l'activitat. Conjuntament amb les altres notaries, a Corçà també s'acredita la remuntada (cf. **gràfic 7**). Les dades agregades pel conjunt de notaries assenyalen un repunt a inicis de la dècada (1360-1361), i un altre a finals (entre 1366 i 1369, en funció de la localitat).

D'aquesta manera, les cinc etapes de la ramaderia comercial a les Gavarres a mitjan segle XIV podrien resumir-se de la següent manera:

- 1331-1334: Intensificació de l'activitat.
- 1335-1340: Estabilització.
- 1341-1348: Intensificació de l'activitat.
- 1349 -1360: Contracció severa.
- Dècada de 1360: dos repunts, a inicis (1361) i final de la dècada (1366-1370).

Les dinàmiques observades a Caldes de Malavella i a Monells, que són comparables pel seu volum i que a més mostren la pauta a cadascun dels vessants del massís de les Gavarres, es recullen al **gràfic 9**.

Malgrat la migradesa del volum de contractacions que demana prudència, cal indicar que Sant Feliu de Guíxols presentaria una tendència particular després de la Pesta de 1348. La recuperació en el mercat de bestiar hi apareix de forma primerenca i amb certa empenta. Després de la caiguda post-Pesta, ja l'any 1352 s'assolia pràcticament el mateix nombre de contractes (31) que el 1345 (32). Tot i que no podem encara oferir propostes concloents per aquesta tendència, s'ha d'indicar, per exemple, que d'entre les 42 comandes de bestiar formalitzades a la notaria ganxona entre 1351 i 1354, en 28 (66%) el mateix bestiar hauria estat prèviament adquirit al comendatari, tot capitalitzant els animals d'uns masos que haurien vist reduïda la mà d'obra disponible i la seva viabilitat. Aquesta és una característica que ni de bon tros s'observa amb aquesta proporció en les altres quatre localitats estudiades. Els pagesos de la vall d'Aro, més que en d'altres zones, podien optar per buscar formes alternatives d'ingressos, tot hipotecant una part del propi bestiar. Cal especificar que ja en el període precedent una bona part de comandes de bestiar registrades a Sant Feliu es constituïen amb un reconeixement de la venda del bestiar per part del propi comendatari: 37 de 62 (60%) entre 1339 i 1359. A la Vall d'Aro les comandes de bestiar es revelen com un tipus d'operacions a través de les quals la pagesia cercava liquiditat immediata mitjançant la hipoteca dels ramats. Més que en d'altres llocs, aquí les comandes devien funcionar com a préstecs garantits sobre la rendibilitat i el treball del propi ramat. Caldrà recordar la particularitat guixolenc en descriure les dinàmiques del seu mercat de bestiar, ja que de forma efectiva el bestiar mobilitzat era menys del que les actes poden donar a entendre.

Amb tot, en termes generals és remarcable el fet que els quatre cicles en què es registren increments destacat però de relativa curta durada de l'activitat comercial ramadera (1331-1334,

1341-1348, 1361 i 1366-1370) coincideixen amb crisis "curtes", en què la historiografia ha documentat alces de preus de cereals, escassetats frumentàries i fams, propagació de malalties i mortaldats, i/o períodes bèl·lics.

En primer terme, s'aprecia un increment pronunciat de contractes abans i durant el període conegut com el de la crisi del *mal any primer* de 1333 les conseqüències del qual s'estenen a 1334, quan entre d'altres circumstàncies es registrà una important alça dels preus agrícoles¹².

També són mitjanament conegudes les notícies de males collites i de sequeres immediatament anteriors a la Pesta de 1348, que haurien debilitat la població de l'Europa occidental abans de delmar-la amb l'extensió de la malaltia¹³. Particularment, l'etapa 1343-1346 hauria estat de crisis alimentària i d'abastament per a les ciutats¹⁴.

Després de la Pesta Negra, les dificultats estructurals persistiren. Avançant en el temps, l'any 1362 es donà la coneguda com a mortaldat dels infants, que vingué acompanyada d'una crisi frumentària a escala europea que s'estengué, com a mínim, entre 1360 i 1362¹⁵.

Tot i que no tenim documentada una crisi específica en la producció o distribució de cereals a finals d'aquella dècada, els episodis de la guerra amb Castella podrien haver provocat dificultats al camp. Estan ben informades entrades de companyies militars al territori circumdant de les Garrotxes l'any 1365 (en aquest cas, contractades per Pere III)¹⁶ i el 1368-69 (tropes partidàries dels castellans)¹⁷. Ambdues visites d'aquestes *companyies estranyes* generaren episodis de violència amb la població local, danys a cases i infraestructures¹⁸, i molt possiblement, el pillatge sobre les collites. El dia de sant Esteve de 1365, per exemple, l'escrivà de Caldes, Dalmau Jaspert, testimo-

¹² Vegeu ORTI GOST, Pere, "El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat (1283-1345)", *Anuario de Estudios medievales*, 22 (1992), p. 415 i ss.

¹³ Vegeu la interpretació clàssica de VALDEÓN, Julio, "La crisis del siglo XIV en Castilla: Revisión del problema", *Revista de la Universidad de Madrid*, 79 (1971), p. 169-172.

¹⁴ Vegeu per exemple CÀCERES NEVOT, Juanjo, *La participació del consell municipal en l'aprovisionament cereal·ler a la ciutat de Barcelona, (1301-1430)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1999, p. 137 i ss.

¹⁵ Vegeu per exemple BENITO, Pere, "Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoína de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)", *Historia Agraria*, 51 (2010), p. 13-44.

¹⁶ Vegeu diverses referències als incidents a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 71, f.100v-101r (1365-XII-24); CL 71, f.102r (1365-XII-25); CL 70, f.396v-397v (1366-I-5); CL 72, f.126v-127r (1366-VIII-5).

¹⁷ Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f.20r (1368-VIII-14) i CL 583, f. 45v (1368-XII-11). En aquest mateix context, a Monells, l'agost del 1368 es manava que tothom que tingués finestres en el mur les tanqués i les reconvertís "a estament de balesteria", a més de prohibir que els porcs circulessin per la vila. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 215 (1368- VIII-30).

¹⁸ Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 76, f.39v-40r (1367-I-25)

niava a través d'una acta que més de 15.000 homes havien transitat pel territori encapçalats per una '*deventera del pilatge' quod dominus rex eis concesserat de omnibus bonis et rebus que et quas invenire possent extra forciat*¹⁹.

La coincidència dels repunts en el mercat del bestiar amb aquestes crisi és mereixedora d'una interpretació, que creiem podria tenir a veure amb l'encaix de la ramaderia en l'economia pagesa. Tal i com s'ha observat en les grans fams de l'Àfrica de les darreres dècades, la carestia alimentària pot induir a les famílies pageses a capitalitzar el bestiar, fins el punt que el mercat d'animals ha arribat a saturar-se²⁰. Hom accedeix al mercat precipitadament, per a vendre o hipotecar el propi ramat amb l'objectiu d'adquirir gra. En aquest sentit, en les economies agrícoles, l'estoc de bestiar pot ser concebut com un actiu líquid per a fer front a l'escassetat de gra i explicaria la tendència a recórrer a aquest mercat en temps de collites insuficients, alça dels preus agrícoles o d'altres dificultats econòmiques al mas. És el cas particular de la compravenda d'un ase entre els germans Reig, de Sant Cebrià dels Alls registrada el 31-I-1341²¹. El venedor, Pere, que era a punt d'entrar al mas Campins de Cruilles, al·legava que no tenia res per alimentar-se i que, donada la gran *inopia* en què vivia, havia de vendre la bèstia al seu parent a canvi de 50 s. Però més enllà de les particularitats, hem de poder explicar-nos aquestes *coincidències*.

En el cas de les comandes de bestiar, els homes de mas que en aquestes conjuntures se situaven com a comandants (és a dir, cedien el bestiar) podien intentar descarregar la pròpia explotació del cost de mantenir el bestiar davant de l'escassetat d'herba i/o alça de preus del farratge.

Del costat dels comandataris, anteriorment s'ha vist que les comandes podien ser un mecanisme a través del qual hipotecaven la pròpia cabanya d'animals a canvi d'un préstec. En d'altres ocasions, es constituïa una venda dels animals després de la qual el venedor retenia el bestiar en comanda. Però les comandes no sempre ocultaven préstecs garantits sobre els propis anyells, porcs o vaques. De fet, creiem que la majoria d'operacions devien implicar, efectivament, la incorporació més o menys temporal de nou bestiar en l'estoc d'un mas.

Tot i que la ramaderia era una activitat estructural -que suposava una font d'ingressos regular per a la majoria de les famílies del nord-est català al llarg del segle XIV, al costat de les tasques agrícoles-, també podia tractar-se d'una activitat *refugi* per a temps difícils. La

¹⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 71, f.102r (1365-XII-26). SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel ha abordat les conseqüències de l'entrada de les companyies estranyes a "Les villes de Catalogne et les Grandes Compagnies (1365-1366)" in Raynaud, Ch., *Villes en guerre XIVe – Xve siècles*, Aix-en-Provence, 2008, p. 43-62 i també a "Cortes y fiscalidad: el caso de Cataluña durante la segunda mitad del siglo XIV", *Aragón en la Edad Media*, XXI (2009), p. 279-308.

²⁰ Vegeu per exemple ADIMASSU, Zanede; KESSLER, Aad; STROOSNIJDER, Leo, "Farmers' strategies to perceived trends of rainfall and crop productivity in the Central Rift Valley of Ethiopia", *Environmental Development*, 11 (2014), p. 123-140 i també HELGESON, Jennifer F.; DIETZ, Simon; HOCHRAINER-STIGLE, Stefan, "Vulnerability to weather disasters: the choice of coping strategies in rural Uganda", *Ecology and Society*, 182, 2 (2013).

²¹ AHG, Notaria de Monells, Mn 165 (1341-I-31).

ramaderia requeria de menys inversió en temps i diners que no pas les collites, la pastura podia encarregar-se als subjectes menys productius del mas (infants, gent gran...), estava menys amenaçada per les males anyades (l'alimentació del bestiar de fet es podia adaptar en funció del tipus de cereal, farratge o llegums que hi hagués a l'abast) i, tal i com descrivia Riera Melis per als temps de la revolució feudal, era en general una activitat més pràctica en moments d'atacs i incerteses²².

Hipotèticament, la tendència del mercat de bestiar gavarrenc a mitjan segle XIV podria indicar que les famílies pageses van prendre la decisió de diversificar les seves inversions per tal de garantir la continuïtat de les explotacions o la seva pròpia supervivència²³. De fet, tal i com assenyala la **taula 8** corresponent al mercat de Caldes de Malavella, la transacció dels animals que millor s'adaptaven a les condicions adverses, i a les sequeres en particular (cabres), sembla incrementar-se en períodes crítics: les males anyades agrícoles de la dècada de 1340 i el període d'inestabilitat de finals de la dècada de 1360²⁴.

La dinàmica del mercat de bestiar també tingué influència en els tipus de contractes establerts entre els particulars (alienacions o comandes). En aquest cas emergeixen pautes diferenciades a l'oest i al nord de les Gavarres (cf. **gràfics 10 a 14**).

²² RIERA MELIS, Antoni, "La ramaderia pagesa als comtats catalans (segles IX-XI), *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), p. 751-764.

²³ En circumstàncies realment adverses fins i tot s'optava per disminuir la superfície conreada, destinant tot el gra disponible per a la pròpia alimentació i per al manteniment del bestiar. L'any 1358, una anotació relativa a un compte privat de Bonanat Vila, de Cassà de la Selva, i elaborat en motiu d'un deute que tenia amb el seu veí Pere Sala, desvelava que l'any 1349, per exemple, no s'hauria llaurat als masos de la zona (*après de les mortadats no-s laurà*), incloent, aparentment, aquells que tenien bous per a fer-ho. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 55, f.72r-72v (1358-I-22). En un estudi recent centrat en la ciutat holandesa d'Edam a inicis del segle XVI, s'ha demostrat la capacitat de les unitats domèstiques pageses per a contrarestar els riscos derivats de males anyades i les fluctuacions de preus. En aquest sentit, s'han traçat correlacions positives o negatives -segons la conjuntura- entre les inversions en el mercat immobiliari, en el ramader i en el del crèdit. Vegeu ZUIJDERDIJN, Jaco; MOOR, Tine de, "Spending, saving, or investing? Risk management in sixteenth-century Dutch households", *The Economic History Review*, 66, 1 (2013), p. 38-56. En el cas anglès, s'ha acreditat que la reserva senyorial del bisbe d'Ely a la localitat de Wisbech incrementà la cria d'ovelles i incorporà la de vaques per a compensar la caiguda dels preus dels cereals registrada a la dècada de 1320. Estratègia que es revertiria amb la recuperació dels preus a inicis de la dècada següent. Vegeu STONE, David, *Decision-making in medieval agriculture*, Oxford University Press, Oxford, 2005, p.74.

²⁴ La intensificació de la ramaderia per davant de l'agricultura no devia ser general. Tal vegada estava circumscrita a sectors amb més dificultats per a treballar la terra (vídues soles, pubills i orfes, titulars de masos que ja eren grans). Així, per exemple a Caldes de Malavella, de les 79 dones que apareixen soles com a comandatàries en comandes de bestiar al llarg del període estudiat, 59 (el 75%) ho fan en algun dels quatre períodes de crisi de subsistència i/o bèl·li-

Abans de la Pesta, a totes cinc localitats estudiades, els actors del mercat del bestiar havien optat per confiar i rebre la majoria d'animals mitjançant comandes. Sabem que aquesta era una tendència general del nord-est català al període²⁵. En canvi, s'havien restringit les compres als animals més preuats (especialment ases, mules i bous). El cost d'aquests animals havia de ser satisfet en terminis generalment curts.

La pesta de 1348 defineix un canvi d'estratègia al vessant oest de les Gavarres. Tal i com s'evidencia als **gràfics 10 i 11**, a partir de la pesta comprar animals hauria esdevingut una activitat excepcional als mercats de Cassà i a Caldes. A Caldes, entre 1349 i fins 1369 – el darrer any treballat - no es retrobaran mai més de 10 contractes de compravenda o debitoris anuals. En canvi, entre 1333 i 1348, la mitjana anual de compravendes i debitoris per bestiar s'hauria situat en 35, amb un màxim de 54 contractes d'aquest tipus precisament l'any 1333. Tot i que la informació és més fragmentària a Cassà, es constata que l'any 1334 es registraria un pic de 18 adquisicions de bestiar, amb una tendència que apunta a registres similars l'any precedent. Després del buit documental en els anys centrals de la dècada de 1340, a partir de 1349 les compravendes i els debitoris per animals pràcticament desapareixen del mercat local: se'n documenten entre zero i quatre, anualment.

Tal vegada la comanda pogué ser jutjada com un negoci que s'adaptava millor a unes explotacions que, després de les mortaldats, estaven en procés de redimensionament. Explotacions que, a més, podien anar curtes de mà d'obra arran de la despoblació causada per la catàstrofe demogràfica. La comanda de bestiar devia ser una solució més barata i elàstica, que permetia usar els animals, obtenir-ne productes derivats i després de satisfer el seu propietari, retornar-los de forma més o menys còmoda i sense haver-hi efectuat una inversió destacable. A més, tal i com es veurà, Caldes i Cassà experimentaren de forma primerenca una major penetració del capital gironí i també l'especialització en poques mans del negoci ramader. Aquests agents haurien preferit la comanda de bestiar per davant de la compravenda, ja que el primer era un contracte

ques que s'han indicat. A Caldes de Malavella, les dones contractaren bestiar en solitari en les següents ocasions: 1333 (2 contractes), 1335 (4), 1336 (5), 1341 (5), 1342 (6), 1343 (3), 1344 (12), 1346 (8), 1347 (11), 1348 (4), 1349 (1), 1350 (1), 1351 (5), 1354 (2), 1358 (1), 1365 (1), 1367 (3), 1368 (1) i 1369 (4). La majoria d'aquestes dones participaven soles bé perquè eren vídues, bé perquè els marits estaven incapacitats per fer feines al mas. Amb tot, cal aclarir que aquests canvis en les opcions productives no podien consolidar-se, ja que existien condicionants ecològics que impedièren el creixement *il·limitat* de la ramaderia: la convivència espacial amb l'agricultura i els cicles temporals d'una i altra activitat. Vegeu algunes reflexions en aquest sentit per a l'àrea pirinenca a OLIVER BRUNY, Jaume, *Treball forçat? Agricultura, ramaderia i domini feudal al Pirineu: una proposta d'articulació Pallars i Ribagorça, c. 800-1100*, Treball de Recerca inèdit, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1997.

²⁵ Vegeu FERNÁNDEZ TRABAL, Jaume, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona (1267-1533)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995, p. 369-375 i també FERRER GODOY, Joan, *Guillem Masó, mercader de Sant Joan de les Abadesses: bestiar, draps i crèdit en una vila monàstica al darrer quart del segle XIV*, Treball de recerca inèdit, UdG, Girona, 2014.

pel qual els homes de les Gavarres tenien cura i engreixaven els animals sense despeses per part del tractant. Després, eren reintroduïts al circuit comercial que proporcionava carn i d'altres productes a la ciutat.

En canvi, al vessant nord de les Gavarres i en menor mesura també a la vall d'Aro, la solució adoptada fou de continuïtat. Els animals més preuats (bous, ases, i en aquests espais també un cert nombre d'eugues, someres, muls i vaques) seguien posant-se a disposició de la pagesia mitjançant compravendes per les quals s'emetien debitoris. Per exemple, en anualitats com el 1357, el 1361 o el 1364, a Monells, s'haurien registrat més contractes d'aquest tipus que no pas comandes de bestiar²⁶. Resseguint encara el cas de Monells, tal com ja s'ha anunciat, una bona colla d'aquests debitoris marcaven un sol termini de pagament (193 de 234 instruments) i especificaven que el cap de bestiar hauria estat adquirit bé al mercat (*foro*), bé a la fira (*nundinis*) de Monells (138 de 234). Una part petita d'aquests (8) detallen, en canvi, que el document es registrava com a recordatori d'un deute contret feia temps i que hauria estat liquidat tan sols parcialment. Per aquests motius cal assumir que bona part dels debitoris eren, genuïnament, fruit d'operacions efectuades *ex novo*.

Aquest elevat nombre de vendes implica que efectivament es trobaven compradors, generalment titulars de masos, disposats a fer front al cost relativament elevat d'un animal d'aquest tipus en un sol termini de pagament, que a més no solia superar el mig any. A tall d'hipòtesi, la represa desigual en la forma com s'accedia el mercat de bestiar podria ser un indicatiu de que els masos del vessant empordanès de les Gavarres i de les parròquies adjacents es van ressituar en el nou escenari de forma més vigorosa que no pas els de la Selva, tot i que en un mercat menys integrat amb les demandes urbanes. Per acreditar-ho, tanmateix, caldrien estudis més globals sobre les conseqüències de la pesta de 1348 als masos de la vegueria de Girona, una avaluació que queda lluny de les pretensions d'aquest treball²⁷.

Alternativament, o potser com a explicació complementària, aquesta diferència podria parlar-nos també de la pèrdua d'empenta dels mercats caldec i cassanenc a partir de la segona meitat del segle XIV. Aquesta és ja una dinàmica prou documentada, que en el cas del mercat de bestiar queda ben descrit en les properes pàgines. Eclipsats per espais com Blanes (que precisament l'any 1349 va posar en marxa un mercat i fira propis)²⁸ o Santa Coloma de Farners (que ho havia

²⁶ L'any 1357 s'haurien contractat 11 debitoris i 7 comandes; l'any 1361, 64 debitoris i 36 comandes; i l'any 1364, 1 compravenda, 28 debitoris i en canvi tan sols 15 comandes.

²⁷ Seguiu per aquest propòsit a TRENCHS ÒDENA, Josep, "Documentos pontificios sobre la peste negra en la diócesis de Gerona", *Cuadernos de trabajos de la Escuela Española de Arqueología e Historia en Roma*, 14 (1980), p.183-230; GUILLERÉ, Christian, "La peste noire a Gérone (1348)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27 (1984), p. 87-161, o també DONAT PÉREZ, Lúdia, "Contractes ad laborationem i establiments de masos després de la pesta negra (1349)" in CONGOST, Rosa; TO, Lluís (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles IX-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la UdG – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p.125-149.

fet el 1344)²⁹, el negoci ramader a la plana selvatana podria haver-se repartit, replegant-se cap al sud i cap a l'interior de la comarca. S'hauria de resseguir d'altra documentació que pogués certificar que, efectivament, els masos selvatans s'orientaren cap als nous mercats setmanals establerts a la comarca. La pràctica absència de protocols per aquest període a les esmentades viles és un seriós entrebanc a l'hora de certificar-ho.

1.5 L'estacionalitat del mercat ramader

En el mercat de bestiar, podem provar d'interpretar les necessitats de cada client en funció del període de l'any en què tancava un contracte. Aquesta aproximació al problema és especialment rellevant en els mercats de les Gavarres, que es demostren actius al llarg de l'any agrícola, permetent als clients tant d'ampliar transitòriament l'estoc d'animals, d'adquirir-ne en propietat o també de capitalitzar els que ja tenien.

Si fem atenció a les tendències dels **gràfics 15, 16 i 17**, s'evidencia que les comandes de bestiar, tot i contractar-se al llarg de l'any, presenten una estacionalitat marcada cap a la tardor (setembre-octubre). En aquell moment ja s'havien conclòs els treballs agrícoles de la sega dels cereals i de la verema, i també havia estat venut l'excedent agrícola. A més, la tardor era el primer moment en què s'efectuaven les llaurades pels als conreus d'hivern, i quan podia ser menester d'incorporar el bestiar arec utilitzat en aquestes tasques. Si es té en compte no el nombre de contractes, sinó el pes de caps de bestiar contractats (cf. **gràfics 20, 21 i 22**) la tendència s'allargassa cap als mesos de l'hivern, fet que s'explica perquè en aquest moment és quan els ramats d'ovelles, per norma, eren cedits en comanda. Això tenia lloc després del moment de major concentració de ventrades dels ramats, que en la ramaderia tradicional tenia lloc entre el setembre i el febrer. Aquestes són tendències observables per a Cassà, Caldes i Monells. L'especificitat del tipus de bestiar ofert als mercats ramaders de Sant Feliu de Guíxols i de Corçà (amb més proporció d'ovicaprins) donen estacionalitats diferents; aquí el volum d'activitat i també el volum d'animals transferits es concentren a la primavera (cf. **gràfics 18 i 19, 23 i 24**).

L'estiu no resultava, en cap cas, un moment d'especial tràfic ramader. Les habituals cites comercials estivals, com la de Santa Margarida el vint de juliol i la de Sant Pere i Feliu l'u d'agost, servien específicament per a negociar-hi la comercialització de l'excedent agrícola, posposant els tractes de bestiar per a més endavant. El moment del bestiar arribava amb les fires anuals (*nundinis*), que a Caldes se celebraven durant quinze dies a partir la mare de Déu del setembre (8 de setem-

²⁸ Tal i com ha descrit BATLLE, Carme, "Desenvolupament econòmic de Catalunya: mercats i fires del segle XI al XV" in *Fires, mercats i món rural. IV Jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2004, p. 45-99. Tot interpretant la concessió d'aquesta franquesa en el marc de les relacions fluctuants entre els vescomtes de Cabrera i el rei, l'assumpte també ha estat tractat per MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro, *L'Expansió medieval de Blanes sota el domini dels vescomtes de Cabrera (segles XII-XV)*, Ajuntament de Blanes, Blanes, 2010.

²⁹ Les fires de Santa Coloma de Farners se celebraven per Santa Cecília, al novembre, i duraven tres dies. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f.26v (1368-IX-9).

bre)³⁰ i, a Monells, la primera setmana d'octubre i a partir de 1335, al maig³¹. Podem afirmar que a mitjan segle XIV ambdues cites s'havien consolidat com a vertaderes fires ramaderes regionals. Un segon aspecte que resulta significatiu és l'estacionalitat definida per la modalitat de comandes. Observant les gràfiques corresponents als dos principals centres ramaders (cf. **gràfics 25 i 26**), les comandes a mig lucre apareixen majoritàriament concentrades durant les fires de la tardor (setembre a Caldes i octubre a Monells). En canvi, les comandes de dipòsit simple, tot i contractar-se també en aquesta època de l'any, presenten certa distribució en d'altres moments del cicle agrícola, especialment durant la *soldadura*, a l'abril-juny (cf. **gràfics 27 i 28**). En aquest context, les comandes a mig lucre es podrien interpretar com operacions amb les quals els comandataris es proveïen, efectivament, de bestiar sota les condicions descrites a cada contracte. En canvi, alguns dipòsits, que solien implicar un seguit de condicions contractuals informals, podien respondre a formes més o menys encobertes de suplir l'escassetat de numerari o de cereals mitjançant la hipoteca del propi bestiar. Ara bé, aquests dipòsits podien també implicar la cessió efectiva del bestiar (sovint acompanyat d'un préstec) en condicions més exigents per als pagesos. En accedir al mercat durant la soldadura, en un context d'alça dels preus agrícoles i en una posició de major vulnerabilitat, el comandatari tindria menys marge per a negociar, obtenint un més baix rendiment de l'operació comercial però, al cap i a la fi, una ajuda econòmica per a superar els temps difícils.

Finalment, els deutoris derivats d'una transacció presenten concentracions de casos tant a la tardor com al maig (cf. gràfics 29 i 30). En el primer cas generalment s'obligava a saldar el deute per Nadal del mateix any. En el segon, la liquidació es produiria per Sant Pere i Feliu. Aquestes operacions imposaven terminis de pagament notablement curts, d'entre dos i cinc mesos.

Constatant una activitat sostinguda del negoci ramader a les Gavarres i al seu entorn a mitjan segle XIV, fins aquí s'ha caracteritzat un mercat de petits intercanvis, on rarament s'acumulaven més de 10 caps de bestiar i que normalment implicaven una o dues bèsties. Tenint en compte la naturalesa certament modesta dels intercanvis detectats, pot deduir-se que pràcticament tot el negoci ramader gavarrenc comptava amb una forma o altra de document públic.

En aquest sentit, amb la documentació estudiada no podríem acreditar que al massís de les Ga-

³⁰ Vegeu la lletra de 1368 per la qual es demanava pregonar a Monells la propera celebració de la fira de Caldes: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f. 24r (1368-X-1). Vegeu la transcripció en el registre de cort de la crida pública feta a Monells l'any 1365 per aquest mateix assumpte: AHG, Notaria de Monells, Mn 215 (1365-IX-6).

³¹ L'any 1335 Alfons el Benigne va autoritzar el canvi de data de la fira al maig i aquesta efectivament devia començar a celebrar-se. Vegeu MARQUÈS I CASANOVAS, Jaume, "Monells (II)", *Revista de Girona*, 53 (1970), p. 11-16. Tanmateix, no disposem de cap evidència que indiqui que la cita de l'octubre s'abandonés i, a més, el volum de contractes assenyalava que de fet aquesta darrera seguí essent la fira ramadera més activa a la localitat durant el període estudiat. Vegeu un pregó que anunciava a la vila de Caldes les fires de Monells al maig, que l'any 1369 havien de començar el 15 d'aquell mes i havien de durar deu dies: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 10, f.5v (1369-V-7).

varres i al seu entorn es comercialitzessin un nombre significatiu de vertaders ramats d'animals (més de 50 caps de bestiar). Tot i així, sabem que durant les dècades inicials del segle XIV alguns ramats de porcins – en desconeixem la mida - que pertanyien als senyors del territori pasturaven a les parts més altes de les Gavarres³². De la seva banda, el monestir de Sant Feliu de Guíxols també era el titular de com a mínim un ramat de cabrins que l'any 1367 estava compost per 189 exemplars i que es custodiava a la jovaria de les Eroles, la reserva senyorial a Santa Cristina d'Aro. L'abat cedia els animals a pastors, que percebien un salari, i a la vegada podien compartir els guanys de la custòdia mitjançant un contracte de comanda a mig lucre³³. Malgrat aquestes notícies, la comercialització dels grans ramats passa inadvertida en les actes de les notaries estudiades. És per aquest motiu que creiem pot considerar-se que la ramaderia senyorial al territori era un fenomen limitat.

D'altra banda, s'han descrit les solucions que la ramaderia podia oferir als pagesos. Així, s'ha indicat que els repunts del negoci del bestiar es documenten durant les principals crisis de subsistència del període. A tall d'hipòtesi, lluny d'una coincidència, podria indicar la capacitat de la pagesia remença per a diversificar les seves inversions i adaptar mida i tipologia de la cabanya amb l'objectiu d'encarar conjuntures d'escassetat frumentària o dificultats d'accés als conreus (*i.e.* les guerres). Per tal de superar les crisis, creiem que els pagesos optaven no pas per retirar-se del mercat, sinó per buscar-hi productes que els permetessin superar les dificultats.

Durant el període estudiat, els contractes a través dels quals hom accedia a nou bestiar foren majoritàriament les comandes, per bé que els animals més preuats també eren posats a la venda. D'altra banda, la Pesta de 1348 marcà un punt d'inflexió a l'oest de les Gavarres, on pràcticament desaparegueren d'altres formes d'accés als animals que no fossin les comandes de bestiar. Masos amb menys mans per a treballar i en un procés de canvis profunds podien buscar opcions més elàstiques. Opcions que els permetessin disposar de bestiar arec en els moments claus del cicle agrícola o de nous animals d'engreix quan la relaxació de les feines al camp deixés temps per tenir-ne cura. De moment encara no hem pogut respondre de forma conclusiva perquè, als mercats de la vessant nord de les Gavarres i també a la vall d'Aro, després de la pesta, persistiren ambdós mecanismes (comanda i adquisició) d'accés al bestiar.

Finalment, s'ha descrit l'estacionalitat del mercat de bestiar, que tenia les fires de la tardor com el moment àlgid. Sabem que les comandes a mig lucre foren majoritàriament assignades entre el setembre i l'octubre per tal d'encarar el nou any agroramader. Específicament, aquestes es revelen com operacions destinades a proveir de nous animals a les famílies pageses. Per al comandant, podien esdevenir un negoci lucratiu. Mentrestant, les comandes de dipòsit simple, amb una estacionalitat menys definida però amb certa concentració durant la fretura cerealística de la primavera avançada, podien proporcionar liquiditat als masos mitjançant la hipoteca del propi bestiar o bé cedir-ne en condicions més exigents per als pagesos. Les compres, de la seva banda, es concentren tan a la tardor com al maig, amb terminis de pagament relativament curts,

³² Vegeu MALLORQUÍ, Elvis, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, Fundació Noguera, Lleida, 2011, p. 207-208.

³³ Vegeu AHG, *Notaria de Sant Feliu de Guíxols*, Sfe 15, f.141r (1359-IX-14); Sfe 716 (1367-III- 31); Sfe 644 (1367-IX-11).

que apunten a les festes de Nadal en el primer cas, i a Sant Pere i Feliu (1 d'agost) en el segon. En síntesi, s'evidencia que aquests mercats presentaven una oferta permanent de bestiar, al llarg dels cicles anuals. Aquesta oferta donava resposta a clienteles amb necessitats diferents.

L'autonomia de la pagesia respecte al mercat es mostra aquí, de nou, amb rotunditat. A banda de proporcionar ingressos regulars, aliments proteics o força de treball, incorporar animals al mas oferia als seus habitants la possibilitat de superar conjuntures crítiques. Estudiant la primera reacció a la Pesta de 1348, Lídia Donat ha demostrat la utilitat que podien tenir, per a les famílies pageses, la cessió de masos sencers a llauró davant d'una situació d'emergència³⁴. L'elecció d'una o altra modalitat de contracte o d'actiu per a satisfer les necessitats específiques de les famílies és una prova evident de que els remences, els principals protagonistes d'aquests negocis en tant que clients, *van poder* escollir entre un ventall d'opcions econòmiques al seu abast per tal de millorar les pròpies condicions de vida.

1.6 La xarxa de mercats ramaders

Els cinc espais comercials estudiats tenien àrees d'influència diferents pel que fa al mercat ramader (cf. **mapa 1**). Tot i així, compartien característiques relatives a la forma de captar la clientela circumdant o a l'especialització comercial.

Caldes de Malavella i Monells, localitats dotades de mercats setmanals i fires anuals, absorbiren un tràfic comercial molt superior a la resta de places i l'abast geogràfic de la clientela d'aquestes cites ramaderes resulta més extens. En canvi, Cassà de la Selva, Corçà i Sant Feliu – aquesta darrera localitat, celebrava mercat setmanal - presenten una capacitat d'atracció més reduïda. En primera instància es descriuen les àrees de mercat per més endavant comparar la manera amb què cada localitat estructurà una xarxa de clientela sobre el territori i, quan fou el cas, com es generaren competències i/o complementarietats.

1.6.1 El mercat de Caldes

Amb l'estudi de les sèries de contractes de bestiar, proposem entendre l'àrea d'influència directa del mercat ramader de Caldes de Malavella com un territori d'uns 100 quilòmetres quadrats, de forma més o menys romboïdal, on precisament Caldes ocupava el centre geogràfic. Atenent a la freqüència de contactes documentats, els habitants dels nuclis i masos d'aquest espai (on no tenim notícia que se celebrés cap altre mercat setmanal, tret del de Llagostera³⁵) devien optar, preferentment, pel mercat caldenc per proveir-se de bestiar.

³⁴ DONAT PÉREZ, Lídia, "Contractes ad laborationem i establiments de masos després de la Pesta Negra (1349)", in TO, Lluís; CONGOST, Rosa (eds.), *Homes, masos... op.cit.*, p. 125-149.

³⁵ Llagostera comptava amb mercat setmanal i fira anual, concedits l'any 1324 per Jaume II. Formalment, la fira de Llagostera començava per Sant Jaume (25 de juliol) i durava 15 dies. Tanmateix, dubtem de l'empenta comercial d'aquestes cites, ja que la documentació disponible dona escasses referències de negocis formalitzats a Llagostera. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f.s.6, (1368-VII-24). D'altres notícies indirectes acrediten que en el període el volum d'activitat comercial en aquesta localitat devia ser més aviat modest. Així, l'any 1352 s'hi

Tal i com s'ha apuntat, la fira que se celebrava al setembre era un ganxo per atraure clients a la vila. Tanmateix, no es documenta que en aquest període hi arribessin persones de parròquies que altrament no freqüentessin el mercat setmanal de Caldes.

Els vèrtexs de la principal àrea d'influència se si+l'est, i a Maçanet de la Selva al sud. Aquesta darrera localitat es troba a una distància màxima de 10 quilòmetres del mercat ramader, igual que Panedes, mentre que Riudellots és a uns 7 quilòmetres, i Cassà de la Selva a uns 8,5 quilòmetres³⁶. A l'interior de tot aquest espai s'hi inclouen les localitats i els masos de Caldes, així com de Campllong, Franciac, Vallcanera, Vidreres, Sils, Santa Seclina i Sant Andreu Salou. Els seus habitants són responsables de 1.288 contractes de bestiar, que representen gairebé el 77% del total documentat (cf. **taula 9**). Els diferents veïnats de Caldes de Malavella (amb 455 contractes, el 27,1% del total), Franciac (amb 258, el 15,3%) i Llagostera (amb 142, el 8,4%) són les localitats que més clients enviaren a la vila de Caldes atrets per l'oferta de bestiar.

L'àrea principal estava més o menys delimitada pel camí ral (*camino publico barchinonense*), a l'oest del qual d'altres mercats (Girona primer, i Santa Coloma després, tal vegada també Hostalric) podien haver exercit major influència sobre la clientela. Així, els pagesos de les parròquies de Salitja (amb 4 contractes), de Vilobí d'Onyar (21) o de Riudarenes (24), que se situen a menys de 7 quilòmetres de Caldes però que són a ponent del camí ral no superen el 3% del total del negoci.

En el període estudiat, l'espai principal sobre el qual es comerciava amb el bestiar es trobava sota el domini jurisdiccional de dos barons poderosos, els Montcada al nord i els vescomtes de Cabrera al sud (que en aquest territori havien situat Sils, Vidreres, Maçanet de la Selva o Riudellots de la Selva en la seva òrbita de poder). Tal i com ja hem acreditat en d'altres llocs, el fet que mercat i clientela se situessin sota autoritats diferents no necessàriament suposava un fre al comerç³⁷.

El factor de la proximitat actuava com un element decisiu per a lligar la clientela dels mercats. Alguns dels tipus de bestiar, més que no pas d'altra mercaderia inert, patia en el trasllat de llargues distàncies. Així, els homes de Vidreres, aforats del vescomtat de Cabrera, habitaven masos que en alguns casos eren a menys de 5 quilòmetres de la plaça de Caldes. En aquest sentit, els vidrerencs tancaren fins a 130 operacions de bestiar com a clients (el 7,7% del total). Ho feien malgrat es tractés d'un mercat situat en un espai jurisdiccional contigu.

documenta l'arrendament de les imposicions dels pans de la fleca, de la carn i del vi de Llagostera per un valor de 14 l. 5 s. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 41, f.128v-129r (1352-III-19).

³⁶ Les distàncies no són lineals, sinó que han estat calculades atenent a les vies que actualment connecten els nuclis de població. Per aquesta empresa, s'han seguit també les indicacions de MALLORQUÍ, Elvis, *Parròquia i societat...* op. cit., p.168 i ss; IDEM, "Vies perdudes" in MALLORQUÍ, Elvis, *Històries amagades de les Gavarres*, Consorci de les Gavarres, Monells, 2008, p.67-74 i finalment, MALLORQUÍ, Elvis (coord.), *Cinquanta-cinc llegües de passos oblidats i xarrabascos. Els camins històrics de la plana selvatana (la Selva i el Gironès)*, Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners, 2 v., 2015-2016.

³⁷ Vegeu SALES I FAVÀ, Lluís, "Credit and nonpayment...", op. cit.

Si en aquest espai central les distàncies no superen els 10 quilòmetres, el mercat caldenc proveïa, almenys esporàdicament, altres àrees més allunyades, d'entre els 11 i els 25 quilòmetres. Atenent al volum de contractacions, cal destacar en primera instància el massís de l'Ardenya, incloent els espais meridionals de Tordera i Blanes, fins a Lloret i Tossa. De fet, per si sols, específicament els homes dels masos i també del port de Lloret tancaren 118 negocis (el 7% del total). Les disputes jurisdiccionals entre els Montcada i la pabordia de juliol de la Seu de Girona (la segona acabaria desplaçant els primers en el control del terme del castell de Lloret a partir del 1357), intuïm que provocaren una contracció significativa de la presència de lloretencs en el mercat de bestiar de Caldes. Del 6% dels contractes que representen en el període 1332-1340 o l'11% en el període 1341-1350, els homes de Lloret tan sols n'assumiren el 3% entre 1351 i 1360 o un 1% entre 1361 i 1369. (cf. **taula 10**). Coincidint amb el canvi de titularitat jurisdiccional i també amb la posada en marxa del mercat de Blanes, els lloretencs podrien haver perdut incentius per desplaçar-se fins a Caldes. Mentre que en el passat haurien comptat amb certa seguretat jurídica per fer negocis a Caldes, en un context disputat entre senyories aquesta podria haver-se erosionat.

Tossa, de la seva banda, es trobava en una situació semblant. La jurisdicció també hi havia estat en disputa, en aquest cas entre el monestir de Ripoll i els Montcada, per bé que a partir de 1348 es resolgué a favor del primer³⁸. Tot i que tenim ben acreditat que en el mercat d'altres productes, com el del crèdit privat o el dels draps, els tossencs eren assidus clients de la plaça de Caldes, el bestiar no sembla que els incentivés a desplaçar-s'hi (tan sols es documenten 13 contractes, que representen el 0,8% del total, i dels quals 10 foren tancats entre 1361 i 1369, un cop resolta la disputa jurisdiccional). Tenint en compte que el mercat de bestiar de Sant Feliu de Guíxols tampoc fou capaç d'atraure gran nombre de tossencs (cf. **taula 15**), rau la possibilitat que aquests normalment es desplaçessin a la fira o mercat de Llagostera per incorporar el bestiar que necessitaven a les seves explotacions.

En aquesta segona corona de subministrament de bestiar, cal comptar-hi també els veïns de les parròquies de la Selva interior, és a dir, els espais situats a l'oest de la línia que pot traçar-se entre Sant Dalmai i Riudarenes, i que inclou Amer, Brunyola, Vilobí d'Onyar, Salitja, Santa Coloma de Farners, l'Esparra, Fogars, Grions, Martorell de la Selva i Sant Feliu de Buixalleu. En aquest cas es documenten 72 contractes, que representen el 4,2% del total. D'altra banda, el mercat d'animals caldenc també proveïa de forma secundària, els nuclis i parròquies de la Vall d'Aro; Santa Cristina d'Aro i castell d'Aro, Solius, Sant Feliu de Guíxols, Romanyà, Bell-lloc i Fenals (sumen 42 contractes, que representen el 2,4% del volum total).

Al nord-est de Caldes, cap a les Gavarres, es subministrava bestiar als masos de muntanya de Cassà de la Selva i de Llagostera, però en canvi el mercat tenia poca penetració a les parròquies de muntanya (Sant Mateu de Montnegre), i pràcticament mai servia a les necessitats dels homes del vessant nord del massís (tan sols es documenta un compra d'un client de Sant Sadurní de l'Heura). En aquest sentit, i respecte al massís, pot dir-se que Caldes era un mercat que col·locava bestiar, tan sols, al vessant oest de les Gavarres.

³⁸ Pels conflictes sobre Lloret i Tossa i els seus efectes en el mercat i en els contenciosos per deutes, vegeu també SALES I FAVÀ, Lluís, "Credit and nonpayment...", *op. cit.*

Ja s'ha apuntat que en termes absoluts, després de la Pesta de 1348, el moviment del negoci ramader a Caldes va quedar seriosament tocat. Tot i que en aquest període el dibuix de les zones d'abastament, a grans trets, s'hauria mantingut, es detecten algunes variacions interessants (cf. **taula 10**). En aquest sentit, pot dir-se que entre 1351 i 1369 el mercat de bestiar de Caldes hauria tendit a replegar-se cap els territoris de la baronia de Llagostera. Per exemple, Cassà de la Selva passà de l'1% del negoci entre 1332 i 1350, al 7% entre 1351 i 1369, i als veïnats de Caldes i a Santa Seclina també s'anoten lleugers increments. Els habitants del que podríem anomenar segona corona sembla que perderen incentius pel bestiar de Caldes. A banda dels casos ja esmentats de Lloret i de Tossa, els homes d'indrets com Blanes, Riudarenes, Vilobí d'Onyar o Tordera desaparegueren o es veié minimitzada la seva presència a la vila. L'única excepció és la de Vidreres, a la qual Caldes continuaria satisfent bestiar, fins i tot amb un increment destacable a la dècada de 1360.

Una altra tendència interessant s'apunta en l'increment de la demanda de Llagostera, del 7% en el període 1341-1350, fins al 22% del període 1351- 1360, que possiblement es deu a les dificultats de la fira llagosterenca, que hauria perdut empenta en aquests anys, si realment mai l'havia tingut. Finalment, cal indicar el repunt de clients de Vilobí d'Onyar entre els períodes 1341-1350 i 1351-1360 (del 0,5% al 4%), que coincideix amb la integració de Vilobí a la baronia de Llagostera (1358) i, en conseqüència, l'assoliment d'un marc jurídic i institucional plenament compartit amb Caldes³⁹.

Durant les dècades centrals del segle XIV, el mercat de bestiar de Caldes de Malavella proveïa regularment animals als homes de mas que habitaven un espai compacte, al sud i al nord de la vila, en un radi màxim de 10 quilòmetres. En condicions normals, més o menys pacífiques, l'oferta del mercat era capaç de superar les divisions jurisdiccionals característiques a la vegueria de Girona, per abastir masos propers però sotmesos a baronies foranes. Ara bé, s'ha constatat que els canvis de jurisdicció al territori tenien efectes concrets sobre la capacitat d'integració del mercat. Amb tot, l'oferta no degué ser prou potent com perquè els habitants de les parròquies centrals de les Gavarres o del vessant nord, ja a una certa distància, s'hi sentissin atrets. Tot i així, de forma esporàdica, veïns de localitats més llunyanes (de fins a 25 quilòmetres de distància) s'arribaven a la plaça de Caldes per a manllevar-hi animals per a les seves explotacions. A partir de la pesta de 1348, el mercat de bestiar de Caldes es debilità, perdent atractiu per a les poblacions més allunyades.

1.6.2 El mercat de Cassà de la Selva

Malgrat tinguem ben acreditat que a Cassà de la Selva, al llarg del segle XIV, no se celebrà un mercat setmanal formalitzat, el mercadeig hi era prou actiu. Els habitants d'aquest nucli en formació i els seus veïnats tenien a l'abast una oferta més o menys sostinguda de bestiar. Una oferta que, en la majoria d'ocasions, provenia dels propis veïns de Cassà i també de mercaders locals. Els

³⁹ Vegeu SALES I FAVÀ, Lluís, "Masos i renda feudal en una baronia jurisdiccional. El cas de Caldes de Malavella al segle XIV", in MORELLÓ, Jordi; ORTI, Pere; VERDÉS, Pere (eds.), *Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval: estudis dedicats a M. Sánchez*, CSIC-IMF, Barcelona, p. 662-663.

intercanvis de bestiar possiblement no se centralitzaven a la cellera de Cassà –on tot i així pervivia el topònim fossilitzat de la plaça del *Mercat*⁴⁰-, sinó que n’hi devia haver a cada mas o explotació.

En contrast amb el de Caldes, els negocis de bestiar de Cassà abastien pràcticament en exclusiva els masos del propi terme, és a dir de la parròquia de Sant Martí (cf. **taula 11**), d’uns 40 quilòmetres quadrats. El 77% dels negocis registrats a la notaria local van atendre clients cassanencs, que provenien d’un radi màxim de 4 quilòmetres. S’hi documenten tant clients provinents de territori muntanyós (del veïnat de Verneda, amb 26 contractes; de Candell, amb 24; i la zona de les Serres, amb 3) com dels masos de les zones més planes (per exemple, Esclet, amb 30, o Llebriers, amb 11). Tanmateix, cal advertir que una gran majoria dels contractes (92) tractaren amb clientela que fou descrita genèricament com a *habitant* de Cassà.

És destacable que els veïns de la cellera també participessin activament en el mercat com a clients: se’n comptabilitzen 17 contractes, que representen un 5,2% sobre el volum total de negocis. S’evidencia així l’orientació parcilament agroramadera d’aquest nucli i un procés d’urbanització incomplet a mitjan segle XIV, característica que permetia la convivència amb la cura del bestiar. En comparació, els habitants de la vila de Caldes, un nucli amb major concentració d’oficis i d’especialització menestral, tan sols havien participat com a clients en un 1,1% de les operacions que s’havien tancat en el seu propi mercat.

L’oferta de Cassà de la Selva presenta una petita segona corona de penetració comercial que en aquest cas s’estenia per les localitats ubicades a la falda i al vessant nord de les Gavarres, i que no depassa els 7 quilòmetres de distància respecte a la cellera cassanenca. Els clients de Llagostera (12 contractes), Fornells de la Selva (7), Campllong (6), Llambilles (6) o Santa Pellaia (6) participaren, en conjunt, en un 11% dels tractes de bestiar.

Malgrat al llarg del període estudiat aquest mercat informal de bestiar a Cassà perdé volum, la seva àrea d’abast – que principalment incloïa els propis parroquians-, no va veure’s alterada.

1.6.3 El mercat de Monells

La major fragmentació dels dominis jurisdiccionals al Baix Empordà en comparació a la Selva implica que el mercat de bestiar de Monells servís a una clientela provinent d’una nòmina molt diversa de districtes i de castells termenats. Ara bé, la principal àrea d’abast resulta més compacta. De l’anàlisi de la sèrie documental, proposem entendre el mercat de bestiar de Monells com el principal proveïdor d’una petita àrea d’uns 30 quilòmetres quadrats i amb forma de ‘L’ invertida, que podia tenir l’extrem més allunyat a Sant Iscle d’Empordà (a 9 quilòmetres de Monells), i els més propers a Madremanya i a Cruilles (a 4 quilòmetres i 2 quilòmetres de Monells, respectivament).

Aquesta àrea estava ben delimitada per les zones d’influència de dos altres zones comercials contigües: la Bisbal d’Empordà i Corçà. Entre les tres cites comercials es repartiren diferents franges de la plana del baix Ter. El riu Ter, precisament, esdevingué un límit natural a l’expansió del mercat de Monells, ja que a la llera nord se celebraven els mercats de Verges i de Torroella de Montgrí. L’espai d’influència de Monells comprenia els territoris que se situen a l’est d’Ullastret

⁴⁰ Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 48, f. 101v-102v (1355-X-5).

i que inclouen, de nord a sud, Sant Iscle d'Empordà, Fonolles, Matajudaica i Casavells (en un mateix eix) i també Cruïlles i Sant Miquel de Cruïlles, Sant Sadurní de l'Heura i Monells. Finalment, s'enfilava cap als masos del vessant nord de les Gavarres, de Madremanya a Cruïlles. Aquestes localitats aportaren el 48% de la clientela del mercat de bestiar local. D'entre aquests nuclis, els que aparentment eren més poblats aportaven més clientela al mercat: es registren 85 clients de Monells i els seus veïnats (el 14,3% del total), 53 de Sant Sadurní (8,9%) i també 53 de Cruïlles i de Sant Miquel de Cruïlles (cf. **taula 12**).

Aquesta àrea incloïa, com el mateix Monells o Sant Iscle, territoris que es trobaven sota la fèrula dels comtes d'Empúries o dels seus feudataris, indrets que eren controlats pel bisbe de Girona com ara Sant Sadurní, o dominis d'altres senyors laics (els Cruïlles, al castell homònim). Superant les divisions jurisdiccionals, a Monells es constata que s'hi reunien tots els habitants d'aquests espais per provar de trobar les millors ofertes en el mercat de bestiar.

Amb tot, el mercat de Monells tenia influència secundària sobre tres altres àrees circumdants, a les quals també proveïa més o menys regularment de bestiar. En primer terme cal esmentar el conjunt de la plana del Baix Ter.

Espais que estaven mediatitzats, alhora, per l'oferta de Corçà i de la Bisbal. D'una banda, tractem la zona compresa entre Corçà al sud i Foixà al nord, Sant Martí Vell a l'oest i Parlavà a l'est; de l'altra, l'espai que s'estén entre el Ter i les muntanyes de Begur i que s'endinsa fins al camí que va de nord a sud i que passa pel turó de Sant Andreu. La primera era l'àrea natural del mercat de Corçà; la segona podia haver-ho estat de la Bisbal. En tota aquesta àrea secundària hi ha localitats que són realment properes de Monells (Corçà és tan sols a dos quilòmetres), mentre d'altres clients havien d'invertir diverses hores de camí per arribar-hi (Regencós, per exemple, és a uns 18 quilòmetres). Aquest espai secundari d'abastament comprenia les localitats de Sant Martí Vell, La Pera, Púbol, Cassà de Pelràs, Foixà, Parlavà, Ruplà, Ultramort, Santa Coloma de Matella, Corçà, La Bisbal d'Empordà, Castell d'Empordà, Vulpellac, Serra de Daró, Gualta, Palau-sator, Peratallada, Sant Climent de Peralta, Fontanilles, Sant Feliu de Boada, Torrent, Llofriu, Palafrugell, Torroella de Mont-ras, Esclanyà, Regencós i Begur. La clientela d'aquestes zones assumí el 25% dels contractes. Homes dels termes de la mateixa Bisbal d'Empordà (amb 22 contractes, el 3,7%) o de Corçà (12, el 2%), tot i estar dotats de mercat de bestiar local, van recórrer a les ofertes proposades a Monells.

Com en el cas de Caldes, la fira anual generava un increment d'activitat en el mercat de bestiar, però no era capaç d'atraure localitats que no estiguin ja representades en el mercat setmanal al llarg de l'any.

Els habitants de les parròquies centrals de les Gavarres, fins i tot d'altres que es trobaven en el vessant oposat a Monells, apareixen també amb certa freqüència en el mercat d'aquesta vila. Així, es documenten 11 contractes amb clients de Calonge (1,8%), que possiblement travesaven la Ganga per arribar al mercat i semblantment, 8 negocis amb homes de masos de Sant

Cebrià dels Alls (1,3%)⁴¹. De forma esporàdica, la vila captà l'atenció de clients provinents de la plana empordanesa, entre el Ter i el Fluvià (Torroella de Montgrí, Canet de la Tallada o Verges), així com dels Terraprimis d'Empordà i la Llera del Ter (Parets d'Empordà, Vilaür o Sant Mori - a més de 25 quilòmetres - en el primer cas; Bordils o Juià en el segon).

La configuració de l'espai d'influència del mercat no experimenta modificacions durant el període estudiat, si bé pot advertir-se que la zona del Baix Ter guanyà pes en el mercat local, tal vegada manllevant puntualment clientela a la Bisbal (cf. **taula 13**). D'aquesta manera, entre 1361 i 1369, Palau-sator i Sant Iscle d'Empordà passaren de volums inferiors al 2% que s'havien registrat en dècades anteriors a pràcticament el 4% cadascuna.

El mercat de bestiar de Monells serví prioritàriament una àrea petita al centre de la plana del Baix Ter, on possiblement competia directament amb el mercadeig a Corçà i sobretot amb el mercat setmanal de La Bisbal (una plaça controlada pel bisbe, que ostentava la senyoria d'aquests dos darrers llocs). L'àrea d'influència de Monells s'estenia entre el Ter i les Gavarres en una franja més aviat estreta i d'uns 9 quilòmetres de llarg, tot i que de forma secundària abastia les Gavarres marítimes i, també, un ampli territori que arribava fins el Fluvià i els Terraprimis de l'Empordà.

1.6.4 El mercat de Corçà

Lluís To va documentar el trasllat del mercat d'Anyells fins a tocar del castell de Monells l'any 1102, moviment que hauria estat pactat entre el comte Ramon Berenguer III i el senyor de la fortalesa, Ramon Otger⁴². Dos segles mes tard, Corçà i el seu terme (en el qual s'hi trobava el territori d'Anyells, ara convertit en un veïnat) no haurien perdut del tot la tirada comercial. Tot i que a la vila no se li concediria ni fira ni mercat setmanal en època baixmedieval, les actes notariais testimonien, entre d'altres, un cert nombre de moviments en el mercat de bestiar.

Per a l'època que ens interessa, la mostra documental disponible per Corçà és exigua i limitada en el temps (1352-1370, amb nombrosos buits documentals); per això cal ser prudents a l'hora de descriure les àrees d'abast. A tall d'hipòtesi, els negocis registrats a Corçà intuïm que principalment responen als dels masos d'una petita àrea de 10 quilòmetres quadrats, que s'estendria des de la parròquia de Corçà fins a La Pera (a uns 5 quilòmetres de distància) i que també inclouria Púbol i, tal vegada, Cassà de Pelràs. Aquests indrets haurien aportat el 48% dels clients en el període estudiat (cf. **taula 14**).

A banda d'aquesta reduïda especialització regional, els negocis a Corçà competirien per d'altres territoris (tant de la plana com del massís de les Gavarres) amb els veïns mercats de bestiar de Monells i, possiblement també, de la Bisbal d'Empordà. Això és especialment eloqüent pel cas de les parròquies de Sant Cebrià de Lledó i de Madremanya, clients de les quals es troben, amb proporcions similars, tan als mercats de bestiar de Monells com registrant negocis a la notaria de Corçà.

⁴¹ Aquests homes podrien haver seguit la carrera mercadera que Elvis Mallorquí ja documentava el 1264. Vegeu MALLORQUÍ, Elvis, *Històries amagades de les Gavarres*, Consorci de les Gavarres, Monells, 2008, p.69.

⁴² TO FIGUERAS, Lluís, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, p. 212.

1.6.5 El mercat de Sant Feliu de Guíxols

El mercat de bestiar de Sant Feliu de Guíxols drenava la seva clientela de la Vall d'Aro, una àrea compacta d'uns 25 quilòmetres quadrats, que incloïa les cinc parròquies de la vall d'Aro a més de la vila de Sant Feliu de Guíxols i del nucli del Castell d'Aro (Santa Cristina d'Aro, Santa Maria de Fenals, Santa Agnès de Solius, Sant Martí de Romanyà i Santa Maria de Bell-lloc). El lloc més allunyat de Sant Feliu era Romanyà: alguns masos de la muntanya del qual podien trobar-se a 8 o 9 quilòmetres de distància de la plaça ramadera. En total, aquesta àrea aportà el 79% dels clients durant el període 1339-1369.

La parròquia de Santa Cristina, que fou la més extensa i poblada durant tot el període baixmedieval de la vall, és la que aportà, de llarg, un major nombre de clients al mercat. Se'ls documenta en 115 operacions, que representen gairebé el 43% del total. Segueixen Solius (32 casos, el 12%), Romanyà (24, el 9%) i Sant Feliu de Guíxols (17, 6%), del qual destaca el pes de la clientela provinent de Sant Amanç, un veïnat rural (cf. **taula 15**).

No s'observa cap canvi destacable en l'àrea d'abast del mercat durant aquest període. S'ha de tenir en compte que durant les primeres dècades del segle XIV el conjunt de la Vall d'Aro formava un espai compacte de jurisdicció reial mentre que la vila de Sant Feliu es regia per autoritat de l'abat del monestir. L'any 1364 la jurisdicció sobre les parròquies de la vall fou transferida a l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, situació que tornaria a canviar l'any 1374 pel retorn a la jurisdicció reial. Totes aquestes circumstàncies aparentment no van alterar la integració del mercat i la seva utilitat per als pagesos del territori.

Secundàriament, els animals venuts o cedits en comanda a Sant Feliu de Guíxols captaren l'atenció dels veïns de Llagostera i de Cassà de la Selva, possiblement dels veïnats més propers a la Vall d'Aro (és el cas de Panedes, amb 4 casos documentats). Entre els dos llocs aportaren clients en 23 contractes diferents (8,5% del total).

1.7 Mercats estancs, mercats complementaris

En el darrer cas, s'ha pogut constatar que els veïns de Cassà de la Selva s'acostaven almenys esporàdicament al mercat de bestiar de Sant Feliu de Guíxols. La nota evidencia la mobilitat dels pagesos per accedir a les millors ofertes en cites setmanals que no tenien precisament a prop. A la vegada, aquesta notícia acaba de completar el ventall de possibilitats a l'abast pels pagesos – en aquest cas els de Cassà de la Selva - quan havien d'incorporar bestiar al seu mas. Si recapitem, en les pàgines anteriors s'ha anotat que els cassanencs accediren de forma regular al mercat de Caldes de Malavella, fins i tot incrementant-hi la seva presència a la dècada de 1360; a la vegada tenien a la seva disposició un mercat local no institucionalitzat que els abastia pràcticament en exclusiva; i finalment, en alguns casos sabem que s'arribaven a llocs com Sant Feliu de Guíxols i possiblement també a Girona per abastir-se (Cassà es troba a mig camí entre ambdues localitats). En canvi, pràcticament pot descartar-se que creuessin habitualment les Gavarres per seleccionar el bestiar que s'oferia en les localitats d'aquell vessant del massís. Tan sols en una ocasió, l'any 1333, es documenta el cassanenc Pere Seguer al mercat de Monells per rebre en

comanda un ase i 54 s. de préstec de mans del negociant local Bernat Teixidor⁴³. El cas de Cassà de la Selva pot exemplificar les dinàmiques d'aquests mercats rurals. Amb el mateix objectiu, més endavant s'avalua la dinàmica del mercat de bestiar a Llagostera.

Al llarg del període estudiat s'han documentat 316 operacions de bestiar que implicaren a clientela de Cassà de la Selva, incloent tant els homes de la cellera com dels veïnats (cf. **taula 16**). Malgrat que optaren per participar majoritàriament en operacions comercials de bestiar formalitzades dins de la mateixa parròquia, en un 16% dels casos van desplaçar-se a d'altres localitats a la recerca d'ofertes que satisfessin les seves necessitats. Vegem quins incentius trobaven per desplaçar-se més lluny.

Els cassanencs van incorporar bovins (vaques, bous i vedells) en una de cada dues ocasions que van tancar un negoci a la seva pròpia parròquia. A la vegada, un terç de les operacions implicaren bestiar porcí (truges, porcs i porcells). Si totalitzéssim les bèsties i no pas la seva aparició en els contractes, ovelles i cabres representarien una proporció molt superior a la que s'indica a la taula. Tanmateix, cal tenir en compte que tan sols apareixen en un 12% de les actes, que és de fet menys que no pas els negocis que inclouen ases i someres (16,3%). Gran part d'aquests animals van ser incorporats a l'estoc dels masos a través de comandes a mig lucre, mentre que muls i mules majoritàriament van ser comprats. La comparativa amb els negocis que els cassanencs anaren a fer com a clients a Caldes de Malavella dona valors similars, tan pel que fa a l'elecció d'un tipus de negoci en concret (comandes a mig lucre), com al bestiar transferit. En aquest cas els cassanencs desplaçats a Caldes optaren de forma encara més decidida pel bestiar boví, pel qual podien tenir especial preferència per tractar-se d'animals de millor qualitat o bé el mercat presentar una oferta més diversa. En aquest sentit, Caldes sembla que disposaria d'una ventall més ampli de vaques descrites com a rosses, negres o moresques, que tal vegada eren de races o presentaven característiques diferents al tipus majoritari al territori, les rogenques⁴⁴. La densitat del mercat de Caldes habilitaria millors ofertes. Els cassanencs, en canvi, no veuriem tants al·licients per moure's fins a Caldes per manllevar porcs o muls. En aquesta localitat, les adquisicions (debitoris per compravenda) dels cassanencs es reservarien per al bestiar asiní.

No satisfets amb els tractes tancats a Cassà o amb el mercat setmanal i la fira caldens, encara es localitzen 9 operacions a la vila de Sant Feliu de Guíxols en què diferents homes de Cassà de la Selva manllavaren porcs i, sobretot, mules de mercaders locals. Tal i com era habitual en aquest tipus d'animal al mercat guixolenc, els clients van optar per comprar abans de participar en una comanda de bestiar. És interessant de constatar que la cronologia d'aquestes adquisicions de

⁴³ AHG, Notaria de Monells, Mn 161 (1333-V-1).

⁴⁴ Les vaques (i vedells i vedelles) oferts en comanda de bestiar a Caldes de Malavella i pels quals la documentació descriu la coloració sumen 302 exemplars. D'aquestes, 201 bovins (66,6%) eren vermells, i 38 (12,6%) eren rossos. A Cassà de la Selva, en canvi, dels 105 bovins dels quals en sabem el color de pell, 68 (64,8%) eren vermells, 14 (13,3%) eren llors, i 10 (9,5%) rossos. Sobre aquesta característica dels bovins, vegeu els epígrafs 2.1 i 2.2 d'aquest capítol.

mules (1352, 1357, 1358, 1365 i 1366)⁴⁵ coincideix amb el període posterior a la Pesta en què els mercats de l'oest de les Gavarres, i el de Cassà en particular, experimentaren una davallada de l'activitat i la pràctica desaparició de la possibilitat d'adquirir-hi animals en propietat. Disposem de fragments dels protocols notariais de Sant Feliu des de 1339, però no s'hi ha localitzat cap notícia de visites de cassanenys al mercat de bestiar local al llarg de la dècada de 1340. Amb l'oferta comercial cassanenca en ple rendiment, en aquell moment l'opció de desplaçar-se fins a Sant Feliu no devia entrar en el càlcul de les famílies pageses. Però en canvi podria haver resultat una alternativa interessant per suplir l'atonía comercial de Cassà documentada a partir del 1348. Cal advertir que l'opció de marxar més o menys lluny a comprar un animal de qualitat, que pogués oferir un millor rendiment, és una constant en els mercats gavarrenys del període. Aquesta oportunitat era valorada per tal d'accedir a productes especialment preuats -sobretot, animals de tir- i tan sols va poder donar-se en determinades condicions: un territori ben comunicat, tant pel que fa a les infraestructures (camins, ponts, hostals i tal vegada espais de repòs pel bestiar) com a la informació disponible sobre les ofertes de cada mercat. Aquestes particularitats s'observen tan sols pels casos de Caldes, de Monells i de Sant Feliu de Guíxols, que eren mercats setmanals i que disposaven per exemple d'hostals i tavernes per acollir els visitants. En canvi, a Corçà i a Cassà de la Selva no s'havien desenvolupat estructures mercantils potents com per atraure compradors eventuais.

Aquest també és el cas, per exemple, de les 14 visites que veïns de Solius van fer al mercat de Caldes de Malavella, 12 de les quals van produir-se entre 1335 i 1347 per adquirir bestiar de treball, principalment ases i bous (cf. **taula 9**)⁴⁶. Malgrat disposar d'un mercat ben assortit a curta distància, la incorporació d'aquest bestiar, que suposava una inversió important i que era una peça fonamental de l'explotació pagesa, justificava el desplaçament. Cada compra implicava un sol animal, en rares ocasions un parell. Les notícies de la presència de clientela de Riudarenes i de Tordera en el mateix mercat de Caldes, o les de Calonge, Palau-sator o Ruplà en el de Monells acreditaria que els veïns de les localitats menys integrades en la dinàmica d'un determinat mercat hi accedien tan sols ocasionalment per comprar el bestiar més valuós. La proporció de comandes i alienacions, que és molt favorable al primer tipus de contracte entre els clients habituals, s'inverteix en canvi quan tractem amb clientela que prové de lluny o de localitats que no formen part de l'àrea d'influència immediata del mercat. Aquesta dinàmica s'exemplifica en el **gràfic 31**, en la qual hem optat per representar tan sols les localitats els veïns de les quals van participar en 4 o més operacions en el mercat de bestiar a Caldes de Malavella⁴⁷.

⁴⁵ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 628 (1345-IV-4); Sfe 4(5), f.13r-13v (1352-I-21); Sfe 642, f.5r-5v (1352-IV-24); Sfe 8 (1354-I-14); Sfe 11, f.44r-44v (1357-VII-10); Sfe 11, f.154v-154r (1357-XI-22); Sfe 14, f.6r-6v (1358-VII-14); Sfe 642 (1365-III-12); Sfe 20, f.4v-5r (1366-II-25).

⁴⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 9, f. 104r-104v (1335-08-21); CL 14, f. 23v (1336-XI-11); CL 16, f. 19r (1339-IX-13); CL 20, f. 85v (1339-IX-13); CL 20, f. 128v (1341-V-09); CL 21, f. 74r (1341-IX-14); CL 25, f. 23r (1341-IX-14); CL 25, f. 99r (1343-XI-03); CL 26 f. 114v-115r (1344-VII-05), CL 27, f. 21r-21v (1347-X-22); CL 31, f. 65r (1347-V-21); CL 32, f.22v (1347-X-22).

⁴⁷ El coeficient de correlació de Pearson entre la proporció de compravendes fetes a Caldes pels habitants de cada localitat i els quilòmetres que havien de fer per arribar-hi és $r = 0,603$.

Els negocis de bestiar dels habitants del terme del castell de Llagostera ens forneixen d'un segon exemple que permet indagar en la complementarietat dels mercats. En primera instància es constata que amb la mateixa documentació i cronologia amb la qual s'ha estudiat el cas dels 316 negocis de Cassà, tan sols es poden documentar 168 operacions que implicaren a clients de Llagostera (cf. **taula 17**). Els fogatjaments de finals del segle XIV certifiquen que ambdues parròquies podien tenir un volum similar de població: el recompte realitzat el 1360 dóna 175 focs per a Llagostera i 165 per a Cassà; el del 1378 en dóna 104 i 99 respectivament⁴⁸. Tenint en compte que es tracta de dos termes contigus, amb hàbitats i espais ecològics similars – per tant, amb dotacions de bestiar que també s'haurien de poder comparar - pot intuir-se que els animals que *falten*, els llagosterencs, els trobarien al mercat que se celebrava a la seva pròpia vila. Ja ha estat advertit que disposem de poques dades sobre aquesta cita, perquè la documentació notarial del període no ha sobreviscut al pas del temps⁴⁹.

Sense perdre de vista tot allò que *no* tenim per Llagostera, s'observa que Caldes els proveïa principalment de bovins i d'ases, i secundàriament de porcins. Aquests intercanvis tan es vehiculaven en forma de comandes (77,5%) com de compravendes i debitoris (22,5%). El **gràfic 32** assenyala que la contractació de vaques i de porcins per part dels llagosterencs a Caldes seguí tendències similars entre 1341 i 1360, amb una pauta que sembla mostrar una correlació inversa a l'interès demostrat pels ases i per les someres. La davallada dels contractes que concerneixen els primers entre 1351 i 1355 acompanyada d'un augment de transferències de vaques i porcs podria suggerir que els masos llagosterencs també ajustaven la seva força productiva en el període crític després de la Pesta. Els ases, principalment usats per a carregar pesos i potser en tasques agrícoles, podrien haver-se convertit en equipament superflu en un període en el qual es tenen notícies que alguns masos no van poder llaurar (1349)⁵⁰ i alhora hauria disminuït el tràfic de mercaderies i el transport de productes agrícoles. En canvi, el recurs a les vaques i als porcins,

⁴⁸ Vegeu PONS GURI, Josep Maria, "Un fogatjament desconegut de l'any 1358", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30 (1963-1964), p. 323-498 i també REDONDO GARCÍA, Esther (ed.), *El Fogatjament general de Catalunya de 1378*, CSIC - Institució Milà i Fontanals - Departament d'Estudis Medievals, Barcelona, 2002.

⁴⁹ Tan sols disposem de notícies aïllades de l'activitat del mercat ramader a Llagostera. El 19 de desembre de 1351 Guillem Benaula de Llagostera reconeixia que el seu veí Arnau Coll li havia retornat les 20 ovelles que anteriorment li havia transferit en comanda, un negoci que havia quedat escripturat als llibres del notari de Llagostera i que en aquell moment ordenava que fos cancel·lat. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 41, f.43r-43v (1351-XII-19). Un altre exemple data del 1353, quan els mercaders guixolencs Bernat Sitjar i Joan Bonet reconeixien de Bernat Padrer de Llagostera dos pagaments de 50 s. i 30 s. que eren debuts per la compra d'un bou, necessari pels treballs al mas Padrer. La bèstia havia estat adquirida *al mercat o a la fira* de Llagostera amb un instrument que, indicaven, ja havia estat cancel·lat. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.23v-24r (1353-IX-8). Vegeu sobretot les notícies recollides per SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier, *Llagostera medieval. Viure a la plana de la Selva el 1300*, Ajuntament de Llagostera – Arxiu Municipal, Llagostera, 2012, p. 151-154.

⁵⁰ Vegeu la nota 23.

animals que podien tenir com a destí l'engreix, devia ser la resposta de la pagesia per a superar el xoc inicial i les primeres conseqüències de la Pesta.

No pot passar per alt que la resta de tipologies de bestiar tenen en aquest cas una presència testimonial. Els llagosterencs mostraven interès en una oferta ben limitada del mercat caldenc, ja que pràcticament no hi contractaren ovicaprins ni mules, i no tenim documentat cap altre tipus d'equí. Proporcionalment, els viatges que els llagosterencs feien al mercat de Sant Feliu de Guíxols els fornien de més ovelles i cabres, així com de mules. Aquest darrer ja hem vist que era un dels tipus de bestiar que els habitants de la Selva hi valoraven per a la compra, especialment arran de l'estancament dels mercats de l'oest de les Gavarres que es documenta després de la Pesta. A banda dels bovins (especialment vaques), que són omnipresents en tots els mercats, a Cassà de la Selva els llagosterencs també hi accedirien per endur-se animals de càrrega, com les mules i els ases. Tenint en compte la migradesa de porcs i d'ovicaprins en els recomptes efectuats per la clientela llagosterenca, és temptador de pensar que en l'esmunyedís mercat de Llagostera aquest tipus de bestiar hi podria haver tingut un cert pes.

Amb els exemples de Cassà de la Selva i de Llagostera es constata l'especialització regional de les places, que abastien prioritàriament zones properes. Tot i així, el sistema no era estanc. Al contrari; ofertes més atractives en un mercat setmanal o fira més ben assortits –és a dir, l'efecte de la competència– devia normalitzar una xarxa basada en les complementarietats. A l'hora d'efectuar inversions al mas en forma de bestiar, els pagesos que podien fer-ho no es conformaven amb allò que tenien a l'abast, sinó que escollien els mercats, tot i que fossin més llunyans, en funció de l'oferta.

1.8 Conclusions

Observant les àrees d'influència dels mercats ramaders, s'ha avaluat que aquests actuaven prioritàriament sobre zones relativament petites en funció del cas, i on les distàncies no superaven els 10 quilòmetres. Les clientele habituals, que provenien d'aquest territori, suposaven entre el 90% i el 50% del volum total del negoci. La resta del tràfic s'obtenia per la capacitat del mercat d'atraure més o menys regularment pagesos que, per norma, tenien una altra plaça com a referència. Així, més enllà d'aquest primer radi, i fins aproximadament els 25 quilòmetres, s'estenien àrees secundàries d'influència, on el mercat penetrava amb menys força i, sovint, ho feia per l'atracció d'alguns dels seus productes en concret (però no necessàriament en motiu de la celebració d'una fira). La distància és especialment rellevant en un mercat com el del bestiar, que és un producte que en general sol patir els trajectes llargs.

A banda de les distàncies netes, hi havia d'altres factors que determinaven la capacitat d'atracció del mercat, com ara l'orografia. En aquest sentit, els dos grans mercats estudiats no foren capaços d'atraure consistentment població de l'altre costat de les Gavarres, malgrat sabem que les autoritats d'ambdós llocs ho intentaven a través de notificacions i pregons públics que anunciaven les fires als vessants oposats. Les dificultats de trànsit amb el bestiar pels camins muntanyosos possiblement no ho facilitava.

Les tensions o conflictes jurisdiccionals també podrien haver minorat el ritme dels negocis, tal i com s'ha observat amb els casos de les localitats de l'Ardenya amb Caldes de Malavella. A tall

d'hipòtesis, creiem que un fenomen d'aquest tipus (un dels recurrents conflicte entre barons?) també podria també haver-se donat amb els aforats a la senyoria de Cruïlles, que en el període 1341-1350 desaparegueren del mercat controlat pels comtes d'Empúries a Monells malgrat en el període precedent (1332-1340) havien representat un 7,5% dels seus clients i en el posterior (1351-1360) sumarien fins a un 16,9% (cf. **taula 13**). La pèrdua de seguretat jurídica devia posar dificultats als intercanvis entre espais, malgrat arreu s'hagués implementat un sistema de caucions suplementàries que en principi permetia operar als clients forasters⁵¹.

Però els estímuls pel mercat de bestiar eren molts més. Com ja era ben sabut, la servitud remença, àmpliament estesa entre els homes de mas del territori, no suposà un impediment per mercadejar amb bestiar ni tampoc fer-ho en mercats no habituals. Tampoc les clivelles jurisdiccionals van ser en general un fre per la integració i la complementarietat⁵². S'ha constatat que la població d'un espai jurisdiccional mercadejava amb més assiduitat dins del propi estat feudal (per exemple, els casos de Sant Iscle amb Monells o de Cassà de la Selva amb Caldes). Però també sabem que ja entrat el segle XIV, en temps de pau i absència de disputes entre les senyories, les estructures administratives dels barons i titulars dels llocs compartien informació no només per a notificar la celebració de fires, sinó també a l'hora de perseguir la morositat o d'altres conflictes recurrents, com ara els robatoris de bestiar⁵³. Les marques sobre el bestiar procedent d'altres llocs, tan freqüents a la documentació local, són un símptoma de la penetració comercial entre espais (de fet, dels viatges dels mercaders i de la clientela) i no necessàriament una evidència de tibantor entre feudals.

⁵¹ És significativa la complexitat d'aquestes clàusules en tractar-se de clients forasters. Quan el cassanenc Pere Tomàs, a la plaça de Sant Feliu de Guíxols, deixà a deure 180 s. al mercader Bernat Sitjar per una mula, a canvi obligà especialment la pròpia mula, tot i que Sitjar es reservés el dret de procedir contra tots els béns del deutor (*recursum ad generalem*). A més, Tomàs es feia avalar per tres companys seus, que eren veïns de Llagostera i de Cassà. Finalment, renunciava a recórrer al seu fur, *i.e.* al·legar que estava adscrit a la baronia de Llagostera davant del veguer de Girona o del batlle de Sant Feliu amb l'objectiu de defugir la seva justícia. Vegeu Sfe 11, f.154v-155r (1357-XI-22).

⁵² Per aquest període i regió, no tenim notícia que els barons o el rei obliguessin els adscrits als seus dominis a visitar el mercat local o de l'espai jurisdiccional de referència i prohibissin, en canvi, d'altres. Tanmateix, encara l'any 1311 Jaume II confirmava l'ordre donada per Jaume I (1273) de que els homes d'una sèrie de localitats del Vallès de l'espai de reialenc visitessin regularment el mercat de Cardedeu. Vegeu FARÍAS ZURITA, Víctor, *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2009, p. 582.

⁵³ L'any 1367, un ase i un altre animal desconegut que havien estat robats foren venuts furtivament al mercat de Caldes de Malavella per ser requisats posteriorment pels oficials del vescomtat de Cabrera i ser custodiats a Montsoriu. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f.102 (1367-IX-23). Anys abans, en algun moment de la primavera del 1330, els jurats de Girona enviaren una lletra al veguer de Girona Pere de Cornellà per la qual sabem que aquest oficial i un jutge de la ciutat havien empresonat a dos individus, Pere Isern i Arnau Sabater d'Illa. Tots dos havien estat acusats de robar tres bous (amb agreujant de nocturnitat)

Si bé l'especialització geogràfica del mercat de bestiar és accentuada - s'operava prioritàriament sobre una petita zona-, l'especialització en alguns productes en concret teixí una xarxa de mercats territorials que donaven oferta diversa sobre un ampli territori. Una oferta que responia a les necessitats de masos que podien trobar-se en situacions econòmiques o en espais ecològics ben diferents i que necessitaven productes que s'hi adaptessin. Per aquestes raons creiem que pot parlar-se d'una xarxa de mercats ramaders

En l'àmbit estudiat, les clienteles responien a l'oferta de tots els mercats setmanals, més o menys propers. En aquest sentit, resulta simptomàtic que veïns d'un mercat ramader tan potent com

que tenien un valor estimat de 12 l. El furt s'havia produït al mas de Pere Droha, que es trobava a la parròquia de Cassà. Davant d'una anunciada entrega dels reus als oficials d'Ot de Montcada perquè els imposés un càstig, la motivació de la lletra dels jurats era la de suplicar que no fossin entregats a mans del baró i que es mantinguessin sota custòdia del veguer. Malgrat les tensions existents al període entre els Montcada i el veguer, la col·laboració entre senyories, en aquest aspecte, sembla que es mantenia. Vegeu Arxiu Històric de la Ciutat de Girona (AHCG), Correspondència Jurats, I.1.2.1, antic lligall 2 (b), f.25r-25v (primavera de 1330). Ho acreditem amb un darrer exemple. L'agost d'aquell mateix 1330, uns ciutadans de Girona participaren – i ulteriorment guanyaren - un litigi judicial instruït a la cort de Cassà de la Selva, controlada pels oficials dels Montcada. En el procés, que coneixem tan sols fragmentàriament, es dirimia qui havia de quedar-se uns bous. Sabem que el 21 d'agost del 1330 comparegué davant de la cort de Cassà un tal Arnau Ermengol, que era ciutadà de Girona i actuava com a procurador de Ramon Fàbrega, de Caldes. Al mateix temps comparexeren Narcís Miró i Arnau Cristià, veïns de Cassà. Ermengol demanà al jutge ordinari, Miquel Serra, que obligués a Narcís Miró i a Arnau Cristià a tornar quatre bous a la cort. Aquells animals havien estat empenyorats feia un temps a un tal Ferrer Bedó. La mesura s'havia executat a instància d'una sèrie de creditors, entre els quals el representat per Ermengol (Ramon Fàbrega), el cavaller Bernat Ramon de Bedó, i el ciutadà de Girona Ramon Revilla. Després de l'empenyorament, i tal i com era habitual, la cort jurisdiccional – que no tenia infraestructura suficient per custodiar els animals que requisava – cedí els bous a Miró i Cristià perquè en tinguessin cura mentre es resolia el contenciós. Aquests dos titulars de mas de Cassà possiblement s'haurien apropiat dels animals, fet pel qual el jutge els demanà que exposessin les raons per haver-ho fet. No sabem com es van defensar Miró i Cristià. Sí que tenim constància, però, que un cop ho van fer el procurador dels Montcada a la baronia i castlà de Llagostera, Ferrer de Llagostera, va consensuar amb el jutge que, com a punició, s'havien de limitar els moviments a Arnau Cristià i a Narcís Miró. Per això els van imposar la prohibició de sortir del puig del castell – per tant, de tornar al seu mas – fins que no tornessin els bous. Si s'atrevien a superar els murs de Llagostera serien multats amb 200 s., i si no tornaven els bous abans del dimarts següent, se'ls imposaria una sanció de 400 s. Cristià i Miró acceptaren les mesures i sabem que el 13-IX-1330 tornaren els diners pels quals havien estat originàriament emparats els animals, que eren 220 s. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f.17v-19v (1330-VIII-21 a 1330-IX-13).

el de Torroella de Montgrí eventualment trobessin estímuls per desplaçar-se fins al de Monells⁵⁴. De fet, es constata una certa jerarquia dels mercats sobre les àrees geogràfiques. Tal i com ha descrit James Masschaele, a la baixa edat mitjana existien mercats que acomplien funcions diferenciades; des dels nodes d'intercanvi regional fins aquelles places que abastien una població estrictament local⁵⁵. En el camp del negoci ramader, en aquestes pàgines s'han pogut analitzar mercats que són clarament del primer tipus (Monells, Caldes), espais de comerç del segon tipus (Corçà, Cassà de la Selva) i un mercat ramader que podria situar-se en una posició intermèdia (Sant Feliu de Guíxols). La relació dels mercats respecte al territori no fou estàtica. S'han observat canvis en les àrees d'abast, fins i tot, en el curt temps analitzat. De fet, Monells i sobretot Caldes, els dos nodes més potents en el negoci del bestiar, al llarg de la baixa edat mitjana acabarien per cedir part del protagonisme a d'altres cites comarcals.

D'altra banda, cal tenir en compte que els resultats obtinguts fins ara acrediten la millora de les comunicacions⁵⁶ i probablement dels costos de transport, que haurien permès la mobilitat permanent entre un i altre mercat, no només de persones, sinó també especialment sobre les ofertes disponibles a cada lloc⁵⁷.

En darrer terme, en el terreny formal s'ha constatat que la concessió del dret a celebrar un mercat o una fira no és un element que per si sol determinés l'abast ni l'empenta comercial local⁵⁸. Cassà de la Selva, per exemple, sabem que comptava des de 1302 amb una carta reial que autoritzava

⁵⁴ Sobre el mercat ramader de Torroella de Montgrí, vegeu SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier, "La ramaderia ovina i el comerç de la llana a Torroella de Montgrí (1290-1340)", *Estudis d'Història Agrària*, 14 (2000-2001), p. 63-90; IDEM, "La transhumància entre el Baix Empordà i el Pirineu (1270-1348)", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2002, p.107-115; IDEM, "L'élevage ovin et la transhumance en Catalogne nordoccidentale (XIIIe-XIVe siècles)" in LAFFONT, Pierre-Yves (ed.), *Transhumance et estivage en Occident, des origines aux enjeux actuels*, Presses universitaires du Mirail, Tolosa de Llenguadoc, 2006, p.109-117.

⁵⁵ MASSCHAELE, James, "The multiplicity of medieval markets reconsidered", *Journal of Historical Geography*, 20, 3 (1993), p. 259.

⁵⁶ A banda, de la coneguda obra per habilitar la via entre Sant Feliu de Guíxols i Girona l'any 1322, tenim notícia de la tasca de manteniment de camins, com per exemple les obres que 13 bracers de Sant Feliu, pagats per la universitat, dugueren a terme l'estiu del 1367 a un ramal del mateix camí que sortia de la Vall d'Aro. La via havia patit algunes destrosses ocasionades pel trasllat de maquinària de guerra pesant (trabucs) en motiu del setge de castell d'Argimon, que s'havia produït en el context de la revolta del vescomtat de Cabrera. Vegeu, més endavant, la nota 158.

⁵⁷ Per a l'Anglaterra baixmedieval, igualment James Masschaele ha relativitzat els costos del transport del període, tot considerant que el seu abaratiment fou un dels elements que permeteren el creixement comercial previ a la Pesta Negra. Vegeu MASSCHAELE, James, "Transports courts in medieval England", *Economic History Review*, XLVI, 2 (1993), p. 266-279.

⁵⁸ Tal i com ha explicat CHERUBINI, Giovanni per al cas dels drets de mercat a Itàlia, "Faires et marchés dans les campagnes italiennes au Moyen Âge" in DESPLAT, Ch. (ed.), *Faires et marchés dans les campagnes de l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Flaran, Tolosa de Llenguadoc, 1996, p. 81 i ss.

al baró a organitzar-hi un mercat, però no hi ha constància que la cita setmanal hagués tingut mai lloc al llarg del segle XIV ni que s'hi instal·lessin taules o obradors. Llagostera, que comptaria amb aquest mateix permís des de 1324, tardaria dècades en convertir-se en cita comercial de referència pel territori. Així mateix, cal reconèixer que l'absència d'una concessió reial o bé el fet que no se celebrés un mercat setmanal o fira formalitzats no implicava l'absència absoluta de negocis, almenys en l'àmbit del bestiar. A través dels exemples de Cassà de la Selva i de Corçà, aquí s'ha descrit un petit però actiu sistema de mercadeig local, que satisfieia pràcticament en exclusiva les necessitats dels veïns del terme i que no havia aconseguit institucionalitzar-se⁵⁹.

Dit això, s'ha evidenciat que aquest mercat informal rarament fou capaç de captar l'atenció de clientela forastera. Aquests espais de negoci estigueren mancats d'un mínim sistema de caucions per als forasters: ordinacions que reguessin el mercadeig, la concessió de guiatges generals per als comerciants o un sistema propi i controlat de mesures; i com que tampoc tenien reconeixement públic ni periodicitat fixa, no eren publicitats pel territori adjacent per tal d'atraure clientela⁶⁰.

Seguint aquesta discussió, cal indicar en darrer terme que les autoritats municipals i/o les senyories de cada lloc estaven atentes a l'activitat ramadera comercial en espais rurals, que escapava del control exercit per les infraestructures d'un mercat a l'ús. Malgrat aquesta absència de regulació comercial, en llocs com Cruïlles, que no comptava amb mercat periòdic, tenim constància que el 1361 s'hi havia implantat un vintè, un impost sobre la renda que entre molts altres productes i objectes, gravava un 20% de la llana, de la cera i de la mel, del bestiar comprat i venut, així com dels nadons d'animals, pollins i vedells que superessin el mes de vida⁶¹. En contra d'una ramaderia pagesa vista com una activitat perifèrica i que s'escapava del control dels feudals, resulta evident que al segle XIV comptava amb certa fiscalització i fins i tot amb la punició fiscal per part dels senyors i de les autoritats públiques⁶². Alguns d'aquests controls, relatius als conflictes entre la ramaderia i l'agricultura, es tracten amb més detall a continuació.

⁵⁹ Richard Britnell reclamà l'atenció sobre el mercadeig informal, que es donava en espais que a inicis del segle XIV estaven insuficientment integrats en la xarxa de mercats. Per al cas anglès, l'autor descriu com aquests negocis s'haurien donat entre veïns, entre senyors i els seus tinentes, i també entre els habitants dels pobles i les xarxes de venedors ambulants. Vegeu BRITNELL, Richard H., *The Commercialisation of English Society 1000-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, p. 97 i ss.

⁶⁰ Sobre les franqueses que oferiren protecció i salvaguarda als concorrents als mercats i fires, conjuntament amb els seus béns, vegeu FONT RIUS, Josep Maria, *Cartas de población y franquicia de Catalunya*, CSIC, Barcelona-Madrid, 1983, v.II, p. 464.

⁶¹ AHG, Notaria de Monells, Mn 172 (1361-XI-14). Trenta anys més tard, aquest instrument fiscal, reconvertit en un *desè*, es trobava sota el control de la universitat de Cruïlles. Vegeu AHG, Notaria de Cruïlles, Cr 44 (1391-VI-19). Agraeixo aquesta darrera referència a l'Albert Reixach.

⁶² En són evidències també els delmes de la carn o els carnatges, que s'imposaven des d'antic i que tal i com ha detallat l'Elvis Mallorquí s'imposaven particularitzant el tipus de producció de cada parròquia. Vegeu MALLORQUÍ, Elvis, *El llibre verd del bisbe de Girona (1362-1371)*, Diputació de Girona, Girona, 2011. A Cassà de la Selva, per exemple, sabem que a mitjan segle XIV el

2.1 Els animals. Preàmbul

La bibliografia que ha explorat la ramaderia mediterrània durant la Baixa Edat Mitjana ha tendit a posar èmfasi en la dissociació d'aquesta activitat amb els cultius extensius. Treballant sòls fràgils i insuficientment irrigats, els pagesos haurien estat incapaços de produir farratge per als animals i cereals que sostinguessin l'explotació, a la vegada, amb facilitat⁶³. A més, els sòls no haurien tingut capacitat per aprofitar totalment els adobs d'origen animal i la complementarietat no podia donar-se com al nord d'Europa⁶⁴. D'aquesta manera, les activitats ramaderes haurien estat excloses del mode producció principal, per esdevenir una activitat marginal en mans de pastors. Una activitat, i sobretot uns actors que s'hi dedicaven, que sovint han estat concebuts com a 'hostils' a la societat agrícola⁶⁵. En aquest apartat introductori s'aborden sintèticament algunes de les tensions observades entre la ramaderia i l'agricultura a mitjan segle XIV per donar pas després a una interpretació més complexa de la cria i comerç d'animals en el marc de la societat pagesa.

delme de la carn era a mans de la pabordia de la Seu de Girona anomenada de Cassà, que l'havia arrendat al ciutadà de Girona Guillem Calabuig. Aquest el sotsarrendà per l'any 1354 a Arnau Esteve i a Pere Noguera, ambdós de Cassà, a canvi de 12 l. (*omnibus nadonibus animalium que nati sint a proximo preterito festo Omnium Sanctorum citra usque ad diem martis Pasche proxime preterita et non ultra*). Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella CL 47, f.55v-56r (1354-IV-17). Uns anys abans, el 1335, aquest mateix delme, anomenat *dels porcells, dels anyells i dels cabrits*, s'arrendava pràcticament pel mateix import (12 l. 15 s.) també a dos homes de la cellera de Cassà. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 8, f.197r (1335-VI-17). No sabem amb quina quantitat es gravava cada animal nascut, tot i que a la parròquia de Lladó, l'any 1319, era de 2 d. per cap de bestiar. Vegeu MALLORQUÍ, Elvis, "Parroquians contra rectors i canonges. La fixació dels costums de la parròquia de Lladó l'any 1319", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 43 (2012), p. 99 i ss. Vegeu també l'arrendament de les rendes del carnatge de Caldes de Malavella de l'any 1335 a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 12, f.44r (1335-VIII-21).

⁶³ Gonzalo Anes ha descrit com ja els il·lustrats espanyols del segle XVIII van introduir la idea d'una ramaderia contrària a l'agricultura i en darrera instància causant de la despoblació i empobriment de les comunitats rurals. Vegeu ANES, Gonzalo, "Agricultura y ganadería en el Siglo de las Luces" in IDEM, *Cultivos, cosechas y pastoreo en la España Moderna*, Real Academia de Historia, Madrid, 1999, p. 93-104.

⁶⁴ FARÍAS ZURITA, Víctor, *El mas i la vila... op. cit.*, p. 42.

⁶⁵ Per exemple en TOUBERT, Pierre, "L'homme et l'environnement dans le monde méditerranéen: le regard du médiéviste", in *Actes du 7ème colloque de la Villa Kérylos à Beaulieu-sur-Mer les 4 & 5 octobre 1996*, Publications de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1997, p. 130; tot i que aquesta és una imatge que principalment fou definida per l'antropologia històrica. Vegeu molt particularment el capítol "Mentalité pastorale" a LE ROY LADURIE, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Gallimard, Paris, 1982, p. 174-196.

La documentació analitzada fa una distinció nítida entre els animals domèstics grossos i els menuts. Els darrers eren les aus, els ovicaprins i també els porcins⁶⁶, mentre que per bestiar gros els contemporanis es referien essencialment als equins i els bovins. El bestiar gros formava part de l'equipament de treball d'un mas. Aportava la força motriu amb la qual es transportaven les garbes de cereals, la llenya o d'altres productes del camp, que és quan les autoritats els descrivien com a bèsties honeratas⁶⁷. Sovint les mateixes bèsties podien destinar-se a fer feines del camp, com ara la sega o la batuda del gra. A la vegada, podien ser engreixades per a ser introduïdes als circuits comercials de la carn. Disposar i tenir cura d'animals grossos suposava una inversió important per al pagès, que hi podia dedicar una part de la collita com a farratge o tancant camps per a fer pastures, reorientant d'aquesta manera part de la producció del mas. Resulta indicatiu el cas registrat l'any 1351 en què en una concessió ad laborationem del mas Oli de Santa Cristina d'Aro, Bonanat Cifre exigí a Guillem Blanc, que durant els 8 anys que s'hi estigués no podria tenir-hi cap animal gros que no fos aregum, a excepció d'un sol mul o ase. Animal, aquest, que es podia alimentar amb la palla i l'herba del mas⁶⁸. De fet, Cifre també li prohibí a Blanc de tenir animals en comanda, ja que devia considerar que el cost d'oportunitat no li compensaria, per exemple, dedicar menys extensió al cultiu de cereals⁶⁹.

Restriccions d'aquest tipus fins i tot s'observen en relació al bestiar menut. El mill era un cereal de primavera, raó per la qual la documentació sovint l'associa al raïm i als temps de la verema. Tot i que podia ser panificable, sabem que s'utilitzava per a la dieta dels animals domèstics, especialment de l'aviram⁷⁰. Alguns contractes a llauró de masos o terres restringien específicament aquest cultiu, per considerar també que no era rendible. El mas Nari de Sant Pol de la Bisbal fou cedit a llauró el maig de 1353 amb la prohibició de plantar-hi mill, melca o *panís* (mill italià), però en canvi amb permís per tenir-hi llobins per als bous⁷¹.

El bestiar menut no formava part de l'equipament del mas, sinó que com els ovicaprins i els porcins proporcionaven aliments i ingressos suplementaris als masos a través de l'engreix. O com les aus, el mercadeig de les quals rarament era formalitzat. Uns i altres, als masos, constituïen agru-

⁶⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 29, f. 96r (1346-IX-4).

⁶⁷ Vegeu una llicència de pas per un camí, amb animals *honeratis et non honeratis* a Caldes de Malavella: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 14, f. 49r-49v (1336-XII-28). Vegeu alhora FARÍAS ZURITA, Víctor, *El mas i la vila... op. cit.*, p. 38-39.

⁶⁸ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 18, f. 102r-104r (1361-X-4).

⁶⁹ A les possessions que Arnau Colomers cedí a llauró l'any 1357 tan sols s'hi podrien tenir 2 bous i 1 ase i, a més, no podien ser alimentats amb els llegums plantats. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 54, f. 36v-37r (1357-X-23).

⁷⁰ Vegeu GARCIA-OLIVER, Ferran, "Els cultius" in SALRACH, Josep Maria (coord.), *Història Agrària dels Països Catalans*, v.II, Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona, 2004, p.306.

⁷¹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 44, f. 124v-125r (1353-V-3). Vegeu d'altres prohibicions de plantar mills en cessions a llauró aplegades en parròquies al sud de les Gavarres: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 54, f. 36v-37r (1357-X-23); CL 77, f. 68r- 68v (1367-VIII-17); CL 25, f. 133v (1343-XII-29); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 1021, f. 132r-133r (1356-IV-3).

pacions (ramats o bandades) més grans que les del bestiar major, eren més fugissers i generaven major nombre de conflictes amb les activitats pageses.

Els bans municipals són un dels documents a través dels quals s'obtenen més notícies sobre aquest tipus d'incidències. A Monells, la custòdia del ban sobre els animals s'arrendava anualment. L'arrendador percebia les quantitats *ab incidentibus in dictum bannum solui assuetum, tam de bestiaro grosso et minuto quam de propriis*⁷². Tan es podien dictar de forma genèrica per protegir el conjunt d'espais agrícoles, com de forma específica, responnent a l'advertiment d'un pagès que se sentia especialment amenaçat per la presència o pel trànsit de bestiar d'altri. Aquests bans es feien pregonar pels llocs acostumats de la vila i del seu terme. A través d'una petita col·lecció de bans imposats a Monells i també a Caldes i a Cassà de la Selva sabem que els incidents amb bestiar menut eren més freqüents, però que les multes previstes per invasions de terres amb bèsties grosses eren, de fet, superiors, per ser potencialment més perilloses⁷³. Les possessions del mas Pla de Caldes van ser protegides amb un ban públic a mitjan agost de 1359 perquè ningú fes mal ni a plantes ni a raïms, preveient una multa de 12 d. si els incidents eren de dia i en canvi 5 s. si els danys s'ocasionaven de nit⁷⁴. Per cada animal gros que hagués entrat en les parcel·les, s'haurien de satisfer 8 d., i per cada animal menut, 4 d. Arreu, el bestiar gros pagava més que no pas el menut per haver accedit a terrenys vedats.

Aquests bans, dictats prioritàriament en els mesos d'estiu, feien especial atenció a protegir les *fruites i els raïms*, per la qual cosa pot deduir-se'n que els arbrats i la vinya eren els tipus de cultius sobre el qual es produïen més conflictes. Hi ha raons per pensar que, en l'estructura del parcel·lari, aquest tipus de producció es trobava en espais intersticials, en marjals, entre els camps de cultius, a prop dels camins... fet que els apropava als animals en trànsit. De fet, un cert nombre de conflictes apareixien per haver fet camins en possessions d'altri amb l'acció dels animals⁷⁵ o bé per haver transitat per un camí vedat en el qual els animals tenien els fruits a l'abast.

Els camins, un bon nombre dels quals tenien accessos restringits, eren essencials per a connectar de la forma més ràpida i segura possible les parcel·les amb la casa principal del mas i el lot central de terres, i aquest darrer conjunt amb les viles-mercat. Tot sovint s'havien d'establir nous acords entre els diferents usuaris dels camins, o en canvi acreditar que una determinada família hi tenia

⁷² AHG, Notaria de Monells, Mn 168 (1348-XI-27). En canvi, a Caldes, l'oficial encarregat de dictar bans i rebre les multes (*banderius*) estava subjecte a la cort jurisdiccional. Vegeu per exemple AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 29, f.136r (1347-II-5).

⁷³ Vegeu-ne una petita col·lecció de la dècada de 1350 i de 1360: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 45, f. 23 (1354-III-4); CL 45, f. 26 (1354-III-18); CL 58, f.62 (1359-VII-29); CL 58, f. f.67v (1359-VIII-19); CL 70, f. 138v (1365-VIII-9); Notaria de Monells, Mn 215 (1368-VIII-16); Mn 215 (1370-VI-17).

⁷⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 58, f.67v (1359-VIII-19).

⁷⁵ Per exemple, vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 29, f. 136r (1347-II-5).

dret consuetudinari de pas amb el bestiar⁷⁶. D'altres vegades aquests nous acords incloïen la justificació (el motiu) que permetia als pagesos utilitzar un camí acompanyats de bestiar. Les actes que recullen pactes⁷⁷ d'aquest tipus són escadusseres però també exemples fantàstics dels usos quotidians dels camins i de la seva centralitat en les activitats relatives a la ramaderia.

Vegem-ne algun exemple. L'any 1340, dos veïns de Santa Pellaia, Guillem Ymartz i Ramon Bonadona, van sol·licitar un arbitratge per tal de resoldre una controvèrsia sobre l'ús d'un camí⁷⁸. Els àrbitres van dictar que Ymartz podia transitar, amb animals *arechs*, pel camí que era entre les vinyes que Ramon Bonadona tenia al lloc de Fontanella, amb l'objectiu d'anar i tornar a treballar unes terres al Puig Rameig i a les parts de Sant Sadurní⁷⁹. Ymartz, no satisfet del tot, devia buscar un acord més generós, fet pel qual encara un altre dia els àrbitres van ampliar els supòsits, concedint-li que transités pel dit camí amb animals *eundo ad forum et ad molendinum, et non aliter*. Així, aprenem que els animals arecs (notablement, els bous) es desplaçaven per aquesta xarxa de camins gavarrencs amb l'objectiu de treballar la terra, de dur el gra a moldre i també d'accedir al mercat (en aquest cas concret, possiblement els de Monells o de la Bisbal). Condicions similars a les fixades entre el miles Galceran de Rivera i Bernat Martí de Lapart, de Madremanya, perquè el segon pogués transitar per les terres d'un mas que havia estat declarat en benevís –el mas Torrent- amb bous i animals *honeratis*, però en canvi no amb bestiar menut⁸⁰. Una solució original –per excepcional en la documentació– fou l'adoptada entre Pere Albert de Bevià (Madremanya) i un Pere Roca, per la qual aquest darrer podria conduir els seus animals fins a una vinya per carregar-ne els esplets⁸¹. En el trànsit, el camí passava a redòs d'una terra boscosa; en cas que en el futur Pere Albert decidís de plantar-hi gra o fer-hi vinya, els animals haurien de transitar-hi amb morrals (*morrallibus*) per tal que no es mengessin els fruits.

A banda dels acords privats i dels bans públics que posaven esmena a un conflicte existent, hi havia d'altres formes més estructurals d'atenuar les diferències entre ramaderia i agricultura. Una de les més documentades és l'habilitació de tanques (*sepes*) generalment fetes d'estaques i canyís amb algun tipus de coberta vegetal. Guillem Solvella, que havia aconseguit modificar el traçat d'un camí públic en benefici propi, a canvi es comprometé amb el batlle l'any 1336 a mantenir

⁷⁶ Vegeu un cas d'aquest tipus, en què l'any 1354 Bernat Salvador, Arnau Torrent i Ramon Aroll –tots tres del lloc de Candell a Cassà de la Selva– i Pere Sala, de Cassà de la Selva, van ser reclamats per tal que *probaverint et hostenderit quod inde possint transire cum animalibus*. El lloc era tinguda com una parcel·la del mas Vendrell, tot i que aquests veïns l'utilitzaven com a espai de pas. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 45, f.16v (1354-II-11).

⁷⁷ Tot sovint els compromisos eren retribuïts pel titular del ramat de bestiar que desitjava passar per la zona en conflicte.

⁷⁸ AHG, Notaria de Monells, Mn 165 (1341-I-28).

⁷⁹ A més, es van preveure penes contra Ymartz en cas que el seu bestiar fes mal als honors de Bonadona.

⁸⁰ AHG, Notaria de Monells, Mn 162 (1333-VI-26). Vegeu exemples d'acords similars sobre drets de pas per camins amb bestiar a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 72, f. 86v-87r (1366-III-22) i CL 3, f.195v-196r (1332-VII-10).

⁸¹ AHG, Notaria de Corçà, Co 248, (1363-IV-4).

viva una d'aquestes tanques de manera que caminants i bestiar no fessin mal a les possessions del mas Rotllan de Caldes⁸². Les tanques havien de ser mantingudes, tot i que eventualment es podrien o s'assecaven⁸³. Aquestes podien tenir com a punt d'entrada una porta o portella (*portellus*), que es deixava tancada per evitar l'entrada del bestiar a les parcel·les⁸⁴. Tot i que no sabem de l'abast d'aquest sistema, és interessant repensar el parcel·lari format per una sèrie de peces de terra tancades, especialment aquelles que donaven als camins transitats, i dotades d'accessos amb forma de portes⁸⁵.

Però més enllà de moure's pels camins i d'intentar entrar en terrenys vedats, el bestiar, on s'estava, en un país de parcel·lari agrícola atapeït? Aquesta és una pregunta que lògicament conté múltiples respostes. En funció de les evidències documentals, al llarg de les properes pàgines s'intenta descriure aquesta realitat reparant en cada tipus de bestiar i/o zona. A grans trets, en el territori de les Gavarres aquests emplaçaments van ser els espais urbans, incloent patis de terra i pallisses⁸⁶ i també plantes baixes dels albergs; el parcel·lari dels masos, que podia incloure algun tipus d'estable o bé camps closos (*clos, clausa*)⁸⁷ i els ferraginals, a més de les pròpies plantes baixes a les cases dels masos; i finalment les pastures i boscos més o menys comunals (els emprius) per l'accés als quals cada mas podia fer una prestació al senyor que en tenia el control⁸⁸.

⁸² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 14, f. 49r.-49v (1336-XII-28).

⁸³ Vegeu una referència a aquestes circumstàncies a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 41, f. 60v-61v (1352-I-10).

⁸⁴ Com el cas de la porta per entrar a la vinya documentada al lloc dit *Mongoy* a Sant Feliu de Guíxols o en una feixa a prop de la cellera de Cassà. Vegeu respectivament, AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, SFG 22, f.182r-182v (1368-XI-17) i AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.45r-45v (1370-I-20).

⁸⁵ Un cop feta la collita, aquestes mateixes terres també podien funcionar com a tancats closos per a tenir-hi el bestiar del mas. Aquests tancaments recorden la imatge descrita per Fernandez Trabal del territori dels masos al Delta del Llobregat. Vegeu FERNÁNDEZ TRABAL, Josep, "Aprofitaments comunals...", *op.cit.*, p. 203. Recentment, aquests tancaments baixmedievals han estat revisitats pel cas anglès a MILESON, Stephen A., "Openness and closure in the later medieval village", *Past and Present*, 234 (2017), p. 3-37.

⁸⁶ Vegeu en aquest sentit l'establiment d'un pati de terra a l'espai conegut com a Vilanova, a Monells, en el qua es podia fer una pallissa per a tenir-hi un sol animal: AHG, Notaria de Monells, Mn, 1 (1360-I-9).

⁸⁷ A Mont-ras, el mas Gafa o Gofa fou venut *ad tempus* l'any 1350 amb la condició que el titular retindria el clos *pro bestiaro ibi pasturando*. AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 2 (5) (1350-I-26).

⁸⁸ A través d'una sèrie de capbreus de les parròquies centrals de les Gavarres, Elvis Mallorca ha documentat un bon nombre de pagaments fixes per poder introduir els ramats als boscos a *Parròquia i societat...* *op. cit.*, p.207 i ss. Sobre aquest aspecte, vegeu també FARÍAS ZURITA, Víctor, *El mas i la vila...* *op. cit.*, p.69. És ben conegut el conflicte entre els homes de Llagostera i de Tossa per als aprofitaments – carbó, llenya i també pastures – dels boscos de l'Ardenya, que van intentar ser resolts l'any 1321 amb la intervenció del rei i del batlle general de Catalunya. Vegeu Arxiu de

A les terres més humides de la plana selvatana, es documenten espais compostos de joncars i pastures l'accés al qual estava regulat per la consuetud, tot i que les fonts no els descriguin exactament amb el nom de *deveses*⁸⁹.

2.2 Els bous

S'han documentat un total de 528 exemplars de bous en les actes comercials localitzades, que representen el 4,5% del total de bèsties. Aquests animals aportaven la principal força motriu al mas. Proveir-se'n devia resultar estratègic, fet pel qual no només es localitza una major proporció de deutoris per compravenda de bous en relació a la resta de bestiar, sinó que rebien especial atenció a la documentació. Els bous, més que no pas un altre animal, apareixen citats amb freqüència en els contractes de llauró o en els textos de caràcter regulador (bans, crides...).

Un testimoni evident de la centralitat d'aquest animal al territori de les Gavarres és la mesura d'extensió agrària referida com a *jornal de bou*, que era de referència per a totes les localitats estudiades i que pervisqué a les actes notariales com a mínim fins el segle XVIII⁹⁰. Però lluny de ser una expressió fossilitzada, al segle XIV les evidències documentals apunten que bous arcs i treball pagès formaven un tàndem. Així, un nombre de contractes a llauró obligaven a la família

la Corona d'Aragó, Cancilleria, reg. 246, f.247v (1321-VII-18) [citat per FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "Boscos i deveses a la Corona Catalano-Aragonesa (Segles XIV i XV)", Anuario de Estudios Medievales, 20 (1990), p. 492-493]. Precisament aquest devia ser un territori ben disputat, ja que pocs mesos després de la donació de Llagostera del rei a Ot de Montcada, l'any 1324, el Montcada es queixà de que els oficials del rei continuaven impeding als homes de Llagostera *in adempriis lignandi, pastendi et glandis colligendi*. Vegeu ACA, Comune de Jaume II, reg. 184 (1324-25) (1324-IX-15). D'altra banda, és cert que prats i boscos formaven part també de les tinences pageses i, en aquestes circumstàncies, l'accés hi quedava restringit. És el cas de l'espai format per un antic molí en desús, una terra d'*horta de civada*, un oliverar i un prat de pastura que se situaven a l'entorn d'una Torre de Santmiquel que a mitjan segle XIV formava part dels dominis del mas Marcó de Santa Cristina d'Aro. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f. 22v-27v (1362-II-7). Vegeu un exemple similar, en aquest cas d'un mas amb bosc a Cassà de la Selva, a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f. 85v (1331-IX-25).

⁸⁹ L'any 1341 dos grups d'homes (uns, de la vila de Caldes; els altres, pagesos dels veïnats de Serramala i Vilarnau) s'enfrontaren en un contenciós pel dret a tallar joncs en un espai de pastura regit per la coensitud que es trobava al *Rivo de Calidis*. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 21, f. 2r-2v (1341-VII-5).

⁹⁰ El jornal de bou i la vessana són equivalent, i a la Vall d'Aro mesuraven 0,2187 ha, segons MARCÓ I MASFERRER, Xavier, *Homes, dones i masos a la Vall d'Aro a la segona meitat del segle XV*, Treball de Recerca inèdit, Universitat de Girona, Girona, 2007, p.103.

⁹¹ Vegeu per exemple AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.69v-70r (1336-I-29); CL 40, f.69v-70r (1353-III-7); i també Notaria de Corçà, Co 248 (1363-II-18).

establerta a l'explotació a efectuar els treballs, específicament, amb bous⁹¹, ja que devia considerar-se que aquesta era la forma més efectiva de llaurar al territori per davant d'altres opcions⁹².

Malgrat no es tractés sempre del tipus de bestiar més car, els exemplars més aptes – tal vegada, resultants de les millor hibridacions – foren especialment valorats. Tot i que com veurem el mercat de bous delimitava una àrea reduïda, es documenten bèsties que foren traslladades a una certa distància d'on s'havien adquirit o criat, com ara el bou de Jafre que era conduït fins a Monells l'any 1347⁹³, o el que el s'endugué un veí de Pineda tres anys després del mercat de Caldes⁹⁴. Fins i tot hi ha constància que el menorquí Berenguer Serra traslladava l'agost de l'any 1363 una sèrie de bous de l'illa fins al port de Sant Feliu de Guíxols, i que aquest no era un tràfic excepcional⁹⁵.

Els bous, que eren una peça central de l'equipament pagès, podien ser incorporats a l'explotació a través del naixement, d'una comanda, o també adquirits en plena propietat. Si el mas no disposava de cries de bovins, la darrera opció era especialment valorada tenint en compte que aquest era un tipus d'animal robust i més o menys versàtil, que oferia rendiment en ocupacions diferents dins del mas al llarg de l'any i, quan sorgia l'oportunitat, fins i tot podia prestar-se als veïns que no es disposessin. Així, tot i que dels animals documentats, 363 (68,8%) foren cedits en comanda, una notable proporció, el 31,3% (165 exemplar) van ser comprats. Pel que fa al nombre de contractes on es documenten bous (que són 437), el 64,8% (283) són comandes, i el 35,2% (154) deutoris i compravendes. La localitat on aquestes darreres operacions tenen major pes és Monells, on es documenten 46,5 bèsties cedides en comanda, i 50 que foren alie-

⁹² *El Llibre del secrets d'agricultura* de Miquel Agustí, tractat sobre agronomia publicat el 1617, valorava que la llaurada dels bous era preferible davant de rossins o mules, ja que en tenir més força feien solcs més profunds. Vegeu AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets de agricultura, casa rustica y pastoril. Recopilat de diversos autors antichs y moderns, de llengües llatina, italiana y francesa, en nostra vulgar llengua catalana, per fra Miquel Agustí*, Esteve Liberós, Barcelona, 1617, f.165r. Tot i que s'ha consultat l'edició original, vegeu tanmateix l'edició facsímil a AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets de agricultura, casa rústica y pastoril*, Alta Fulla, Barcelona, 1999.

⁹³ Vegeu la marca executada per la cort de Monells contra el bou de Bernat Castelló, de Jafre: AHG, Notaria de Monells, Mn 218 (1347-VII-8).

⁹⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 18, f. 23v (1350-VII-31).

⁹⁵ De fet, disposem d'aquesta notícia en concret perquè els bous van morir-se pel camí i el carnisser de Sant Feliu va satisfer 50 s. al menorquí per revendre'n la carn, acció que queda recollida en una època de pagament. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 643, 23r (1365-VI-20). Banegas López ha documentat que al llarg del segle XV l'illa de Menorca fou un dels principals centres proveïdors de bous de la ciutat de Barcelona, en aquest cas a per a ser escorxats. El consell de Cent procurà que els ramats de bovins desembarcats a la costa maresmenca o de la Selva marítima transitessin fins a la capital comtal sense haver de satisfer drets de pas a les senyories que els n'exigien. Vegeu BANEGAS LÓPEZ, Ramon A., *Sangre, dinero y poder: el negocio de la carne en la Barcelona bajomedieval*, Editorial Milenio, Lleida, 2016, p. 49 i ss.

nades. En general, els bous són presents en entre un 25% (Cassà de la Selva) i un 17% (St. Feliu de Guíxols) de la massa documental estudiada per a cada localitat⁹⁶.

També en termes generals, hom accedia al mercat per endur-se un sol bou, tot i que en espais com Cassà de la Selva es documenta una proporció significativa de comandes de bestiar per les quals es transferia una parella d'aquests animals. De ser comprats, els bous no compartien operació amb d'altres tipus de bèsties. En canvi, en les comandes, els bous podien combinar-se amb d'altre bestiar boví, especialment amb vaques. A Cassà de la Selva, singularment, solia compartir-se en comanda conjuntament amb un porc. Aquest tipus d'emparellament entre animals pot indicar que els pagesos, a l'hora de tancar els contractes, cercaven les complementarietats més adients per a les necessitats del mas: per exemple, el treball ofert pels bous i l'obtenció de la llet o de les cries de les vaques.

Pel que fa al tipus de comanda de bestiar observada en el cas dels bous, ha d'indicar-se que en general fou l'hegemònica a cada localitat; és a dir, comandes a mig lucre a Sant Feliu i a Corçà; dipòsits simples a Cassà i a Caldes; i una proporció equilibrada entre ambdues modalitats a Monells. Pot destacar-se que, en el cas de Caldes de Malavella, a partir de l'any 1346 i fins a 1369 les comandes de dipòsit simple per bous van incorporar en una alta proporció un préstec de numerari⁹⁷. A banda de fer més opac el contracte (no sabem amb exactitud amb quines condicions es tancava l'operació), el préstec addicional potser també segellava una relació comercial que s'estendria en el temps. Hipotèticament, aquest mecanisme pel qual se cedien bous i a la vegada diners podia sancionar una futura sostracció de l'excedent agrícola per part del comandant. En aquest sentit, és eloqüent que les operacions en les quals específicament el comandant facilitava una suma de diners al comendatari es concentrassin just abans de les collites de cereals⁹⁸. D'aquesta manera, es teixia una xarxa de dependències mútues entre la pagesia i els tractants habituals de bestiar, que no només proveïen d'animals als masos, sinó que també s'implicaven en la comercialització de l'excedent agrícola dels pagesos. Uns tractants que, a Caldes, presentaven ja a mitjan segle XIV un notable nivell d'especialització, el control del conjunt del mercat en poques mans i, potser per això, major capacitat d'imposar determinats tipus de negocis aparentment menys profitosos per a la pagesia.

L'estacionalitat en les contractacions dels bous indica que presentaven major atractiu per als clients en moments concrets de l'any. A Monells i a Cassà, específicament, el mes de maig apunta de nou com el període en el qual un nombre més significatiu de pagesos va interessar-se per incorporar bous a les seves explotacions, tal vegada perquè els havien de necessitar per a les feines de sega i trilla dels cereals i potser també perquè es posaven en marxa mecanismes de

⁹⁶ A Monells els bous apareixen en 87 contractes (40 comandes i 47 adquisicions), a Cassà de la Selva en 63 (53 comandes i 10 adquisicions), a Caldes de Malavella en 245 (161 comandes i 84 adquisicions), a Corçà en 15 (11 comandes i 4 adquisicions) i a Sant Feliu de Guíxols en 27 (18 comandes i 9 adquisicions). Pel que fa als totals de caps de bestiar per a cada localitat, vegeu la **taula 7**.

⁹⁷ Són 72 dels 112 (64,3%) contractes registrats entre octubre de 1346 i abril de 1369.

⁹⁸ De 78 comandes de bous que incloïen alguna suma de diners per al comendatari, 32 (41%) van registrar-se entre els mesos d'abril i juny.

comercialització/extracció de l'excedent agrícola com els suara esmentats. En la primera localitat, un 23,4% dels debitoris per compra de bous es concentren en aquest mes (11 de 47), mentre a Cassà foren el 24,5% de les comandes (13 de 53). En la resta de localitats es constata una distribució més equilibrada del conjunt de contractes per bous al llarg dels mesos de l'any.

Els bous delimiten un espai de mercat compacte, amb clientela estrictament pagesa que majoritàriament provenia de les àrees més properes a la plaça ramadera⁹⁹. Això és especialment remarcable en llocs com Monells, on, mentre el 20% de contractes de bestiar amb clientela local incorporaven un bou, la proporció baixava fins el 14,9% en el cas de les transaccions que es registren amb habitants de Cruïlles o el 4% en el cas dels de Casavells. Tot i que, com s'ha indicat, en general els habitants d'aquests llocs presentessin certa tendència a assistir al mercat de Monells, en concret el dels bous podia esser un mercat disputat amb la veïna plaça de la Bisbal.

Pel que fa als comandants i els venedors de bous, es documenta una concentració en molt poques mans a les parròquies de l'oest de les Gavarres, mentre que a la resta de localitats el negoci a mitjan segle XIV estava força més diversificat. El cas de Cassà de la Selva és paradigmàtic en la concentració de capitals. El carnisser local Bonanat Alagot es feu càrrec del 66% dels contractes on apareixen bous (42 de 63), deixant un estret marge per a d'altres negociants. Entre aquests altres casos, es documenta la participació de ciutadans de Girona en 6 contractes diferents. A Caldes, mentrestant, el mateix Alagot participaria en el 13% dels contractes amb bous (32 de 245), només superat pel carnisser local Pere Andreu (amb el 13,5%, 33 contractes). Els segueix el mercader Guillem Vives i el seu germà Pere, que participaren en aquest negoci tan com a veïns de Caldes (dècada de 1340) com més endavant, a la dècada de 1350, quan ja s'havien instal·lat a Girona en la seva carrera fulgurant com a mercaders i professionals liberals; en total s'ocuparen del 5,7% de les operacions (14 contractes)¹⁰⁰.

⁹⁹ En aquestes comunitats eminentment agrícoles, en el període estudiat el notari identificava explícitament les persones com a exercents d'oficis, cavallers o eclesiàstics, per en canvi obviar tota descripció quan es tractava dels homes i dones dels masos o que feien de pagès a les vil·les. D'un total de 63 contractes amb bous a Cassà de la Selva, es registrà un sol client que no podríem identificar com a pagès, home o dona de mas: 1 cavaller. A Monells, igualment, de 87 actes, se citen 1 donzell i 2 batlles (de Calabuig i de Vilafreder, desconeixem de qui eren els oficials; tanmateix, els batlles de sac solien formar part de l'estament pagès). A Sant Feliu de Guíxols tots 27 clients eren pagesos, i de fet no hi ha ni tan sols un sol veí de la mateixa vila que per tant hagués pogut formar part de la menestralia o l'artesanat. A Corçà, les 15 persones que van incorporar un bou a les seves explotacions també eren pagesos. A Caldes en tan sols 1 de les 245 operacions es registra un client que no provindria dels masos. El draper Bernat Vives de Girona el 1365-07-28 *comprà* a Ferrer Pou de Vidreres per la suma de 650 s. un petit ramat d'animals (possiblement el contingent sencer del mas Pou): 2 bous, a més de 1 brava, 1 ase, 5 porcells i 1 truja. Les operacions reflectides en actes de compravenda podien ser una de les fórmules mitjançant les quals la pagesia obtenia líquid, potser condicionant la recuperació de bestiar a través de pactes de retrovenda. Sobre aquest darrer cas, vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 71, f.6v (1365-VII-28).

¹⁰⁰ Sobre el mercader Guillem Vives, vegeu SALES I FAVÀ, Lluís "Crédito y redes urbanas..." *op.cit.*

A Monells, Corçà i Sant Feliu, en canvi, en aquest període el dels bous resulta un negoci menys especialitzat, i on el paper de comandant o de venedor es trobava més repartit entre pagesos i mercaders locals. En la primera localitat, un Berenguer Sunyer, que és descrit com a veí de la vila, s'encarregà entre les dècades de 1330 i 1350 del nombre màxim de contractes registrats per un sol individu (12, 10 vendes registrades en debitori i 2 comandes, que sobre un total de 87 contractes representen el 13,8% del mercat dels bous)¹⁰¹. A Corçà, el bisbalenc Bernat Batllia s'encarregava de vendre'n 3 (el 20% del 15 contractes) a inicis de la dècada de 1360; un cas similar al de Sant Feliu de Guíxols, on les 3 comandes de bous ofertes en el mateix període pel picapedrer local Arnau Aixolí representen l'11% del total dels negocis (27). Tal i com s'ha esmentat, en aquests darrers llocs la població local subministrava, a la menuda, bous als seus propis veïns. Disposar de bous al propi mas era una garantia de viabilitat per a l'explotació. A la vegada, era una font de rendes per part dels senyors, que en diferents llocs i com a mínim des del segle XI els prenien com un indicador de referència per avaluar la categoria econòmica, també *sociològica*, dels homes i dels masos¹⁰². Sabem, per exemple, que a partir dels bous es calculava el cens conegut com a lloçol (locidum), que tributava cada mas¹⁰³. El lloçol era el cens obligat al tinent de la ferreria de destret. Instal·lada pel senyor del lloc, els homes dels masos havien de recórrer-hi,

¹⁰¹ Els bous oferts per Sunyer resultaven especialment barats en comparació a la resta. Els preus dels animals venuts se situen entre els 20 s. i els 75 s. (amb una mitjana de 41 s.). En un cas, l'operació inclou, a banda d'un bou, una vaca. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 281, (1347-II-3). Els gironins a Monells participaren tan sols en 7 contractes amb bous (tots, comandes de bestiar). Tomàs Ribes, mercader de la capital de la vegueria, se'n feu responsable de 5.

¹⁰² L'any 1053 l'abat Arnau del monestir de Sant Feliu feu donació del castell d'Aro a un tal Bernat Gaufred. Onze anys més tard, el 1064, Gaufred hi instal·là un castlà, Dalmau Dalmau, a qui, entre d'altres elements, li entregà el dret d'usar les joves de bous de cadascun dels masos. Vegeu respectivament ZARAGOZA PASCUAL, Ernesto, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols, segles X-XIX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998, p. 13 i també AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 886 (1363-I-24). D'altra banda, el bovatge, antic impost directe del rei que gravava la riquesa personal dels habitants del Principat, establia tarifes diferents en funció del bestiar de cada foc. En les tarifes del bovatge del segle XIII estudiades per Pere Orti els bous foren sempre tinguts com el tipus de bestiar pel qual es pagava més. Vegeu ORTI GOST, Pere, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, CSIC, Barcelona, 2000, p. 574-584.

¹⁰³ Sobre el lloçol, vegeu especialment FARÍAS ZURITA, Víctor, "Les ferreries al nord-est de la Catalunya Vella (segles XI-XIV). Una contribució a l'estudi d'una institució senyorial", in *L'obtenció del ferro pel procediment directe entre els segles IV i XIX: Actes del 6è Curs d'Arqueologia d'Andorra, del 2 d'octubre al 5 d'octubre del 2000*, Govern d'Andorra – Ministeri de Cultura, Andorra, 2001, p. 35-62.

forçosament, si necessitaven reparar l'eïnam o ferrar els animals. El lloçol es pagava, en principi, per tal de garantir la viabilitat de la instal·lació. A la baronia de Llagostera consistia en una quantitat de blat, ordi o civada i era proporcional al nombre de bous que tenia cada explotació¹⁰⁴.

Al llarg de la dècada de 1330 tenim documentat un conflicte que enfrontà per aquest cens els tinents del mas Mataró de Franciac -que ostentaven la ferreria de destret- amb els homes de Caldes. Gràcies a les actes que es deriven del contenciós sabem que la ferreria delimitava un districte¹⁰⁵. Tots els masos que hi eren inclosos estaven forçats a utilitzar els seus serveis. Desconeixem amb precisió l'àrea que comprenia el districte de la fàbrega de Caldes, però sabem que incloïa, com a mínim, el conjunt d'espais de Caldes i de Franciac que eren sota jurisdicció dels Montcada. En funció del nombre de bous que tinguessin, als masos d'aquest espai els corresponia una tarifa concreta del lloçol. La taxa es pagava al tinent de la fàbrega, instal·lació en la qual estaven obligats a llosar (reparar, afilar) la rella de l'arada habilitada per un parell de bous i tots els ferros del mas, amb l'excepció de les aixades i dels aixadons.

L'any 1335, un extens grup d'individus de Franciac i de diferents veïnats de Caldes nomenaren dos procuradors per tal de defensar-se de les exigències dels Mataró que, contra el costum establert, pretenien cobrar lloçols d'aquells masos actius però que no tenien bous arecs, i fins i tot dels masos morts (*mansis mortuis*), que lògicament no comptaven amb bestiar¹⁰⁶. Amb aquesta notícia s'acredita que un cert nombre de masos no tenien la possibilitat d'incorporar bous. Potser els demanaven temporalment en comanda o, alternativament, recorrien a d'altre bestiar més econòmic per a les tasques que requerien de força motriu.

No sabem com es resolgué el conflicte en qüestió. Però poc temps després se'n degué originar un de similar, en aquest cas circumscrit a la vila de Caldes. En resposta a les queixes presentades pel homes del nucli urbà, l'any 1342 Arnau Fàbrega, el nou tinent de la ferreria, reconeixia que aquelles famílies que vivien tant a la vila com al Carrer nou (l'espai extramurs urbanitzat durant el creixement demogràfic d'inicis del segle XIV) i que no tinguessin *continuament* bous o animals per a llaurar als seus albergs, no podien ser obligats a pagar el lloçol ni a prestar d'altres servituds a la ferreria, ja que sempre n'havien estat enfranchits¹⁰⁷. Així, les persones que habitessin

¹⁰⁴ No pot descartar-se que en alguns masos la taxa del lloçol hagués quedat fixada pel costum. Podria ser el cas del mas Mahensa del veïnat de Rosers de Caldes, que en el moment de ser adquirit per Berenguer Rosers a Jaume Morell, el fill dels antics tinents, el contracte recollia el cens fixe que li corresponia al senyor directe (4 s. 8 d. i 1 gallina per Nadal), a més d'especificar que en la festivitat de Sant Pere i Festiu, en concepte del lloçol, els titulars del mas eren obligats a entregar una punyera de forment, una punyera de blat i una punyera de civada *ad mensuram locidariam consuetam*. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 41, f.38r-39v (1351-XII-13).

¹⁰⁵ Vegeu la referència a una sentència arbitral emesa sobre el conflicte i recollida a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 71, f. 78r-78v (1365-X-20).

¹⁰⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.44r-44v (1335-XII-8).

¹⁰⁷ Tampoc havien de ser considerats habitants del districte de la fàbrega. De fet, els clients del mercat de bestiar que vivien a la mateixa de la vila de Caldes són testimonials. En el cas dels bous, es documenta un sol cas d'un veí que n'adquirí un. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 7, f.7v (1333-VI-28).

aquests espais podrien recórrer a qualsevol altre ferrer, no podent ésser forçats a anar a la ferreria controlada pels Montcada. De l'expressió *contínuament*, a més, se'n desprèn que hi havia famílies pageses que eventualment (*i.e.* a través d'una comanda de bestiar) disposaven de bous.

A banda del lloçol, d'altres pràctiques feudals fixaven la tinença de bous (o el seu nombre) com un llinar per a l'exigència de prestacions. És el cas de les joves, les prestacions en treball que els senyors directes dels masos exigien als seus remences i que molt sovint s'havien de prestar amb l'ajuda dels propis bous.

Tot i que l'adquisició d'un bou podia arribar a ser un negoci onerós, al mercat hi havia exemplars que estaven a l'abast de la majoria de famílies. Al llarg del període analitzat podem contrastar amb seguretat el preu de mercat de 130 bous diferents, que s'han aplegat a partir dels deutoris registrats en motiu de compravendes (cf. **taula 18**)¹⁰⁸. Les dades obtingudes donen un rang ample de preus, amb una concentració central del 41,5% dels casos en la franja 31 s.- 60 s. S'observa que els preus eren més elevats a Monells que no pas a Caldes, que és una pauta que més endavant també es palesa en el cas de les vaques. D'altra banda, podem constatar una alça del cost dels bous a partir de la dècada de 1360. Tots 11 casos de deutoris per bous de la franja 90 s. - 140 s. registrats a Monells pertanyen a aquesta dècada, així com 4 dels 5 casos de Caldes.

En un altre ordre de coses, donades les limitacions de les fonts, per aproximar-nos a una descripció més o menys acurada de les característiques físiques d'aquests animals s'ha de recórrer a les dades proporcionades per l'arqueozoologia. A través de la documentació escrita tot just pot acreditar-se que el tipus més freqüent de bou -en general de bovins- a la zona presentava una tonalitat rogenca (la documentació és categòrica quan en descriu la *pili vermili*; quan el pelatge és més clar hom recorre al català 'baig'). Amb les dades disponibles no pot afirmar-se que es tractés d'una espècie autòctona monocromàtica, però la gran uniformitat observada en la tonalitat dels exemplars ho apuntaria¹⁰⁹.

Així, a Caldes de Malavella, del total de 131 exemplars de bous pels quals pot acreditar-se la coloració, el 63% (82) eren rojos, seguits d'un 13% de llors (17), d'un 10% de rossos (13) i de blancs (13)¹¹⁰. Mentrestant, a Monells, on la varietat en l'oferta del mercat de bous devia ser menor, els rogencs sumen 69 exemplars (77%) del total de 90 bèsties per les quals la documentació proporciona aquesta característica física. En aquest cas el segueixen 6 bous descrits com a foscs (7%) - dels quals no hi ha cap exemple a Caldes -, 5 com a llors (6%), 4 rossos (4%) i 3 negres (3%)¹¹¹. Els tipus de coloracions (o si efectivament es tractava d'espècies diferenciades de bous)

¹⁰⁸ En aquest exercici s'han descartat valors extrems, així com -lògicament- els deutoris en què explícitament s'estipulava que la quantitat corresponia al romanent d'un deute superior (*qui denarios sunt de maiori quantitate*) sense que s'especificués quin.

¹⁰⁹ La tonalitat rogenca coincideix amb les característiques de la desaparreguda vaca marinera, que era endèmica de l'Empordà, del Gironès i de la Selva i que sabem s'estengué precisament a Menorca. Vegeu PARÉS I CASANOVA, Pere-Miquel, "Breu recull documentat de les races extingides de bestiar a Catalunya", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 3 (2002-2003), p.125-138.

¹¹⁰ També es localitzen 2 bous descrits com a morescs (2%) i 4 d'altres que eren bregats (3%).

¹¹¹ També es documenten 2 bous blancs (2%) i 1 de bregat (1%).

no determinen de forma conclusiva el preu o els espais ecològics on s'ubicaven els animals¹¹². Aquestes observacions són vàlides també per a les coloracions que presenten les vaques¹¹³.

A l'àrea analitzada, els bous foren l'animal per excel·lència dedicat a les feines de preparació dels terrenys de cultiu. Així, quan el batlle de Sils llogà a Pere Cadafalc, de Vallcanera, una peça de terra durant "dos esplets de juny i tres esplets d'agost" (que cal entendre com les segues dels cereals d'hivern en el primer cas i les de primavera en el segon), imposà que tingués bous suficients per a treballar la terra¹¹⁴. *Laborare et conresare* són les activitats a les quals més habitualment s'associaven els bous. Les terres en guaret podien arribar a rebre fins a quatre llaurades al llarg de l'any, i de la profunditat adient del solc en podia dependre el rendiment futur del cultiu. L'any 1346 en un empenyorament d'una parcel·la per un deute – de la qual desconexim l'extensió – es valorava en 12 d. diaris la tasca desenvolupada per una parella d'aquests animals.¹¹⁵ Però a banda de llaurar, que arribava ser una activitat pràcticament permanent en un mas dotat d'un parcel·lari dispers, els bous assumien d'altres tasques estacionals. Amb un bou o una parella d'aquests animals es podien sembrar les terres, adobar-les amb els fems o també carregar les garbes, un cop lligades, des de les parcel·les fins a l'era o el capmàs¹¹⁶. Allà, aquests animals també haurien pogut servir per a trillar el blat, tot i que no disposem de cap referència directa que acrediti que els pagesos gavarrencs els emprassin en aquest procés¹¹⁷. La batuda, que s'efectuava en les eres del mas¹¹⁸, podia necessitar d'un contingent de mà d'obra suplementari. Amb aquesta finalitat, es documenta que alguns masos llogaven mà d'obra de forma estacional¹¹⁹. L'increment ja apuntat dels contractes que incorporaven bous durant el mes de maig podia respondre també a una inversió d'aquestes característiques.

En el cicle de males anyades i carestia de la dècada de 1340, l'exemple de Caldes de Malavella indica que el nombre de bous contractats (tan en comandes com a través d'adquisicions) tendí a disminuir respecte al període precedent (del 6,2% entre 1335 i 1339 fins el 3% entre 1345 i

¹¹² Agustí Miquel jutjava que els bous rojos eren els millors per a les feines agrícoles, seguits, en aquest ordre, pels negres, pels grisos i pels blancs. Vegeu AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets...* *op.cit.*, f.165r.

¹¹³ Vegeu l'epígraf següent.

¹¹⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 30, f. 40v-41r (1346-XI-27).

¹¹⁵ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 28, f. 129v (1346-IX-4).

¹¹⁶ Activitats, totes tres, descrites en un acord de pas amb animals per un camí a Cassà de la Selva. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 75, f.166r (1368-VII-2).

¹¹⁷ Entre d'altres prestacions, els habitants del mas Traver de Sils estaven obligats a fer dues joves anuals a les terres del seu senyor, que fou el mercader Pons Perpinyà de Caldes de Malavella fins el 1341, i el clergue de la catedral Guillem Torrentà a partir d'aquell any. La primera jova estava fixada el mes de maig (possiblement lligada a la sega i a la batuda), i l'altra era en el moment de sembrar els cereals. Les joves requerien que els pagesos mobilitzessin els seus propis animals. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 20, f. 75v-76v (1341- II-14).

¹¹⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 17, f. 69v (1340-VII-14).

¹¹⁹ Vegeu referències a salaris per aquest motiu a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f. 97r (1332-VII-27) i a AHG, Notaria de Caldes de Malavella CL 23, f. 134v-135r (1343-VII-28).

1349) (cf. **taula 8**). Després de la Pesta, amb menys homes, i segurament també amb més necessitat de força motriu per a treballar les parcel·les, el negoci dels bous al mercat es reactivà fins el 7,8% del període 1355-1364.

D'altra banda, sabem que els bous, en mans dels pagesos, també van ser destinats a feines de càrrega, en la construcció, i de rompuda d'erms, com ara la rasa en un marge que s'havia de fer a Sant Feliu de Guíxols l'any 1342¹²⁰. No disposem en canvi de cap notícia que assenyali que, a les Gavarres baixmedievals, aquestes bèsties fossin expressament criades per al consum de la carn.

Els bous eren alimentats amb palla i farratge. La palla, que podia ser de forment i secundàriament de sègol¹²¹, els proporcionava fibra i els enfortia. Els bous devien consumir quantitats molt importants d'aquest producte, ja que els contractes a llauró o les vendes *ad tempus* de les explotacions, en les quals se solia fixar sobre qui requeia el dret a aprofitar les palles generades, indiquen amb insistència que havien de ser utilitzades per aquests animals (*expendetis per vestros boves*)¹²². Del farratge per als bous, en canvi, les fonts escrites no n'indiquen pràcticament res, tot i que sabem que n'hi havia una classe que era específicament plantada per al consum d'aquests animals¹²³. Podia tractar-se de cereals secundaris, com ara l'ordi, potser mesclat amb d'altres productes per a fer el fenc¹²⁴. Aquests altres productes podien ser les lleguminoses, especialment els llobins, que sabem entraven en el sistema de rotació de terres de guaret, i que s'oferien expressament als bovins¹²⁵.

Tot i que els bous eren prioritàriament contractats de forma individual, als masos s'hi documenta la presència de parelles o en tot cas d'un nombre gairebé sempre parell d'aquests animals. Les arades eren conduïdes per dos – tal vegada més, quatre o fins a sis – bous, que estaven subjectats a través del jou, una eina que juntament amb a la rella també apareix documentada en els inventaris. Disposar de bous -fins i tot d'un cert contingent d'aquests animals- no és indicatiu de l'orientació ramadera del mas, sinó més aviat de la mida de l'explotació i de les seves necessitats en força de treball.

L'inventari redactat l'any 1336 del mas Morat de Caldes de Malavella en motiu de la venda d'alguns objectes per a procurar el sosteniment dels cinc orfes que havia deixat el titular, resulta significatiu¹²⁶. Al costat d'un nombre relativament reduït d'animals¹²⁷, es documentaren fins a 6 bous, 5 dels

¹²⁰ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 627 (1342-VIII-24).

¹²¹ Vegeu AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets...* *op.cit.*, f.165r.

¹²² AHG, Notaria de Corçà, Co 248 (1363-II-18). Vegeu d'altres referències a la relació entre els bous i la palla a AHG, Notaria de Girona, Gi-04, 2 (1329-VIII-10); Notaria de Corçà, Co 238, f.64r (1364-I-31); Notaria de Caldes de Malavella, CL 72, f.148v-149v (1366-X-25).

¹²³ Vegeu una referència al dret a plantar *farragem* pels bous en la venda *ad tempus* del mas Riera de Franciac: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 9, f. 97r-97v (1335-VIII-11).

¹²⁴ RIERA MELIS, Antoni, "La ramaderia pagesa...", *op.cit.*, p. 755.

¹²⁵ Vegeu-ne referències a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 54, f. 36v-37r (1357-X-23) i CL 44, f.124v-125r (1353-V-12).

¹²⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.s (f.127v) (1336-IX-2).

¹²⁷ A banda d'una llarga nòmina de béns mobles i d'objectes, el mas contenia "VI bous, I ase; en què ha la meitat en V bous en Guillem Carbuç. Ítem, II avoyes. Ítem, I truya e VI porcel en què ha

quals havien estat cedits en comanda als difunts titulars del mas. Al mas Caner de la cellera de Cassà de la Selva, l'any 1328 també sabem que s'hi trobaren 4 bous rojos, tot i que aparentment no hi tinguessin cap altre animal¹²⁸.

Mentre no treballaven, els bous devien estar-se a les cases dels masos, semiestabulats als ferraginals i cortals, o bé pasturar pels erms o espais de muntanya inculta (*bouvetegen*, tal i com apareix en un ban de l'any 1337 dictat a Tossa per als propietaris d'aquests animals)¹²⁹. Potser les explotacions més grans i dotades d'una sèrie d'edificacions al marge del capmàs, en custodiaven sota cobert en estables especialment habilitats. És sens dubte el cas del potent mas Rovira del veïnat de Sangosta a Cassà de la Selva, que l'any 1331 comptava amb cortal i unes *domibus bovom*. A les viles, els bous, juntament amb d'altre bestiar, podien estar-se ocasionalment a les plantes baixes dels albergs, habilitades com a estables¹³⁰. Amb tot, en general no es documenta un nombre significatiu de conflictes relacionats amb el trànsit de bovins per camins, camps o marjals, tal i com sí que passava amb el bestiar de mida més petita, que és més fugisser¹³¹.

Els bous foren una peça central d'entre els mitjans de producció del mas a la Catalunya Vella durant la baixa edat mitjana. Adquirint-los en propietat, els pagesos s'asseguraven el seu aprofitament en les tasques que tenien lloc al llarg del cicle agrícola. Com a símptoma de riquesa del mas, la seva tinença obligava a efectuar prestacions específiques als feudals. El mercat dels bous presenta un cert nivell de competència entre localitats. Alhora, també és documenten pautes de negoci diferenciades entre l'oest i al nord de les Gavarres, amb una elevada concentració del capital al primer espai i, en canvi, una estructura de mercat més horitzontal al nord.

2.3 Les vaques i d'altres bovins

La femella del bou, la vaca, és l'animal més ben representat en la mostra estudiada. Disposem de referències a 1.820 caps de bestiar boví (el 15,5% del total d'animals), excloent-ne els bous.

la maytat e VIII sol. en Guillem Martí de Vidreres. Ítem, l porcela. Ítem, (...). Ítem, l carbol". Vegeu AHG, Notaria de Cades de Malavella, CL 13, f.s (f.127v) (1336-IX-2).

¹²⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.41r-42r (1328-IX-6).

¹²⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 12, f.143v-144r (1337-II-17).

¹³⁰ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 22, f. 74r-74v (1342-III-20).

¹³¹ L'any 1296 el paborde d'Aro de la Seu de Girona, conjuntament amb Guillema de Sant Sadurní, senyora del castell de Sant Sadurní de l'Heura, fixaren per escrit unes ordinacions penals a aplicar dins del terme del castell. Establiren, entre d'altres, que cap bou, ni tampoc ase ni somera no entressin als sembrats, hortes o vinyes del terme, pagant per cada animal que ho fes una multa de 4 d. i reparant els danys que poguessin haver-se produït, sota coneixement dels prohoms locals. A més, tampoc es permetia treure aquest animals de les cases (*domos*) a les nits, alertant dels danys (*maleficium*) que poguessin fer arreu del terme i havent de pagar el responsable, en aquest cas, una sanció de 5 s. Vegeu Arxiu Diocesà de Girona, 17, 150, f.17- 18 (1296-I-8). Editat per MARQUÈS, Josep Maria, "La senyoria eclesiàstica de Sant Sadurní de l'Heura, fins al 1319", *Estudis del Baix Empordà*, 3 (1984), p. 104-106.

Majoritàriament són vaques, que en una proporció important dels contractes eren transferides amb els seus propis vedells i vedelles (individus joves, possiblement de menys d'un any). De forma marginal, a la documentació hi ha referències a braus, que eren els mascles no castrats que havien superat l'any; a braves, que eren les femelles que havien deixar de ser lactants però que encara no havien criat; i a jònecs, individus que tenien entre un i dos anys.

Cal indicar que a les notaries de la vessant nord de les Gavarres -Corçà i Monells- apareixen una sèrie de descriptors específics relacionats amb la maduració dels vedells. En aquests indrets es diferenciaven els vedells més joves i que encara eren lactants (*letonum*) d'aquells que encara essent joves, ja havien superat aquesta fase i que eren descrits com a vedells de sobreany, que devia ser un sinònim de jònec. A mitjan segle XIV, aquestes denominacions apareixen en exclusiva als territoris de l'Empordà; no consten en canvi mai usades pels ramaders del sud i oest de les Gavarres. Valgui d'exemple la comanda de bestiar registrada a Monells en què el comandant Pere Gibert, de Gualta, cedí a Pere Bous de Fonolles (Parlavà) una vaca, un bou, un vedell *letonum* i una vedella de *sobreany*¹³².

En l'explotació pagesa les vaques i vedelles eren majoritàriament criats per a l'engreix, amb el destí de ser finalment escorxats per al consum urbà de la carn i segurament també per a l'aprofitament de la indústria de la pell¹³³. En paral·lel, la família pagesa podia obtenir-ne les cries, la llet (no sabem pràcticament res de l'aprofitament o consum d'aquest producte entre les persones), els fems, i ocasionalment també fer-la treballar com a animal llaurador¹³⁴.

Un indicatiu de que el comerç de vaques amb la pagesia no era finalista, sinó que, en general, el trànsit pel mas era una escala en la fase d'engreix i creixement de l'animal, és el tipus de contracte sota el qual es mobilitza el bestiar. En contrast amb el cas dels bous, en què 1/3 dels animals van ser venuts, vaques i bovins joves eren transferits d'aquesta manera tan sols puntualment. De 1.136 contractes documentats que inclouen aquest darrer bestiar, 957 (84,2%) són comandes i només 179 (15,8%) alienacions. Les comandes mobilitzaren 1.566 vaques i bovins joves, mentre les alienacions tan sols 255,33 caps¹³⁵. Majoritàriament es tracta de comandes a mig lucre, en què al retorn del bestiar s'hi sumava la meitat del rendiment obtingut amb l'operació per part

¹³² AHG, Notaria de Monells, Mn 1 (1360-V-2). Vegeu també una vedella descrita com de *sobreany* que fou disposada en comanda de bestiar al mercat de Corçà entre dos veïns de Casavells: AHG, Notaria de Corçà, f.102r-102v (1361-VII-04).

¹³³ Tenim documentada una adoberia de les pells a Caldes de Malavella, en què a la dècada de 1360 hi havia calciners, és a dir, els dipòsits on les pells eren submergides en calç per a ser adobades. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f. 150r-150v (1367-XII-1).

¹³⁴ L'any 1332, a través d'una empara sobre el bestiar, el draper de Girona Guillem Busquers prohibí a Arnau Vivet, del veïnat de Vilabella de Cassà de la Selva, fer *treballar* dues vaques que probablement tenia en comanda seva. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f. 96v (1332-VII-29).

¹³⁵ A Monells les vaques i/o els bovins joves apareixen en 240 contractes (182 comandes i 58 adquisicions), a Cassà de la Selva en 111 (103 comandes i 8 adquisicions), a Caldes de Malavella en 577 (477 comandes i 100 adquisicions), a Corçà en 56 (52 comandes i 4 adquisicions) i a Sant Feliu de Guíxols en 152 (143 comandes i 9 adquisicions). Pel que fa als totals de caps de bestiar per a cada localitat, vegeu la **taula 7**.

del pagès (i.e. les noves cries; potser també es negociava el consum de llet o el treball aportat al mas?).

En l'exemple de Caldes de Malavella de la **taula 8** hi destaca el recurs a les vaques amb posterioritat a la Pesta de 1348: van passar de representar el 12,2% entre les dècades 1330 i 1340 al 21,1% els següents vint anys. La custòdia d'aquests animals podria haver-se convertit en un activitat econòmica *refugi*. Davant de l'escassetat de mans d'alguns masos i de la pèrdua de poder adquisitiu, l'augment de custòdies de vaques podria haver compensat aquestes tendències; sumat al fet que, tal i com veurem a continuació, aquests animals proporcionaven força motriu i productes derivats a les famílies pageses.

Les vaques eren generalment transferides d'una en una o bé acompanyades dels seus vedells. En el cas de Monells, per exemple, en un 43% de les comandes que inclouen vaques (78 de 182) es presenten individus sols, mentre en la resta de casos (57%) s'aportaven també vedells, i en rares ocasions els vedells es cedien de forma individual¹³⁶. En canvi, en els 58 deutoris registrats per vaques a la mateixa localitat, tan sols 10 contractes (18,8%) inclouen vedells, ja que aquesta operació, en la qual el pagès hi feia una inversió més important, servia per accedir a animals madurs, en el seu òptim productiu. En aquest sentit, les comptades adquisicions de vaques es registren majoritàriament el mes de maig, quan els animals podien haver criat i en general es trobaven en l'inici del període anual de més producció lletera, que anava des de la primavera avançada fins el setembre¹³⁷. En canvi, les comandes de bestiar que incloïen vaques es registraren prioritàriament a la tardor, coincidint amb les fires ramaderes i amb la fi de les principals tasques del cicle agrícola. Retornant a Monells, 44 de 182 comandes amb vaques (24,1%) es van formalitzar a l'octubre, seguit de lluny pel mes de maig, amb 21 casos (11,5%). En canvi, 14 de 53 (26%) de deutoris per compravendes d'aquests animals consten al mes de maig, mentre que 11 de 53 (20,7%) a l'octubre. La pauta es repeteix molt semblantment en algunes de les localitats en estudi¹³⁸. La fase d'engreix de les vaques que es col·locaven als masos, en el marc d'una estratègia comercial que consistia en cedir el cost del manteniment del bestiar, s'iniciava al setembre. Al mateix temps, els exemplars més productius eren venuts a partir del juny.

¹³⁶ Les comandes de vaques també podien incloure bovins joves o bous. A Cassà de la Selva, particularment, es detecta un rang més ampli de possibilitats, incorporant porcs en 17 de les 103 comandes (16,5%) o bé ovelles en 7 casos (6,7%).

¹³⁷ Cas semblant al descrit per CLARK, Elaine, *Medieval debt litigation: Essex and Norfolk, 1270-1490*, Tesi doctoral inèdita, University of Michigan, 1977, p. 168 i ss.

¹³⁸ A Cassà de la Selva, el 35% de les comandes amb vaques van tenir lloc al llarg del setembre i octubre (17 i 19 casos respectivament, d'un total de 103). La mostra de deutoris no és prou significativa (8 casos) per a determinar-ne l'estacionalitat. A Caldes de Malavella, les comandes per vaques també es concentren a la tardor, amb un 34,8% del total de 477 casos registrats entre el setembre (112) i l'octubre (54). En el cas dels 87 deutoris per vaques, 17 (19,5%) es tancaren el maig i 16 (18,3%) a l'octubre. A Corçà la tendència apunta també a la concentració de les operacions en aquests dos períodes. En canvi, a Sant Feliu de Guíxols s'observa un major equilibri al llarg de l'any.

Seguint amb aquesta hipòtesi, pren sentit que en les comandes de vaques registrades a la plana de la Selva aparegui amb força la figura del tractant gironí de bestiar. Aquests són representats en 96 operacions d'aquest tipus del total de 477 comandes (20,1%) a Caldes de Malavella, o en 14 de 103 a Cassà de la Selva (13,6%)¹³⁹. La resta de comandes i també de vendes eren en mans de tractants o pagesos locals. A Monells, Corçà i Sant Feliu els gironins tenen una presència més limitada en aquest negoci, per bé que no ha de descartar-se que els tractants locals actuessin com a intermediaris del mercat gironí¹⁴⁰. Tal i com s'ha vist en el cas dels bous, cap nom d'entre els tractants locals acaparà una part significativa de l'oferta de vaques.

Les vaques es distribuïren pels territoris d'abast de cada mercat, sense que se'n pugui traçar una major presència en espais ecològics determinats. Potser un cas interessant és el de la pròpia demarcació de Monells, els veïns de la qual participaren amb poca assiduitat com a clients en el seu propi mercat de vaques (17 casos documentats). Dins d'aquests casos, 8 corresponen a homes de Sies, un veïnat rural en el camí cap a Madremanya. La reduïda implicació dels veïns de la vila en aquestes transaccions assenyala el nivell d'urbanització i densificació menestral que hauria assolit el lloc a mitjan segle XIV. Indica, en definitiva, les dificultats de compatibilitzar la cria comercial de vaques i un hàbitat d'aquestes característiques. Com en el cas dels bous, les vaques pasturaven per erms, closos o farraginals tot i que també podien estar a cobert¹⁴¹.

Les vaques presenten un rang molt ampli de preus de mercat, tot i que en general fossin animals d'un cost més moderat que els bous (cf. **taula 19**). El 67,6% de 108 preus documentats se situen en una forquilla d'entre 21 s. i 60 s. Com en el cas d'aquests darrers, comprar vaques a Monells era més car que no fer-ho a Caldes. És destacable la variabilitat dels preus de les vaques, que pot atribuir-se a l'edat, a l'estat de salut o a la productivitat demostrada. Mentre el maig del 1361 Guillem Guerau de Peratallada invertia 90 s. per una vaca vermella de Guillem Falgueres de Monells, el setembre d'aquell any un animal descrit de la mateixa forma i venut igualment al mercat setmanal de Monells per Arnau Vidal a Arnau Coll de Fenals en valia tan sols 20 s.¹⁴²

Les vaques entraven de ple en els circuits de la ramaderia comercial amb l'objectiu de proporcionar carn i cuirs a les indústries urbanes. El territori de les Gavarres i els seus masos facilitaven la fase de la cria i engreix dels animals bovins, una operació que s'acordava a través de comandes de bestiar a mig lucre. Les famílies pageses obtenien un important rendiment d'aquestes operacions, bé criant els bous joves, tornant a incorporar al mercat l'excedent de cries, o amb l'aprofitament dels productes i la força motriu.

¹³⁹ D'entre les 96 operacions conduïdes per tractants gironins, 33 corresponen a Guillem Vives (34,4%) 10 a Guillem Busquets (10,4%) i 8 a Sibila Ferrer (8,3%). La resta de mercaders gironins van tenir menor participació en el negoci. A Cassà de la Selva, cap mercader gironí supera les dues operacions.

¹⁴⁰ A Monells, d'un total de 240 contractes, en 22 casos (9,1%) hi apareixen tractants gironins. Tomàs Ribes s'encarregà de 9 operacions al llarg de la dècada de 1350.

¹⁴¹ L'any 1334, una vaca i el seu vedell eren a l'alberg de Berenguer Espruneu, a Monells. Vegeu, AHG, Notaria de Monells, Mn 242 (1334-II-7).

¹⁴² Mn 172, 1361-05-22 i Mn 172, 1361-09-11.

2.4 Els equins

Amb el terme *equins* s'engloben una sèrie d'animals que pertanyen tots a una mateixa subfamília taxonòmica, dels quals a la baixa edat mitjana catalana els més comuns van ser l'ase i la somera.

D'aquestes darreres bèsties se'n documenten fins a 698 individus, que representen el 6% del total d'animals transaccionats. Els segueixen els muls i mules amb 195 exemplars (1,7%). Aquestes mules, generalment del tipus eguí, és a dir, fruit del creuament entre un ase i una euga, eren els animals més cars de la cabanya de bestiar local¹⁴³. La documentació també aporta notícies esporàdiques de pollins i pollines (que cal entendre com les cries o dels muls o dels ases), i d'eugues, de rossins i de poltres, que eren cavalls de qualitat inferior als utilitzats pels sectors més benestants de la societat¹⁴⁴.

Ja s'ha anunciat que hi ha un cert equilibri entre el volum d'equins que es venien i els que s'entregaven en comanda (417 en el primer cas, 521 en el segon). De fet, per mercats, les localitats de Monells i Sant Feliu de Guíxols registren més alienacions que no pas comandes d'equins (140 i 81 en el primer cas, 29 i 13 en el segon)¹⁴⁵. Generalment els equins es transferien de forma individual, una pauta detectada en pràcticament totes les actes. En canvi, en una petita mostra de comandes s'inclouen porcs, ovis, o bé un segon equí (generalment, una cria).

A Corçà i a Sant Feliu de Guíxols els contractes per equins no segueixen cap pauta estacional, sinó una distribució uniforme al llarg de l'any. Mentrestant, a Monells, a Cassà de la Selva i a Caldes de Malavella es documenten les dues principals fases de contractacions que ja s'han observat en el cas dels bovins (primavera avançada i inici de la tardor). Per exemple, en el cas de Caldes de Malavella, es registraren 40 comandes al juny, 40 al setembre i 39 a l'octubre sobre un total de 321 (37%); en aquesta mateixa localitat hi ha notícia de 28 alienacions per equins al maig i 38 al setembre sobre un total de 223 (ambdós mesos concentren el 29,6%). Les fires ramaderes a la tardor o les necessitats productives relacionades amb la collita al juny podrien ser algunes de les claus interpretatives d'aquesta pauta temporal.

¹⁴³ En les actes notariales aplegades es documenta un cert volum d'eugues que eren transferides als masos de la zona. El propòsit principal devia ser el d'esperonar-ne la reproducció amb ases per tal d'engendrar muls o mules.

¹⁴⁴ En total, es documenten 47 pollins i pollines (14 a Monells, 4 a Cassà de la S., 25 a Caldes, 4 a Corçà), 22 eugues (20 a Monells i 2 a Caldes), 16 rossins (8 a Monells, 7 a Caldes i 1 a Sant Feliu de Guíxols) i 1 sol poltre, a Caldes. D'altra banda, autors com Pau Viciano han constatat la predominància del cavall com a animal llaurador a les terres d'horta del País Valencià. Vegeu VICIANO, Pau, "El mercat d'animals...", op. cit. En canvi, els cavalls (*equus*), a les Gavarres hi són citats tan sols ocasionalment i sempre en relació amb l'alta noblesa o amb grans mercaders que transitaven pel territori. Un cas interessant que ofereix la documentació local és el del cavall de la comtessa d'Empúries Maria Alvàrez de Xèrica que a finals de la dècada de 1360 era custodiat al castell de Monells, on fou alimentat amb civada, que havia de ser comprada a Girona. Vegeu diferents documents que en parlen: AHG, Notaria de Monells, Mn 178 (1369-I-23); Mn 178 (1369-III-10); Notaria de Corçà, Co 239 (1369-IV-23); Notaria de Monells, Mn 178 (1369-IX-29).

¹⁴⁵ En canvi, a Cassà de la Selva es documenten 18 adquisicions i 90 comandes; a Caldes de Malavella, 223 adquisicions i 321 comandes; i a Corçà, 7 adquisicions i 16 comandes.

Tal i com s'ha descrit pels bous, en el cas dels equins les comandes de bestiar posades en funcionament són del tipus més habitual a cada localitat, responent de les estratègies comercials implantades. Igualment, s'observa que a partir de mitjan dècada 1340, a Caldes de Malavella i a Cassà de la Selva les comandes de dipòsit simple per bous van incorporar, sistemàticament, una suma de diners més o menys equivalent al cost de l'animal.

Atenent a les tasques encomanades als muls i ases, majoritàriament relacionades amb el transport, és possible que les comandes de dipòsit simple funcionessin a la pràctica com un lloguer del bestiar. Un cop realitzada la conducció de l'animal, era retornat al seu propietari, fos aquest un pagès que tingués animals per a deixar o bé un tractant de bestiar. Alternativament, quan les comandes eren precedides per un reconeixement de deute per part del comendatari, aquest contracte podia ser el mecanisme pel qual se saldava, amb el treball de l'animal, el preu de la seva compravenda. S'ha descrit aquest negoci, particularment freqüent en el mercat de Monells, en el capítol precedent.

En l'esfera dels actors que van participar del mercat d'equins, cal destacar l'origen més o menys allunyat d'una part de les clientele, que tal i com s'ha explicat en l'epígraf 1.7 assumien els costos de desplaçament per adquirir els millor animals allà on les ofertes fossin més interessants. A la vegada, els veïns dels nuclis amb un més alt grau d'urbanització, com Monells, van tenir també una quota important en el mercat com a clients. Just al contrari del que s'ha observat pel cas de les vaques, en el mercat d'aquesta localitat es documenten fins a 42 negocis d'equins amb clients que són descrits com de Monells i que possiblement eren veïns de la vila, alguns dels quals podien dedicar-se a feines menestrals o al comerç; tan sols 1 d'aquests sabem que provenia de la zona rural de Sies.

Del costat dels venedors i comandants s'observa de nou la presència de grups professionalitzats de tractants de bestiar, com Bonanat Alagot, que ja a partir de 1331 monopolitzaria també el mercat d'equins de Cassà de la Selva (56 de 90 comandes, 62,2%), participant alhora en una fracció important dels negocis operats a Caldes (76 de 330 comandes, el 23%). A Monells, tot i que l'especialització del negoci és més tardana, a partir de 1360 apareix la figura de Joan Eimeric, mercader i veí de la Bisbal, i que durant la següent dècada es feu càrrec de 31 vendes d'equins (sobre 140, el 22%), a més de 4 comandes. Semblantment, el també bisbalenc Bernat Batllia assumí 7 dels 11 deutors per equins registrats a Corçà en el tombant de la dècada de 1360. En aquest moment, al nord de les Gavarres, el mercat d'ases, mules i rossins sembla estava experimentant un procés d'especialització i professionalització. Un procés que possiblement també ja era en marxa a Sant Feliu de Guíxols, on el mercader Bernat Sitjar assumia 5 vendes i 4 comandes d'equins, precisament, entre finals de la dècada de 1350 i inicis de la següent.

Pel que fa a les característiques físiques d'aquests animals, s'ha de destacar la uniformitat cromàtica dels ases. El tipus més habitual d'ases i someres són descrits com a rossos (*russi*). En una mostra de 157 individus esmentats en deutors per compravendes a Caldes de Malavella, els ases i someres d'aquesta coloració són 113 (71,9%), seguits de 18 bruns (11,5%) i 18 negres (11,5)¹⁴⁶. Semblantment, a Monells, d'una mostra de 96, 70 animals (72,9%) apareixen descrits com a rossos, seguits de 11 negres (11,5%), 8 blancs (8,3%) i 7 bruns (7,3%). De la seva banda,

¹⁴⁶ També es documenten 6 ases blancs (3,8%), 1 de llor (0,6%) i 1 de *moresc* (0,6%).

els muls i mules eren majoritàriament vermells o de tons foscos, atenent als diferents resultats de les hibridacions. A Caldes de Malavella, de 12 mules, 5 tenien coloració rogenca (41,6%), 3 negra (25%), 3 rossa (25%) i 1 bruna (8,3%); mentrestant a Monells, d'un total de 36 mules de les quals coneixem el color, 12 eren roges (33,3%), 12 negres (33,3%), i 6 rosses (16,6%)¹⁴⁷. No disposem de cap notícia que assenyali que les coloracions puguin atribuir-se a races o a qualitats diferenciades, ja que la relació amb preus o usos documentats del bestiar no aporten cap pauta consistent.

Pel que fa, precisament, als preus de mercat d'aquest bestiar, s'observen diferències notables entre espècies. Els ases i someres eren en general animals assequibles, amb preus similars als observats per les vaques (cf. **taula 20**). La majoria de pagaments per ases no superaven els 80 s. (el 91,4% dels casos se situen en l'interval entre 10 s. i 80 s.) En canvi, en el mercat de mules podia arribar a taxar-se els animals amb quantitats fabuloses, que no semblen assequibles per a la majoria de famílies pageses del territori. Un gruix important dels preus d'aquests animals (39,7%) oscil·lava entre els 81 s. i els 150 s., i encara en un 23,5% dels casos es troben per sobre del llindar de 200 s. A Sant Feliu de Guíxols, el cas del qual ja ha estat tractat anteriorment, el mercat presentava una oferta de mules especialment valuoses (en 8 casos de 15 se superaven els 200 s.) que atreïa l'atenció de veïns de parròquies més o menys allunyades i, ara ja pot indicar-se, possiblement dels estrats pagesos més benestants.

En els preus de les mules (cf. **taula 21**) es documenten casos extrems, com el debitori per compravenda registrat a Monells el juny de 1332 entre dos cavallers (Bernadí d'Avellars, comprador, i Berenguer Millars, el venedor), per un sol animal que valia 600 s. i la compra del qual es finançà tan sols a tres mesos¹⁴⁸. Però encara el setembre de 1360 el pagès Bernat Vives, del veïnat de Palol de Llagostera, assumia la compra d'un mul taxat en 640 s. al mercader guixolenc Bernat Sitjar, en aquest cas amb la concessió de quatre terminis de pagament, el darrer del qual havia de produir-se per Sant Pere i Feliu de l'any següent¹⁴⁹. El preu acabaria per satisfer-se completament amb només tres mesos de retard (1361-X-23).

Aquests perfils de compradors i comendataris de mules assenyalen la diversitat de funcions que haurien tingut els animals en la quotidianitat baixmedieval. A diferència dels mercats d'altres bèsties, a les Gavarres les mules rebien l'atenció no tan sols de la pagesia, sinó també d'individus que es guanyaven la vida amb oficis menestrals i professions liberals, de clergues o de membres dels estaments privilegiats. En el cas específic de Sant Feliu de Guíxols, d'un total de 22 operacions que inclouen muls, es documenten un client identificat com a traginer, un clergue i un jurista gironí.

D'un costat, les mules, o algun tipus específic d'aquests animals, rebien una consideració especial en tant que mitjà de transport propi de donzells i cavallers. L'exemple anterior d'una compravenda entre membres de la baixa noblesa ho acredita, així com el document assentat l'any

¹⁴⁷ A més de 2 brunes (5,5%), 1 castanya (2,7%), 1 gris (2,7%), 1 mul *moresc* (2,7%), i 1 mul *gelat* (2,7%).

¹⁴⁸ AHG, Notaria de Monells, Mn 162 (1332-VI-27).

¹⁴⁹ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 17, f.52r-53r (1360-IX-17).

1355 pel qual el cambrer del monestir de Sant Feliu de Guíxols reconeixia al cavaller Bertran de Vilanova que s'havien intercanviat una mula per un mul de cavaller¹⁵⁰.

D'altra banda, molts dels mercaders i viatjants que transitaven pels camins perimetrals del massís o per les parròquies interiors devien fer-ho a llocs d'una mula. És el cas dels assalariats del canviador gironí Feliu Giner, dos homes anomenats Guillem Coll, d'Osor, - qui li feia de nunci -, i Ramon Geronès, identificar com a aventurer, i que li feia de procurador¹⁵¹. La mateixa societat comercial dels Vives disposaven de mules amb les quals podrien haver transitat pel país per a comerciar o sol·licitar els deutes pendent a la clientela¹⁵². No es localitzen en canvi gaires referències a ases en mans de mercaders¹⁵³. Aquests podrien haver preferit la capacitat de resistència de les mules en els trajectes llargs i, també, la seva mida superior¹⁵⁴.

¹⁵⁰ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 1021, f. 31r-31v (1355-XII-29). Vegeu d'altres cavallers implicats en el negoci de mules i mules a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3 (1329-08-15); CL 26, f.115r-115v (1344-VII-5); Notaria de Monells, Mn 173 (1365-IX-20); Notaria de Corçà, Co 239, f.108r (1369-IV-24). En el darrer cas, el donzell Berenguer de Terrades, de Corçà, actuava com a comandant de la bèstia. També creiem que devien ser muls els dos animals amb els quals Joan Marquès, el regent de la batllia del castell de Monells llogà a un tal Guillem Dalmau, àlies Guillot de Tallada, amb els quals *ibi ad civitatem Barchinone pro negociis curie domine comitisse et steti, in eundo ad dictam civitatem et inde redeundo*, per quinze dies. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 173 (1365-XII-13).

¹⁵¹ Els dos homes havien de regir tres muls (un de negre, un de vermell i un de bru) que Feliu Giner havia comprat a Bernat Vidal, aventurer de Girona. Posteriorment, havia cedit en comanda els tres muls al seu propi nunci Guillem Coll. Vegeu AHG, Notaria de Girona, Gi-01, 4, f.92r-92v (1340-VI-26).

¹⁵² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.11r-12r (1353-VIII-19). Vegeu també el cas del jueu gironí Roven Sescola, que en compensació per un deute impagat de 85 s., acceptà de Pere Morè, veí de Corçà, l'entrega d'un mul de pèl negre: AHG, Notaria de Monells, Mn 168 (1348-X-12). El també jueu Salomó Salvec, de Girona, havia forçat un any abans la marca sobre un ase i una mula que pertanyien a dos altres prestataris incomplidors, en aquest cas de Caldes de Malavella: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 31, f.140r-140v (1347-IX-21).

¹⁵³ Un sol exemple és el de l'ase guarnit amb algun tipus de proteccions (*broquerio*) que el calafat de la vila de la Geltrú, al Garraf, va deixar el 1363 a casa de Francesc Cassà de Sant Feliu de Guíxols i que es va vendre posteriorment en encant públic a la vila pel modest preu de 15 s. (a més dels 4 s. 6 d. que es van obtenir pel *broquerio*). Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 886, f.114v (1364-V-18).

¹⁵⁴ L'articulat dels capítols corresponents a l'arrendament del dret de barra de Sant Feliu de Guíxols proporciona indicis interessants sobre els usos d'aquest bestiar en mans de mercaders i viatgers. L'any 1364 l'exempció de pagar s'havia estès als membres de les cases del rei i de la reina, als habitants de Girona, de la pròpia vila de Sant Feliu, a les persones que prestaven ajuda al rei en la guerra de *les companyes qui s'esperen* i també als habitants de Saragossa. Al marge de qui no havia de tributar, l'èmfasi es posava en fiscalitzar les bèsties de càrrega. En termes generals, l'articulat anunciava que *tot cavalcador de ceta* que entrés o sortís de la vila havia de satisfer 2 d. A banda de les persones exemptes, els homes de paratge i eclesiàstics que cavalquessin un ani-

El transport de persones i la càrrega de material apareix com la principal funció de les mules tant en les explotacions agrícoles com en les indústries rurals. L'afirmació és vàlida també per als ases. Miquel Barceló, que regia el forn de vidre a Sant Cebrià dels Alls, contractà l'any 1365 un home anomenat Ramon Thori, de Girona que possiblement l'havia d'ajudar en tasques de transport de materials. Per això, en l'afermament per un any de feina no només li assegurà que el proveiria de menjar i beure, li estipulà el salari (11 l.) o li prohibí de jugar-se'l als daus (*non ludam ad aliquem ludum taxillorum*), sinó que l'obligà a dur-se el seu propi mul de casa¹⁵⁵. En canvi, el pagès de Sils Ramon Riera tenia un ase amb el qual havia anat a mercat a Caldes un dilluns de juny de l'any 1351. En aquest viatge es trobà amb el seu veí Pere Teixidor, que estava greument malalt i de fet acabaria morint-se tan sols 15 dies més tard. Teixidor, que hi devia haver anat a peu, a Caldes, pregà al seu veí que el deixés pujar a l'ase i que l'acompanyés fins el seu mas, a Sils¹⁵⁶. Aquests i d'altres exemples palesen la diversitat d'usos dels ases i muls en l'àmbit rural: tant pel que fa a la càrrega de materials com al trasllat de persones, tot muntant selles, pels camins rurals¹⁵⁷.

mal propi tampoc havien de pagar, amb excepció feta de si la bèstia era de lloguer (*i.e* prestada en comanda), que devia ser una circumstància prou habitual. A més, en cas que un aventurer o mercader ganxó pugés a llocs del seu animal algú que no era de la vila, incloent en aquest cas també a clergues o a homes de paratge, el cavalcador hauria de fer-se càrrec de la barra. Si les mercaderies carregades damunt l'animal superaven els 100s. de valor, s'havien de pagar 4 d. a la sortida. En canvi, si la càrrega no eren mercaderies sinó *viandes*, havia de satisfer-se, bé a l'entrada de la vila bé a la sortida, 1 d. per cada dia que home i animal s'estiguessin a Sant Feliu. Finalment, s'advertia contra el frau d'esquivar el camí principal per el·ludir el pagament de la taxa, conclouent que igualment s'hauria de tributar *com si entrava ho passava dret per la dita vila de Sent Faliu*. Vegeu els arrendaments del dret de barra dels anys 1364 a 1369 a AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 221 (1364-VIII-13); Sfe 642 (1365-III-5); Sfe 1023 (1366-XII-30); Sfe 716 (1367-IV-10); Sfe 22, f.38r-39r (1368-V-15); Sfe 647 (1369-IV-10).

¹⁵⁵ AHG, Notaria de Monells, Mn 173 (1365-II-16). Sobre els forns de vidre a les Gavarres, vegeu el detallat estudi de MALLORQUÍ, Elvis, "El forn de vidre de Santa Pellaia de l'any 1304", *Acta historica et archaeologica*, 30 (2010), p. 489-511.

¹⁵⁶ La notícia forma part d'un declaració judicial més llarga recollida en motiu d'una controvèrsia per un deute. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 39, f.104v-105r (1351-VIII-22). Els dies de mercat o en ocasió de grans esdeveniments com les fires, viles com Monells, Caldes o Sant Feliu havien de gestionar la presència a la trama urbana d'una important massa de bestiar equí, tant el que se cedia o venia aquell dia, com les bèsties que havien dut els mercaders i clients fins allà. En aquest sentit, en una lletra anterior a 1350 -que no pot datar-se amb precisió i de la qual tampoc pot escatir-se el motiu per la degradació del registre- el batlle de Caldes Bernat Mateu informava al veguer d'Hostalric que un Pere Ravelí, de Caldes, havia prestat testimoni assegurant que un dimecres (8 d'octubre), a l'alba (*ortum solis*), havia vist a la vila diversos ases, i que els animals van estar-s'hi fins a les tres de la tarda (*horam terciam*). Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 64, f.s. (dècada 1340-X-13).

¹⁵⁷ Vegeu la compra d'una mula amb sella que Arnau Sans de Tossa feu a Guillem Vives de la vila de Caldes l'any 1353 transferint, enlloc de diners, 112 mitgeres de carbó vegetal: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 44, f.73r-73v (1353-III-21).

L'episodi ja esmentat de la revolta del vescomtat de Cabrera (1364- 1367) i el trasllat d'armament des de Sant Feliu de Guíxols per al setge del castell d'Argimon revela un important contingent tant d'ases com de mules en mans de pagesos del territori. En diferents èpoques de rebut registrades al llarg de l'agost del 1367, Guillem Banyes, possiblement en nom de la universitat de Sant Feliu, pagà a grups d'homes els serveis efectuats el mes de juliol per haver arrossegat fins a Riudarenes i amb els seus animals diversos *curru sive carreta* on hi anaven *fustes de trabuch* i el propi trabuc, que cal entendre com una pesada peça d'artilleria¹⁵⁸. En aquest cas sabem que 5 homes de Santa Cristina d'Aro, 1 de Santa Maria de Bell-lloc i 1 de Solius proporcionaren animals; 1 altre home de Solius sabem del cert que deixà 1 mul; 5 de Sant Feliu de Guíxols, mules; 5 de Sant Amanç de Sant Feliu de Guíxols, ases; 8 de Cassà de la Selva van deixar 16 mules¹⁵⁹; 8 de Llagostera, mules; i 4 de Panedes de Llagostera cediren 5 muls. El mes de juliol de 1367, per tant, un contingent de 38 persones, majoritàriament pagesos, provinents de Cassà, de Llagostera i de la Vall d'Aro van prestar un mínim de 47 bèsties de càrrega per a una tasca que no devia repetir-se, amb aquesta envergadura, de forma rutinària. Més enllà de l'excepcionalitat de les circumstàncies, el cas és indicatiu de l'extensió del bestiar asiní i mular entre la pagesia d'aquest vessant de les Gavarres i de com aquests homes de mas podien dedicar els animals a negocis sobrevinguts que els permetessin ampliar els seus ingressos més enllà de les vies habituals.

No disposem en canvi de cap notícia directa que avaluï que ases o mules van ser emprats com a animals llauradors o en la batuda dels cereals. Així i tot, el volum de contractes amb clientela pagesa i la presència als masos que revelen els inventaris, dóna a entendre que ases i muls també van ser destinats a feines estrictament agrícoles. De fet, en un parcel·lari fragmentat, s'ha de reconèixer que disposar d'aquests animals podria haver suposat un avantatge competitiu per l'agilitat amb la qual es traslladarien d'una peça de terra a una altra en comparació als bous¹⁶⁰.

Els rossins, eugues i poltres representen una fracció més reduïda del negoci de bestiar. Generalment anaven a parar a mans de membres de la cavalleria o dels estrats més acomodats de la pagesia ja que constituïen, com en el cas de les mules, un vertader marcador social. A Monells, que és on es detecta una major presència d'individus (8 rossins i 20 eugues) apareixen en 1 comanda a mig lucre

¹⁵⁸ Els animals finalment també serviren per traslladar el mestre d'aixa encarregat de tornar a ajustar la màquina de guerra. Aquest individu hi hauria d'haver anat a cavall (*equitando*), però no ho pogué fer per la lesió que s'havia fet a la tibia. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 377 (1367-VIII-1); Sfe 377 (1367-VIII-5); Sfe 377 (1367-VIII-6); Sfe 377 (1367-VIII-31). El bàndol reial, fent valdre una *comunia* eclesiàstica, havia convocat a diverses localitats a participar d'una host per assetjar la fortalesa. Aquesta degué ser la resposta de la *universitas* guixolenc a la crida. Vegeu MARQUÈS, Josep Maria, "Argimon: indret, castell i santuari. Dades inèdites", *Quaderns de la Selva*, 5 (1992), p. 35-36.

¹⁵⁹ Aquestes 16 mules arrossegaven 4 carros on hi anaven les fustes del trabuc. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 377 (1377-VIII-6).

¹⁶⁰ Pau Viciano ha descrit que els jous per llaurar van ser també emprats en el cas dels equins, fins i tot fent treballar a la vegada dos animals d'espècies diferents (un ase i un mul, un rossí i un mul). Vegeu VICIANO, Pau, "El mercat d'animals..." *op. cit.*, p. 144.

i en 18 deutoris per compravenda. És remarcable que 17 d'aquestes 19 operacions van tenir lloc al llarg de la dècada de 1360. Els rossins eren posats a la venda d'un en un i en ocasions acompanyats dels aparells per muntar, un indicatiu evident de les seves funcions¹⁶¹. Els seus preus, aparentment més econòmics que els de les mules, oscil·len entre els 67 s. i els 110 s. Entre els compradors s'hi localitza un donzell.

En canvi, les eugues constituïen una peça més interessant per a l'explotació pagesa o els gestors de les indústries rurals, ja que s'hi podia provar d'engendrar un mul. Potser per això els preus al mercat se situaven una mica per damunt dels mascles, els rossins. De la mostra de Monells se n'obté que es pagaren entre 200 s. i 100 s. per a cada exemplar. Una altra de les seves particularitats és que les eugues eren prioritàriament transferides de dues en dues, potser perquè -com fins fa no massa al camp català- aquestes parelles d'animals eren molt sol·licitades per a batre el gra. Se'n destacava la destresa i docilitat en el coble¹⁶².

Els equins eren alimentats especialment amb civada, que en aquest territori era un cultiu d'hivern que se segava al juny, tot i que també amb la palla d'altres cereals i amb herba (possiblement, lleguminoses) que es plantava en algunes parcel·les dels masos¹⁶³.

El mercat d'equins presentà des de la dècada de 1330 certa concentració de capitals i especialització a l'oest de les Gavarres, una tendència que de forma més tardana (1360) també acabaria arribant al nord. Pràcticament la meitat d'aquests animals eren venuts, mentre que l'altra meitat eren entregats en comanda. La pagesia els empraria prioritàriament en feines de càrrega d'objectes i persones. Les mules i els rossins, que eren vertaders marcadors de status, seguien els mateixos circuits comercials però, a més de la pagesia, acabaven a mans de mercaders i membres de la baixa noblesa.

2.5 Els ovicaprins

Les ovelles i les cabres constitueixen pràcticament la meitat de tots els caps de bestiar documentats: 3.464 les primeres, 2.206 les segones (d'un global de 11.729 animals, són el 48,3%) (cf. **taula 7**). Tanmateix, en nombre de contractes de bestiar, els ovicaprins estan representats en tan sols el 12,9% del total dels documents que s'han exhumat dels protocols notariais (380 de 2.953)¹⁶⁴.

¹⁶¹ Aquests aparells eren els frens, els esperons (*calcaria*), les selles i els bastos. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 3 (1349-VI-6); Notaria de Monells, Mn 281 (1346-XII-18).

¹⁶² Vegeu SANGLAS I PUIGFERRER, Jordi, "Els darrers cent anys a Tavartet", *Revista els Cingles*, 13 (1983), p. 3-5, específicament, p. 3.

¹⁶³ Vegeu algunes referències col·laterals a l'alimentació de muls i ases a AHG, Notaria de Monells, Mn 2 (1363-IX-7); Notaria de Caldes de Malavella, CL 565, f. 72r-72v (1349-III-7); CL 27, f.115r (1345-I-31); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 18, f.102r-104r (1361-X-4); Notaria de Monells, Mn 178 (1369-I-23).

¹⁶⁴ Els 380 documents es distribueixen de la següent manera: Caldes de Malavella (150 comandes, 3 deutoris per compravenda i 7 compravendes); Cassà de la Selva (32 comandes, 3 deutoris); Monells (48 comandes, 4 deutoris, 11 compravendes); Corçà (22 comandes, 1 compravenda); Sant Feliu de Guíxols (34 comandes, 1 deutor, 1 compravenda).

Les ovelles apareixen documentades conjuntament amb els mascles (moltons) i les cries (anyells i anyelles), mentre que amb les cabres hi apareixen els boccs i els cabrits (sense que les actes especifiquin mai el sexe d'aquestes darreres cries)¹⁶⁵.

Les ovelles i les cabres són entre el tipus de bestiar que, de forma més consistent, van circular a les Gavarres a través de les comandes de bestiar.

Agregant el conjunt de dades recollides, de 245 operacions que inclouen ovelles, el 90,6% (222) són comandes, mentre que tan sols el 9,4% (23) resulten una forma o altra de compra-venda. Per a les cabres, la proporció és similar: 85,2% comandes (115 de 135) contra 14,8% adquisicions (20 de 135). Un element remarcable de la ramaderia dels ovicaprins és que, a banda de ser gestionada principalment a través de comandes de bestiar i per tant rarament adquirides en propietat, el mig lucre s'imposà arreu. Aquestes eren bèsties versàtils i durant la cria dels quals podien oferir una gamma de productes interessants per al mas: la llana de les ovelles, la llet i els productes derivats, i també els fems. Així, el mig lucre esdevingué la forma més adient per repartir-se'n els rendiments amb el titular del ramat.

A l'oest de les Gavarres i també a la Vall d'Aro, els ramats que apareixen a la documentació contenien els dos tipus d'animals. A Sant Feliu de Guíxols, per exemple, 16 de 34 comandes inclouen tan ovelles com cabres. A la Vall d'Aro i especialment als vessants de les Gavarres, la cabra hi tingué una tirada notable: la presència d'aquest animal a les transaccions dobla a l'ovella (629,5 contra 318 individus). Les cabres, a més, per si soles representen el 40,3% dels animals documentats. Tot i que de forma no tan accentuada, el mercat de Caldes també acollia un volum destacable de càbrids, que com veurem sobretot eren col·locats al massís de Cadiretes. L'any 1336 la venda *ad tempus* d'un mas del veïnat de Riurans de Caldes permetia que l'arrendador hi tingués ovelles, cabrits, cabres i boccs, a més de porcs¹⁶⁶.

Al nord del massís de les Gavarres, en canvi, es detecta un cert nivell d'especialització dels masos en relació o bé la cabra, o bé l'ovella. A Monells, de 48 comandes per ovicaprins, en tan sols 2 coincideixen ambdós tipus d'animals (40 comandes són exclusivament per ovelles, i 6 per cabres). Tal i com veurem, al vessant empordanès la cabra podria haver estat replegada a la pastura de terrenys marginals o de muntanya. Mentrestant, l'ovella, molt estesa i en proporció més central en l'economia de les famílies pageses que no pas a l'oest, podia trobar-se en masos de la plana. Arreu, els contractes també solien aportar un o dos porcins juntament amb els ovicaprins.

¹⁶⁵ Ocasionalment, els escrivans resultaven poc precisos amb la naturalesa dels animals, tal i com es documenta per exemple amb la comanda entre dos veïns de Caulès, Jaspert i Pere Morell, que fou registrada per 32 ovelles, entre les quals hi havia un nombre indeterminat de *moltons*, i 25 cabres, entre les quals també hi havia boccs. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 24, f. 7r (1342-VIII-19).

¹⁶⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 23, f.111v-112r (1336-VI-22).

A Caldes i a Monells, on la mostra d'animals és més àmplia, el nombre de cabres en cada ramat era entre un 7% i un 16% superior al d'ovelles¹⁶⁷. No s'observen alteracions en aquestes proporcions al llarg del període estudiat. Tanmateix, el volum dels ramats en el seu conjunt, formats per cabres i per ovelles o bé per un dels dos tipus d'animals en exclusiva, sí que va experimentar un cert creixement al llarg del període en estudi. Durant l'arc cronològic que s'estén entre 1340 i 1359 es detecta un increment de la mida dels ramats d'aquests animals¹⁶⁸. Especialitzant-se amb bestiar resistent, la pagesia donava resposta a una sèrie de males anyades consecutives (dècada de 1340) o també a l'escenari desolat dels anys posteriors a la Pesta de 1348 en què podia mancar la mà d'obra i potser es reocuparen terres de pastura que anteriorment haurien estat dedicades al conreu. Així, la pagesia escollí un tipus de producció que requeria menys inversió en treball i temps, i que a més no depenia tant dels cultius farratgers com d'altres animals¹⁶⁹. En el cas de Monells, per exemple, els ramats transaccionats contenien de mitjana 16 individus entre 1330 i 1337, mentre que entre 1340 i 1348 la mitjana se situà en 22,5 animals. A Caldes, mentre que les dècades 1330 i 1340 no registren alteracions en la mida dels ramats d'ovicaprins (15,6 en el primer cas, i 15,7 en el segon), entre 1350 i 1358 es documenta un increment del seu volum (21,7 de mitjana). **La taula 22** il·lustra la tendència a l'augment del volum dels ramats, que a grans trets es produí entre 1340 i 1359, per tornar a empetitir-se durant la dècada següent.

En consonància amb això, en la **taula 8**, que recollia la tendència de cada grup de bestiar en el mercat de Caldes de Malavella, s'evidencia que específicament les cabres devien convertir-se en un recurs molt interessant en els anys difícils de la dècada de 1340: van passar de representar el 11,5% dels animals entre 1331 i 1344 al 25,8% en el període crític 1345-1349.

Amb la documentació disponible, després de la Pesta – quan teòricament s'abandonaren terres improductives per a recuperar-les com a pastures - no pot acreditar-se que aquestes fossin ocupades per més ovis (cf. **taula 8**). Conjuntament, ovelles i cabres representaven el 41,9% dels animals a Caldes entre 1331 i 1349, per experimentar una pujada poc significativa entre 1350 i 1369: el 43,4% del total d'animals.

Pel que fa a l'estacionalitat, el major nombre d'entregues de bestiar es produïa entre el setembre i els primers mesos de l'any, coincidint amb les principals ventrades tant de cabres com

¹⁶⁷ Els grups de cabres o d'ovelles localitzats en comandes oscil·len entre els 11 i els 20 animals en funció de la localitat, i molt rares vegades superaven els 40 caps de bestiar. Els grups d'ovelles documentats a les comandes de bestiar, a Caldes, tenien de mitjana 13,3 animals; a Cassà, 17,6; a Monells, 16,5; a Corçà, 19,7; i a Sant Feliu de Guíxols, 11,8. En el cas de les cabres, el mercat de Caldes presenta una mitjana de 14,3 animals per contracte; Cassà, 11,8; Monells, 19,6; Corçà, 11; i Sant Feliu, 15,3.

¹⁶⁸ S'han calculat en exclusiva els ramats que apareixen en les comandes de bestiar.

¹⁶⁹ Sobre la cabra, el 1513, l'humanista i agrònom Alonso de Herrera, en destacava la resistència "por comer de todas las yervas en los añosfortunosos se sostenien muy bien y mejor que los otros ganados" tot afegint "que ninguna cabra se vida muerta de hambre, que de todo comen". Vegeu HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura que es de labrança y criança*, Alcalá de Henares, 1539, f.154v.

d'ovelles. A Monells, per exemple, el 57% dels contractes que incloïen ovelles foren registrats entre l'octubre i el gener; mentre que el 42%, a Corçà, es tancaren entre el febrer i el març¹⁷⁰. Per al comandant, aquests contractes eren en conseqüència una oportunitat d'engreixar les cries a càrrec d'altres masos, mentre que el comendatari procuraria d'obtenir tots els productes secundaris que li eren necessaris al mas, a més d'esperar una abundant ventrada l'any següent, de la qual en podria retenir llavors la meitat dels animals nascuts.

Efectivament, el de les ovelles i les cabres apareix a les Gavarres com un negoci operat localment, sobretot pels habitants de la vila àdhuc per d'altres pagesos. A la vegada, no s'hi detecta una important concentració de capital en poques mans. Contràriament al què s'ha observat en el cas d'altres tipus de bestiar, en un lloc com Caldes tan sols un Simó Prat, de la vila, aconseguí d'acaparar una part significativa de les operacions (8% de comandes, 12 de 150) durant la dècada de 1340, mentre que la resta dels negocis es vehicularen per operadors locals; és a dir, homes de la vila que no s'identificaven com a mercaders però que invertien parts dels seus capitals en negocis com aquests. La intervenció gironina, en aquest cas és exigua (5,3%, 8 de 150 comandes). Fins i tot a Cassà de la Selva, on anteriorment s'ha vist el rol predominant del tractant local Bonanat Alagot, en el cas dels ovis *tan sols* participà d'un terç dels negocis (9 de 27 comandes)¹⁷¹.

Amb l'origen dels comendataris, d'altra banda, s'acredita la tendència a col·locar les cabres en espais de muntanya, mentre que les ovelles eren pasturades arreu, preferentment en zones planes i per tant amb contacte directe – fet que no deixava de ser conflictiu – amb els sembrats. Així podria explicar-se que en general el nombre d'ovelles entregades a cada mas fos menor que no pas el de cabres.

Si per exemple observem el cas de Caldes de Malavella, de 75 contractes que incloïen cabres, en 11 ocasions els animals foren entregats a masos de Caulès, 8 a Lloret, 7 a Santa Seclina i 6 a Vidreres (en total, 32 casos, el 42,6%). Totes aquestes parròquies tenien una part important de la seva superfície a les muntanyes de l'Ardenya. Si en canvi singularitzem els 120 contractes que incloïen ovelles en el mercat de Caldes, els masos d'aquelles mateixes quatre localitats, d'orografia accidentada, tan sols sumen 17 contractes (14,1%). A l'altre vessant de les Gavarres, al mercat de Monells, els homes de la muntanya també requerien el bestiar cabrum. Així de 17 contractes que en contenien, els masos de llocs *perifèrics* i muntanyosos, com Sant Pol de la Bisbal (1), Sant Cebrià de Lledó (3), Sant Cebrià dels Alls (1), Sant Martí Vell (2) i els veïnats

¹⁷⁰ A Monells, es documenten 6 contractes amb ovelles a l'octubre, 5 al novembre, 7 al desembre i 6 al gener (sobre un total de 42). A Corçà, en canvi, al febrer se'n registraren 4 i al març, 5 (sobre un total de 21).

¹⁷¹ Aquesta tendència no vol pas dir que el mercat d'aquests animals no estigués participat, fins a un cert punt, per mercaders especialitzats. El març de l'any 1369, per exemple, es documenta l'acord per una societat comercial per comprar bestiar cabrum entre l'aragonès Antoni Navarro i Jaume Ferrer, el titular de l'hostal de la Belladona, de Vallcanera. Aportant-hi 20 l. cadascú, comprarien un ramat, que seria custodiat per l'aragonès a canvi de ser provist de menjar, beure, un llit, i 50 s. per vestir-se. La Pasqua següent saldarien l'operació repartint-se els beneficis a mitges. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 80, f. 133r (1369-III-5).

de Banyeres (1) i d'Estrabau (1) a Sant Sadurní de l'Heura, concentraren un total 9 contractes (52,9%). Mentrestant, si atenem als contractes que contenien ovelles, els homes d'aquests llocs tot just en clausuraren 5 (el 9,8% d'un total de 51 negocis). Aquestes pautes es reproduïen en les altres tres localitats estudiades¹⁷². Les cabres són animals més voraçs, i podien tenir una convivència conflictiva amb l'agricultura; per aquesta raó devien convertir-se en una especialització dels masos de la muntanya, on tenien accés a més superfícies arbustives¹⁷³.

De les ovelles, que majoritàriament eren blanques, i de les cabres, de coloració més fosca (roja, negra), és fa difícil de poder-ne determinar els preus de mercat. El fet que es combinessin amb d'altres bèsties en els contractes i, més sovint, amb les seves cries o mascles, fa que el preus unitaris disponibles siguin escassos. Les observacions de la **taula 23** indicarien la relativa estabilitat del preu de les cabres femelles (de 2 s. a 3 s. 6 d. la unitat, exceptuant el valor excèntric de 6 s. 1 d. documentat l'any 1335 a Cassà), mentre que les ovelles presentaven valors més alts de mitjana (4 s. 4 d.) però molt més variables, tant en funció del període com de la zona geogràfica documentada. Aquestes diferències, hipotèticament, podrien indicar l'existència de diferències races d'ovins, caracteritzades per una millor carn o bé per ser més llanudes i, en canvi, d'un sol tipus de cabra.

En aquest sentit, de les ovelles gavarrenques sabem que se n'obtenia la llana per a la indústria urbana de la draperia, que atenent al volum de caps documentats forçosament devien ser redirigits cap a Girona o d'altres centres urbans¹⁷⁴. El prohom guixolenc Jaspert Roig, que tenia un o diversos ramats d'ovelles en comanda, vengué l'any 1329 llana al paraire de Girona Bonanat Pla per un valor de 13 l.¹⁷⁵ Actes semblants amb ciutadans de Girona o d'altres centres urbans productors (i.e. Torroella de Montgrí) es localitzen de forma més o menys rutinària a la documentació local, per bé que la majoria de negocis d'aquesta mena devien tancar-se a la capital de

¹⁷² A Cassà de la Selva, dels 11 contractes que incloïen càbrids, 4 van tenir com a clients masos del veïnat muntanyós de Verneda, mentre que els homes d'aquest mateix espai no apareixen com a clients en cap contracte amb ovelles. Vegeu el capítol 3. A Corçà, els dos únics contractes documentats per ovelles foren amb homes de Sant Cebrià dels Alls i de Sant Cebrià de Lledó. Dels 30 contractes amb cabres documentats al mercat de Sant Feliu, un mínim de 8 foren tancats amb masos d'espais clarament de muntanya (Vall-llobrega, 1; Sant Cebrià de Lledó, 1; Sant Martí de Romanyà, 4; Santa Maria de Bell-lloc, 2).

¹⁷³ Sentenciava Alonso de Herrera que "quien quisiere tener éste ganado guarde d'ella qualsequier arboledas y lugares sembrados, que la cabra es muy comedera y golosa", tot recomanant que fossin pasturades a la muntanya. Vegeu HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura...* op. cit., f.154v.

¹⁷⁴ Ferrer Mallol va constatar el creixement dels ramats d'ovelles a mitjan segle XIV per efecte de la demanada de la indústria drapera en creixement a FERRER MALLOL, Maria Teresa, "Emprius i béns comunals...", op.cit., p. 54.

¹⁷⁵ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, SFe 1020 (1329-XII-29).

la vegueria¹⁷⁶. Les comandes, que eren un negoci integral, ja devien preveure com s'efectuaria, cada any, el repartiment de les llanes. Malauradament, pocs contractes ho expliciten. El sastre de la vila de Caldes Bonanat Groart deixava 7 boccs l'any 1348 al titular del mas Campdorà de Santa Seclina, estipulant que el primer mantindria la titularitat de les bèsties mentrestant les llanes serien totes pel pagès¹⁷⁷. Que aquest pagès retingués la llana reforça la suposició que, fins a cert punt, alguns masos tenien capacitat per a rentar, cardar i sobretot filar la llana, tal i com s'acredita a través d'un cert nombre d'inventaris¹⁷⁸. Aquest producte, ja filat, podia ser entregat posteriorment als teixidors de les viles, que hi són documentats abastament ja a mitjan segle XIV. Els draps teixits eren finalment batanats en alguns dels molins drapers documentats

¹⁷⁶ Vegeu per exemple AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 18, f.70r (1350-X-11); Notaria de Monells, Mn 178 (1369-III-29); Mn 178 (1369-X-9). Sant Feliu de Guíxols també era un port de trànsit per a llanes forasteres, com ara la llana de *pereya* que el notari de Girona Ramon Bruguera havia fet dur de Tarragona a bord d'un lleny. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 643, f.54v-55v (1365-VII-21).

¹⁷⁷ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f.64r (1348-VI-3). Anteriorment ja s'ha esmentat el cas registrat el gener del 1367 en què Pere Saulina, de Santa Pellaia, entregà a Arnau Geronès, del veïnat de Llebrers de Cassà, 10 ovelles. Convingueren i deixaren per escrit que pocs mesos després, *in mense marcii vel in mense aprilis* Saulina recuperaria els animals i les llanes (que encara s'haurien d'esquilar), mentre el cassanenc durant tot aquell temps podria aprofitar-se dels formatges i de la llet. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 78, f. 6v (1367-I-17). Encara un altre cas data del 1349, quan el draper de Girona Bernat Cervià deixava 9 ovelles a un home del veïnat caldenc de Rosers tot puntualitzant que eren de *llana prima*, assenyalant un evident interès pel producte i també que n'hi havia de diferents classes: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 34, f.141v (1349-X-12).

¹⁷⁸ El mas Viu de Santa Cristona d'Aro, a banda de 12 ovelles blanques, tenia l'any 1350 6 l. entre *estamenya* i llana filada d'ovella: AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 4 (4), f.65v-66r (1350-X-25). Vegeu d'altres documents que indiquen que quantitats de llana, en saques o en troques, eren estocades en masos de la zona: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 25, f.38v (1343-VII-14); CL 29, f.76r-76v (1346-VI-22); CL 565, f.56r (1348-XII-18); Notaria de Monells, Mn 168 (1349-I-23); Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f.101v-103r (1350-IV-13); CL 70, f.41r-41v (1363-XI-3). Marta Sancho ha explicat la localització, a través de treballs arqueològics, de fuseioles domèstiques per a filar la llana en masos medievals de la zona del Montsec, a SANCHO I PLANAS, Marta, "El Montsec entre la serra i la vall: percepció del territori i construcció d'un paisatge a l'Edat Mitjana" in *Les Ressources naturelles des Pyrénées du moyen âge à l'époque moderne: exploitation, gestion, appropriation: actes du Congrès International RESOPYR 1*, Presses Universitaires de Perpignan, Perpinyà, 2005, p. 71-85.

al territori¹⁷⁹. Tanmateix, la major part de llana crua devia anar a parar a mans de la indústria urbana a través de mecanismes que la documentació local no fa explícits¹⁸⁰.

Però aquest no era l'únic producte que donaven els ovicaprins. Està ben documentat que el moltó era la carn més àmpliament consumida per les classes populars a les ciutats baixmedievales catalanes¹⁸¹. Moltons i també bocs crestats – castrats – eren animals habitualment transferits, bé directament, bé a través d'intermediaris, cap a les carnisseries urbanes¹⁸². A banda, aquests

¹⁷⁹ Els predecessors d'Arnau Cloposa de Les Planes d'Hostoles havien estat establerts a la vila de Caldes per a aptandi et apparandi els draps de llana de sardils que els dugués la gent del terme. Com a servei complementari, els Cloposa es comprometien a portar, sense cost, els draps de la vila al molí i, un cop treballats, altre cop de tornada. No sabem, però, si el molí era en el territori de Caldes o bé en un altre àrea. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.77v-78r (1353-XI-11). A la Vall d'Aro, Xavier Marcó ha documentat que a mitjan segle XV existia el molí de la Bassa alimentat per un rec paral·lel al Ridaura, que també es dedicava al batanat dels draps. Vegeu MARCÓ I MASFERRER, Xavier, *La senyoria feudal en un vessant de les Gavarres. Els dominis territorials de la vall d'Aro al segle XV*, Treball inèdit del XIXè Premi Joan Xirgo, Monells, 2011, p. 54.

¹⁸⁰ Sobre el funcionament del mercat de la llana al Maestrat, mediatitzat per un grup de prohoms locals que actuaven com intermediaris de les companyies italianes i que introduïen el producte en els circuits comercials d'abast europeu, vegeu ROYO PÉREZ, Vicent, "Elits rurals i xarxes..." *op.cit.* Xavier Soldevila ha descrit també el comerç de la llana dels ramats que feien la transhumància entre la plana de l'Empordà i el Ripollès al segle XIV, reconeixent que molts contractes podien conduir-se oralment a SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier, "L'élevage ovin et la transhumance...", *op.cit.*

¹⁸¹ El setembre del 1361 el carnisser de Sant Feliu Pere Andreu sabem que va satisfer 77 s. a l'arrendador de les impositions Bernat Sitjar en concepte de tots els moltons i també cabrits venuts aquell any. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 18, f.92v (1361-IX-11). Les peces de carn que eren venudes en aquesta carnisseria, i sobre les quals pesava l'impost de 2 d. per lliura, eren el vedell, *el crestat* (possiblement vedell en aquest cas), el porc fresc i salat, la carn de truja, la cansalada de porc, l'anyell, el moltó, l'ovella, la cabra i el boc. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 18, f.7r-10v (1361-V-14) i també Sfe 642 (1364-XII- 28). Sobre les carnisseries urbanes vegeu ORTI GOST, Pere, *Renda i fiscalitat... op.cit.*, p. 140-199. Per una panoràmica sobre les formes d'alimentació baixmedieval seguïu a RIERA MELIS, Antoni, "Estructura Social y sistemas alimentarios en la Cataluña bajomedieval", *Acta historica et archaeologica*, 14-15 (1994), p.193-217 i més darrerament, els treballs continguts en el volum de GARCIA GUATAS, Manuel; PIEDRAFITA, Elena; BARBARCIL, Juan (coord.), *La Alimentación en la Corona de Aragón siglos (XIV-XV)*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2013.

¹⁸² Vegeu la definició d'un boc com a crestat a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f. 14r (1349-IX-7). Se'n comprava tan la carn com d'altres productes secundaris, per exemples les banyes i la sang. En aquest sentit, la sang dels moltons rebia un especial tractament a la carnisseria de Caldes de Malavella, on l'any 1359 el saig advertí que no fos embrutida. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 58, f.73v (1359-IX-9).

animals proporcionaven cries i formatges (llet) als masos, que eren els productes que comandant i comendatari es partien a mitges en quan els contractes arribaven a la seva fi¹⁸³.

Per bé que en contextos ecològics diferents, les ovelles i les cabres s'estaven als cortals dels masos, de la plana o de la muntanya¹⁸⁴, o si era possible també estabulats als edificis principals dels masos durant els mesos d'hivern. Llocs d'on sortien diàriament per anar a les pastures¹⁸⁵, als boscos i eventualment per a proporcionar fems a d'altres partides de terres. Pere Pol, del nucli del Castell d'Aro, es comprometé l'any 1367 a custodiar els ramats de cabres que l'abat del monestir de Sant Feliu tenia a la jovaria de les Aroles¹⁸⁶. A banda de rebre un salari i repartir-se els rendiments que donés el bestiar, Pol podria conduir els ramats cap a les terres del seu propi mas, retenint-hi 20 somades de fems.

Cabres i ovelles seguien itineraris comercials similars tot i que no sempre compartien hàbitat ecològic. Les primeres eren majoritàriament entregades als masos de la muntanya, mentre les segones solien pasturar per la plana, especialment a l'Empordà. Lliurades als masos en règim de mig lucre, generalment per d'altres pagesos o per homes de les viles, els principals productes (carn, llana) devien ser redistribuïts cap al consum urbà, mentre la pagesia s'aprofitava de productes secundaris com la llet, els formatges i les cries nascudes durant el contracte. El cas de les ovelles i les cabres exemplifica perfectament un mercat de productes primaris estimulat per la demanda urbana però que a mitjan segle XIV no comptava amb una intervenció directa per part dels ciutadans-mercaders que incidís en l'organització dels mitjans de producció. En aquest sentit, l'esquema que dibuixa aquest estudi és similar, tot i que d'una menor escala, al descrit per Banegas López en el cas de Barcelona, on les companyies de carnisers compraven en origen els ramats d'ovins, que després eren conduïts cap a la ciutat per pastors assalariats¹⁸⁷.

2.6 Els porcins

Després de les ovelles, els porcs són el segon tipus de bestiar més ben representat en les actes comercials exhumades, amb 2.602 individus d'un total de 11.728 animals (22,2%) (cf. **taula 7**). Alhora, són de llarg les bèsties que tenen una distribució més desigual en el context de les Gavarres. Els indicis recollits apunten que, a les parròquies del vessant nord, els porcins devien formar una cabanya més aviat reduïda, ja que tan sols arriben a representar el 7,8% dels animals transaccionats a Corçà, o el 9,6% a Monells. Mentrestant, a l'oest i a la Vall

¹⁸³ Sobre els formatges, vegeu RIERA MELIS, Antoni, "Ganadería, quesos y derivados de la leche en el Medioevo catalano-aragonés" in *Il caseario. Un archetipo alimentare: il latte e le sue metamorfosi*, Consorzio Emiliano romagnolo produttori latte, Bolonya, 1985, p. 50-57.

¹⁸⁴ Vegeu AHG, Notarials de Caldes de Malavella, CL 17, f.44v-45r (1340-V-16) i CL 29, f. 95v- 96r (1346-IX-4).

¹⁸⁵ Tal i com descriuen per al País Valencià MARTÍNEZ, Frederic; PALANCA, Floreal, *Temes d'Et-nografia valenciana. Utilitatge agrícola i ramaderia*, Edicions Alfons el Magnànim, València, 1991, p. 208.

¹⁸⁶ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 644 (1367-IX-11).

¹⁸⁷ BANEGAS LÓPEZ, Ramon A., *Sangre, dinero y poder...*, op cit., p. 41 i ss.

d'Aro, els porcs dupliquen o tripliquen aquesta presència, amb fins a un total de 32,9% de tots els animals documentats al mercat de bestiar de Cassà de la Selva (410 de 1.247).

D'entre els tipus de porcins, a la documentació hi apareixen porcs (mascles adults), truges (femelles especialment dedicades a la cria), porques (en alguns casos pot entendre's com un sinònim de truja, ja que se'n documenten de prenyades; però més generalment hom es devia referir a les femelles castrades - sanata¹⁸⁸), porcells i porcelles. Les truges constituïen l'animal central de cada transacció, que podia acompanyar-se de les seves cries, i també de porcs o porques. A Cassà de la Selva, per exemple, de 84 comandes on apareixen porcins, en 48 casos (57,1%) s'hi documenta una truja, que en un bon nombre d'ocasions (32) fou entregada amb un porcell o porcella. La resta d'exemplars indicats tenen menys presència (porcs, 31 casos; porques, 11).

En termes semblants al cas dels ovicaprins, els homes i les dones de les Gavarres privilegiaven les comandes de bestiar per sobre d'altres fórmules a l'hora d'accedir a la cabanya porcina. Prenent les dades agregades de les cinc comunitats estudiades, es localitzen porcs en 43 alienacions (7,6%), contra 521 comandes de bestiar (92,4%)¹⁸⁹. També com en el cas dels ovicaprins, la integració en un circuit comercial dels productes d'aquest animal o els seus múltiples aprofitaments van facilitar que majoritàriament s'implementessin les condicions dels contractes a mig lucre.

De mitjana, en cada comanda de bestiar es transferiren de 4 a 5 porcs entre els operadors dels mercats del vessant oest de les Gavarres i de la Vall d'Aro (4,8 a Cassà de la Selva i també a Sant Feliu de Guíxols; 4,5 a Caldes de Malavella). En canvi, al nord, en consonància amb una menor presència d'aquests animals, els seus ramats devien presentar també una mida més petita: a Corçà es compta una mitjana de 2,6 porcs per contracte; i a Monells, 2,9¹⁹⁰. Cal precisar a la vegada que, en les comandes de porcs, també solien entregar-se un cert nombre d'ovicaprins o de bovins (vaques i vedells). És el cas de Cassà de la Selva, en què en les referides 84 comandes amb porcins, 16 incloïen bovins i 14 algun tipus d'ovicaprí. A Corçà, de la seva banda, de 17 comandes de bestiar a través de les quals es lliuraren porcs, en 7 ocasions (41%) també s'aportaren ovelles.

Les comandes es contractaren principalment entre la tardor i els primers compassos de l'hivern, que era el moment òptim d'engreix i de més vigor dels animals. Els porcs, als masos, ja se sa-

¹⁸⁸ Operació que l'autor del *Llibre dels secrets d'Agricultura* recomanava executar a l'any de vida de l'animal. Vegeu AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets... op.cit.*, f.171r.

¹⁸⁹ A Caldes de Malavella es documenten 330 comandes per porcins i 25 adquisicions; a Cassà de la Selva, 84 comandes i 1 adquisició; a Monells, 36 comandes i 11 adquisicions; a Corçà, 17 comandes i 1 adquisició; i a Sant Feliu de Guíxols, 54 comandes i 5 adquisicions.

¹⁹⁰ En relació al volum de porcs lliurats en comanda no es detecten canvis substancials al llarg del període estudiat. Per exemple, en el cas de Caldes de Malavella, a la dècada de 1330 el nombre mitjà de porcs per comanda era de 4,1. A la dècada de 1340 fou de 4,7%; a la de 1350, 4,3%; i durant el decenni de 1360, 4,9%.

crificaven coincidint amb la festivitat de Sant Martí¹⁹¹. Aquesta era també l'època en què els ramaders intentaven que parissin les truges. De fet, un nombre considerable d'aquestes estaven prenyades en el moment de formalitzar la comanda¹⁹². A la primavera, amb l'herba fresca, els porcells tenien més possibilitats de sobreviure sans¹⁹³. Si a Monells el 50% de les comandes per porcins es van formalitzar entre l'octubre i el gener (5 a l'octubre, 4 al novembre, 2 al desembre i 7 al gener, d'un total de 36), a Caldes els mesos d'agost, octubre i febrer en concentraren el 36,9%.

Anteriorment ja s'ha destacat l'especialització regional del bestiar porcí al vessant selvatà de les Gavarres. Al marge d'aquesta concentració, la distribució dels porcins per les diferents parròquies de la zona no presenta cap altra pauta que ressalti. Sabem, tot i així, que aquest era un animal que convivia particularment en conflicte amb el medi urbà, on generava molèsties als veïns i a les activitats menestrals i comercials. L'any 1367 les autoritats de Monells prohibiren als veïns de treure els porcs de casa excepte si era per dur-los a vendre o a *péxer* (ser entregats per a l'engreix) al mercat¹⁹⁴. L'objectiu era que les bèsties no poguessin "dar dan ne malafeta"¹⁹⁵. Per aquest motiu, per exemple, en aquest mateix mercat els contractes de cessió de porcs a pagesos dels espais rurals de Cruïlles (7) o de Sant Sadurní de l'Heura (10) superaven els de Monells (5). Un cas semblant al de Caldes de Malavella, on tot i que a mitjan segle XIV existia una plaça *dels Porcs* on es devia comerciar amb aquest producte, durant les dècades centrals del segle XIV tan sols s'hi han documentat 2 veïns de la vila que n'assumissin la custòdia.

Pel que fa als tractants de porcins, es reproduïx la pauta observada en el cas dels ovicaprins: una relativa concentració de negocis a Caldes i a Cassà però, en canvi, un mercat aparentment horitzontal a la resta de localitats. En el cas de Cassà de la Selva, la majoria de comandes per porcins van ser emeses per pagesos locals, que participaren tan sols en una ocasió com a comandants. Ara bé, del total de 85 comandes, Bonanat Alagot en concentrà 21 (24,7%) seguit només per un Bonanat Pellicer, discret tractant provinent del puig de Llagostera, amb 4. A Caldes, tot i que la majoria d'operacions eren ens mans d'actors locals que no tenien presència rutinària al mercat, fins a 1/3 dels negocis foren operats per agents especialitzats que provenien

¹⁹¹ Disposar d'un o diversos porcs a casa era una de les principals fonts de proteïna animal que tenien els pagesos. En un acord formalitzat l'any 1353 entre Pere Vivó de Llagostera i el seu pare Guillem, el primer s'obligà a estar-se amb ell i la seva nova muller, durant 8 anys, al mas Ferrer d'aquesta localitat. Un temps durant el qual rebria 500 s., menjar, beure, a més d'un porc cada any. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.24r-24v (1353-IX-8). També podia disposar d'un porc anual per a la pròpia subsistència l'anciana Maria Deulafeu, propietària del mas Pons de Santa Maria de Fenals, que a partir de 1368 visqué amb la seva fillastra. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 22, f.17r-18r (1368-V-1).

¹⁹² En el cas específic de Caldes de Malavella, per exemple, consten truges prenyades en 20 contractes diferents, casos que es concentren entre els mesos d'octubre i gener.

¹⁹³ HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura... op. cit.*, f.124v-125r.

¹⁹⁴ AHG, Notaria de Monells, Mn 215 (1367-VI-29).

¹⁹⁵ L'any 1370 s'hi repetia una crida similar, especificant que "que nuyl hom no lex anar porch per la vila". Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 215 (1370-IV-23).

de Girona o de la mateixa vila¹⁹⁶. A Monells o a Sant Feliu, tot i que un bon nombre de comandants de porcins provenien de les viles, la concentració de capitals en aquests mercats resulta escassa. La gran majoria d'operadors només hi apareixen una vegada. A la segona localitat, un Guillem Madrencs fou capaç de concentrar tres operacions durant la dècada de 1350. A Monells, el màxim en són dues, en mans de tres individus diferents (el clergue Arnau Boïga de Sant Sadurní, Pere Pallis de Monells, i Pere Feliu Cabrugem de Santa Pellaia).

L'escassa presència del porc a Monells o a Corçà pot donar a entendre que en aquests espais la cria i engreix dels animals satisfieia pràcticament en exclusiva un circuit format pels masos que els custodiaven i els tractants, locals, que els els cedien. Els inventaris i les subhastes públiques dels objectes localitzats al masos són curulls de referències a bacons salats, cansaldes, sagí o fins i tot a la sang del porc¹⁹⁷. Proveir el mercat de consum local hauria estat la principal finalitat del mercadeig de porcs al nord de les Gavarres. Les xifres observades a Cassà i a Caldes, i també el perfil dels comandants de porcins, acreditarien potser aquí una major imbricació del territori en la demanda urbana de productes derivats, de la qual de moment no tenim més dades¹⁹⁸.

Majoritàriament blancs o *pichs* (pigallats o amb taques), aquests animals van veure com el seu preu de mercat s'enfilava a partir de la Pesta Negra. Dels exemples de preus que s'han pogut exhumar pel cas de Caldes de Malavella, per exemple s'acredita una mitjana de 10 s. 1 d. per porc en el període 1335- 1349 (amb la meitat de casos per dessota els 10 s.), mentre que entre 1353 i 1367 s'ha estimat una mitjana de 19 s. 1 d. (amb cap porc valorat per sota dels 10 s.) (cf. **taula 24**). De fet, aquesta tendència podria lligar amb la contracció en el mercat de porcs observada a la **taula 8**. El pes dels porcs entre el conjunt del bestiar, des de les dues dècades anteriors a les dues posteriors a la Pesta (on els porcs passaren del 30,6% al 19% del total d'animals) és una senyal evident que la cria d'aquests animals estava reculant, tal vegada essent substituïda per les vaques o les ovelles.

Aquests animals formaven part de ramats més aviat petits, que rarament superaven els 10 exemplars. Eren custodiats als masos, alguns dels quals podien disposar d'algun tipus de cons-

¹⁹⁶ D'un total de 330 comandes per porcins, Bonanat Alagot de Cassà de la Selva hi operà 25 negocis entre 1342 i 1369. El segueixen el pagès Berenguer Torra de Franciac amb 22 (documentat entre 1333 i 1355), el ferrer de la vila de Caldes Pere Andreu amb 16 (1333-1349), el mercader gironí d'origen caldenc Guillem Vives amb 15 (1347-1366) i el carnisser de la vila de Caldes Arnau Andreu, que cedí bestiar porcí en 13 ocasions durant tan sols dos anys (1347- 1348).

¹⁹⁷ Vegeu tan sols algunes referències al sagí: AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 636 (1353-IV-11); a la sang del porc: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f.143v-144r (1350-VIII-2), CL 36, f. 101v-103r (1350-IV-13); a la cansalada: AHG, Notaria de Monells, Mn 166 (1344-V-7) i també Notaria de Monells, Mn 218 (1347-III-29); o al bacó de cansalada: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, 565, f. 73v-74r (1349-III-7).

¹⁹⁸ GUILLERÉ, Christian, *Girona al segle XIV... op. cit.*, v.I, p. 374. Defensava l'humanista Alonso de Herrera davant del Cardenal Cisneros que "el buen labrador a de tener puercos que mate en case y que venda a los que viven en las villas y ciudades" a HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura... op. cit.*, f.173v.

trucció per a usos de cort de porcs. En tractar-se encara de menys animals, els albergs (urbans o els capmasos) eren també espais aptes per a habilitar corts. Francesc Pol de la Bisbal sabem que l'any 1363 tenia un sol porcell a casa seva (alberg)¹⁹⁹. Eventualment, els porcs també eren pasturats a la muntanya, tal i com ho acredita, per exemple, el Privilegi reial concedit a Llagostera l'any 1241 pel qual es permetia als pagesos de pasturar els porcs als boscos de Caulès, Lloret i Tossa²⁰⁰. Generalment, eren alimentats amb segó provinent dels blats²⁰¹, amb glans²⁰² i també amb alguns tipus d'*herba* la naturalesa de la qual les fonts no precisen.

Els porcs escassejaren al nord de les Gavarres, mentre que a l'oest, molt més abundants, haurien quedat integrats en els circuits comercials de la ramaderia que tenien com a objectiu abastir la ciutat. La presència de productes derivats (salats) del porc als inventaris dels masos acredita a la vegada el consum pagès d'aquest producte, que constituïa la principal aportació càrnica a la seva dieta.

2.7 L'apicultura

L'apicultura és una activitat fugissera, que resta insuficientment estudiada pel període baixmedieval. De fet, la documentació de tipus notarial no aporta un nombre massa elevat d'actes que hi facin referència. Tot i que a la **taula 7**, que recull totes les transaccions de bestiar estrictament documentades, només se n'hagin inclòs dues (40 ruscs en total) relatives a l'apicultura, la documentació disponible ofereix d'altres notícies, de caràcter indirecte. A partir de la col·lecció de documents i notícies que s'han aplegat a la **taula 25**, s'intenta esbossar les característiques generals d'aquesta activitat econòmica.

Les abelles eren criades en ruscs artificials, dels quals se n'extreia tant la mel com la cera, productes que posteriorment havien de ser separats i processats. La cera verge o *cerut*, específicament, es fonia, es colava i s'emblanquia en un procés encara mal conegut per a l'àmbit català²⁰³. Atenent al gran nombre de ruscs que generalment es documenten junts, a l'especialització del procés i a la identitat d'alguns dels actors implicats, pot intuir-se que l'apicultura al territori estudiat era una activitat orientada al mercat. Amb tot, hi ha indicis de que als masos

¹⁹⁹ AHG, Notaria de Monells, Mn 1 (1363-I-29).

²⁰⁰ MALLORQUÍ, Elvis; VARAS, Montse, "El privilegi...", *op. cit.*

²⁰¹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 17, f. 110r-110v (1340-XI-28); CL 23, f. 137r-137v (1343-VIII-4).

²⁰² Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 565, f.134v-135r (1349-XII-7) i també AHG, Notaria de Girona, Gi-04, 2 (1329-VII-25).

²⁰³ Afortunadament comptem amb els treballs de VELA AULESA, Carles, "El control de la candeleria de la cera a Barcelona. Una visió diacrònica (s.XIV.XVI)" in CLARAMUNT, Salvador (coord.), *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó = Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Barcelona. Poblet. Lleida, 7 al 12 de desembre de 2000 (III)*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 1065-1083; IDEM, *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana: testaments, família i sociabilitat*, Fundació Noguera, Barcelona, 2007, 2 v.

també es donà una apicultura de menor escala destinada a obtenir cera, tal vegada per a l'autoabastiment.

Els criadors d'abelles, quan ho feien, preferien de transferir els ruscs a través de compravendes a crèdit: no es documenta ni tan sols una comanda de bestiar que hi faci referència. L'any 1354 Pere Martí de Solius que vivia al Vilar, venia a Pere Andreu, el carnisser de Sant Feliu, 40 ruscs (*abeys*) amb totes les seves abelles que tenia al lloc de Sespinedes, a la parròquia de Sant Feliu²⁰⁴. Se'n pagarien 140 s. Sabem que l'operació no fou saldada completament fins l'any 1360.

Un altre exemple proper en el temps i en l'espai és el d'Arnau Boada, un ganxó que vengué al seu veí Nicolau Madrencs l'any 1355 la notable quantitat de 88 ruscs amb els insectes i els *fruits* corresponents²⁰⁵. Els tenia a Vilartagues i en un lloc anomenat, de forma indicativa, *Sabeya*. El preu convingut era de 300 s., dels quals Madrencs pagà 60 s. a l'acte, i la resta sabem que foren saldats al cap de dos anys (1356-VIII-2).

Amb aquests i amb els altres exemples recollits a la **taula 25**, es constata la uniformitat del preu dels ruscs d'abelles quan eren en plena activitat, que en el període se situa entre els 2 s. i 3 s. 6 d. Els ruscs i els productes que se n'obtenien eren d'ús massiu en la societat baixmedieval i, a més, gaudien de certa valorització. Valgui d'exemple el cas de Sibil·la, muller de Guillem Ganiguer, senyora útil del mas Ganiguer de Santa Cristina d'Aro, que l'any 1355 reconeixia que en temps de la *gran mortaldat*, el seu marit havia aportat al matrimoni, entre d'altres objectes i bestiar, un cert nombre d'*abeys* (ruscs).

A tenor d'altres notícies també recollides a la taula, els ruscs buits, estocats a dins dels masos, podien tenir un cost força inferior. Per això un sol rusc que fou venut en encant públic a Caldes amb d'altres objectes d'un mas fou taxat en 15 d. l'any 1348²⁰⁶. O un any més tard, en idèntiques circumstàncies, dos ruscs es venien per tan sols 12 d²⁰⁷. El valor de rusc estava en funció de la captació d'una colònia d'abelles i de la seva viabilitat.

Els ruscs eren dipositats en llocs aïllats, en general elevats i a les proximitats dels boscos. Espais on no sembla que hi hagués activitat agrícola. Prova, encara avui, de l'encimbellament de l'apicultura és la toponímia fossilitzada a la zona, com ara els dos Puigs dels Abells, un entre Calonge i Sant Feliu; l'altre, a Sant Cebrià dels Alls²⁰⁸.

²⁰⁴ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 9 (1354-XII-23). El terme 'abell' o 'abey' significa rusc d'abelles o, alternativament, abellar, un conjunt de ruscs. Vegeu ALCOVER, Antoni M.; BORJA MOLL, Francesc de, *Diccionari català-valencià-balear*, Gràfiques Instar, Barcelona, 1968- 1969: 'abell'.

²⁰⁵ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 635 (1355-X-1).

²⁰⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 565, f. 18r (1348-V-22).

²⁰⁷ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 565, f. 73r-73v (1349-III-7).

²⁰⁸ COROMINAS, Joan, *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Curial, Barcelona, 1989-1997, v. 2, p. 8.

Per aquest motiu, l'apicultura pot aparèixer relacionada amb d'altres activitats pròpies de terrenys marginals o erms. És el cas dels ruscs del lloc dit *Candel* o Candell del cas 16 de la **taula 25**, que gràcies a d'altres fonts sabem era un domini boscos del monestir ganxó, a tocar del camí de Tossa, i on s'hi plantava vinya²⁰⁹. Així mateix, l'any 1368 el pedrer de Sant Feliu, Pere Torroella vengué a Bernat Guerau, durant 6 anys, una terra boscosa al Puig Rodó de Romanyà, juntament amb una altra terra plena de mòdegues d'un jornal de bou d'extensió (0,2 ha) que es deia Sa Morató i que era a prop de la *mayola* (*i.d.*, la vinya) de Bernat Guerau²¹⁰. En aquest segona peça de terra en concret, Torroella hi retenia el dret a collir els glans, a *palaer* els suros i també a *ruscgas inde habere*. L'arrendament de les terres en aquest cas tenia un preu molt modest (3 s. per any), element que indica la marginalitat d'aquests espais. També el carboneig i l'apicultura apareixen com dues activitats que ocupaven els mateixos espais i persones. Bernat Blandric, de qui sabem era un home de mas de Lloret que diversificava els seus negocis produint carbó vegetal a la muntanya, també posseïa ruscs d'abelles. Així, l'any 1343 assegurava al seu avalador en una operació que implicava la compra a la bestreta d'un carregament de carbó i l'entrega al port de Lloret, que si faltava al compromís – és a dir, no entregava la mercaderia - i l'avalador se'n veia afectat, el recompensaria entregant-li 5 ruscs²¹¹. A les muntanyes de Tossa, de la seva banda, l'any 1334 l'anaper Gracià Nicolau veia retingudes les seves rabasses i, també, un rusc a raó d'un deute que no coneixem²¹².

La relació entre aquestes activitats econòmiques (el carboneig, el suro, la vinya, la recol·lecció de llenya, l'apicultura i segurament també la producció de calç i l'extracció de terra de paraire²¹³) podria indicar la dificultat de combinar certes ocupacions econòmiques amb una agricultura i ramaderia intensives, i la necessitat de cercar indrets més o menys apartats per dur-les a terme -sobretot quan l'activitat tenia un cert volum-²¹⁴. Tal i com ha explicat Maria Antonia Carmona Ruiz per al cas andalús, existia una clara prevenció a l'hora de combinar la ramaderia, especial-

²⁰⁹ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 22, f. 43r-43v (1368-V-29).

²¹⁰ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 22, f. 6v-7r (1368-IV-15).

²¹¹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 23, f. 72r (1343-I-27).

²¹² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 8, f.89r (1334-XI-21). Els anapers o fabricants d'anaps confeccionaven aquests recipients d'ús domèstic amb fusta, especialment rabasses i sembla que, també, algun tipus de bruc. L'any 1345 el procurador dels Montcada establí a Ramon Llogaia, anaper que vivia al puig de Llagostera, en un bosc de Lloret perquè hi pogués recollir les rabasses. Tal i com era costum, estaria obligat a viure i *aprimar* el bruc (*ciffos*) a Caldes i a Llagostera. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 27, f.79v (1345-I-3).

²¹³ Per algunes anotacions sobre la terra de paraire, una argila esmèctica que s'extreia per a emblanquir els draps i teixits, vegeu MARCÓ I MASFERRER, Xavier, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", *Estudis d'Història Agrària*, 21 (2008), p. 137.

²¹⁴ El propi aïllament hauria generat la temptació del furt, com en el cas que es documenta l'any 1343, quan Bernat Pedrosa fou acusat de robar ruscs a les muntanyes de Caulès. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 23, f.75v (1343-II-10).

ment la dels ovicaprins, amb l'apicultura, ja que ovelles i cabres feien malbé els ruscs²¹⁵. Tampoc l'agricultura o l'horticultura tenien una bona convivència amb la cria d'abelles, que eren insectes que podien perjudicar-ne la producció. Carmona Ruiz cita explícitament les relacions entre els criadors d'abelles i la vinya, que molt sovint compartien espais de forma conflictiva. Per això l'autora recull diverses ordenances municipals que limitaven temporalment la presència dels ruscs a la vora de les vinyes, prohibint-n'hi la col·locació entre el moment que el raïm madurava i la verema²¹⁶. No pot descartar-se que aquest també fos el cas de les Gavarres i del seu entorn, tot i que de moment no s'ha documentat cap conflicte entre l'apicultura i d'altres activitats ni tampoc cap regulació pública.

Hipotèticament, la relació espacial entre l'aprofitament del suro i l'apicultura podria resoldre també una de les moltes incògnites sobre aquest darrera activitat. Si Carmona Ruiz ha explicat que a l'Andalusia medieval els ruscs eren fets de fang, d'espart o de suro, al territori de les Gavarres, l'àmplia disponibilitat d'aquest darrer material a la baixa edat mitjana, n'hauria indicat la seva utilització²¹⁷. Tanmateix, no disposem encara de cap notícia directa que acrediti la forma o el material del qual estaven fets els ruscs, tot i que sabem del cert que eren transportables.

Atenent a la identitat d'alguns dels actors implicats en el negoci de l'apicultura que es recullen a la **taula 25** – mercaders i titulars d'altres oficis que no eren els de pagès – pot començar-se a intuir que aquesta no era en general una activitat de gestió directa, sinó que és probable que es delegués la cura dels ruscs a persones especialitzades. N'és un exemple el cas d'Agustí Fuster (cf. cas 8 de la **taula 25**), propietari de ruscs de la vila de Caldes, que sabem era un personatge ben situat en el pla socioeconòmic, que a més actuava com a procurador i batlle de les rendes de diferents cavallers del territori²¹⁸. El nombre important de ruscs localitzats en alguns dels

²¹⁵ CARMONA RUIZ, Maria Antonia, "La apicultura sevillana a finales de la Edad Media", *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), p. 394 i ss.

²¹⁶ CARMONA RUIZ, Maria Antonia, "La apicultura sevillana...", *op.cit.*, p. 395. Vegeu també el cas de l'apicultura del segle XV a les comarques de Castelló documentada per APARICI MARTÍ, Joaquín, "De la apicultura a la obtención de la cera. Las 'otras manufacturas medievales' de Segorbe y Castellón", *Millars. Espais i Història*, XXI (1998), p.37 i ss.

²¹⁷ El material més adient per a fer els ruscs era, precisament, el suro, segons AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets...* *op.cit.*, f.184v.

²¹⁸ Entre la dècada de 1330 i 1340 es documenta a Agustí Fuster, de la vila de Caldes, implicat en activitats de préstec de forma sostinguda. Vegeu-ne tan sols alguns exemples a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 12, f.16v-17r (1335-V-15),); AHG, CL 17, f. 10r (1340-I-26); CL 23, f. 69r (1343-I-20); CL 29, f. 75r (1346-VI-19). Aquest personatge també actuà com a procurador d'alguns dels cavallers i membres de la baixa noblesa del territori, com ara el llinatge de Mont i la branca caldenca dels Cruïlles. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 20, f.27v-28r (1340-XII-18) i CL 22, f.119r-119v (1342-V-29). A tall d'anècdota, sobre la biografia de Fuster també sabem que hauria comès incest amb la seva cunyada Cèlia, de qui hauria tingut una criatura. L'acusat arribà a un acord amb la cort de Caldes, que li concedí l'absolució a canvi d'un pagament de 300 s., que l'home va satisfer puntualment en els terminis convinguts. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 17, f. 77v (1340-VIII-7).

documents apuntaria en aquesta direcció. De la comercialització dels productes apícoles del territori encara no se'n pot dir pràcticament res, tot i que disposem d'alguna notícia que indicaria que almenys una part de la producció era duta per via marítima fins als centres consumidors²¹⁹.

Amb tot, la hipòtesi d'una apicultura únicament orientada al mercat i controlada per les elits locals trontolla si fem atenció a d'altres notícies relatives a la punició exercida sobre els masos i els seus habitants per part dels senyors feudals. L'any 1354, Bernat Nadal de Santa Cristina d'Aro reconeixia esser home propi i soliu del monestir de Sant Feliu ja que el seu pare, Nicolau Nadal, ja ho havia estat²²⁰. A banda de fer els homenatges acostumats al procurador de l'abat, es comprometia a pagar, en reconeixement de la servitud, 1 lliura de cera cada Nadal (l'any 1366 sabem que 1 lliura de cera nova era valorada, a Caldes de Malavella, en 2 s.²²¹).

Els censos generals prestats a raó de la tinença de les peces de terra podien també incloure la cera. Així, sabem que en un lloc anomenat La Sala de la parròquia de Calonge, un camp travessat pel Rifred que era del domini directe del castell de Monells, a banda dels lluïsmes i del delme tributava un cens anual d'1 lliura de cera, que també s'havia de fer efectiva per Nadal²²². Fins i tot les finques urbanes podien tributar un cens fixe en forma de cera. És el cas de l'alberg amb

²¹⁹ És el cas del dret de treta concedit l'any 1351 al mercader Pere Benet de Sant Feliu de Guíxols per a exportar a Mallorca 100 quintars de cera. Vegeu de GUILLERÉ, Christian, "De Torroella de Montgrí a Tossa: les Catalans et la mer (fin XIIIe-XIVe siècle)", *Quaderns de la Selva*, 13 (2001), p.107-108.

²²⁰AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 9, f.4r (1354-VIII-1).

²²¹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 70, f.451v (1366-V-4). Vegeu d'altres reconeixements de domini i d'afocament pels quals es prestaven lliures de cera; de Pere Puigalt, de Caldes de Malavella, respecte al seu senyor Gispert Fulcarà, el sagristà segon de la Seu de Girona: ADG, Notularum G-5 f, f.35r-35v (1324-XII-28); de Guillem Eimeric de Sant Sadurn de l'Heura, respecte al seu senyor, el bisbe de Girona: ADG, Notularum, G-15, f.61v (1341-II-19); de Pere Cabeça, de la Torre de Cartellà de Maçanet de la Selva respecte al seu senyor, el cavaller Berenguer Cartellà: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 22, f.21v (1342-I-12); d'Arnau Saura de Vidreres respecte al seu senyor Ramon Arnau de Bedó, cavaller que vivia a Caldes: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 18, f. 55v (1350-IX-14); de Francesca Bofill de Llagostera respecte al seu senyor, l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 5, f.12r (1351-XI-3); dels ocupants del mas Ginesta de Vall-llobrega, de domini directe de l'abat de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 643, f.125v (1365-IX-27). L'any 1366 el donzell Ramon Port, que tenia residència a Caldes de Malavella, no acceptà la redempció de Brunissenda Cladera – *dona verge*- a canvi dels 2 s. 8 d. acostumats, amb el suplement d'una lliura de cera. El donzell demanava fins a 60 s. perquè argumentava que la dona era en realitat hereva del mas Cladera d'Amer. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 70, f. 451r-451v (1366-V-4).

²²² AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 886, f. 54v-55v (1362-XI-2). En el cas del mas Bevià de Madremanya, els seus ocupants pagaven 1 lliura anual al titular d'una desena part del domini directe, que era el bisbe de Girona. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 162, f.92v (1333-I-2).

patís i hortet del nucli urbà de Caldes pel qual es pagava 1,5 lliures de cera, a banda d'1 gallina pels patís, al senyor directe, Galceran de Cruïlles²²³.

L'aprofitament forestal també podia estar gravat amb una prestació en forma de cera, tal i com s'acredita l'any 1317 als boscos de Lloret, on el titular del mas Pujol pagava a la pabordia de la Catedral i a castlà de Lloret una "*forestariam*" en forma de pells, de caça i també de cera²²⁴.

L'ocupació d'un mas i el reconeixement de servitud a una senyoria, la detenció de terra i de finques urbanes en emfiteusi, o l'accés als boscos eren compensats, en diferents espais, amb prestacions en forma de cera. Això s'observa a les Gavarres i el seu entorn al llarg del període estudiat. Un fet que hauria d'indicar que el manteniment i explotació dels ruscs estava més estès del que poden deixar entreveure les actes estrictament comercials. A tall d'hipòtesi, és possible que existís una mínima producció de mel i de cera en els masos. Aquesta producció hauria servit per a abastir la unitat familiar i per a satisfer els censos, i hauria entrat al mercat només de forma informal. De tot plegat en podrien ser testimoni els impostos indirectes que gravaven el producte²²⁵. Com l'aviram i els ous, la mel i la cera podien ésser productes àmpliament estesos però en canvi documentats tan sols de forma marginal.

La cera, un cop treballada i preparada per al consum, prenia la forma d'un pa arrodonit i pla (*panem*). Sobre les qualitats de la cera produïda o consumida a les Gavarres, res o gairebé res pot dir-se encara. Es constata que no tots els tipus tenien la mateixa valoració, possiblement perquè no eren de la mateixa qualitat o fins i tot perquè n'hi havia que procedia de processos de refosa de material que anteriorment ja havia cremat. No devia ser igual la poca cera prestada com a cens anual per la tinença d'un mas que els 5,5 cortons d'aquest producte que el cavaller llagosterenc Guillem Roig devia al sagristà de Vilademuls per deixes d'alguns familiars seus, i que valien l'equivalent a 2 bous, 1 vaca, 6 porcs, 1 *cira* i 2 veixells²²⁶. La cera emprada per la

²²³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 42, f.122r-123r (1352-XI-16). Aquesta finca fou revenuda l'any 1366 encara obligada als mateixos censos: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 70, f.407r (1366-I-26). Vegeu la compravenda d'una altra finca urbana del mateix nucli urbà i senyoria directe per la qual també es prestava un cens en forma de cera: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 58, f. 47v-48r (1359-V-18).

²²⁴ Arxiu Capitular de Girona, Pabordia de novembre, Capbreu de Lloret de 1317, f.14v-15r (1317-VI-13). Citat per MALLORQUÍ, Elvis, *Parròquia i societat... op. cit.*, p. 210.

²²⁵ El ja citat redelme o vintè de Cruïlles preveia la tributació de 1/20 sobre totes les mesures de mel i de cera. Vegeu AHG, Notarial de Monells, Mn 172 (1361-XI-14). En el mercat de la Bisbal, l'any 1371 es pagava una onzena part de diferents productes provinents del bosc: calç, llenya, carbó, mel i cera. Vegeu ADG, Lletres, U-64, f.57r-v-58r (1371-X-17). A la vila de Valls, l'any 1394, hom havia de declarar el nombre de ruscs ja que, si la mel o la cera no eren venudes, es tributava igualment en funció d'un valor estimat. Vegeu MORELLÓ BAGET, Jordi, "Els impostos sobre la renda a Catalunya: redelmes, onzens i similars", *Anuario de Estudios Medievales*, 27/2 (1997), p. 936.

²²⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f. 79r-79v (1348-VII-1).

noblesa pot ser considerat un producte de luxe, així com la d'*importació* i que es produïa, per exemple, a les terres de l'Ebre o al Regne de València²²⁷.

Amb tot, és l'àmbit parroquial que ofereix més referències al consum de cera. Les candeles o ciris fets d'aquest producte cremaven permanentment als altars i en cada celebració litúrgica, de manera que el seu finançament estava rígidament establert²²⁸. En aquest sentit, un bon nombre de censos eren pagats amb o per adquirir cera, incloent l'anomenada torta, que era una deixa testamentària – el nom pot ser també un indicatiu de la forma que prenia el producte – que garantia la il·luminació dels temples durant les misses pels difunts ²²⁹. En canvi, tot i que alguns inventaris de masos o habitatges testimonien la presència de canelobres²³⁰, sembla que les espelmes majoritàriament utilitzades per a la il·luminació domèstica eren fetes amb seu del porc, que era un producte molt més econòmic.

L'apicultura constitueix un camp inèdit d'estudis per a la historiografia europea. La documentació disponible proporciona abundants notícies sobre aquesta activitat econòmica, que estava orientada al mercat i també a l'autoabastament de la pagesia. La cera, d'extensió massiva per a usos litúrgics de cada temple, sabem que no només provenia de l'exportació, sinó que els circuits comercials devien incorporar la producció local.

2.8 Aviram, coloms, gossos i animals salvatges

A banda del bestiar ressenyat fins aquest punt, en els masos sabem que hi convivia d'altres animals, especialment l'aviram, els coloms de cria i potser marginalment, els gossos. Alhora, els pagesos estaven en contacte amb d'altres bèsties salvatges, que eventualment caçaven per a completar la dieta.

²²⁷ En tenim tan sols una notícia. L'any 1361, en el marc d'una tempesta marítima, un lleny armat hagué de recalar al port de Sant Feliu. La nau havia carregat 4 costals de cera a la platja de València i es dirigia a Cotlliure. En el transcurs de la tempesta part de la mercaderia s'havia mullat (*balneace*) i deteriorat (*consumace*). Això generà un conflicte entre el mercader, de Castelló d'Empúries, i el patró de lleny, de Tortosa, en el qual la cort del batlle de Sant Feliu es veié obligada a fer de mitjançera, Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.163r- 163v (1361-I-14). Desconeixem, per tant, si aquestes ceres que participaven en el tràfic marítim eren consumides al territori gavarrenc.

²²⁸ L'any 1360 hi ha constància d'una disputa entre els membres de l'obreria parroquial de Santa Cristina d'Aro i el sagristà. Els enfrontaven el control sobre les espelmes de cera de més d'una lliura de pes deixades *per devoció* al temple per part dels feligresos. AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.93r-94r (1360-X-29).

²²⁹ Vegeu referències a les tortes a AHG, Notaria de Monells, Mn 162, f.82-84r (1332-XII-11) i a Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f.61v (1348-V-26). L'any 1364, a Sant Feliu de Guíxols, els marmessors del testament de Pere Borrell compraren sucre (*zuquera*) i cera per a la sepultura. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.198r (1364-II-23).

²³⁰ Vegeu per exemple l'inventari de l'alberg de Sant Feliu habitat per Jaume Esquirol i la seva muller Francesca, que inclou un canelobre: AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 4 (4), f. 100v (1350-XII-23).

Alguns autors han assenyalat ja l'escassa presència de l'aviram a la documentació de tipus comercial (compravendes, comandes)²³¹. De fet, les gallines no apareixen ni una sola vegada en les actes aplegades per aquest estudi; sí que ho fan les oques, però només a Caldes i de forma clarament testimonial (cf. **taula 7**). Tot i que eventualment devien entrar en circuits comercials, s'intueix que aquests animals es criaven per a l'engreix i el consum d'ous i ocasionalment, de la carn²³². Amb tot, els censos prestats als senyors de la terra i dels espais erms en forma d'ous, capons, pollastres o gallines són un clar indicatiu de l'extensió d'aquesta cria pràcticament en tots els masos. L'any 1361, en un contracte a llauró d'una sèrie de parcel·les situades a Monells i a Sant Martí de Llaneres, a Pere Cebrià li concediren la possibilitat d'engreixar polls i gallines a la vora del capmàs, amb els quals podria satisfer *omnes census gallinarum et caponum qui fuit per dictis terris et possessionibus ac vineis*²³³. Així, els 34 parells de gallines que l'any 1363

²²⁷ En tenim tan sols una notícia. L'any 1361, en el marc d'una tempesta marítima, un lleny armat hagué de recalcar al port de Sant Feliu. La nau havia carregat 4 costals de cera a la platja de València i es dirigia a Cotlliure. En el transcurs de la tempesta part de la mercaderia s'havia mullat (*balneace*) i deteriorat (*consumace*). Això generà un conflicte entre el mercader, de Castelló d'Empúries, i el patró de lleny, de Tortosa, en el qual la cort del batlle de Sant Feliu es veié obligada a fer de mitjançera, Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.163r- 163v (1361-I-14). Desconeixem, per tant, si aquestes ceres que participaven en el tràfic marítim eren consumides al territori gavarrenc.

²²⁸ L'any 1360 hi ha constància d'una disputa entre els membres de l'obreria parroquial de Santa Cristina d'Aro i el sagristà. Els enfrontaven el control sobre les espelmes de cera de més d'una lliura de pes deixades *per devoció* al temple per part dels feligresos. AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.93r-94r (1360-X-29).

²²⁹ Vegeu referències a les tortes a AHG, Notaria de Monells, Mn 162, f.82-84r (1332-XII-11) i a Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f.61v (1348-V-26). L'any 1364, a Sant Feliu de Guíxols, els marmessors del testament de Pere Borrell compraren sucre (*zuquera*) i cera per a la sepultura. Vegeu AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 19, f.198r (1364-II-23).

²³⁰ Vegeu per exemple l'inventari de l'alberg de Sant Feliu habitat per Jaume Esquirol i la seva muller Francesca, que inclou un canelobre: AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 4 (4), f. 100v (1350-XII-23).

²³¹ Per a l'Època moderna, per exemple, ho ha constatat GIFRE, Pere, *Els senyors útil... op.cit.*, p. 374.

²³² Així pot entendre's, per exemple, el nom de la plaça de *les Gallines*, ubicada a les proximitats de la plaça del mercat de Caldes. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 58 f.87r (1360-XI-1). D'altra banda, vegeu la provisió per una vídua, a qui li fou concedida la possibilitat de tenir duo paria *gallinarum* de forma permanent al mas de Sant Sadurní de l'Heura en el qual vivia amb el seu fill: AHG, Notaria de Monells, Mn 162 (1332-X-20). Les plomes de gallines i especialment d'oca també devien tenir alguna funció en el mas: potser per a omplir coixins i roba de llit, tal i com confirma HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura... op. cit.*, f.150v. En l'inventari del mas Quart de Franciac de l'any 1335 es trobaren *algunes quantitats* de plomes de gallina. Vegeu, AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.27r-27v (1335-X-23).

²³³ AHG, Notaria de Monells, Mn 172 (1361-VI-5).

Arnau Flota, batlle dels Montcada a Llagostera, havia percebut dels masos, foren revenuts als pollastrer de Barcelona Dalmau Gombau, en una operació que podia repetir-se cíclicament, suposar una font d'ingressos regular per la senyoria²³⁴. A través d'aquesta notícia sabem que alguns dels animals criats als masos i que conformaven les prestacions senyorials, eren en darrera instància consumits a les taules barcelonines i més probablement, a les de Girona.

Els documents no solen ser precisos amb el nombre de gallines i d'altres aus que s'aplegaven normalment als masos, tot i que intuïm que el corral format per 20 aus, entre pollastres i gallines del mas Viu de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, era un contingent gran en comparació amb la majoria d'exemples a l'abast²³⁵.

Una altra au criada als masos foren els coloms, que eren custodiats en els colomars, estructures abastament citades a la documentació, presents arreu del territori estudiat, i generalment contigües a camps de conreu on no s'hi plantaven cereals²³⁶. Tot i que aquesta au també era apreciada per al consum humà, la finalitat darrera d'instal·lar colomars era la d'acumular els excrements dels ocells, que barrejats amb fems d'altres bèsties, també eren aptes per a adobar les terres. Els colomars no eren tancats, i les aus volaven lliurement pel territori. Per això els estols devien ocasionar conflictes amb els productors de cereals. Per aquest motiu l'any 1296 les ordinacions penals ja citades per a Sant Sadurní de l'Heura prohibien caçar o matar coloms *cum aliquo ingenio*²³⁷, una interdicció que repetia un ban públic l'any 1373 per al terme de Monells, en aquest cas especificant que no se'ls cacés ni amb ballesta, ni amb filats, ni amb cap altre artifici²³⁸.

²³³ AHG, Notaria de Monells, Mn 172 (1361-VI-5).

²³⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 61, f. 225r (1363-III-6).

²³⁵ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 4 (4), f.65v-66r (1350-X-25). Al mas Bonet de Santa Seclina l'any 1349 tan sols hi havia un parell de gallines i al castell de Cassà, l'any 1329, n'hi havia 6 parcel·les, a més d'un gall. Vegeu, respectivament, AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 565, f. 126r-127r (1349-XI) i CL 3, f. 98v-102v (1329-XII). Sobre l'aviram, vegeu el capítol següent.

²³⁶ Vegeu tan sols a tall d'exemple la compravenda d'una vinya i terra a Madremanya *in qua sedet unum quodam columbario*: AHG, Notaria de Corçà, Co 235, f.52-53r (1352-IX-9). O encara, a la mateixa localitat, una altra adquisició d'un camp de terra, també amb colomar, que havia estat edificat pel venedor de la parcel·la: AHG, Notaria de Corçà, Co 237, f.11r-11v (1361-II-3).

²³⁷ Vegeu ADG, 17, 150, f.17-18 (1296-I-8). Editat per MARQUÈS, Josep Maria, "La senyoria eclesiàstica...", *op.cit.*

²³⁸ AHG, Notaria de Monells, Mn 215 (1373-VII-30).

Aquestes darreres prohibicions són de fet similars a les que pesava sobre la cetreria, que era una activitat exclusiva per als estaments privilegiats²³⁹, i també sobre la cacera d'altres animals que formaven part, directament, de les propietats dels senyors del territori²⁴⁰.

Als masos, algunes famílies pageses també hi tenien gossos, tot i que són rarament documentats. No sabem amb precisió quina funció acomplien; tal vegada eren una ajuda útil en la pastura dels ramats. Amb tot, sospitem que la convivència entre tantes espècies d'animals no devia resultar fàcil, tal i com ho acredita l'incident protagonitzat l'any 1368 pels gossos de Pere Pradell i Pere Riera, del veïnat d'Aiguabona de Caldes que mossegaren i feriren una truja de Guillem Barceló²⁴¹.

En darrer terme, sabem que els homes de les Gavarres caçaven conills i senglars per a completar els seus ingressos o l'alimentació familiar²⁴². L'any 1329 Guillem Ventalló de Sant Mateu de Montnegre reconegué al cavaller Ramon d'Escala que tenia una casa sota el seu domini directe en aquesta parròquia. A banda d'obligar-se a pagar-li un formatge, o bé una quantitat de diners en cas de no disposar de formatges, Ventalló reconegué que si se li moria un bou o un vedell, li entregaria una cuixa. A més, li feu prometença que de qualsevol senglar, *urso vel cabirol vel alia bestia salvatge* que morís al mas, li cediria ¼ de la peça. Sembla que la referència als óssos podia estar tipificada per la tradició documental, perquè no es té constància d'aquest tipus de fauna en el territori en època medieval. En canvi, sembla que els cèrvids sí que tingueren presència al territori. A banda d'aquesta referència als cabirols, disposem de la notícia d'un parell de cérvols (*cervariorum*) que foren custodiats, probablement en un tancat al bosc, a càrrec d'Arnau Vendrell de Cassà de la Selva. La custòdia generà un plet sobre la propietat tan dels cérvols com dels seus fruits -que possiblement eren les banyes i també la carn-, l'acta del qual ens ha arribat fins a dia d'avui²⁴³.

²³⁹ L'any 1348 un home de Franciac fou processat per haver capturat falcons dins de la batllia de Caldes i no haver-los dut, de seguida, a la cort. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 32, f.130v (1348-III-3). Sobre la falconeria, vegeu OGGINS, Robin S., "Falconry and medieval status", *Mediaevalia*, 12 (1986), p. 43-55.

²⁴⁰ És el cas del paons i de les oques del castell de Monells, que l'any 1380 van ser especialment protegits amb un ban públic que impedia que ningú els fes mal. A més, en aquesta ocasió també és prohibí que s'utilitzessin *tesures* i parats -diferents arts de caça - a l'entorn de la vila i castell de Monells: no més a prop d'un tret de ballesta. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 215, f.s. (1380-I-7).

²⁴¹ Els gossos van ser finalment confiscats per la cort local. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 583, f.36v (1368-XI-4). Ben diferents devien ser aquests cans dels esplèndids llebrers que el comte d'Empúries es feu portar a Monells des la vila d'Almenar, al Segrià. Vegeu AHG, Notaria de Monells, Mn 172 (1361-VI-19).

²⁴² En alguns masos es localitzen peces de roba fetes de pells de conill que devien formar part d'un mercat més aviat local i d'autoconfecció. Vegeu per exemple la capa vermella amb pell de conill (*cerogelorum*) localitzada al mas Hospitaler de Cassà de la Selva: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f. 101v-103r (1350-IV-13).

²⁴³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.54r-54v (1370-II-10). A Anglaterra s'han estudiat les reserves senyorials on es custodiaven els cérvols en semilibertat, que eren caçats

2.9 A mode de conclusió

L'any 1332 Gilabert de Cruïlles convidà a menjar carns el comte d'Empúries en el seu castell. El mateix comte, Pere d'Aragó, cinc anys enrere havia participat en un festí (*convivolo*) organitzat per Ot de Montcada a Caldes de Malavella. En aquesta cita sabem que hi menjaren un vedell²⁴⁴. Durant el Nadal de 1340 Ot de Montcada organitzà una festa que durà tres dies i a la qual convidà a diversos cavallers i peons. Celebrada al castell de Llagostera, s'hi consumiren *carns, moltons i porcs* que el baró havia comprat per un mínim de 395 s. a diferents productors del territori²⁴⁵. El vescomte de Cabrera un any després s'assegurà de disposar de carn per a menjar durant la seva estada al castell de Sant Iscle de Vidreres²⁴⁶. Encara durant els primers anys de la dècada de 1340, Guillem Ramon de Montcada –possiblement el germà d'Ot²⁴⁷– visità diverses vegades la vila de Caldes per tal de prendre els banys (*balneabat se*) a l'alberg de Bonanat Boïga. Un prohoms local, Boïga disposava d'una piscina d'aigües termals al seu propi alberg. Durant aquestes estades, el Montcada també procurà que el carnisser local l'abastís suficientment de carns²⁴⁸. Evidentment, aquests i d'altres exemples proporcionen informació sobre les pautes de consum de la noblesa. Però pel que fa als temes d'interès d'aquest treball, desvelen que les Gavarres i els territoris circumdants eren un espai ben proveït de bestiar. Un bestiar que servia no únicament per a omplir la taula dels senyors feudals en les seves estades esporàdiques, sinó sobretot per a abastir el mercat urbà, que com la vila de Sant Feliu de Guíxols, requeria estar *pus abundantada e suficient de carns*²⁴⁹ i també per alimentar la població pagesa.

En aquesta secció s'ha descrit com una part important del bestiar era custodiada als masos amb finalitats comercials; per a ser destinada al mercat. Superant la dissociació que se sol atribuir en la relació entre l'agricultura i la ramaderia mediterrànies, els pagesos d'aquesta zona aconseguiren consolidar un sistema de cria, engreix i comercialització dels animals que en conjunt adquirí dimensions importants. Aquest fou un procés que no estigué exempt de conflictes, tant de caràcter ecològic, de convivència espacial, com de compaginació dels ritmes de treball.

per la seva carn (*venison*). Tan sols a partir dels darrers segles medievals la cacera del cérvol es convertí en un marcador social de l'aristocràtica. Vegeu MILESON, Stephen A., "The importance of parks in fifteenth-century society" in CLARK, Linda (ed.), *The fifteenth century*, Boydell Press, Woodbridge, 2005, p.19-37.

²⁴⁴ Vegeu, respectivament, AHG, Notaria de Monells, Mn 162 (1332-III-30) i Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.92r (1329-V-8).

²⁴⁵ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 20, f.70r-70v (1341-II-12); CL 20, f. 79r (1341-II-19); CL 20, f. 98v-99r (1341-III-12); CL 20, f. 101v (1341-III-19); CL 20, f. 113v (1341-IV-2).

²⁴⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 21, f. 102v (1341-X-22).

²⁴⁷ Vegeu MONJO GALLEGO, Marta, "Noves aportacions a l'arbre genealògic de la família Montcada, senyors de la baronia d'Aitona", *Acta historica et archaeologica*, 26 (2005), p. 327- 343.

²⁴⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 21, f.122v (1341-XI-26); CL 25, f.110v (1343-XI- 18).

²⁴⁹ Vegeu el contracte d'establiment de la carnisseria a AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 385 (1367-XII-11).

Amb tot, es detecten una sèrie d'indicis que apunten que a mitjan segle XIV s'havia assolit un punt d'equilibri entre l'agricultura i la ramaderia. Tan abans com després de la pesta Negra, aquesta convivència probablement incentivà millores en els rendiments d'una i altra activitat. Entre aquests factors cal destacar l'aportació regular de femades al camp i la construcció de colomars, l'extensió de farraginals i el treball més intensiu sobre els guarets, i en alguns casos, l'estabulació. El tancament de terres i l'especialització territorial en animals concrets (per exemple, la disjunció ovelles-cabres a la plana i la muntanya) haurien també propiciat la convivència entre activitats econòmiques. Finalment, cal enumerar el fet que la ramaderia podria haver assolit una naturalesa *convertible*; és a a dir, que els pagesos s'hi podien dedicar o menys activament en funció de la conjuntura o de les possibilitats del mas, i també canviar de tipus de bestiar depenent de la conjuntura i/o de les necessitats del mercat²⁵⁰. La mecànica de la comanda de bestiar, que permetia tan prestar el propi bestiar com custodiar el d'altri, fou la solució jurídica que facilità tota aquesta dinàmica.

S'ha descrit com alguns animals més que no pas d'altres van ser integrats en les xarxes comercials per a proveir la ciutat. En aquest punt cal citar especialment les vaques, els ovicaprins, i potser també els porcins. En aquesta xarxa convergien la necessitat de la pagesia de diversificar les seves inversions amb les condicions favorables que oferia el medi per als tractants de bestiar. Aquestes facilitats eren d'una banda la proximitat amb el centre consumidor, la ciutat de Girona. De l'altra, el fet que la pagesia que es feia càrrec del bestiar ja estava plenament integrada a les dinàmiques comercials. A banda de comendataris del bestiar, aquestes famílies conformaven la clientela habitual de l'oferta de productes manufacturats o del mercat del diner. De fet, tots aquests mercats que se citen no són destriables un de l'altre, tal i com ho demostren per exemple les cessions d'animals en comanda que eren acompanyades de préstecs de numerari. Aquesta era una operació complexa que molt probablement tenia com a conseqüència el reforçament de la relació client-proveïdor al llarg del temps.

Paradoxalment, durant el període 1330-1370, la participació directa de mercaders gironins o d'altres ciutats fou bastant limitada i en tot cas sempre més activa al vessant oest de les Gavarres (Cassà de la Selva, Caldes de Malavella) que no pas al nord. Els proveïdors locals, el perfil dels quals s'estudia en el capítol següent, podrien haver actuat d'intermediaris per fer arribar el bestiar a la ciutat. La reduïda penetració del capital gironí en aquest mercat degué contribuir a mantenir intactes les relacions de producció existents en l'àmbit pagès, caracteritzades per la relativa autonomia de la pagesia a l'hora d'escollir les seves opcions productives.

Però al marge de l'activitat ramadera que se centrava en l'engreix, els pagesos també accedien al mercat per a comprar i rebre en comanda animals que formaven part de l'equipament agrícola i que n'eren la principal força de tracció: els bous i els equins. Alguns d'aquests darrers animals, especialment les mules, arribaven a ser els més costosos d'entre la cabanya de bestiar i possiblement també els més cars de mantenir. Alhora, conformaven el mercat més professionalitzat, amb una certa concentració de capital arreu de les localitats en estudi.

²⁵⁰ Tal i com fou descrit per CAMPBELL, Bruce M.S, "Agricultural Progress in Medieval England: Some Evidence from Eastern Norfolk", *Economic History Review*, 36, 1 (1983), p. 26-46.

En funció de l'ús i de l'orientació més o menys comercial de cada animal, en les pàgines precedents s'han apuntat algunes dades sobre la seva situació geogràfica. En síntesi, s'ha assenyalat la concentració d'ovelles al vessant nord de les Gavarres i en canvi de porcíns al vessant oest. També s'ha indicat la tendència dels masos dels llocs més muntanyosos a agrupar un major volum de cabres (on destaca molt particularment la Vall d'Aro). Finalment, al vessant nord de les Gavarres sembla detectar-s'hi una major especialització en els equins. Les vaques i els bovins presenten una distribució general. Aquesta esquematització, a tall de conclusió, pot desenvolupar-se amb més detall a través de casos concrets. Vegem per concloure els exemples de Cruïlles, de Sant Cebrià dels Alls i de Santa Pellaia (cf. **mapa 2**).

La primera era una parròquia extensa i força poblada, que contenia tres nuclis agrupats (el castell de Cruïlles i el seu barri, la vila de Sant Miquel de Cruïlles i el veïnat o *salvetat* de Rabioses), i on l'any 1319 hi vivien 166 famílies; xifra que el fogatjament de 1378 reduïa fins a 63²⁵¹. La parròquia comptava majoritàriament amb masos a la plana, però també n'hi havia una desena als veïnats de la muntanya (per exemple, a la zona coneguda amb el nom de Tapioles). Amb la documentació disponible, sabem que els homes de Cruïlles van incorporar un mínim de 122,5 caps de bestiar a les seves explotacions entre 1332 i 1369 a través de 48 operacions on s'hi detecten 43 cognoms –probablement masos- diferents. D'aquests animals, el 46,5% (57 exemplars) foren ovelles, que van ser rebudes en comanda pels titulars del mas Prat (15 ovelles i 11 anyells el 1334) i del mas Carreres (30 ovelles, 6 moltons i 6 anyells el 1333, el 1364 i el 1365) a la vila de Cruïlles, i del mas Ponts (5 moltons, el 1369) al veïnat de Salelles. Aquestes explotacions es trobaven a la plana, en els contraforts de les Gavarres. A Cruïlles, després de les ovelles, els animals que més van ser requerits al mercat foren les vaques, amb 33 exemplars (26,9%), seguides de les cabres, amb 10 (8,2%, totes en una sola comanda)²⁵². Els porcs hi tenien una presència reduïda (6 exemplars, el 4,9%).

Sant Cebrià dels Alls era un espai més compacte, a la muntanya, format per 33 masos l'any 1319, que n'eren 28 el 1378²⁵³. Amb la documentació consultada es compten 76,5 animals incorporats pels habitants dels seus masos entre 1332 i 1365 en un total de 13 actes comercials protagonitzades per persones provinents de 8 masos diferents. En contrast amb Cruïlles, en aquesta localitat destaca l'absència d'ovelles i en canvi la proporció majoritària de cabres, que sumen un 37,9% del total de caps de bestiar (29 exemplars), seguides de bon a prop pels porcs (25 animals, el 32,7%). Les vaques representen el 22,9% (17,5) del bestiar²⁵⁴.

²⁵¹ Vegeu Mallorquí, Elvis, "Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)", in TO, Lluís; CONGOST, Rosa (eds.), *Homes, masos... op.cit.* i alhora REDONDO GARCÍA, Esther (ed.): *El Fogatjament general... op.cit.* Sobre Cruïlles, vegeu MALLORQUÍ, Elvis, *El Monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana: estudi i edició dels documents (1035-1300)*, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, La Bisbal d'Empordà, 2000.

²⁵² Es compten 8,5 bous en mans d'homes de Cruïlles (6,9%) i 8 equins (6,5%).

²⁵³ Mallorquí, Elvis, "Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)", in TO, Lluís; CONGOST, Rosa (eds.), *Homes, masos... op.cit.* i REDONDO GARCÍA, Esther (ed.): *El Fogatjament general... op.cit.*

²⁵⁴ Els equins són 3 (3,9%) i els bous 2 (2,6%).

Per últim, Santa Pellaia, era una parròquia també de muntanya però l'església de la qual i una petita cellera custodiaven el camí principal de Monells a Cassà de la Selva que travessava les Gavarres. L'Elvis Mallorquí ha documentat que entre 1314 i 1315 comptava amb 21 masos, que el 1378 n'eren 17²⁵⁵. Es documenten 6 actes comercials de bestiar amb 6 masos diferents d'aquesta localitat entre 1342 i 1367, pels quals s'incorporaren 20 animals. A banda de les ovelles, que representen la meitat dels caps de bestiar, hi destaquen els ases, amb 5 exemplars (25%)²⁵⁶. Aquests darrers van ser comprats o rebuts en comanda per 5 masos diferents: Vilar, Roses, Canet, Soler i una família de la qual ens manca el nom.

La mostra és aclaridora perquè confirma la tendència, sobretot a l'Empordà, a repartir les ovelles a les zones planes i les cabres en hàbitats forestals i de muntanya. L'especialització regional havia concentrat la cria de porcs a l'oest de les Gavarres, mentre que el nord era un animal més rar. A la vegada, s'acredita la presència més o menys general dels bovins (tant bous com vaques), que podia ser el tipus de bestiar amb una demanda més inelàstica. Per últim, és significativa la presència d'ases en un lloc de trànsit com Santa Pellaia, una bèstia que els pagesos podrien haver utilitzat per a carregar vitualles, eines i productes agrícoles cap a Cassà i Caldes que, sempre en funció de la documentació consultada, apareixen com les places comercials cap a les quals els habitants de Santa Pellaia tenien més tirada.

²⁵⁵ MALLORQUÍ, Elvis, *Parròquia i societat... op. cit.*, p.152.

²⁵⁶ També es compten 4 porcs (20%) i 1 bou (5%). En canvi no es documenten transaccions ni per cabres ni vaques.

CAPÍTOL 3

ELS HOMES I ELS ANIMALS

En el capítol precedent s'ha treballat amb les actes notarials produïdes per a sancionar les transaccions de bestiar. Com que s'han emprat dades seriadades de diferents localitats, hem pogut induir pautes de consum territorial, les variacions cronològiques, i fins i tot la connexió entre espais comercials. Amb tot, la família pagesa, que era el principal actor d'aquest negoci, ha estat fins aquí allunyada del discurs principal. Per a concloure aquest estudi, les darreres pàgines del treball focalitzen sobre la unitat primària de producció i de consum del nord-est català; el mas. L'objectiu és ara descriure un *mas* tipus i la seva dotació de bestiar, a més d'apuntar d'altres particularitats regionals detectades. Per aquest propòsit sobretot es prenen en consideració els inventaris dels masos i els llistats de bestiar. A la vegada, es *testeja* la possibilitat de descriure els masos mitjançant les actes emanades pels òrgans jurisdiccionals del territori. Encara amb el focus posat sobre la unitat domèstica, més endavant el capítol s'interroga sobre la freqüència d'accés dels masos al mercat de bestiar, per les dependències clientelars que s'hi detecten i per la posició dels masos com a clients, i a la vegada, com a tractants d'animals. Per aquests darrers tres objectius s'ha focalitzat sobre el cas de Cassà de la Selva, una parròquia gavarrenca particularment ben estudiada i per la qual disposem d'una massa documental destacable. En darrer terme, es descriu l'activitat d'un dels tractants de bestiar de Cassà de la Selva, Bonanat Alagot. El seu perfil serveix per traçar pautes de comportament econòmic i social dels actors que a les darreries de l'Edat Mitjana van involucrar-se en la ramaderia comercial.

1. INVENTARIS I RELACIONS DE BESTIAR. UNA INSTANTÀNIA DELS MASOS

El 24 de novembre de l'any 1352 un home anomenat Guillem, que era el procurador de Berenguer Bous, de Madremanya, va encarregar-se de cedir el mas Bous a un tal Pere Carbús, de Parlavà¹. Carbús podria viure a l'alberg del mas, treballa-hi les terres i recollir-ne la meitat dels productes agrícoles al llarg dels següents sis anys. Les llavors serien costejades a mitges, entre en Bous i en Carbús. El mas segurament contenia un cert volum de vinya i d'oliveres, ja que el document especifica amb precisió el deure de Carbús respecte als ceps (*fodiat per tres annos ex predictis sex*, però no calia que ho fes a la vinya anomenada Solades), i a més li concedia la potestat de quedar-se tot l'oli produït a l'explotació. A l'hort, podria plantar-hi hortalisses i retenir-les totes per al propi consum. Finalment, Carbús rebia permís per a custodiar animals: *tenere et miterè gallinas et pullos, porchos et alium bestiarum grossum et minutum*. Per a mantenir els bous podria plantar llegums així com una vessana de melca. Gràcies a aquesta descripció tan detallada s'evidencia que el mas Bous devia ser una explotació potent i probablement extensa, on hi convivien camps de conreu cerealícol que s'alternaven amb cultius farratgers, una zona d'horta, espais dedicats a la vinya i l'olivera, i que encara podia acollir un nombre d'animals sense determinar. Uns animals, a més, als quals no es posava cap tipus de límit (ni pel que fa a la quantitat, ni tampoc a la tipologia), tal i com sí que passava en alguns contractes anteriorment esmentats. En aquest

¹ AHG, Notaria de Corçà, Co 235, f.140v-141v (1352-XI-24).

sentit, es permetia que una part de l'explotació es reservés a conreus específicament destinats a l'alimentació dels animals.

Malauradament no s'ha localitzat cap inventari del mas Bous de Madremanya per a l'època baix-medieval, ni tampoc cap referència exhaustiva als animals que s'hi custodiaven; documents que probablement indicarien una important dotació de bestiar. El cas del mas Bous, comparat amb contractes *ad laborationem* descrits anteriorment, posa de relleu una primera evidència: no totes les famílies custodiaven un volum comparable d'animals i de fet existien fortes desigualtats. Això és detectable en algunes compravendes i d'altres actes comercials en les quals s'incloué la totalitat del bestiar present en un mas en un moment determinat; especialment també en els inventaris post mortem o per tutoria. Vegem en primer terme algunes consideracions metodològiques sobre aquests darrers.

Malgrat els inventaris dels masos aparentment siguin actes exhaustives, la font presenta alguns problemes d'interpretació. Tal i com recentment ha estat emfatitzat, els motius que empenyien el notari a elaborar l'inventari – a vegades era la mort del titular del mas; d'altres l'assignació d'una tutela- podien alterar, a la pràctica, la llista d'objectes designats². Sembla clar en aquest sentit que en un inventari es feien constar en exclusiva el béns que eren propietat d'una sola persona - *i.e.* el difunt – per tal de certificar la transferència a qui en tingués drets. En conseqüència, podien no recollir-s'hi aquells objectes que si bé haurien estat físicament al mas i utilitzats en vida, no eren estrictament del difunt. El règim matrimonial podia alterar el resultat d'aquestes nòmimes de béns. D'una banda, l'anomenada *communia*, en què tots els béns es compartien solidàriament entre els cònjuges i que solia donar-se en situacions de pobresa, possibilitava l'aparició del comú dels objectes en un eventual inventari. Mentrestant, per la mort d'un cònjuge que hagués aportat un dot al matrimoni – que era la forma més habitual de casar-se-, l'inventari recolliria tan sols els béns corresponents a una sola persona, o més específicament, un grup d'objectes valorats en funció de l'aportació que l'individu hagués fet inicialment al matrimoni. En aquest sentit, el bestiar que pertanyia a un o altre cònjuge, però també el que es trobava al mas cedit en comanda per un tercer - que com hem vist, era una circumstància molt freqüent en les comunitats rurals- podria no localitzar-se en els inventaris.

Vegem un exemple concret d'aquesta darrera casuística. L'any 1335 el mas Morell de Caulès, a la muntanya de l'Ardenya, disposava (més estrictament, el seu titular disposava) de 25 cabres i 7 porcs (cf. **taula 26**). Tanmateix, pot sospitar-se que la dotació habitual de cabres d'aquest mas era superior, ja que tenim ben documentat que els seus titulars participaven en operacions de cria, per les quals comptaven amb la col·laboració d'altres veïns. Així, 11 anys després de l'inventari, el 1346, un mínim de 105 cabres i ovelles eren dins del mas, perquè les hi havien congregat. Tots aquests animals eren compartits entre el propi senyor útil del mas, Jaspert Morell, el seu veí Ven-

² ALMENAR FERNÁNDEZ, Luis, "Los inventarios post mortem de la Valencia medieval. Una fuente para el estudio del consumo doméstico y los niveles de vida", *Anuario de Estudios Medievales*, v. 47, 2 (2017), p.544 i ss.

drell Coll i un home anomenat Pere³. És probable que el bestiar implicat en aquest tipus d'operacions col·lectives, malgrat estigués efectivament dins del mas, no fos inventariat.

Amb les dades disponibles no hem estat capaços de determinar de forma conclusiva si, efectivament, els animals cedits en comanda no apareixen mai en els inventaris de cada mas; tampoc si les bèsties eventualment cedides fora del mas hi quedaven registrades. Tenint en compte aquestes zones fosques que presenta la font, creiem que les dades obtingudes permeten tot i així de ser comparades, ja que els inventaris es produïen seguint criteris estàndards, que podien resultar comuns per a tot el Principat⁴.

En la **taula 26** es presenta una nòmina de 53 relacions o inventaris de bestiar, que remeten però a 50 masos diferents. En aquest dossier hi ha tres masos pels quals comptem amb dues descripcions del bestiar elaborades en moments diferents: el mas Sols del veïnat de Sols de Cruïlles (1332 i 1333), el mas Morat de Caldes de Malavella (1336 i 1366) i el mas Hospitaler del veïnat de Bell-solà de Cassà de la Selva (1349 i 1353). Els llistats de bestiar dels masos s'extreuen de diferents tipologies de documents: els ja esmentats inventaris (19) que van ser registrats tant en ocasió de la mort del titular del mas com de l'assignació de la tutela d'uns pubills i que incloïen, a banda de bestiar, els altres objectes domèstics; algunes compravendes de bestiar on l'acta indicava que es transferia la totalitat dels animals d'un mas, i que generalment funcionaven com a hipoteques (20), les comandes de bestiar per les quals aparentment també se cedia la cabanya sencera del mas (2), contractes a llauró i vendes *ad tempus* (3), i encara, empires i subhastes públiques per deutes en l'acta de les quals s'especificà que tots els caps de bestiar presents al mas es veien involucrats en la confiscació (9).

Dinou d'aquests masos són de l'àrea de les Gavarres marítimes (Vall d'Aro, Vall-llobrega i Calonge), 14 de la plana de la Selva (incloent Riudellots de la Selva, Llagostera, Caldes, Franciac i Santa Seclina), 6 de Cassà de la Selva, 4 de Cruïlles, 3 de l'àmbit de l'Ardenya (Lloret, Caulès), 2 de Sant Sadurní de l'Heura, 1 de Monells i 1 de Sant Cebrià de Lledó.

En total es compten 1.303 animals, dels quals el 58,6% eren ovicaprins (338 ovelles i 426 cabres), el 24,4% eren porcs (318 exemplars) i un 9,4% aviram (es computen 123 aus diferents). La freqüència d'aparició de cada tipus de bestiar és similar a les dades anteriorment ofertes per les

³ Vegeu una ferma de dret derivada de la controvèrsia sobre la titularitat d'aquest nombrós ramat, a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 29, f.95-96r (1346-IX-4).

⁴ Especialment després de la constitució Hac nostra dictada a les Corts de Perpinyà de 1351 que establia que les vídues, just després de la mort dels marits, havien de fer inventari dels béns del cònjuge per tal d'ésser alimentades i mantingudes durant l'any posterior a la defunció. Vegeu *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña*, t. I-2, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896, p. 394 i també PUIG FERRIOL, Lluís; ROCA TRIAS, Encarna, *Derecho Familiar Catalán. Fundamentos de Derecho civil de Cataluña*, t. II, Bosch Editors, Barcelona, 1979, p. 375-376 i 391-392. De la seva banda, Almenar també apunta com a dificultat per interpretar els inventaris el fet que no s'hi llistessin objectes de petit valor i d'altres venuts entre la defunció i la redacció de l'inventari. ALMENAR FERNÁNDEZ, Luis, "Los inventarios post mortem...", *op.cit*, p. 548-550.

actes comercials (cf. **taula 7**), tot i que les aus, que en aquell cas resulten pràcticament absents, apareixen ara en un cert nombre d'inventaris.

A la vegada, la **taula 26** confirma una altra tendència que també s'ha observat anteriorment; l'adquisició o la comanda de grups realment petits d'animals. Tot i que efectivament els ramats de cada tipus d'animal eren reduïts, els masos estaven raonablement ben dotats de bestiar, i a més s'hi detecta certa diversitat. A més, cal advertir que cadascun dels inventaris localitzats incloïen bestiar, fet que dóna a entendre la ubiqüitat de la cria, present en tot tipus de masos.

La majoria de masos concentraven entre 20 i 40 caps de bestiar (24 dels casos, el 45,2%), tot i que aquells que no criaven ni ovelles ni cabres generalment en tenien menys de 20 (aquests casos representen el 41,5% del total, 22 masos). Només 7 masos superaven la xifra dels 40 animals. En aquest sentit, dos exemples antagònics són els del mas Viu, de la parròquia de Santa Cristina d'Aro i el del mas Quart de Franciac. Vegem-los amb més detall.

Reprenent l'advertència metodològica anteriorment introduïda, l'inventari del mas Viu, realitzat l'any 1350, incloïa només els béns comprats per la muller del titular del mas, Guillema⁵, i que anteriorment havien estat al mas Motgera. Un cop al mas Viu, els animals i objectes eren retinguts en comanda pel seu marit, Pere Viu, motiu pel qual se'n realitzà un inventari. Això vol dir que, a banda dels 60 animals introduïts en aquest recompte, és possible que el titular del mas ja tingués una dotació pròpia de bestiar, fet que podria donar una xifra encara més important per a l'explo-tació. L'inventari en qüestió assenyala un conjunt considerable de roba domèstica (13 peces), de roba de vestir (7 peces), d'eines de cuina (3), de recipients de fusta i de terrissa (10) o de gra (3 mitgeres de mill, 3 de forment i 12 d'ordi). A més, tal i com s'indica a la **taula 26**, el mas comptava amb 22 ovis (cabres negres i roges, ovelles de llana blanca), 1 vaca roja, 1 bou, 16 porcs grans i mitjans, i una vintena d'aus entre pollastres i gallines. De les ovelles se n'haurien obtingut les 6 lliures d'estamena i de llana filada que també consten en la relació.

Quinze anys abans, el 1335, el tutor dels pubills que eren titulars del mas Quart de Franciac feia inventari d'una explotació sensiblement més precària⁶. L'habitatge del mas Quart, que és on vivien els joves Ramon, Jaume i Guillema, fills del difunt Bernat Quart, es trobava quasi diructum. L'inventari revela un míser interior domèstic, amb 6,5 punyeres de mill i 1 mitgera de melca (és a dir, cereals poc valorats per al consum humà), 2 peces de roba de llet, 4 recipients, 5 sacs, 5 eines de treball agrícola, certa quantitat de plomes de gallina, 9 estris de cuina, unes tovalles i, finalment, una sola vaca roja que creiem podia ser utilitzada tant per a proveir llet per als infants com per a fer-la treballar al camp. A més de destacar que tot plegat era de poc valor, el notari saldava el procés de redacció de l'inventari amb una expressió prou lacònica: *hec et non alia inveni*.

Al marge de la resta d'objectes identificats, la diferència de bestiar entre un i altre mas (un mínim de 60 animals contra una sola vaca) és indicatiu de les desigualtats pel que fa al potencial de les explotacions pageses. Tot i que s'ha pogut constatar que la majoria de pagesos devien comptar

⁵ AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 4 (4), f.65v-66r (1350-X-25).

⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.27r-27v (1335-X-23).

amb bestiar⁷, la capacitat de custodiar, criar o de fer treballar més o menys animals també és un símptoma de les desigualtats existents en el si de les comunitats. Invertir-hi significava a la vegada invertir en productivitat agrícola, ja les bèsties aportaven fems i força motriu per a les feines del camp. Tal i com veurem més endavant, alguns masos disposaven d'una important concentració de capital en forma de bestiar, fet que en alguns casos els permetria de passar a ser prestadors o venedors més o menys rutinaris del seu propi excedent d'animals i a la vegada també prestadors de cereals o de diners als veïns més necessitats.

Si retornem a la **taula 26**, pot concloure's que la dotació bàsica d'un mas incloïa porcins (de mitjana, 7 exemplars), ovicaprins (15 ovelles o 21 cabres de mitjana)⁸, 2 bous, i potser 1 vaca i 1 vedell, animals als quals s'hi podia afegir un cert volum d'aviram, sempre menys de 20 exemplars. Aquest *mas tipus*, que respon de les freqüències detectades en la col·lecció dels inventaris, indica que la majoria de masos podien tenir, a banda d'animals de treball, bestiar per a l'engreix amb el qual podia participar-se en els circuits comercials.

Amb més precisió, cal indicar que els porcins (porcells, porcs i també truges) eren presents en pràcticament tots els masos: 46 de 53, el 86,4%. Sense tenir en compte les truges, 36 masos disposaven de 10 porcs o menys. Tal i com també ha estat indicat, al vessant nord de les Gavarres els porcs, un animal que hi era més rar, constituïen ramats més reduïts (amb l'excepció dels 14 animals inventariats al mas Sols de l'any 1332). En canvi, les truges no solien passar de 4 exemplars en cada mas, potser perquè els costos de manteniment d'un animal gran i que a més podia parir dues vegades l'any – període durant el qual necessitava un suplement alimentari a base de farines – podien ser ben elevats⁹.

En el cas dels ovicaprins, els inventaris i nòmnes de bestiar localitzats confirmen que les cabres van ser majoritàriament criades en els masos de muntanya, mentre que les ovelles eren un negoci prioritàriament de la plana. A la vegada, es confirma la tendència a separar ambdós grups d'animals que ja s'havia deduït a través de les actes comercials. Dels 33 masos que disposaven d'un o altre animal, tan sols una tercera part (11) custodiaven bestiar dels dos tipus. Amb tot, en els masos de la Vall d'Aro i per extensió de les Gavarres marítimes s'hi combinaven més freqüentment, tal vegada perquè les famílies tenien accés immediat als dos ambients (muntanya i plana). De fet, dels 11 masos on aquests ramats apareixen junts, 8 són a l'espai comprès entre Calonge, Santa Cristina d'Aro i Sant Martí de Romanyà.

Vint-i-quatre dels masos identificats, que representen pràcticament la meita d'explotacions, custodiaven bous. Aquests animals, la principal força motriu de l'agricultura al nord-est català, pràc-

⁷ Tal i com també detectà Masschaele en els inventaris elaborats l'any 1302 per a determinar el pagament de les *recognitiones* a l'abat Bury Saint Edmunds per part dels habitants del poble de Coney Weston, al comtat de Suffolk. Vegeu MASSCHAELE, JAMES, *Peasants, merchants and markets. Inland trade in medieval England, 1150-1350*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1997, p.45-46.

⁸ Anteriorment ja s'ha indicat que els ramats de cabres solien ser més grans que els d'ovelles.

⁹ HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura...* op.cit, f. 174r-175v. Ens inclinem a pensar que les 20 truges localitzades al mas Cifra de Santa Cristina d'Aro eren, realment, porques castrades.

ticament sempre es presentaven en parelles (entre 2 i 6 exemplars), perquè aquesta era la forma més habitual de conduir l'arada. Interpretat a la inversa, la meitat dels masos estudiats no disposaven de bous, fet pel qual podrien haver utilitzat d'altres animals llauradors en el tir. Tanmateix, dels masos que no custodiaven bous, tan sols 1 tenia un ase, mentre 5 explotacions disposaven de vaques. És probable, per tant, que en moments de necessitat, aquests masos que no podien assumir el manteniment de bovins els demanessin prestats als veïns, per exemple en règim de comanda. Així, el ja esmentat mas Morell de Caulès rebia l'agost de l'any 1335 una empara contra el conjunt del seu bestiar, que si bé incloïa un cert nombre de cabres (25) i de porcs (7) aparentment no comptava amb animals llauradors (cf. **taula 26**). Tot i així, sabem que pocs mesos abans, a l'abril d'aquell any (per tant, abans de la sega i de la trilla) el titular Pere Morell havia rebut precisament un bou en comanda de l'habitant de Caldes Simó Prat¹⁰. Disposem d'altres exemples en aquesta mateixa línia. En el precari mas Quart de Franciac, l'única vaca disponible a l'explotació possiblement no els era suficient per a treballar la terra, fet pel qual el tutor dels pubills ja esmentat— Francesc Quart — demanava un sol bou en comanda el febrer del 1336, pocs mesos després de la redacció de l'inventari que havia deixat testimoni de la pobresa de la casa¹¹. Els el prestà un dels pagesos més actius en el negoci de bestiar del territori, Arnau Colomers, del mas Colomers del veïnat de Serramala de Caldes. Sabem que l'animal li fou retornat més endavant sense cap incidència¹².

D'altra banda, les vaques i vedells consten en 19 dels masos identificats. Es confirma per tant la tendència a custodiar un nombre certament reduït d'aquests animals; en cap dels casos es computen més de dos exemplars de cadascun en un sol mas. Els equins, de la seva banda, són presents en 12 explotacions. L'aviram, que apareix en 14 actes, probablement estava més estès del que el propi dossier dona a entendre, ja que aquests animals són documentats pràcticament en exclusiva en els inventaris, i no en canvi a través de les actes que implicaven una transacció o una confiscació dels animals. D'aquesta manera pot concloure's que les aus no devien presentar un estricte interès comercial.

En darrer terme, és suggeridor el fet que els bous apareguin sobretot en masos on no s'hi custodiaven ovicaprins. Del total de 24 masos que tenien bous, només coincideixen amb cabres i ovelles en 8 casos. Donar-hi una explicació concloent és aventurat, però hipotèticament podria parlar-nos de la incompatibilitat a l'hora de compaginar la cria comercial d'ovelles i cabres amb el treball agrícola més intensiu; tal vegada només els pagesos intentaven prioritzar les inversions en un o

¹⁰ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.100v (1336-IV-29).

¹¹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 13, f.71v (1335-II-2).

¹² S'anoten dos exemples més de masos que sabem no tenien bous i que en demanaren en comanda. El mas Batlle, també de Franciac, comptava amb una cabanya limitada d'animals l'any 1338: 11 porcs (cf. **taula 26**). El 1342 Pere Batlle rebé un bou en comanda d'un tal Berenguer Cauleró. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 22, f.13v (1342-I-3). El mas Oloart del veïnat de Vilarnau de Caldes disposava de 36 animals l'any 1340, entre els quals tampoc hi havia bestiar de tir. Per això probablement quatre anys més tard hi ha notícia que Ramon Oloart demanava en préstec un bou al clergue, i possiblement familiar seu, Guillem Oloart. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 25, f.136r-136v (1344-I-05).

altre àmbit. En termes generals, a més, pot considerar-se que els bous pertanyien a explotacions més grans i més ben dotades de terres, mentre que els ovicaprins eren sobretot una dedicació pròpia dels masos més petits i ubicats en espais marginals i d'orografia més complexa, les terres dels quals no sempre podien treballar-se amb l'arada de bous.

Amb tot, la composició de la cabanya de bestiar de cada mas era un element dinàmic. Això és especialment observable en el cas dels masos pels quals disposem de dos inventaris. En poc més d'un mes entre el desembre de 1332 i el gener de 1333 el mas Sols de Cruïlles devia vendre o deixar en comanda una part dels porcs que tenia, i també un vedell (cf. **taula 26**). Entre 1336 i 1363 (27 anys) el mas Morat havia augmentat la seva dotació d'ovelles (de 2 a 19), i en canvi podria haver-se desfet de la custòdia de bous, en un moment, precisament, en què la debilitat del mas s'evidencia per un encant públic que afectà totes les seves propietats. Entre el 1349 i el 1353 el mas Hospitaler continuava disposant d'una cabanya més aviat reduïda (3 i 7 animals, respectivament), si bé en la darrera data hauria incorporat dos bous.

A grans trets, sabem que els masos devien mantenir l'orientació productiva al llarg del temps, però el cicle de vida de l'explotació (l'envelliment dels titulars, per exemple) imposaven canvis en la dotació d'animals. L'accés més o menys freqüent al mercat per a dotar-se de nous animals és també un dels factors que indiquen la capacitat del mas per renovar la seva força de treball i les seves inversions productives. En la secció 3.1 s'aborda la freqüència amb la qual els masos accediren al mercat de bestiar.

2. EL BESTIAR DELS MASOS A TRAVÉS DE LES ACTES JURISDICCIONALS

Fins aquí s'ha constatat que els inventaris i les actes comercials ofereixen dades comparables. Ambdues fonts donen una imatge aproximada de les dedicacions pecuàries dels masos. En canvi, les actes jurisdiccionals proporcionen un tipus d'informació força diferent, relatiu al pes econòmic, i potser també cultural, atribuït a cada tipus d'animal.

La **taula 2** s'ha elaborat a partir de les accions recollides en els registres de les corts jurisdiccionals de Caldes de Malavella i de Monells, a les quals els masos del territori estaven obligats a assistir per tal de resoldre les seves disputes. Molts d'aquests conflictes tenien a veure amb deutes impagats originats per crèdits personals o bé per compravendes que no havien estat completament satisfetes. Concretament, s'han seleccionat les comptades accions a la cort que indiquen, efectivament, que el conflicte havia estat provocat per la compra, el préstec o qualsevol altre acció relativa al bestiar: 116 procediments en el cas de Caldes i 30 el de Monells. En canvi, s'han descartat un nombre major d'actes derivades de conflictes originats per d'altres motius que implicaven la requisita o la immobilització forçosa d'animals.

Els resultats en aquest cas resulten molt diferents als observats en les darreres seccions. Tant a Monells com a Caldes, en els períodes pels quals es disposa de documentació, els equins van ser el motiu de conflicte més recurrent: 38,8% dels casos a Caldes, 45 de 116; 43,3% a Monells, 13 de 30. Així, es constata que en les actes de tipus contenciós s'hi documenten, de forma majoritària, els animals més cars de la cabanya d'un mas, que són els que en conseqüència podien provocar més casos d'impagament. Tot i que sabem que el mas Riurans de Caldes l'any 1333 disposava d'un cert nombre d'animals (ovelles, bous, vaques, vedells, porcs i un ase) (cf. **taula 26**), només

aquest darrer consta en una obligació de pagament efectuada per Guillem i Pere Riurans a Guillem Benjamí, de Caldes, i que derivava d'una demanada pel fet que faltaven 25 s. a pagar del cost de l'animal¹³.

D'aquesta manera, pot considerar-se que la tinença de bestiar no activava, en general, processos conflictius d'endeutament, sinó que eren en concret els animals més cars i potser també més preuats a nivell simbòlic, que provocaven els conflictes per impagament. La cabanya de bestiar era un actiu que s'adaptava a la mida i possibilitats de l'explotació, i per la qual no es detecta una activitat contenciosa especialment elevada. Tal i com demostra la mateixa **taula 27**, el sistema permetia que els litigants fossin cauts en les seves accions, raó per la qual la majoria d'actes corresponen a fases del procés que requerien o que havien requerit de certa negociació entre les parts (obligacions instades per deutes, acords, penes preventives...). En aquest sentit, cal concloure que la ramaderia -com de fet la majoria d'activitats comercials en les quals s'implicaven els homes dels masos- no originaven processos d'expropiació de la pagesia.

3. EL BESTIAR I ELS MASOS A CASSÀ DE LA SELVA AL SEGLE XIV: UN ESTUDI DE CAS

Aquest bloc pretén reflexionar sobre la relació existent entre el mas i el mercat de bestiar; particularment sobre la freqüència de reposició de la cabanya, sobre les dependències clientelars i sobre la posició de cada mas, com a client o com a tractant, en el mercat. Per a fer-ho, els esforços s'han centrat sobre el cas de Cassà de la Selva. Aquesta era una parròquia extensa, que comptava amb masos en hàbitats diferenciats (n'hi havia a la plana, a la muntanya i fins i tot d'integrats a la cellera) i que com s'ha explicat anteriorment, el seu territori constituïa un node central de comunicacions entre la plana selvatana i les Gavarres, però també entre la costa i la ciutat de Girona.

Un procés d'identificació de les explotacions de Cassà de la Selva ens ha permès de singularitzar-les, obtenint un total de 150 unitats familiars diferents que es mostraren més o menys actives en el mercat de bestiar entre 1328 i 1371. Aquest tasca ha estat possible gràcies al conjunt d'actes corresponents a les sèries notarials del territori. També ho ha estat gràcies a les informacions proporcionades per treballs previs sobre aquesta localitat a la baixa edat mitjana, especialment els de l'Elvis Mallorquí i en Joaquim Mundet¹⁴.

Mitjançant l'estudi de les capbreuacions, aquests autors han documentat un conjunt de 216 unitats familiars actives entre els segles XIII i XIV, de les quals 172 correspondrien a masos, i 44 a cases de la cellera¹⁵. En el cas de la recerca que teniu a les mans, el conjunt d'actes comercials relacionades amb el bestiar proporciona una xifra de 21 cases de la cellera, 83 masos i encara 46 unitats familiars de les quals no s'ha pogut precisar la naturalesa (si era bé una casa o una borda, bé un mas), ni tampoc la localització en un o altre veïnat de la parròquia. La majoria podrien

¹³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 17, f. 91r (1340-IX-21).

¹⁴ MALLORQUÍ GARCIA, Elvis; MUNDET I CREUS, Joaquim, "Els remences de Cassà de la Selva, 1488-1497" in GRAU, Dolors; MALLORQUÍ GARCIA, Elvis (coord.), *Les guerres i els seus efectes*.

¹⁵ MALLORQUÍ GARCIA, Elvis; MUNDET I CREUS, Joaquim, "Els remences de Cassà de la Selva...", *op.cit.*

correspondre a masos, tot i que la documentació consultada no arriba mai a precisar el veïnat on estaven integrats. En d'altres casos, un cognom ja existent en un mas i una posició comercial concreta (majoritàriament, tractant de bestiar) apuntaria que la unitat domèstica era en realitat una casa de la cellera. Donat que les dades proporcionades per Mallorquí i Mundet (216 famílies) corresponen al conjunt d'observacions pels segles XIII i XIV, és molt possible que la xifra de 150 amb la qual es treballa aquí representi una majoria àmplia dels grups domèstics existents a Cassà de la Selva a mitjan segle XIV (cf. **taula 28**).

El conjunt de masos que hem presentat pertanyia a diferents hàbitats. L'espai amb un major volum d'explotacions és Esclat, que amb la zona de Parades, i també amb un mas que es localitzava en el Pla (el mas Esteve), sumaria un total de 20 famílies. Segueix la zona de Serinyà, amb Bellsolà (i un indret anomenat Boc Mort - on hi havia un mas Riba - que creiem podia ser també en aquest espai), amb 13 masos. Perles en contenia 12, Sangosta i Ventallol, 9; i Llebrers, uns altres 9. Així, de fet, els masos que eren estrictament a la plana sumen un conjunt de 63 de les 83 (76%) explotacions d'aquest tipus. La resta de masos estaven integrats a la pròpia cellera (2) o bé eren als veïnats més muntanyosos de Verneda (amb Bruguera i Castellar), on hi havia 9 masos; Candell, amb 5; i Serra o Serres, amb 3. A més, cal comptar amb el mas Castell, que era a l'indret anomenat Pujada, que no s'ha pogut localitzar en cap veïnat determinat.

Els veïns de Cassà de la Selva tenien a la seva disposició un sistema de mercadeig local que no estava sancionat a nivell formal (no se celebrava un mercat setmanal a mitjan segle XIV, al nucli) però que tot i així presentava un cert dinamisme. A més, els cassanencs assistien amb assiduitat al mercat de bestiar de Caldes, també esporàdicament al de Sant Feliu de Guíxols i potser al de Girona. En canvi, eren pràcticament absents dels mercats setmanals i de les fires que se celebraven al vessant nord de les Gavarres¹⁶.

Així, les fonts documentals de Caldes de Malavella que han estat conservades cobreixen el 66% del període comprès entre 1330 i 1370; per la notaria de Cassà de la Selva es disposa del 58% de les actes entre 1328 i 1371 (sèrie que presenta un buit documental important entre 1343 i 1348); i per Sant Feliu de Guíxols s'ha consultat la documentació seriada entre 1339 i 1368, període pel qual es conserven el 64% de les actes. Bo i descomptant l'activitat comercial en l'àmbit del bestiar que els cassanencs podrien haver desenvolupat a la ciutat de Girona -que creiem devia ser escassa-, aquesta massa documental proporciona una visió força àmplia a nivell territorial i cronològic del conjunt de dinàmiques en les quals es van veure involucrats els habitants de Cassà de la Selva. Tot i que avui ja no poden analitzar-se totes les accions al mercat, es disposa d'una mostra força representativa. S'han documentat 594 actes comercials relatives al bestiar en què un habitant del terme de Cassà va intervenir-hi bé com a client, bé com a tractant.

Els cassanencs, a la seva localitat, majoritàriament contractaren bovins (vaques, bous i vedells) – en la meitat de les actes- i també porcs – en un terç dels contractes -. A més, el 16% de les actes documentades en què els cassanencs actuaren com a clients tingueren lloc fora de l'àmbit de la parròquia. A Caldes de Malavella hi anaven a buscar bovins però en canvi pocs porcs; i a Sant Feliu de Guíxols, sobretot, equins a través de compravendes.

¹⁶ Vegeu l'epígraf 1.7 del capítol 2.

Aquestes tendències, més aviat globals, no han d'emascarar que a escala local els masos, com a clients, es comportaven de forma diferenciada en funció dels recursos que tenien a l'abast i de l'hàbitat on estaven emplaçats. Així, els habitants dels masos de la zona de Verneda - que és un espai a cavall entre la plana i la muntanya, definit per la conca de la riera homònima- van contractar, com a clients, un total de 151 animals al llarg del període estudiat. D'aquests, 89 eren cabres (58,9%), 43 porcs (28,5%), 14 equins (9,3%) i tan sols 5 bovins (3,3%). En canvi, en un veïnat d'orografia més plana i d'orientació més clarament cerealícola com Esclat, les proporcions entre tipologies de bestiar varien dràsticament. En aquest cas no es detecta ni una sola cabra presa per cap dels masos. D'entre els 218,5 animals identificats, més de la meitat corresponen als porcs (115 exemplars, el 52,6%), seguit d'una petita cabanya ovina (52 bèsties, 23,8%, però concentrades en tan sols 4 contractes), dels bovins (42,5, el 19,5%) i dels equins (9, el 4,1%).

3.1 Els ritmes de la reposició del bestiar

Ja hem tingut l'oportunitat de demostrar que una part important dels masos devia disposar d'algun animal i que, a més, en un moment o altre es veien involucrats en el mercat com a clients. Una empresa ben diferent és la de tractar d'establir la freqüència d'aquest accés al mercat. Del total de 150 unitats familiars identificades en el mercat del bestiar, 110 van actuar almenys en una ocasió com a clients. En canvi, 40 actors locals tan sols consten com a tractants però mai com a clients. Entre els que sí que tenen presència com a clients s'inclouen la gran majoria dels masos, a banda d'algunes famílies de la cellera (cf. **taula 28**)¹⁷.

Ara bé, d'aquestes 110 explotacions que van actuar com a clientes, més de la meitat (57, el 52,3%) apareixen tan sols una vegada en el conjunt de la documentació en el transcurs de les quatre dècades analitzades. D'entre els restants 53 casos, 21 famílies participaren en 2 ocasions al mercat com a compradores o comendatàries de bestiar; 10 ho feren 3 vegades; 12 entre 4 i 5 ocasions; 9 hi consten entre 6 i 18, i una sola explotació, el mas Tascó de Serinyà, participà en aquest mercat fins a 26 ocasions.

Cal fer un primer incís per tractar d'explicar aquesta diversitat en les xifres. Les famílies de la cellera participaven en el mercat del bestiar substancialment menys vegades que no pas els masos dels veïnats, ja que la ramaderia podia ser una dedicació clarament subsidiària per a homes amb ocupacions menestrals o mercantils. Així, de les 23 unitats familiars documentades a la cellera, 9 no tingueren cap participació com a clientes en el mercat de bestiar; el mateix nombre (9) que tot just hi accediren 1 vegada; 3 cases van participar-hi en 2 ocasions; 1 família en 3; i només 1 grup familiar – significativament, el titular d'un dels masos integrats a la cellera, el mas Caner- se situà fins a 5 ocasions com a client en el mercat de bestiar. De fet, en consonància amb un nucli que començava a adquirir característiques urbanes, aquí les bèsties més sol·licitades foren els equins

¹⁷ Dels 15 masos que no participaren mai com a clients (però que en canvi sí que ho feren com a tractants de bestiar) destaquen els ubicats al veïnat de Perles (amb 6 casos). D'altra banda, 2 eren a Serinyà, 1 a Bellsolà, 1 a Serra, 1 a Esclat, 1 a l'indret conegut com a *Pla*, 1 a Parades, 1 a Verneda i 1 a Sangosta.

(útils en alguns treballs menestrals i potser també per al comerç) i també els porcs i les vaques (uns pocs exemplars dels quals podien custodiar-se en els estables de les cases)¹⁸.

Tot i que la freqüència de reposició dels animals és variable, en general s'observa que els masos que accedien més esporàdicament al mercat tardaven força anys a tornar-hi. És el cas per exemple del mas Creixell, del veïnat de Bellsolà, el titular del qual l'any 1329 registrà una comanda (entre familiars) per 16 ovelles, 2 porcs i 1 vedell, i fins 36 anys després, el 1365, no retrobem el nou titular del mas retornant al mercat per rebre en comanda la meitat d'una vaca¹⁹. Aquest és tot i així un cas extrem, ja que els 21 masos que accediren tan sols en dues ocasions al mercat per a proveir-se d'animals tardaren, de mitjana, 7 anys i 4 mesos a repetir. Pot deduir-se d'aquesta manera que un cert nombre d'explotacions agrícoles s'implicaven poques vegades en l'oferta del mercat de bestiar al llarg d'un cycle generacional. De fet, d'un total de 83 unitats identificades estrictament com a masos, 28 (33,7%) accediren tan sols una o dues vegades al mercat, i tampoc hi participaren com a tractants de bestiar. Aquestes xifres impliquen en primer terme que la pagesia que tenia com a activitat més o menys rutinària la cria i engreix podia significar un 2/3 del total (volum que inclou els masos que si bé no se situaren mai com a clients, sí que proporcionaren bestiar als seus veïns). Aproximadament el terç restant hauria optat per gestionar l'explotació incentivant la reproducció del seu propi bestiar i, potser, demanant préstecs dels animals de tir en moments puntuals del cycle agrícola, pels quals no s'elaborava un contracte públic. Aquesta hauria estat la fracció de la pagesia pràcticament aliena a les dinàmiques del mercat de bestiar.

D'altra banda, els masos que compten amb més registres com a clients accedien de forma rutinària al mercat. Els que participaren en un mínim de cinc anualitats diferents en aquesta posició (Tascó, Otger, Desvern, Sunyer de Candell, Vallobera de Serinyà, Balell, David, Vivet, Geronès, Caner i Tomàs) presenten una mitjana de freqüència de 3 anys i 2 mesos. Vegem-ne un exemple. Els titulars del mas Otger de Candell²⁰ consten fins a 18 ocasions com a clients del mercat del bestiar entre 1332 i 1370²¹. Durant aquest període manllevaren un total de 84 caps de bestiar d'una nòmina molt diversificada de prestadors: 12 tractants diferents. Per tal d'ampliar la seva cabanya de bestiar, van recórrer a les ofertes locals (12 contractes), a les del mercat de Caldes (4) i també de Sant Feliu de Guíxols (2). Els homes del mas estaven principalment interessats en els porcins (22 animals) i els equins (6), tot i que durant la dècada de 1350 també integraren un ramat de cabrins a la seva explotació (en tres contractes diferents, en què assumiren la custòdia

²⁰ Guillem Otger entre 1332 i 1336, Pere Otger entre 1352 i 1354, i finalment Bernat Otger entre 1355 i 1370.

²¹ Vegeu la sèrie documental a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.191v (1332-VI-5); CL 3, f.225v (1332-X-12); CL 8, f.7r (1334-XI-21); CL 11, f.33r (1336-I-14); CL 11, f.105v (1336-XI-16); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 4 (5), f.13r-13v (1352-I-21); Sfe 8 (1354-I-14); Notaria de Caldes de Malavella, CL 48, f.129 (1355-VIII-9); CL 50, f. 108v-109r (1356-IX-25); CL 54, f.51r (1357-XII-4); CL 54, f.51r-51v (1357-XII-4); CL 59, f.100v (1360-IX-17); CL 61, f.41r-41v (1362-X-24); CL 64, f.90v (1363-VIII-20); CL 72, f.103r (1366-V-3); Notaria de Cassà de la Selva, CS 1, f.8v (1369-VII-29); Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.118r-118v (1370-XII-15). de la Selva, CS 1, f.8v (1369-VII-29); Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.118r-118v (1370-XII-15).

de 53 bèsties entre bocs i cabres). A aquest extens grup d'animals cal sumar-hi 1 vaca i 2 vedells. A la dècada de 1330 els Otger consten cada dos anys al mercat (1332, dues ocasions; 1334, una ocasió; 1336, dues ocasions) per a procurar l'ampliació de la cabanya de porcins. Després de la Pesta Negra continuarien persistint en la custòdia de porcs (amb actes el 1355, 1356, 1357 i 1358). L'adquisició d'equins, en canvi, els deixava un accés més espaiat al mercat. Es documenten contractes el 1332, el 1336, el 1362, el 1363 i el 1366, ja que els ases i les mules no requerien d'un reemplaçament tan freqüent.

Així, és evident que la reposició del bestiar de tir i el de cria per a la custòdia imposaven ritmes diferenciats en l'accés al mercat. Els bous permetien espaiar la contractació – tant de comandes com de compravendes - de 3 a 5 anys. En canvi les comandes per porcins consolidaven una relació sostinguda entre el pagès de mas i els tractants, ja que els animals eren sacrificats periòdicament i calia reestructurar la cabanya de bestiar (restablir les proporcions entre truges, porcs i porques, per exemple), sovint, cada any. D'altra banda, cal deduir que el propi cicle vital del mas i les necessitats productives també imprimien diferències en el ritme d'implicació en el mercat. Vegem per concloure el cas del mas Tascó de Serinyà, que registrà fins a 26 contractes de bestiar, tot els quals es concentraren entre 1351 i 1369²². Tot i que abans de la Pesta Negra sabem que el mas ja estava habitat, l'escenari posterior a l'epidèmia devia coincidir amb el moment de màxima potència productiva. És a partir dels darrers anys de la dècada de 1350 que es tenen notícies dels membres de la família Tascó involucrats en la venda de rendes censals²³, en l'adquisició d'importants quantitat de draps a mercaders gironins²⁴ i també en l'ampliació de la seva explotació a través del mercat immobiliari²⁵. Amb aquest context de creixement del mas, no és del tot estrany que pràcticament cada any s'incorporés un nou animal de tir (ase, mul o bou), tan en règim de comanda com de compravenda.

3.2 El mercat del bestiar va fomentar l'acumulació de deutes?

Anteriorment s'ha indicat que els habitants del mas Otger del veïnat de Candell havien recorregut a una nòmina variada de prestadors en les seves operacions per incorporar bestiar a l'explotació.

²² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 38, f.6r (1351-X-25); CL 40, f.25v (1351-XII-27); CL 40, f. 39v-40r (1352-I-02); CL 46, f. 31r-31v (1353-IX-21); CL 46, f. 38v (1353-IX-23); CL 46, f.58v (1353-X-21), CL 47, f. 85r-85v (1354-V-19); CL 48, f. 99v (1355-V-03); CL 48, f.133v (1355- VIII-26); CL 48, f.133v (1355-VIII-26); CL 50, f. 100r-100v (1356-VIII-21); CL 50, f.144r (1357-I- 29); CL 50, f. 144v-145r (1357-I-29); CL 55, f. 137r-137v (1359-III-18); CL 36 (1359-V-01); CL58, f.69r (1359-VIII-27); CL 59, f. 20v-21r (1359-X-22); CL 59, f. 42v-43r (1359-XII-22); CL 59, f.102v (1360-X-10); CL 62, f. 140v (1361-IV-19); CL 60, f. 53r-53v (1361-XI-20); CL 63, f. 38r- 38v (1361-XI-20); CL 70, f. 146r (1364-VII-29); CL 72, f.101r-101v (1366-IV-26); CL 75, f.203-204r (1368-X-19); CL 81, f.145r (1369-VIII-07).

²³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 52, f.34v-36v (1358-II-25).

²⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 61, f.155r (1362-XI-14); CL 71, f.15r (1365-VIII-11); CL 80, f.6v (1368-V-27); CL 80, f. 43r (1368-IX-4).

²⁵ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 81, f.148r-149r (1369-VIII-14); f.152v (1369-VIII- 14).

En aquest cas concret, els Otger, que formaven un grup familiar actiu com a clients, demostraven capacitat per evitar l'acumulació de deutes envers un mateix proveïdor que els pogués generar una relació depredativa o de dependència. Pot dir-se però el mateix del conjunt de masos de Cassà de la Selva, especialment en aquesta localitat en què ja s'ha assenyalat que un tractant en particular - Bonanat Alagot - acaparà una part important de les transaccions de bestiar?

Vegem què apunten les dades. Del total de 53 famílies que van accedir en un mínim de dues ocasions al mercat de bestiar com a clients, tan sols 2 (3,7%) contractaren la totalitat dels seus animals amb el mateix tractant. El mas Castell del lloc de Pujada, amb sengles participacions al mercat, sol·licità ambdues vegades el bestiar a Bonanat Alagot. Un Pasqual Sunyer de Cassà de la Selva adquirí igualment el bestiar en les dues ocasions a Vengut Salvà de Campllong. Més enllà d'aquests dos casos, la majoria de masos amb una participació discreta al mercat (masos que registren 2 o 3 contractes) no van repetir de proveïdor. Disposem d'un nombre suficient d'evidències que apuntarien que els clients diversificaren (no sabem encara si de forma deliberada) les seves contractacions. En general, pot afirmar-se també que aquests no semblen *collats* pels prestadors i venedors d'animals.

Resulta eloqüent, a més, que les explotacions més actives com a clients tendissin a repartir les seves operacions en un nombre ben divers de tractants. Aquesta era per exemple la dinàmica del mas Balell, que de 10 contractes generats, en tancà 5 amb Bonanat Alagot i repartí la resta amb d'altres 5 comerciants, alguns dels quals de llocs allunyats, tot i que el conjunt de les operacions s'havien registrat a les notaries de Caldes o de Cassà de la Selva: Bonanat Cifre de Santa Cristina d'Aro, Vicenç Puig de Santa Pellaia, el draper Guillem Vives de Girona, Pere Ramon del veïnat de Verneda de Cassà de la Selva i un home cogenominat Pla, també de Cassà²⁶.

El **gràfic 33**, que representa el sistema de clients del mercat de bestiar de Cassà de la Selva i els seus respectius proveïdors, demostra com els masos que van sol·licitar una major aportació de bestiar (Tascó, Otger, Desvern, Sunyer de Candell, Vallobera de Serinyà, Balell, David, Vivet, Geronès, Caner i Tomàs) van tendir a diversificar la nòmina de marxants o de masos proveïdors amb els quals entraven en contacte. A més, la mateixa representació gràfica assenjala que Bonanat Alagot, que acaparà una part important dels fluxes locals, a Cassà de la Selva no establí relacions exclusives d'acumulació de deutes amb els seus clients. La mateixa conclusió resulta vàlida pels altres comerciants habituals que proporcionaven animals als pagesos de Cassà (per exemple, els casos dels mercaders-drapers Vives de Girona i de la família Barnés de la cellera de Cassà, també representats al gràfic del sistema relacional). Fou en tot cas en el període posterior a la Pesta Ne-

²⁶ Vegeu les actes: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f.145v-146r (1350-VIII-8); CL 46, f.39r (1353-IX-23); CL 47, f.4r (1354-II-10); CL 47, f.132v-133r (1354-IX-9); CL 50, f.135r (1357-I-1); CL 59, f. 83r (1360-VIII-9); CL 63, f.38v-39r (1361-X-5); CL 61, f.29r (1362-IX-14); CL 70, f.91v (1364-II-28); CL 569, f.13r (1369-X-15).

gra, amb la disminució de l'oferta comercial a l'oest de les Gavarres²⁷, en què es detecta un cert increment de la subjecció entre la clientela i els proveïdors²⁸.

Amb aquestes dades, podem acabar de certificar que el mercat de bestiar no era en general una instància on es donessin processos d'entrapament amb els prestadors/venedors. Tal i com s'ha introduït en una secció precedent, en general els negocis no acabaven amb la confiscació dels béns de la clientela. Dit això, aquestes constatacions no han de fer perdre de vista que les relacions comercials no resultaven en un context d'igualtat. En els capítols 1 i 2 s'ha descrit com algunes comandes de bestiar s'acompanyaven de préstecs de numerari, un mecanisme que permetia fixar les clienteleles, per exemple a través de processos de negociació sobre l'excedent agrícola o ramader. Tal i com veurem a continuació, aquests mecanismes (també d'altres que ja han estat tractats) feien del mercat de bestiar una instància desigual en "la balança de poder entre les parts i els beneficis obtinguts a llarg termini"²⁹. Vegem com s'expressen aquestes desigualtats tot seguint amb l'anàlisi de les dinàmiques dels masos de Cassà de la Selva.

3.3 Masos que venen i masos que compren

Aquesta secció s'interroga sobre la posició de cada mas (client o proveïdor) en el mercat de bestiar. Constatant-hi importants desequilibris, s'interpreta que la desigualtat en l'accés al capital estava relacionada amb les orientacions productives de les unitats familiars. També es fa èmfasi en les famílies que van actuar en el mercat, alhora, com a clients i com a proveïdors, per tractar de descriure'n les dinàmiques particulars.

Del total de 150 masos i cases de Cassà de la Selva involucrats en el mercat de bestiar entre 1328 i 1371, 110 participaren com a compradors o comendataris (és a dir, clients) i 71 ho feren com a venedors o comandants (és a dir, proveïdors de bestiar). Dels primers, 79 (el 72%) únicament se situaren com a clients, sense que pugui documentar-se que mai prestessin o venguessin bestiar als seus veïns. De l'altra banda, dels 71 masos que van actuar com a proveïdors, fins a 40 (56%) no consta que haguessin mai desenvolupat el rol de clients. En síntesi; del total de 150 unitats familiars que es van implicar en aquest mercat, fins a 119 (el 79%) no van canviar la seva posició. Des del punt de vista dels clients, la imatge aquí esbossada podria parlar-nos de les dificultats de fer progressar les famílies més enllà de determinats llindars; obtenir excedent del bestiar i prestar-lo o vendre'l als veïns. També assenyala l'existència d'un cert nivell d'estratificació en el si de les comunitats rurals, tot posant en dubte que el préstec – en aquest cas d'animals – estigués harmoniosament estès entre la comunitat i pogués produir-se, ni de fet es produís, en qualsevol

²⁶ Vegeu les actes: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 36, f.145v-146r (1350-VIII-8); CL 46, f.39r (1353-IX-23); CL 47, f.4r (1354-II-10); CL 47, f.132v-133r (1354-IX-9); CL 50, f.135r (1357-I-1); CL 59, f. 83r (1360-VIII-9); CL 63, f.38v-39r (1361-X-5); CL 61, f.29r (1362-IX-14); CL 70, f.91v (1364-II-28); CL 569, f.13r (1369-X-15).

²⁷ Vegeu el capítol 2.

²⁹ En paraules de Chris Briggs, que ha descrit el fenomen de l'acumulació de deutes pel cas del mercat del diner rural a l'Anglaterra de la primera meitat del segle XIV. Vegeu BRIGGS, Chris, *Credit and Village Society in Fourteenth-Century England*, Oxford University Press, Oxford, p. 169.

sentit. Un mas ben dotat de bestiar podia deixar-lo als veïns tan per obtenir ingressos addicionals com també per intentar descarregar la pròpia explotació dels costos de manteniment. En canvi, aquells que en necessitaven -que sembla que sempre eren els mateixos- recorrien als seus veïns més ben situats, quan no ho feien a mercaders forasters.

La situació geogràfica del mas (l'accés a alguns recursos i en definitiva, la seva riquesa) sembla que fou un dels factors que explicarien les desigualtats observades. La **taula 29** assenyala que les cases i masos de la cellera, però també particularment els masos del veïnat de Perles, van tendir a situar-se més com a proveïdors que no pas com clients del mercat d'animals, en evident contrast amb la resta. El cas de Perles és interessant. Aquest era un veïnat ubicat a la plana de la Selva, just a tocar del nucli de Cassà; els seus masos podrien haver-se vist beneficiats de l'avantatge competitiu de trobar-se molt a prop de la cellera, que era el veritable node de comunicacions i comercial de la localitat (allà on coincidien els principals camins i on, en diferents moments del passat, s'havia assajat la celebració del mercat). A més, els masos d'aquest indret potser també haurien gaudit d'algun element que els feia més dinàmics (parcel·lari en terres més planes, més fèrtils, potser més ben irrigades?), amb més capacitat de generar riquesa i de disposar d'excedent de bestiar per a ser col·locat al mercat. Vegem el cas del mas Llobet de Perles, que apareix a la documentació com a prestador en un total de 13 ocasions entre 1328 i 1348³⁰. L'explotació s'hauria especialitzat en la cria de bestiar vacum i porcí per a satisfer les demandes dels masos dels veïnats propers d'Esclat i també de Riurans, a Caldes de Malavella (van prestar-los 14 bovins, 12 porcs, i també 19 ovelles). D'aquesta manera, durant el període assenyalat els Llobet no només haurien tingut cura de les terres i del propi bestiar, sinó que a més haurien diversificat les seves inversions amb la col·locació i venda d'animals en els masos (menys potents?) del seu entorn.

En aquest sentit, sembla que un petit grup de masos (en el cas cassanenc destaquen els ja citat mas Llobet, el mas Barnés de la cellera amb 13 operacions, el mas Bassó de Perles amb 7, o el mas Hospitaler de Bellsolà amb 5), eren capaços de prestar de forma més o menys rutinària bestiar al seu entorn, potser arribant a especialitzar-s'hi. A banda, una sèrie de famílies de la cellera, que ja no devien dedicar-se en exclusiva a ocupacions agropecuàries, també apareixen com a proveïdors habituals del bestiar: els Grahit amb 12 operacions, els Prat amb 30, i sobretot els Alagot, amb 277. Si un total de 119 unitats familiars dibuixen aquest escenari polaritzat, una minoria de 31 masos o cases apareixen, alhora, com a clients i com a proveïdors de bestiar. Representen el 20,6% de les unitats identificades en el mercat. En consonància amb el dibuix social proposat fins aquí, una majoria de les famílies que desenvoluparen ambdós rols en realitat majoritàriament feien una cosa o altra³¹. Aquests són sens dubte els casos dels Alagot, els Balell, els Barnés, els Caner, els Dalmau

³⁰ Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.66r (1328-X-16); CL 7, f.65r (1333-X-25); CL 8, f. 177r (1335-IV-3); CL 8, f.177r-177v (1335-IV-3); CL 11, f.34v (1336-I-14); CL 11, f.76v (1336-VII-30); CL 21, f.70v-71r (1341-IX-10); CL 24, f.32v (1342-IX-30); CL 27, f.45v (1344-X-25); CL 27, f.45v (1344-X-25); CL 27, f.97r-97v (1345-I-17); CL 28, f.52r-52v (1346-III-7); CL 33, f.16v (1349-IV-5).

³¹ Un exemple evident és el de Bonanat Alagot, que si bé adquirí un paper central com a proveïdor d'animals amb 274 operacions, també se'l localitza en una ocasió com a client.

de Serinyà, els Ferrer de la cellera, els Hospitaler, els Llobet, els Otger, els Prat, els Ravellí, els Tascó o els Viader (cf. **taula 3**). Vegem algunes casuístiques en aquesta esfera.

Al llarg de la dècada de 1330 els Hospitaler de Bellsolà prestaren, majoritàriament porcins, a 3 masos veïns (Crosa de Candell, Pla de Parades i Dalmau de Serinyà) a través de cinc contractes diferents³². Quan els titulars del mas tornen a fer aparició a la documentació, l'any 1356, és en la situació inversa, com a clients dels Pi, i en una comanda de tres animals joves (2 anyells i 1 brava). Anteriorment, hem descrit el mas Hospitaler a cavall de la Pesta Negra com una explotació amb pocs caps de bestiar (cf. **taula 26**); sospitem que s'hauria quedat sense titulars adults per efecte de les mortaldats, motiu pel qual de fet s'hauria registrat l'inventari. Però el mas no sempre hauria transitat per moments difícils. Anteriorment, a la dècada de 1330, els titulars eren al capdavant de l'explotació en un cicle de bonança, que els hauria permès col·locar bestiar a fora. Més endavant, la mort d'Arnau Hospitaler i la tutela dels joves hereus Bernat i Margarida, hauria requerit demanar animals als veïns per intentar de mantenir l'explotació en funcionament³³. És a dir; el cicle de vida d'un mas hauria marcat la posició d'aquest com a client o bé com a proveïdor³⁴.

A banda del canvi de cicle d'un mas, d'altres factors poden explicar que una explotació optés, puntualment, per modificar la posició en el mercat. Són interessants de constatar els arranjaments familiars (acords dins de la mateixa família per a saldar deutes mitjançant el bestiar)³⁵ i també la col·laboració sostinguda entre masos: l'anoemenat deute recíproc³⁶. El deute recíproc ha condicionat el model explicatiu d'alguns autors sobre l'economia de les comunitats rurals baixmedievales i modernes³⁷. La documentació emprada per aquest estudi realment acredita ben poques operacions bidireccionals en el mercat de bestiar entre dues unitats (i mai sostingudes en el temps)³⁸. Constitueixen per tant una excepció a un model general que en canvi sosté una important polarització dels actors.

³² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.149r (1331-XII-22); CL 8, f. 200v-201r (1335-VII-26); CL 11, f.33v (1336-I-14); CL 11, f.92v (1336-IX-8); CL 11, f.93r (1336-IX-15).

³³ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 40, f.68v-69v (1353-III-7).

³⁴ El cas del mas Balell d'Esclat podria haver estat similar. Si entre 1350 i 1369 els seus tinentes registren fins a 10 contractes com a clients per incorporar porcins i bovins al mas, al final d'aquest cicle, Guillem Balell realitzà una inversió conjuntament amb un soci, Guillem Crestià. Amb aquest home, compraren una vaca a Arnau Vallobera del veïnat de Serinyà per després retornar-l'hi en comanda. Vegeu AHG, CL 569, f.13-13v (1369-X-15).

³⁵ El 2 de febrer de 1331 Guillem Ravellí venia per 18 s., i al mateix temps rebia en comanda de la seva pròpia filla, Guillema Ravellí, 1 porcell i 2 porcelles. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 3, f.143r (1331-XII-2). Vegeu la secció 6.4 del capítol 1.

³⁶ Vegey BRIGGS, Chris, *Credit and Village Society...* *op.cit.*, p.169 i ss.

³⁷ Vegeu CLARK, Elaine, *Medieval debt litigation...* *op.cit.* i també MULDREW, Craig, *The economy of obligation...* *op.cit.*

³⁸ Un cas que podria inscriure's (si bé només tangencialment) en aquest definició és el registrat el 21 de setembre de 1369, quan Bernat Tallarama de Cassà de la Selva rebé en comanda de Pere Queus, de Llagostera, una vaca; a la vegada que aquell mateix dia, i juntament amb Queus, entregaren una vaca i un vedell al pare del primer, homònim seu, i veí de Llagostera. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 81, f.156v (1369-IX-21).

Aquestes darreres seccions posen de relleu almenys dos elements que no han estat fàcilment contemplats per la literatura contemporània. En primer terme: la constatació de que una part destacada de les comunitats rurals tenien nul·la o poca implicació en el mercat. En el cas descrit aquí, aproximadament un terç dels actors documentats no apareixen subjectes a la dinàmica del mercat de bestiar; podien procurar-se la reproducció dels propis animals o bé reemplaçar-los a través del troc amb veïns. En tot cas, no acollien animals per a l'engreix en el marc d'una operació comercial especialitzada. En segon terme: el fet que el mercat, tot i que estava fortament polaritzat, no apareix com una instància on els masos establissin en general relacions d'acumulació de deutes envers un sol tractant de bestiar. En aquest sentit, és evident que a Cassà de la Selva, a mitjan segle XIV, un grup més o menys reduït d'actors proveïa de bestiar a la resta. Aquests eren els masos més potents del territori i també un grup de famílies de la cellera. Eren grups familiars que prestaven o venien regularment els animals als veïns del terme i que en alguns casos havien professionalitzat aquesta activitat. El cas particular de Cassà de la Selva pot resultar controvertit pel que fa a això, ja que la gran majoria d'home de la cellera no foren mai identificats a les fonts com a professionals d'un ofici. Tan sols un Bernat Teixidor i un Pere Martí, en diferents moments, van ser descrits com a traginers (i en conseqüència es documenten implicats en el moviment comercial de mules i ases). Malgrat les definicions de les actes notarials facilitin els oficis, les actes comercials evidencien que, molt per sobre de la resta, destacava el nom de Bonanat Alagot. Anàlitzem a continuació els moviments d'aquest tractant de bestiar.

3.4 Bonanat Alagot, un tractant d'animals a Cassà de la Selva (1331-1370)

Les dades sobre els orígens familiars dels Alagot són incertes. Una hipòtesi versemblant és que el llinatge provindria d'un mas del terme de Cruïlles que duia aquest mateix nom³⁹. En algun moment previ a 1331 Bonanat Alagot, que devia ser força jove i potser un dels cavallers del mas, es traslladà a Cassà de la Selva, passant a ser considerat habitant d'aquesta localitat. El seu germà Bernat, en canvi, de moment no travessà les Gavarres i s'instal·là a Monells, tot i que més endavant marxaria a cercar fortuna a la ciutat de Barcelona (1337). Encara un temps més tard, hauria recalat a Girona, on podria haver mort pels efectes de la Pesta de 1348⁴⁰. Ambdós es dedicaren al comerç de bestiar. No coneixem la sort professional de Bernat amb detall. S'intitulava *mercader* l'any 1337 i, tot i ser descrit com a ciutadà de Barcelona, continuava vinculat al territori de les Gavarres. Aquell mateix any, per exemple, s'encarregava de cedir bestiar a un veí de Cruïlles o a

³⁹ Vegeu MALLORQUÍ, Elvis, "Masos medievals i cognoms endèmics a les terres de Girona", *Quaderns de la Selva*, 23 (2011), p. 11-55. En canvi, no es documenta cap mas amb aquest nom al terme de Cassà. Un Bonanat Alagot de Monells, que podria ben ser el personatge glossat aquí, dirigí una empara contra Arnau Basses de Cassà de la Selva el març del 1329. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f. 81v: 23.3.1329.

⁴⁰ Vegeu respectivament AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f.21v (1330-X-09) i AHG, Notaria de Monells, Mn 164 (1337-X-12). L'any 1342 ja se'l documenta com a habitant de Girona. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 24, f.6v (1342-VIII-19). Sobre el seu testament, vegeu GUILLERÉ, Christian, "La peste noire...", *op. cit.*

un altre d'Ullastret⁴¹. Encara un tercer germà, Francesc, a finals de la dècada de 1360 vestia hàbits eclesiàstics i feia de domer de la parròquia de Monells, tot i que abans podria haver exercit el mateix ofici a l'església de Caldes de Malavella⁴².

A principis de la dècada de 1330 Bonanat inicià una sòlida carrera com a tractant de bestiar. Inicialment podria haver-se instal·lat a la cellera de Cassà de la Selva però en contraure matrimoni amb la pubilla (de nom Sibil·la) d'un mas del veïnat de Parades, s'hi traslladà⁴³. Sobrevivint a la Pesta, durant 10 anys habità aquesta casa, ja que la documentació l'identifica com a habitant de la zona de de Parades fins el 1349. L'any 1350 continuaria el mateix tipus d'activitat comercial però ara reinstal·lat a la cellera, on adquirí en propietat un cert nombre d'immobles⁴⁴. Tenim coneixement d'un sol fill d'Alagot, de nom Francesc, que després de la mort del seu pare el succeí com a hereu. Bonanat Alagot finí els seus dies durant la segona quinzena de novembre de 1370, quan podia rondar els 60 anys⁴⁵.

Bonanat Alagot s'havia estrenat a la dècada de 1330 com a subministrador d'ases i de porcins als masos de l'entorn de Cassà de la Selva. D'aquesta època consten una desena d'operacions que van quedar registrades als llibres de la notaria local (cf. **taula 30**). És possible que Bonanat i Bernat Alagot haguessin col·laborat en aquest període inicial, tal i com s'acredita en una acta del 1331 en què Bonanat consta com a procurador de Bernat per a un plet. El conflicte tenia a veure amb la roureda situada a Cassà de la Selva que un tal Arnau Teixidor havia arrendat a Bernat per tal que n'aprofités els glans, que molt probablement servien per alimentar el bestiar que els Alagot ja custodiaven i col·locaven entre els veïns de la zona⁴⁶.

⁴¹ AHG, Notaria de Monells, Mn 164 (1337-X-12) i Mn 164 (1337-XI-23).

⁴² Francesc Alagot, clergue de l'església de Caldes, cedí la doma al prevere Guillem Vidal en algun moment abans de 1364. El trasllat fou conflictiu, ja que aquest darrer acusà a Alagot d'*usurpació*. AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 70, f.100r-100v (1364-III-19). Vegeu algunes actes que acrediten que Francesc Alagot fou domer de Monells, i també germà de Bonanat: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f.38r (1367-VI-8) i de la mateixa sèrie notarial CL 83, f.89v (1369-XI-22).

⁴³ Un mas que de moment no podem identificar amb certitud, tot i que podria tractar-se del mas anomenat preciament Parades. Vegeu en aquest sentit com en una acta notarial del 1342 es fa referència a Bonanat Alagot, també conegut com ses Parades. AHG, Notaria de Caldes de Malavella CL 24, f. 14v (1342-IX-2). De la mateixa sèrie notarial, vegeu una referència a la muller d'Alagot a CL 40, f.106r-106v (1352-IV-22).

⁴⁴ Quan l'any 1361 Bernat Coromina li vengué unes cases a la cellera, els Alagot de fet ampliaven les seves propietats ja que aquesta finca llindava amb habitatges que ja eren seus. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 59, f.129v-130v (1361-II-10).

⁴⁵ Si la darrera acta comercial de Bonanat Alagot es registra el 1370-XI-15, el 3 del mes següent una acta ja l'identifica com a difunt: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.114r-114v (1370-XII-3).

⁴⁶ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 4, f. 85v (1331-IX-25).

No és fins a la dècada següent que les actes relatives a Bonanat Alagot es multipliquen. Tan sols l'any 1342 es documenten 9 contractes, el mateix nombre d'operacions que hauria tancat els 7 anys precedents. El zènit de la seva seva carrera professional arribà però amb la dècada de 1360, on el nombre de negocis s'incrementà exponencialment. De fet, un 55% de les actes produïdes durant la seva llarga carrera professional, de 40 anys, corresponen al període final de 1360-1370. Tenim documentades un total de 274 actes comercials de bestiar relacionades amb Bonanat Alagot en solitari, i marginalment en societat amb d'altres mercaders. De fet, a diferència del seu germà Bernat, Bonanat mai comptà amb aquesta denominació, tot i que l'activitat que desenvolupà denota una intensa especialització.

Un indicatiu d'aquesta especialització és l'estratègia per ocupar àmplies quotes de mercat en el terreny del bestiar. Del total dels seus negocis – que majoritàriament eren comandes de bestiar - 117 els tancà a la notaria de Cassà de la Selva, sobretot amb clients que eren veïns d'aquesta mateixa localitat. En el capítol 2 ja s'ha indicat que específicament hi monopolitzà l'intercanvi de bous (66% del total d'aquest d'actes que n'inclouïen entre el 1328 i 1371) i d'equins (el 62%). Alagot també tingué una presència destacada a Caldes de Malavella (151 actes), que era un escenari comercial on existia més competència. D'altra banda, tan sols podem identificar el mercader en 6 operacions al vessant nord de les Gavarres, coincidint amb la fira ramadera de Monells. Lògicament, Alagot degué guanyar fama com a tractant entre els veïns del terme de Cassà de la Selva (72 contractes, el 26,2% del total de la seva cartera)⁴⁷, del de Caldes de Malavella (31; l'11,3%) però també del de Vidreres (31; l'11,3%). La resta de localitats amb presència significativa en la seva cartera de clients foren Llagostera (27 clients; 9,9%), Riudellots de la Selva (12; 4,4%), Tossa de Mar (11; 4%), Franciac (9; 3,3%), Maçanet de la Selva (8; 2,9%), Lloret (7; 2,6%), Campllong (7; 2,6%), Llambilles (7; 2,6%) i Vilobí d'Onyar (6; 2,2%). També es compten alguns negocis amb veïns de les parròquies de la Vall d'Aro (entre Castell d'Aro, Romanyà, Santa Cristina, Sant Feliu i Solius se sumen 8 actes; 2,9%) i les interiors de les Gavarres (entre Sant Cebrià de Lledó i Santa Pellaia, 5 actes; 1,9%). Així, pot dir-se que Bonanat Alagot s'especialitzà en la cessió de bestiar als masos del nord de la plana de la Selva, incloent els contraforts sud-occidentals de les Gavarres.

Tal i com ja sabem, aquestes operacions implicaven un nombre realment reduït d'animals per transacció. Si bé la mitjana dels 864,5 caps transferits pot situar-se en 3,2 bèsties per contracte, un 61,7% de les actes (169 de 274) tan sols incorporaren un sol animal⁴⁸. A banda del volum total de l'activitat o de l'acaparament d'una part destacada del mercat, un altre indicatiu de la professionalització d'Alagot és la tendència a especialitzar-se en animals de tir i llauradors. Durant el període analitzat, Alagot cedí un total de 111 ases i someres (en 109 operacions) i 109 bous (en 78 contractes). La **taula 30** que recull el conjunt de les seves operacions acredita que aquesta singularització no es consolidà completament fins després de la Pesta, moment en el qual, per

⁴⁷ A Cassà de la Selva, els veïnats on les ofertes d'Alagot van tenir millor acollida foren Serinyà (15 contractes) i Esclat (14).

⁴⁸ Quaranta contractes incorporaren 2 animals (14,6%), 12 actes n'inclogueren 3 (4,4%), 16 en contingueren 4 (5,8%), i 35 actes – que sobretot inclouïen ovis – cedien 5 o més animals (amb un màxim de 47 bèsties). Aquestes 35 darreres representen el 12,9% del total d'operacions d'Alagot.

exemple, els porcins van esdevenir testimonials en la seva oferta⁴⁹. Els veïns de les localitats més excèntriques en l'àmbit de distribució del mercader s'hi posaven en contacte, de forma prioritària, per manllevar-li els animals que probablement el distinguen de la resta de comerciants. Per exemple, en 31 dels 38 contractes tancats amb veïns de Vidreres s'hi inclogueren un ase o un bou; el mateix pot dir-se pel cas de Llagostera, que en 31 negocis amb els seus veïns, 27 casos proporcionaren un o altre animal d'aquest tipus.

Alagot prioritàriament cedí els animals durant el període setembre- novembre, coincidint amb les fires ramaderes i també amb un major interès de la pagesia pels animals de tir utilitzats en les feines de preparació dels conreus d'hivern. Cent set contractes es fixaren al llarg d'aquests tres mesos i representen el 39% del total (274).

Bonanat Alagot transferí els seus animals mitjançant les comandes de bestiar (268 casos), incentivant tan sols 6 compravendes. En consonància amb el tipus d'animal ofert (sobretot bous i ases), la tipologia de comanda més proposada foren els dipòsits simples, que donaven peu al mercader a negociar privatament el retorn de les bèsties després del seu ús⁵⁰. A més, en una gran majoria de les actes recollides, Alagot aportà un préstec complementari en forma de diners, que podia ser una forma de proporcionar líquid per mantenir la bèstia, efectuar inversions o saldar d'altres deutes pendents del comendatari⁵¹; i potser també una manera de pactar formes futures de retorn del deute mitjançant l'extracció de l'excedent agrícola dels masos. A la vegada pot descartar-se que Alagot se situés en aquest negoci com a prestador de diners mitjançant una forma o altra d'hipoteca sobre els animals dels pagesos⁵². Al contrari, sembla que aquest mercader efectivament disposava d'una cabanya important d'animals que cedia periòdicament als masos que li ho demanaven a canvi d'una taxa o interès que els contractes no arriben a desvelar.

⁴⁹ A banda dels bous i dels ases, Bonanat Alagot hauria col·locat un mínim de 257 porcs (en 50 operacions), 87,5 vaques i vedells (en 45 operacions), 23 mules i muls (en 19 operacions), 209 ovelles (en 15 operacions), 15 pollins (en 15 operacions), 41 cabres (en 5 operacions), 10 parells d'oques (en 1 operació), a més de 2 animals sense identificar (2 operacions).

⁵⁰ Es localitzen 212 comandes de dipòsit simple, a través de les quals majoritàriament se cedien ases i bous, contra 56 comandes a mig lucre, a través de les quals majoritàriament se cedien porcs, vaques i d'altres animals.

⁵¹ Així, un Arnau Torrents de Candell de Cassà de la Selva, rebé d'Alagot el 1365-VIII-10 un bou en comanda, a més de 106 s. comptants (cf. **taula 5**). Tan sols nou dies després, Torrents feia un pagament parcial de 50 s. a Guillem Costa, cirurgià de Girona, per les cures que li hauria fet en algunes *vulneribus in personam meam*. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 72, f.50r-50v (1365-VIII-19). És molt probable que el préstec complementari d'Alagot s'hagués destinat a fer aquest pagament.

⁵² Es detecten tan sols 7 actes en les quals Alagot reconegué la compra prèvia dels animals al comendatari, o 18 on es registrà una carta de gràcia annexa per la qual el mercader prometia que un cop retornats els diners, el conjunt de la comanda de bestiar seria cancel·lada. Tot i que no podem donar-hi cap explicació, és remarcable que de 18 contractes que incloïen carta de gràcia, 3 fossin acordats amb clients de Lloret, i 3 més amb clients de Tossa, que són localitats els veïns dels quals consten amb poca freqüència com a clients del mercader. En general, sobre aquests mecanismes en les comandes de bestiar, vegeu el capítol 1.

Tal i com ja s'ha indicat en els epígrafs precedents, les estratègies comercials d'Alagot tampoc van produir, en general, escenaris d'acumulació de deutes entre el client i el tractant de bestiar (cf. **gràfic 33**). De fet, de 204 clients que hem pogut d'individualitzar, més del 80% (164) registraren tan sols una sola operació com a clients d'aquest mercader al llarg del període analitzat. D'altra banda, 31 individus requeriren en 2 ocasions les ofertes d'Alagot, indicant, en suma que el 95,6% hauria participat tan sols 1 o 2 vegades com a clients d'aquest mercader en concret⁵³. Tot i l'estratègia d'acapament del mercat, en general els pagesos de mas tingueren prou marge per defugir les relacions comercials més depredatives, tot evitant de recórrer sempre al mateix tractant.

Alagot es mostrà actiu en la reclamació dels deutes pendents per aquestes comandes de bestiar a través dels mecanismes de la cort jurisdiccional⁵⁴ i també a través de factors i procuradors especialment delegats per a cobrar impagats⁵⁵. La seva estratègia comercial, tanmateix, podria no haver estat, necessàriament, la de constituir clienteleles captives⁵⁶.

Tampoc la formació de societats comercials aconseguí en aquest cas de monopolitzar les relacions amb els pagesos. Durant un temps indeterminat entre les dècades de 1330 i 1340 Bonanat Alagot treballà en societat amb el ferrer de Caldes Pere Andreu i amb Simó Prat, de la mateixa localitat⁵⁷. Aparentment es dedicaren a la cessió de bestiar, tot i que la documentació tan sols dóna proves de 7 comandes de bestiar emeses per Alagot i aquests individus entre 1335 i 1349 (cf. **taula 30**). A través de les actes de dissolució del que podria haver estat tan sols una primera societat, l'any 1348, aprenem que els tres mercaders mantenien relacions comercials amb un carnisser de Perpinyà, Guillem Gros, que possiblement hauria estat un dels destins finals del bestiar engreixat als masos de les Gavarres⁵⁸. És probable que aquests tractes es donessin igualment amb carnisseres, assaonadors i d'altres professionals que treballaven amb els productes animals a la ciutat de Girona. Futures recerques hauran d'acreditar-ho.

⁵³ Es localitzen 3 casos amb 3 contractes; 2 casos amb 4 contractes; 2 casos amb 5 contractes i 1 sol cas (el ja esmentat mas Tascó de Cassà de la Selva) amb 12 contractes de bestiar pactats amb Bonanat Alagot.

⁵⁴ Vegeu tan sols a tall d'exemple AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 12, f.52v (1335-IX-21); CL 15, f. 10r (1338-VIII-31); AHG, CL 23, f.135v (1343-VII-28); CL 23, f.137 (1343-VIII-4); CL 29, f.105r (1346-X-9); CL 565, f. 39v (1348-X-6); CL 583, f. 52v (1369-II-4).

⁵⁵ Agustí Miró fou designat l'any 1344 procurador de Bonanat Alagot per a cobrar els deutes. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 26, f.10v (1344-I-27).

⁵⁶ A tall anecdòtic, un Bernat Pasqual de Vidreres constituí una obligació l'any 1363 per la qual es comprometia davant de Bonanat Alagot a no jugar-se els diners en cap joc *taxillorum*, de daus o del *tindarell*. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 70, f.54v (1363-XI-24). El tractant de bestiar l'hauria forçat a fer aquesta declaració per tal de poder cobrar deutes pendents.

⁵⁷ El juliol del 1348 Pere Andreu i Simó Prat reconeixien deure 20 l. per la societat que havien constituït i ja cancel·lat tots tres homes. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f. 80v (1348-VII-7).

⁵⁸ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 33, f.102v (1348-IX-1).

La documentació existent testimonia que Bonanat Alagot diversificà els seus negocis en d'altres àmbits, tot i que per volum la ramaderia sempre s'hauria mantingut com l'activitat principal. Feu préstecs de diners als seus veïns⁵⁹, es convertí en l'arrendatari de diferents drets senyorial⁶⁰ i també en procurador de comerciants d'àmbit urbans que havien concedit préstecs o vendes finançades als masos del territori de Cassà⁶¹. També adquirí matèries primeres com l'oli de l'Ardenya, que probablement revendria a la ciutat⁶². Amplià les seves propietats immobles, tan de finques urbanes com rústiques, algunes de les quals podrien haver servit per a establir o fer pasturar el bestiar⁶³. Al final de la seva vida, aquest individu, provinent de fora del terme però que hi havia acumulat una riquesa important, segurament també havia assolit un lloc prominent en la comunitat. Per aquest motiu degué ser escollit per auditar els comptes d'una talla amb la qual Cassà de la Selva cobrí els subsidis de 1365 i 1366 per a finançar la guerra amb Castella⁶⁴.

Desconeixem si el seu fill, Francesc Alagot, seguí amb la dinàmica comercial del pare⁶⁵. És possible que la seva activitat en el mercat de les rendes censals durant la dècada de 1370 respongués de

⁵⁹ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 41, f.9r-9v (1351-X-31); CL 41, f.75v-76r 22.1.1352 AHG, CL 41, f. 95v (1352-II-6); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 18, f. 176v (1361-XI-30).

⁶⁰ Sabem que Alagot arrendà la batllia de la cambra del monestir de Sant Feiu de Guíxols durant dos anys a partir del març del 1353; i en un període precedent també havia arrendat el que aparentment sembla una batllia diferent de les rendes del monestir. Vegeu respectivament: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 44, f. 69v-70r (1353-III-18); CL 48, f. 34r-34v (1354-IX-28).

⁶¹ Del traginer de Granollers del Vallès, Joan Cerdà, àlies Gatnau; i també de Ramon Guytó, fuster de Girona. Vegeu respectivament AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 50, f.64r-64v (1356-III-10) i CL 36, quadern solt s.f (1359-V-2).

⁶² AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 32, f.24v-25r (1347-X-22).

⁶³ Vegeu el conjunt de compres o establiments de finques rústiques, tres de les quals eren terres boscoses o ermes: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 8, f.165v-166r (1335-II-19); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 4 (4), f.85r (1350-XI-24); Notaria de Caldes de Malavella, CL 50, f.15v-16v (1355-XI-15); CL 50, f.39r-39v (1356-I-12); CL 62, f.133v (1361-V-25); CL 63, f.75r-76v (1363-V-15); CL 71, f. 41v-42v (1365-IX-1); CL 569, f.115r-116r (1370-XII-3); CL 569, f. 116r-117r (1370-XII-3). Les dues darreres compravendes s'haurien produït sense instrument notarial i en vida de Bonanat Alagot; Francesc Alagot les sancionà un cop mort el seu pare. Vegeu les operacions sobre predis urbans a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 59, f.129v-130v (1361-II-10); CL 64, f.12v-13v (1362-XI-22); CL 569, f.114r-114v (1370-XII-3) [aquest darrer document és també la certificació pública de la compravenda d'una casa efectuada per Bonanat Alagot uns 12 o 13 enere enrera. Això és descrit en la concessió a Ramon Carner del dret a utilitzar el *sotulo* de la casa i registrat a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.117v-118r (1370-XII-3)]. Vegeu la darrera compravenda d'una finca urbana a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.114r-114v (1370-XII-3). Aquesta darrera compravenda s'hauria donat sense instrument notarial i en vida de Bonanat Alagot; Francesc Alagot la sancionà un cop mort el seu pare.

⁶⁴ AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 75, f.28v-29r (1367-III-7).

⁶⁵ Just després de la mort de Bonanat Alagot, Francesc cedí diferents animals en comanda a dos veïns de Cassà. Vegeu AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 569, f.126r (1371-I-12); CL 569, f.130r-130v (1371-II-17).

la decisió de dipositar els estalvis i fer rendir una part del capital generat per Bonanat⁶⁶. En tot cas tenim notícia que els Alagot es van consolidar com un dels llinatges dirigents a la baronia de Llagostera durant les dècades següents⁶⁷.

Bonanat Alagot, comerciant de bestiar establert a la cellera de Cassà de la Selva, esdevingué durant les dècades centrals del segle XIV el principal proveïdor d'ases i de bous del mercat de Caldes de Malavella i també de Cassà. Abastí famílies de diferents localitats al nord de la plana de la Selva, de qui captava l'interès a través d'operacions per les quals prestava, alhora, una bèstia i una quantitat de diners. La documentació disponible tot i així sembla descartar que l'activitat generés acumulacions de deutes, ja que tan sols un 4,5% dels clients van requerir més de dues vegades els seus serveis. L'èxit comercial d'Alagot li obrí les portes d'altres negocis (en el mercat del diner, potser també en els mercats de productes agrícoles) i encimbellà la família en una posició rellevant de l'estructura socioeconòmica de la seva comunitat.

4. CONCLUSIONS

Els inventaris dels masos i d'altres documents que enumeren el conjunt d'animals d'una explotació són eines tan escadusseres com valuoses. Permeten certificar la desigualtat interna de les comunitats rurals i alhora confirmen que la majoria de pagesos del nord-est català al segle XIV disposaven d'un mínim contingent d'animals. Entre les bèsties que més habitualment s'haurien trobat als masos hi havia els porcins (pràcticament cada família en tenia algun), els ovicaprins i els bous.

L'estudi de cas de Cassà de la Selva ha servit per exemplificar la relació entre el mercat de bestiar i els masos, que en aquesta localitat feren especial èmfasi en la cria de porcins. Tot i que la majoria de masos devien accedir en algun moment al mercat de bestiar, un terç ho feren tan sols una o dues vegades (amb un important lapse de temps entremig) al llarg del període estudiat. En canvi, existia una minoria de masos amb una activitat recurrent al mercat; podien renovar la cabanya cada any ja que la cria d'animals, per aquests, tenia una orientació clarament comercial. D'entre aquestes explotacions més dinàmiques, s'ha pogut constatar que el mercat de bestiar no provocava, en general, fenòmens d'acumulació de deutes, ja que pocs pagesos tenien una relació sostinguda amb un sol tractant de bestiar. Al contrari: solien diversificar les operacions. Tot i així, el negoci dels animals es donava en el marc d'una societat polaritzada, on una majoria de masos se situaven sempre com a clients i, una minoria, pràcticament sempre com a tractants.

D'entre els tractants del bestiar, a Cassà de la Selva destaca el cas de Bonanat Alagot, un individu que provenia del medi pagès però que entre 1331 i 1370 acaparà una part important del negoci dels animals en aquest vessant de les Gavarres fins a convertir-se en un veritable mercader especialitzat.

⁶⁶ Vegeu compres de violaris per part de Francesc Alagot a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 103, f.30r-33v (1376-VI-6); CL 104, f. 87v-89v (1378-XII-20); CL 103, f.153v-157r (1379-VIII-30); CL 103, f.168r-171v (1379-IX-25).

⁶⁷ L'any 1429, un Bernat Alagot exercia de batlle de Galceran de Cruilles que, per hipoteca sotmesa pels Montcada, gaudia de la jurisdicció sobre Caldes i Llagostera. Vegeu per exemple AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 163, f.12v-13r (1429).

CONCLUSIONS GENERALS

Bona part de les afirmacions que els medievalistes fan avui sobre la ramaderia pagesa a la baixa edat mitjana estan impregnades d'un prejudici malthusià. Aviat farà seixanta anys que l'historiador britànic Michael Postan considerà que la dotació de bestiar de les explotacions pageses del segle XIII era ben exigua¹. La pressió demogràfica prèvia a la Pesta de 1348 hauria limitat les dedicacions pecuàries dels camperols per convertir terres marginals i que anteriorment havien estat destinades a pastures, en conreus. D'aquestes terres se n'obtidrien rendiments molt pobres. A partir de les mortaldats del segle XIV, i per tant del reequilibri de població i recursos, les parcel·les haurien tornat a ser utilitzades per als ramats. Aquesta interpretació no només havia de ser vàlida per a les tres localitats angleses que serviren de banc de proves a Postan, sinó per al conjunt de l'occident medieval. Encara avui la majoria de monografies i d'estudis sobre l'agricultura baixmedieval reserven aquest paper més aviat discret, i també connotat, a la cria d'animals.

Si ens situem a la muntanya mediterrània, la ramaderia arrossega encara un altre llast historiogràfic: la teòrica dissociació d'aquesta activitat amb els cultius. Els sòls eren fràgils i no podien aprofitar plenament els adobs, estaven insuficientment irrigats i tan sols permetien una limitada producció de farratges. Així, la ramaderia no acostuma a formar part del nucli central del mode de producció; és sovint considerada una activitat subsidiària. Ha estat en canvi interpretada com un recurs econòmic dels grups dominants, i sobretot de les grans institucions eclesiàstiques, que assalariaven grups de pastors perquè tinguessin cura i conduïssin els animals. A la vegada, aquests darrers actors tradicionalment han estat considerats hostils al món agrícola. La dissociació entre ramaderia i pagesia sembla que també es dol d'un prejudici cultural ancestral.

L'objectiu d'aquest treball no ha estat el de qüestionar frontalment aquests supòsits. Tanmateix, s'han aportat evidències que els han matisat. S'ha pretès avaluar de la forma més extensa possible el fenomen ramader a les Gavarres i al seu entorn al llarg del segle XIV. Els resultats proposats s'han estructurat en tres capítols, en el primer dels quals s'han discutit aspectes formals i institucionals de l'extensió dels animals al territori, principalment els contractes operats entre els proveïdors i els seus clients. En una segona secció s'han estudiat les dinàmiques temporals del negoci del bestiar i la naturalesa, prou diferent, dels mercats de cadascuna de les cabanyes d'animals. Finalment, s'ha focalitzat sobre els actors implicats en el mercat de bestiar, tant sobre els masos que hi recorrien com sobre els tractants. El tercer capítol principalment s'ha sustentat en l'estudi de cas de Cassà de la Selva.

A les Gavarres baixmedievals el bestiar principalment es transferia mitjançant un tipus de contracte anomenat comanda de bestiar que té els orígens en el Dret d'obligacions romà. La comanda tant s'acordava entre veïns (habitants del mateix veïnat o parròquia) com era assignada als pagesos per part dels mercaders provinents dels centres urbans. Els ramats localitzats en aquestes transaccions eren de volum reduït: una majoria d'operacions contenien tan sols un sol animal. En

¹ POSTAN, Michael, "Village livestock in the thirteenth century", *Economic History Review*, 15 (1962), p. 219-249.

funció del tipus de bestiar, podien constituir la darrera baula d'un mercat integrat que s'estenia fins a les ciutats consumidores de carn i d'altres productes animals, especialment Girona.

Entre 1328 i 1371 als registres de les notaries estudiades poden trobar-se dos tipus diferents de comandes que implicaven la transferència de bestiar. D'un costat, existí l'anomenada comanda a *mig lucre*, per la qual el prestatari, el pagès, rebia un animal i al mateix temps prometia al prestador que li tornaria el valor de la bèstia, a més d'una part proporcional dels rendiments (d'entre els quals les cries). De l'altre, es documenta el que s'ha descrit com a dipòsit simple, que funcionava com una cessió de l'animal sense altra condició, aparentment, que la de restituir-lo a demanda. Les primeres representen el 52% del total documentat; les últimes el 48%².

Tant unes com altres podien acompanyar-se d'un préstec de numerari, una estratègia que permetia captar la clientela i potser també arribar a acords sobre la sostracció de l'excedent agrícola del client per part del mercader.

Aquest darrer fou un fenomen típicament present a l'oest de les Gavarres: a la notaria de Cassà de la Selva el 39% de les comandes incloïen aquesta *ajuda* monetària, mentre no passen del 10% en llocs com Monells o Corçà.

Determinar la durada d'aquests contractes no és possible amb les fonts disponibles, ja que les marques introduïdes en els llibres pels notaris en motiu de les cancel·lacions no solien indicar la data. Les poques informacions disponibles al respecte assenyalen que les comandes de bestiar duraven entre 2 mesos i 7 anys, tot i que les formes de cancel·lar aquests contractes podien ser molt variables i incloure el que l'antropòleg Raymond Firth anomenà les liquidacions *difuses*: re-negociació dels terminis, intercanvi de favors, reconeixement familiar d'un deute...

En darrer terme, pot assenyalar-se que les comandes estudiades indiquen que aquests contractes -com si es tractés d'un títol de participació en un negoci- eren fàcilment transferibles a tercers. El nivell d'estandardització del grup de clàusules i condicions arreu del territori ho facilitava, element que a més conferia la possibilitat de pledejar davant de les corts jurisdiccionals en cas que es produïssin incompliments dels termes del negoci.

Ara bé, darrera de la carcassa formal, les comandes de bestiar apareixen com exercicis ben versàtils, que podien implicar diferents usos econòmics, d'entre els quals:

- Les hipoteques del propi bestiar dels masos a canvi d'un préstec.
- Saldar el cost de compravenda d'un animal mitjançant acords sobre el rendiment de la bèstia (acords que prenen, precisament, la forma de comanda).
- Però sobretot, la incorporació temporal en un mas de bestiar, tant per a l'engreix com per a treballar, a canvi d'un tipus d'interès o d'una renda que no sempre es formalitzava a nivell documental.

² En l'aspecte temporal, és destacable que les comandes a mig lucre tinguessin una major concentració al llarg de tardor, mentre que les de dipòsit simple també es registressin a la primavera, durant la soldadura agrícola. Així, pot deduir-se que algunes d'aquestes darreres podien ser formes més o menys encobertes d'obtenir liquiditat durant el moment més difícil de l'any a canvi de la hipoteca del bestiar, o bé la manera una de les diverses maneres que els actors tenien per a l'abast per a sancionar l'extracció de l'excedent agrícola.

- A més, la cessió de bestiar en comanda també pot ser concebuda com una alternativa a mans de la pagesia per desfer-se dels costos de manteniment del bestiar.

Amb les dades disponibles es poden projectar uns 6.200 negocis ramaders (incloent, a banda de comandes de bestiar, els deutoris i les compravendes) en el conjunt de les cinc localitats entre 1330 i 1370. Haurien mobilitzat 25.000 caps de bestiar, en els quals s'haurien invertit uns 600.000 s.

Dos d'aquests mercats ramaders, Monells i Caldes de Malavella, destaquen per sobre dels altres tres ja que haurien concentrat una xifra propera a les 4.500 operacions, amb un saldo lleugerament favorable per a Caldes. Entre les dues localitats s'haurien transferit uns 16.500 caps de bestiar. Un marc comparatiu eloqüent és la ciutat de Girona, on Christian Guilleré tan sols documentà un centenar de comandes de bestiar entre 1341 i 1348.

Els animals transferits inclouen bovins, equins, cabrum, òvids, porcins, oques i ruscs d'abelles. Els dos darrers grups resulten testimonials. L'interès comercial de l'aviram devia ser escàs malgrat els inventaris dels masos acreditin que la majoria de les explotacions tenien un estol de gallines.

Els bovins (bous, vaques i vedells) apareixen de forma uniforme en totes les localitats estudiades. Era el tipus de bestiar major més comú, del qual se n'apreciava la versatilitat en el cas de les vaques i la potència motriu dels bous. De fet, s'ha acreditat que els bous eren en el període el principal animal utilitzat per a llaurar. El tipus de bou més freqüent a la zona presentava una tonalitat rogenca. Amb les dades disponibles no pot afirmar-se que es tractés d'una espècie autòctona monocromàtica, però la gran uniformitat observada en la tonalitat dels exemplars ho apuntaria. La tonalitat rogenca coincideix amb les característiques de la desapareguda vaca marinera, que era endèmica de l'Empordà, del Gironès i de la Selva i que sabem s'estengué precisament a Menorca. Els bous foren una peça central d'entre els mitjans de producció del mas a la Catalunya Vella durant la baixa edat mitjana. Adquirint-los en propietat, i no en comanda, els pagesos s'asseguraven el seu aprofitament permanent en les tasques que tenien lloc al llarg del cicle agrícola. De fet, un terç d'aquests animals van ser venuts, mentre vaques i bovins joves eren transferits d'aquesta manera tan sols puntualment.

Els animals que delimiten veritables diferències internes a l'àrea de les Gavarres són els ovicaprins (ovelles i cabres) i els porcins. Evidentment, els primers constituïen una part molt important del volum de bestiar, perquè els ramats contenien més animals. A Sant Feliu de Guíxols i a Corçà, per exemple, sumen respectivament el 60,3% i el 67,5% del total dels animals documentats. De la seva banda, a Cassà de la Selva i a Caldes representen el 36,1% i el 43,5% respectivament, evidenciant que aquest tipus de bestiar tenia més importància per a l'economia comercial i domèstica al nord i a les Gavarres marítimes que no pas al vessant oest del massís i a la plana selvatana. Les cabres i les ovelles sobretot eren engreixades pels masos per a posteriorment ser reintroduïdes al mercat (no pot oblidar-se que el boc era la carn més consumida en els àmbits urbans a la baixa edat mitjana). Les cabres eren majoritàriament entregades als masos de muntanya, mentre les ovelles solien pasturar en àrees més planes. Els inventaris dels masos així ho certifiquen: de 33 masos que disposaven d'un o altre animal, tan sols una tercera part (11) custodiaven bestiar dels dos tipus. Amb tot, en els masos de la Vall d'Aro i per extensió de les Gavarres marítimes s'hi combinaven més freqüentment, tal vegada perquè les famílies tenien accés immediat als dos ambients (muntanya i plana). De fet, dels 11 masos on aquests ramats apareixen junts, 8 són a

l'espai comprès entre Calonge, Santa Cristina d'Aro i Sant Martí de Romanyà. Al contrari del què passa avui en dia, els pagesos baixmedievals tendien a separar les cabres i les ovelles. Els ramats de les primeres solien ser més grans: a Caldes i a Monells, on la mostra d'animals és més àmplia, el nombre de cabres en cada ramat era entre un 7% i un 16% superior al d'ovelles.

Els porcs, de la seva banda, presenten una localització inversa. Als nuclis de l'oest representen entorn del 30% del negoci ramader, mentre que a Monells o a Corçà no passen del 10%. De mitjana, en cada comanda de bestiar es transferiren de 4 a 5 porcs entre els actors dels mercats del vessant oest de les Gavarres i de la Vall d'Aro. En canvi, al nord, en consonància amb una menor presència d'aquests animals, els seus ramats devien presentar també una mida més petita: a Corçà es compta una mitjana de 2,6 porcs per contracte. En general aquests animals també eren criats per a satisfer la demanda urbana.

Ases i muls formaven part d'un grup de bestiar que és més escadusser a la documentació. Feien feines quotidianes més enllà de les tasques agrícoles, sobretot relatives al transport. Per això, aquests animals, conjuntament amb els bous, eren el tipus de bestiar que més freqüentment entraven com a opció de compra. Particularment les mules arribaven a ser animals molt cars.

Els inventaris localitzats evidencien que pràcticament totes les explotacions pageses devien disposar de porcs i aviram, i que una bona part devien custodiar ramats d'ovicaprins (amb les diferències regionals ja introduïdes) i també algun bou per a les tasques agrícoles.

Amb la documentació analitzada hem detectat oscil·lacions temporals agudes en el comerç de bestiar. La dinàmica observada podria resumir-se de la següent manera:

- 1331-1334: Intensificació de l'activitat.
- 1335-1340: Estabilització.
- 1341-1348: Intensificació de l'activitat.
- 1349 -1360: Contracció severa.
- Dècada de 1360: dos repunts, a inicis (1361) i final de la dècada (1366-1370).

Amb tot, en termes generals és remarcable el fet que els quatre cicles en què es registren increments destacat però de relativa curta durada de l'activitat comercial ramadera (1331-1334, 1341-1348, 1361 i 1366-1370) coincideixen amb crisis "curtes", en què la historiografia ha documentat alces de preus de cereals, escassetats frumentàries i fams, propagació de malalties i mortaldats, i/o períodes bèl·lics.

El fet que l'increment d'activitat comercial ramadera coincideixi amb períodes de crisi ens ha obligat a proposar algunes hipòtesis que exploren el caràcter més o menys convertible de la ramaderia, que era una activitat més adaptable que no pas els conreus als cicles crítics. Així, s'ha pogut demostrar que en aquestes conjuntures els pagesos optaven no pas per retirar-se del mercat, sinó per buscar-hi productes que els permetessin superar les dificultats. Abans de la Pesta la majoria de transaccions prenen forma de comanda, si bé alguns animals – especialment els de tir – també eren venuts. Però la catàstrofe demogràfica de 1348 marcà un punt d'inflexió en aquesta dinàmica a l'oest de les Gavarres, on les compravendes pràcticament van desaparèixer. La comanda podria haver estat valorada com una operació més elàstica, que s'adaptava molt millor a uns masos que estaven en procés de redimensionament després de les mortaldats i a les quals els

mancaven mans per a treballar. A la vegada, el manteniment d'un bon nombre de compravendes a Monells i a Corçà podria indicar un menor impacte de la Pesta als masos del Baix Empordà o una major capacitat de recuperació. Una explicació complementària podria també ser la davallada de l'activitat del mercat de Caldes de Malavella a partir de la segona meitat del segle XIV, i en benefici d'altres cites comarcals.

També s'ha avaluat la configuració dels diferents mercats i la forma que tenien de captar la clientela, especialment les especialitzacions regionals en l'oferta de productes, és a dir, dels animals. S'ha evidenciat que les clienteles eren actives i buscaven les ofertes més convenientes en els mercats de l'entorn. Aquest és un símptoma de la millora de les comunicacions, de l'abaratiment dels costos de transport, del fet que la informació disponible de cada mercat fluïa i segurament també de l'estandardització de les tècniques comercials al llarg del segle XIV.

D'altra banda, s'ha constatat que el massís de les Gavarres suposava una barrera infranquejable en el cas del mercat de bestiar; es tenen ben poques notícies de mercaders de l'oest que abastissin el nord. El fenomen tampoc es donava a la inversa. També s'ha descartat que el clients de les viles i veïnats d'un vessant habitualment travessessin el massís a la recerca de bestiar. Els veïns de l'interior del massís, d'altra banda, preferentment optaven per l'àrea comercial que tenien més a l'abast.

Les àrees dels mercats eren relativament petites; entre el 50% i el 90% dels clients provenien d'un perímetre inferior als 10 quilòmetres de distància. La resta de clientela podia atreure's per la capacitat d'oferir productes especialitzats. En el nostre cas s'ha evidenciat que els equins eren un tipus d'animal especialment preuat, pel qual els clients efectuaven desplaçaments més llargs. Tot i que en general la fragmentació jurisdiccional i la servitud remença no eren factors que suposessin una trava al mercadeig, els conflictes entre baronies i dominis sí que hi haurien aixecat barreres, tal i com es documenta amb els casos de Tossa i Lloret respecte al mercat de Caldes a partir de la segona meitat del segle XIV, i potser amb el cas de Cruïlles respecte al mercat de Monells durant la dècada de 1340.

Dit això, hem constatat que Caldes de Malavella i Monells van absorbir un tràfic comercial superior a la resta de localitats, però l'abast de cada mercat tenia poc a veure un amb l'altre. D'una banda, l'àrea de penetració principal de Caldes de Malavella s'estenia per un territori de 100 quilòmetres quadrats al nord de la plana de la Seva. La fira que se celebrava al setembre era un al·licient pels clients, però no es detecta clientela amb orígens que altrament no assistís als mercats setmanals. Tot i que entre 1330 i 1350 el mercat no comptà amb competència directa en l'espai comarcal immediat, l'aparició de mercats com els de Blanes o Santa Coloma de Farners podria haver reduït el seu impacte al territori.

De la seva banda, el mercat de Monells servia una nòmina molt diversa de localitats, donada la major fragmentació dels dominis a l'àrea del Baix Empordà. Tanmateix, el seu abast principal resulta més compacte (uns 30 quilòmetres quadrats), ja que probablement competia amb el mercat de la Bisbal, una cita promoguda des de la senyoria episcopal i que ja havia adquirit rellevància a mitjan segle XIV. L'àrea mercantil de Monells prenia forma de 'L' invertida i tenia l'extrem nord a Sant Iscle d'Empordà (a 9 km de Monells), i com a localitats més properes incloïa Madremanya i Cruïlles.

Sant Feliu de Guíxols centralitzava una àrea igualment compacta d'uns 25 quilòmetres quadrats, que es restringia a les parròquies de la Vall d'Aro, incloent les que s'enfilaven a les Gavarres. Els masos d'aquests llocs més allunyats (Romanyà) es trobaven entre 8 i 9 quilòmetres de distància de la vila.

De la seva banda, Cassà de la Selva i Corçà constitueixen exemples de que, malgrat no es comptés amb una franquesa de mercat ni aquest se celebrés periòdicament, algunes localitats en el període comptaven amb un sistema de mercadeig estable que abastia pràcticament en exclusiva la població local.

Les dades aportades certifiquen que tant a Cassà de la Selva com a Caldes de Malavella hi havia una relativa concentració capitals en el comerç del bestiar, mentre que a la resta de localitats el mercat aparentment funcionava de forma més horitzontal. Així i tot, l'estudi sobre Cassà de la Selva (cf. capítol 3) també ha evidenciat que ni tan sols en aquestes circumstàncies el mercat de bestiar va definir relacions depredatives ni d'acumulació de deutes amb un sol tractant de bestiar. Tot i acaparar una bona part del mercat local cassanenc i esdevenir un dels mercaders principals a Caldes de Malavella, Bonanat Alagot no aconseguí o no volgué consolidar relacions contractuals d'aquest tipus amb els seus clients remences.

BIBLIOGRAFIA

Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896.

ADIMASSU, Zenede; KESSLER, Aad; STROOSNIJDER, Leo, "Farmers' strategies to perceived trends of rainfall and crop productivity in the Central Rift Valley of Ethiopia", *Environmental Development*, 11 (2014), p. 123-140.

AGUSTÍ, Miquel, *Llibre dels secrets de agricultura, casa rustica y pastoril. Recopilat de diversos autors antichs y moderns, de llengües llatina, italiana y francesa, en nostra vulgar llengua catalana, per fra Miquel Agustí*, Esteve Liberós, Barcelona, 1617.

ALABAU CALLE, J. Antonio, "Bèsties e ramats. El mercat dels animals a Cocentaina d'inicis del segle XIV (1314-1318)", *Alberri*, 17 (2004-2005), p. 85-106.

ALCOVER, Antoni M.; BORJA MOLL, Francesc de, *Diccionari català-valencià-balear*, Gràfiques Instar, Barcelona, 1968-1969.

ALMENAR FERNÁNDEZ, Luis, "Los inventarios post mortem de la Valencia medieval. Una fuente para el estudio del consumo doméstico y los niveles de vida", *Anuario de Estudios Medievales*, v. 47, 2 (2017), p. 533-566.

ANES, Gonzalo, "Agricultura y ganadería en el Siglo de las Luces" in ANES, Gonzalo, *Cultivos, cosechas y pastoreo en la España Moderna*, Real Academia de Historia, Madrid, 1999, p. 93-104.

APARICI MARTÍ, Joaquín, "De la apicultura a la obtención de la cera. Las 'otras manufacturas medievales' de Segorbe y Castellón", *Millars. Espais i Història*, XXI (1998), p. 31-49.

BANEGAS LÓPEZ, Ramon A., *Sangre, dinero y poder: el negocio de la carne en la Barcelona bajomedieval*, Editorial Milenio, Lleida, 2016.

BATLLE, Carme, "Desenvolupament econòmic de Catalunya: mercats i fires del segle XI al XV" in *Fires, mercats i món rural. IV Jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2004, p. 45-99.

BENITO, Pere, "Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoína de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)", *Historia Agraria*, 51 (2010), p. 13-44.

BISSON, Thomas N., *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings: 1151-1213*, University of California Press, 1984.

BOIS, Guy, *La gran depresión medieval: siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2001

BRAUDEL, Fernand, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Fondo de Cultura Económica, México D.F., 1963.

BRIGGS, Chris, *Credit and Village Society in Fourteenth-Century England*, Oxford University Press, Oxford.

BRITNELL, Richard H., *The Commercialisation of English Society 1000-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

CÀCERES NEVOT, Juanjo, *La participació del consell municipal en l'aprovisionament cereal·ler a la ciutat de Barcelona, (1301-1430)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1999.

CAGNIN, Giampolo, "Pro bono et fino amore, de iusto et vero capitali et vera sortex: documentazione notarile e credito a Treviso (secoli XIII-XIV)" in MENANT, François; REDON, Odile (dir.), *Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval*, Roma, Collection de l'École Française de Rome, v. 343, 2004, p. 97-124.

CAMPBELL, Bruce M.S, CAMPBELL, Bruce M.S, "Agricultural Progress in Medieval England: Some Evidence from Eastern Norfolk", *Economic History Review*, 36, 1 (1983), p. 26-46.

- *English seigniorial agriculture 1250-1450*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

- "Land, Labour, Livestock and Productivity Trends in English Seigniorial Agriculture, 1208-1450" in CAMPBELL, Bruce M.S; OVERTON, Mark (eds.), *Land, Labour and Livestock: historical studies in European agricultural productivity*, Manchester, Manchester University Press, 1991, p. 144-182.

CARMONA RUIZ, Maria Antonia, "La apicultura sevillana a finales de la Edad Media", *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), p. 387-421.

CARVAJAL DE LA VEGA, David, "Crédito privado en Castilla a finales del siglo XV. Una introducción a su estudio", *Anuario de Estudios Medievales*, 47/1 (2017), p. 3-36.

CLARK, Elaine, *Medieval debt litigation: Essex and Norfolk, 1270-1490*, Tesi doctoral inèdita, University of Michigan, 1977.

CHERUBINI, Giovanni, "Foires et marchés dans les campagnes italiennes au Moyen Âge" in DESPLAT, Ch. (ed.), *Foires et marchés dans les campagnes de l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Flaran, Tolosa de Llenguadoc, 1996, p. 71-84.

CODINA VIALETTE, Olivier, "Del dret d'orri al cortó. Evolució de la ramaderia ovina a Andorra (segles XV-XIX)", *Estudis d'Història Agrària*, 18 (2005), p. 91-110.

COROMINAS, Joan, *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Curial, Barcelona, 1989-1997.

DENJEAN, Claude, "Gens des villes ou peuples des montagnes? Regards sur les Pyrénées (XI-le-XVe siècle)", *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public*, 34 (2003), p. 293-314.

DONAT PÉREZ, Lídia, "Contractes ad laborationem i establiments de masos després de la pesta negra (1349)" in CONGOST, Rosa; TO, Lluís (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya*

del nord-est (segles IX-XX), Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la UdG – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p.125-149.

EDLER DE ROOVER, Florence, "Early Examples of Marine Insurance", *The Journal of Economic History*, 5, 2 (1945), p. 172-200.

ERITJA, Xavier, "Hàbitat i espai ramader a la regió de Lleida (s.XII)" in BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1996, p. 75-90.

FARÍAS ZURITA, Víctor, "Les ferreries al nord-est de la Catalunya Vella (segles XI-XIV). Una contribució a l'estudi d'una institució senyorial", in *L'obtenció del ferro pel procediment directe entre els segles IV i XIX: Actes del 6è Curs d'Arqueologia d'Andorra, del 2 d'octubre al 5 d'octubre del 2000*, Govern d'Andorra – Ministeri de Cultura, Andorra, 2001, p. 35-62.

- *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2009.

FERNÁNDEZ OTAL, José Antonio, "La ganadería y la transhumancia en Aragón: una visión historiográfica" in Castán Esteban; Serrano Lacarra (coord.), *La transhumancia en la España mediterránea. Historia, Antropología, Medio Natural, Desarrollo natural*, Ceddar, Saragossa, 2004, p. 109-175.

FERNÁNDEZ TRABAL, Josep, "Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 10 (1989), p.189-220.

- *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona (1267-1533)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.

- "Béns comunals a l'Edat Mitjana: un estat de la qüestió", in BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1996, p. 67-74.

FERRAGUD DOMINGO, Carmel, *El naixement d'una vila rural valenciana: Cocentaina, 1245-1304*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2003.

FERRER GODOY, Joan, *Guillem Masó, mercader de Sant Joan de les Abadesses: bestiar, draps i crèdit en una vila monàstica al darrer quart del segle XIV*, Treball de recerca inèdit, UdG, Girona, 2014.

FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "Boscos i deveses a la Corona Catalano-Aragonesa (Segles XIV i XV)", *Anuario de Estudios Medievales*, 20 (1990), p. 485-539.

- "Les pastures i la ramaderia a la governació d'Oriola en el segle XIV", *Miscel·lània de textos medievals*, 7 (1994), p. 79-139.

- "Emprius i béns comunals a l'Edat Mitjana", in BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (eds.),

Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, p. 33-65.

- "L'instrument notarial (segles XI-XV)" in *Actes del Segon Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, nov. 1998)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, p. 29-88.

FIRTH, Raymond, "A viewpoint from Economic Anthropology" in FIRTH, Raymond; YAMEY, E.S., *Capital, saving and credit in peasant societies*, Londres, George Allen and Unwin Ltd., 1964, p. 15-34.

FONT RIUS, Josep Maria, *Cartas de población y franquicia de Catalunya*, CSIC, Barcelona-Madrid, 1983, 2 v.

FURIÓ, Antoni; GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente; MIRA, Antonio José; VERCHER, Salvador; VICIANO, Pau, "Endeutament i morositat en una comunitat rural. El censal a Sueca a finals del segle XV", in *Actes de la V Assemblea d'Història de la Ribera*, Almussafes, Ajuntament d'Almussafes, 1998, p. 119-165.

- "Reproducción familiar y reproducción social: familia, herencia y mercado de la tierra en el País Valenciano en la Baja Edad Media", in GARCÍA GONZALEZ, Francisco (ed.), *Tierra y familia en la España meridional, siglos XIII-XIX. Formas de organización doméstica y reproducción social*, Universidad de Murcia, Murcia, 1998, p. 25-43.

- "Crédit, endettement et justice: prêteurs et débiteurs devant les juges dans le royaume de Valence (XIII-XV siècles)", in CLAUSTRE, Julie (dir.), *La dette et le juge. Juridiction gracieuse et juridiction contentieuse du XII au XV siècle (France, Italie, Espagne, Angleterre, Empire)*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2006, p. 19-34

GARCIA GUATAS, Manuel; PIEDRAFITA, Elena; BARBARCIL, Juan (coord.), *La Alimentación en la Corona de Aragón siglos (XIV-XV)*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2013.

GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *Vivir a crédito en la Valencia medieval*, València, Universitat de València, 2002.

GARCÍA SANZ, Arcadi; FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1983, 2 v.

GEVA, Benjamin, *The Payment Order of Antiquity and the Middle Ages: A Legal History*, Oxford, Hart Publishing, 2011.

GIFRE RIBAS, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de girona, 1486-1730)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2012.

GILOMEN, Hans-Jörg, "L'endettement paysan et la question du crédit dans les pays d'Empires au Moyen Âge", in BERTHE, Maurice (ed.), *Endettement paysan & crédit rural dans l'Europe médiévale et moderne*, Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail, p. 99-137.

GIRALT I RAVENTÓS, Emili, Contribució a una bibliografia per a la història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans: *IV Col·loqui d'Història Agrària*, Universitat Autònoma de Bar-

celona, Bellaterra, 1995.

GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel, *Documentos sobre ganadería altoaragonesa y pirenaica (siglos XV y XVI)*, Saragossa, ed. El Justicia de Aragón, 2007.

GUILLERÉ, Christian, "La peste noire a Gérone (1348)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27 (1984), p. 87-16.

- *Girona al segle XIV*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993, 2 v.

- "De Torroella de Montgrí à Tossa: les Catalans et la mer (fin XIIIe-XIVe siècle)", *Quaderns de la Selva*, 13 (2001), p. 83-108.

GUINOT, Enric, "La ramaderia al Maestrat medieval: entre l'expansió i la crisi", *Estudis Castellonencs*, 5 (1992-1993), p.255-274.

HELGESON, Jennifer F.; DIETZ, Simon; HOCHRAINER-STIGLE, Stefan, "Vulnerability to weather disasters: the choice of coping strategies in rural Uganda", *Ecology and Society*, 182, 2 (2013).

HERNANDO I DELGADO, Josep, " "Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis". Un tratado sobre la licitud del contrato de compra-venta de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigercós, O.P. (siglo XIV)", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 10 (1989), p.9-74.

HERRERA, Alonso de, *Libro de agricultura que es de labrança y criança*, Alcalá de Henares, 1539.

HINOJOSA MONTALVO, J., "La ganadería en el Elche medieval", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 14 (2003-2006), p. 145-208.

JEAN EMIGH, Rebecca, "Loans and livestock: comparing landlords' and tenants' declarations from the Catasto of 1427", *The Journal of European Economic History*, 25, 2 (1996), p. 705-723.

JOVER, Gabriel, "La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XVI", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 5 (1994), p. 81- 99.

KLEIN, Julius, *The Mesta. A study in spanish economic history: 1273-1836*, Harvard University Press, Cambridge, 1920.

LALIENA CORBERA, Carlos; UTRILLA UTRILLA, Juan F.; NAVARRO ESPINACH, Germán, "La evolución histórica del paisaje rural en los Pirineos durante la Edad Media: explotación agropecuaria y recursos forestales", in SABIO, Alberto; IRIARTE, Iñaki. (ed.), *La construcción histórica del paisaje agrario en España y Cuba*, Instituto de Estudios Altoaragoneses. Universidad de Zaragoza. Los Libros de la Catarata, Saragossa, 2003, p. 53-64.

LALINDE ABADÍA, Jesús, "La recepción española del senado consulto veleyano", *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLI (1971), p. 335-371.

LE MENÉ, Michel, "Les redevances a part de fruits dans l'Ouest de la France au Moyen Age", in *Les revenus de la terre, complant, champart, métayage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*, Actes des Viles Journées Internationales d'Histoire de l'Abbaye de Flaran. Septembre 1985, Auch, Presses Universitaire du Mirail, 1987, p. 22-23.

LE ROY LADURIE, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Gallimard, Paris, 1982.

MADURELL MARIMON, Josep Maria; GARCIA SANZ, Arcadi, *Comandas comerciales barcelonenses de la baja edad media*, Barceloma, CSIC, 1973.

MALLORQUÍ, Elvis, "Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)", in CONGOST, Rosa; TO, Lluís (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles IX-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la UdG – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 23-42.

- *El Monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana: estudi i edició dels documents (1035-1300)*, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, La Bisbal d'Empordà, 2000.

- *Històries amagades de les Gavarres*, Consorci de les Gavarres, Monells, 2008.

- "Masos agraris o ramaders? El cas de Cruïlles i Sant Cebrià dels Alls a la primera meitat del segle XIV", in BOLÒS, Jordi; JARNE, Antonieta; VICEDO, Enric (eds.), *Família pagesa i economia rural : VII Congrés sobre Sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Diputació de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010, p. 169-199.

- VARAS, Montse, "El privilegi del rei Jaume I (1241). Contingut, context i permanència" in ALBÀ, Marta; MALLORQUÍ, Elvis (coord.), *Història de Llagostera*. Les claus del passat, Ajuntament de Llagostera, Llagostera, 2010, p. 147-164.

- "El forn de vidre de Santa Pellaia de l'any 1304", *Acta historica et archaeologica*, 30 (2010), p. 489-511.

- *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, Fundació Noguera, Lleida, 2011.

- *El llibre verd del bisbe de Girona (1362-1371)*, Diputació de Girona, Girona, 2011.

- "Masos medievals i cognoms endèmics a les terres de Girona", *Quaderns de la Selva*, 23 (2011), p. 11-55

- "Parroquians contra rectors i canonges. La fixació dels costums de la parròquia de Lladó l'any 1319", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 43 (2012), p. 85-111.

- (coord.) *Cinquanta-cinc llegües de passos oblidats i xarrabascos*. Els camins històrics de la plana selvatana (la Selva i el Gironès), Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners, 2 v., 2015-2016.

- MUNDET I CREUS, Joaquim, "Els remences de Cassà de la Selva, 1488-1497" in GRAU, Dolors; MALLORQUÍ GARCIA, Elvis (coord.), *Les guerres i els seus efectes. Cassà de la Selva, segles XIV-XX*, Arxiu Municipal de Cassà de la Selva, Cassà de la Selva, 2018, p. 52-81, en premsa

MARCÓ MASFERRER, Xavier, *Homes, dones i masos a la Vall d'Aro a la segona meitat del segle XV*, Treball de Recerca inèdit, Universitat de Girona, Girona, 2007.

- "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", *Estudis d'Història Agrària*, 21 (2008), p. 125-149.

- *La senyoria feudal en un vessant de les Gavarres. Els dominis territorials de la vall d'Aro al segle XV*, Treball inèdit del XIXè Premi Joan Xirgo, Monells, 2011.

- SALES I FAVÀ, Lluís, "Crèdit i estratègies comercials a les corts jurisdiccionals d'abast local (segles XIV-XV)" in ORTI, Pere; VERDÉS, Pere (eds.), *El sistema financer al final de l'Edat Mitjana: instruments i mètodes*, en premsa.

MARQUÈS, Josep Maria, "La senyoria eclesiàstica de Sant Sadurní de l'Heura, fins al 1319", *Estudis del Baix Empordà*, 3 (1984), p. 71-106.

MARQUÈS I CASANOVAS, Jaume, "Monells (II)", *Revista de Girona*, 53 (1970), p. 11-16.

MARTÍNEZ, Frederic; PALANCA, Floreal, *Temas d'Etnografia valenciana. Utilitatge agrícola i ramaderia*, Edicions Alfons el Magnànim, València, 1991.

MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro, *L'Expansió medieval de Blanes sota el domini dels vescomtes de Cabrera (segles XII-XV)*, Ajuntament de Blanes, Blanes, 2010.

MASSCHAELE, James, "The multiplicity of medieval markets reconsidered", *Journal of Historical Geography*, 20, 3 (1993), p. 255-271.

- "Transports courts in medieval England", *Economic History Review*, XLVI, 2 (1993), p. 266-279.

- *Peasants, merchants and markets. Inland trade in medieval England, 1150-1350*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1997.

MIERES, Tomàs, *Costums de Girona*, Girona, CCG – AHRCG – UdG, 2001.

MILESON, Stephen A., "The importance of parks in fifteenth-century society" in CLARK, Linda (ed.), *The fifteenth century*, Boydell Press, Woodbridge, 2005, p.19-37.

MONJO GALLEGU, Marta, "Noves aportacions a l'arbre genealògic de la família Montcada, senyors de la baronia d'Aitona", *Acta historica et archaeologica*, 26 (2005), p. 327-343.

MORARD, Nicolas, "L'élevage dans les Préalpes fribourgeoises: des ovins aux bovins (1350-1550)", in FOURNIER, G. (ed.), *L'élevage et la vie pastorale dans les montagnes de l'Europe*, Clermont-Ferrand, Institut d'Etudes du Massif Central, 1984, p.15-26.

MORELLÓ BAGET, Jordi, "Els impostos sobre la renda a Catalunya: redelmes, onzens i similars", *Anuario de Estudios Medievales*, 27/2 (1997), p. 903-967.

MORENO CLAVERÍAS, Belén, "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)", *Estudis d'Història Agrària*, 14 (2000-2001), p.131- 142.

MUNDET I CREUS, Joaquim, *Toponímia dels veïnats de Cassà*, Ajuntament de Cassà de la Selva - Arxiu Municipal de Cassà de la Selva, Cassà de la Selva, 2006-2017, 4 v.

MULDREW, Craig, *The Economy of Obligation: The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England*, Basingstoke, Palgrave Macmillan Limited, 1998.

OGGINS, Robin S., "Falconry and medieval status", *Mediaevalia*, 12 (1986), p. 43-55.

OLIVER BRUNY, Jaume, *Treball forçat? Agricultura, ramaderia i domini feudal al Pirineu: una proposta d'articulació Pallars i Ribagorça, c. 800-1100*, Treball de Recerca inèdit, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1997.

ORTI GOST, Pere, "El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat (1283-1345)", *Anuario de Estudios medievales*, 22 (1992), p. 377-423.

- *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, CSIC, Barcelona, 2000.

- TO FIGUERAS, Lluís, "Serfdom and Standards of Living of the Catalan Peasantry before and after the Black Death of 1348", in CAVACIOCCHI, Simonetta (ed.), *Schiavitù e servaggio nell'economia europea secc. xi-xviii. Atti della "Quarantacinquesima Settimana di Studi" 14-18 aprile 2013*, Firenze University Press, Florència, 2014, p. 155-172.

PARÉS I CASANOVA, Pere-Miquel, "Breu recull documentat de les races extingides de bestiar a Catalunya", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 3 (2002-2003), p.125-138.

POLANYI, Karl, *The great transformation: the political and economic origins of our time*, Boston, Beacon paperback ed., 2001.

PONS GURI, Josep Maria, "Un fogatjament desconegut de l'any 1358", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30 (1963-1964), p. 323-498.

POSTAN, Michael, "Village livestock in the thirteenth century", *Economic History Review*, 15 (1962), p. 219-249.

PUIG FERRIOL, Lluís; ROCA TRIAS, Encarna, *Derecho Familiar Catalán. Fundamentos de Derecho civil de Cataluña*, 2 v., Bosch Editors, Barcelona, 1979.

REDONDO GARCÍA, Esther (ed.), *El Fogatjament general de Catalunya de 1378*, CSIC - Institució Milà i Fontanals - Departament d'Estudis Medievals, Barcelona, 2002.

RENDU, Christine, "Un aperçu de l'économie cerdane à la fin du XIIIème siècle: draps, bétails et céréales sur le marché de Puigcerdà en 1280-1281", *Quaderns d'Estudis Cerdans*, 1 (1991), p. 85-106.

RIERA MELIS, Antoni, "Ganadería, quesos y derivados de la leche en el Medioevo catalano-aragonés" in *Il caseario. Un archetipo alimentare: il latte e le sue metamorfosi*, Consorzio Emiliano romagnolo produttori latte, Bolonya, 1985, p. 50-57.

- "Estructura Social y sistemas alimentarios en la Cataluña bajomedieval", *Acta historica et ar-*

chaeologica, 14-15 (1994), p.193-217.

- "La ramaderia pagesa als comtats catalans (segles IX-XI), *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), p. 751-764.

- "El valor dels erms: la gestió de les pastures a Catalunya (segles XI-XIII)", in SABATÉ, Flocel (ed.), *Natura i desenvolupament. El medi ambient a l'Edat Mitjana*, Pagès Editors, Lleida, 2007, p.221-250.

RIU RIU, Manuel, "Ramaderia i arqueologia a Catalunya medieval", in *La vida medieval als dos vessants del Pirineu. 3r Curs d'Arqueologia d'Andorra del 30 de setembre al 4 d'octubre de 1991*, Govern d'Andorra, Andorra la Vella, 1995, p. 110-122.

ROYO PÉREZ, Vicent, "Elits rurals i xarxes mercantils al nord del País Valencià baixmedieval. El comerç i la manufactura de la llana a Vilafranca (1393-1412)", *Recerques*, 60 (2010), p. 25-56.

SAIZ LÓPEZ, Victoriano; DAZA MARTÍNEZ, Jesús, "Beneficium ordinis, excussionis et divisionis", *Anales de la Universidad de Alicante*, 8 (1993), p. 75-116.

SALES I FAVÀ, Lluís, "Los libros de la corte del baile: fuente para el estudio de las élites urbanas y sus actividades financieras en el noreste catalán (S.XIV-XV)", in *Fuentes para el estudio del 213 negocio fiscal y financiero en los reinos hispánicos (Siglos XIV-XVI)*, Madrid, Ministerio de Economía y Hacienda - Instituto de Estudios Fiscales, 2010, p. 249-65.

- "Crédito y redes urbanas: el caso de Girona y las pequeñas ciudades de su entorno en el siglo XIV", in CARVAJAL DE LA VEGA, David; AÑÍBARRO RODRÍGUEZ, Javier; VITORES CASADO, Imanol (eds.), *Redes sociales y económicas en el mundo bajomedieval*, Valladolid, Castilla Ediciones, 2011, p. 129-150.

- "Credit and nonpayment in late medieval Catalonia: court proceedings of Caldes de Malavella (1330-50)", *Continuity and Change* 29 (2014), p. 49-81.

- "Masos i renda feudal en una baronia jurisdiccional. El cas de Caldes de Malavella al segle XIV", in MORELLÓ, Jordi; ORTI, Pere; VERDÉS, Pere (eds.), *Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval: estudis dedicats a M. Sánchez*, CSIC-IMF, Barcelona, p. 647-682.

SALRACH, Josep Maria (coord.), *Història Agrària dels Països Catalans*, v.II, Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona, 2004.

SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, "Les villes de Catalogne et les Grandes Compagnies (1365-1366)" in Raynaud, Ch., *Villes en guerre XIVE – Xve siècles*, Aix-en-Provence, 2008, p. 43-62.

- "Cortes y fiscalidad: el caso de Cataluña durante la segunda mitad del siglo XIV", *Aragón en la Edad Media*, XXI (2009), p. 279-308.

SANCHO I PLANAS, Marta, "El Montsec entre la serra i la vall: percepció del territori i construcció d'un paisatge a l'Edat Mitjana" in *Les Ressources naturelles des Pyrénées du moyen âge à l'époque moderne: exploitation, gestion, appropriation: actes du Congrès International RESOPYR 1*, Presses Universitaires de Perpignan, Perpinyà, 2005, p. 71-85.

SANGLAS I PUIGFERRER, Jordi, "Els darrers cent anys a Tavartet", *Revista els Cingles*, 13 (1983), p. 3-5.

SERRA CLOTA, Assumpta, "Entre una ramaderia senyorial i una ramaderia pagesa (segles XXIII)", *Estudis d'Història Agrària*, 2001 (14), p. 41-62.

SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier, "La ramaderia ovina i el comerç de la llana a Torroella de Montgrí (1290-1340)", *Estudis d'Història Agrària*, 14 (2000-2001), p. 63-90.

- "La transhumància entre el Baix Empordà i el Pirineu (1270-1348)", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2002, p.107-115.

- "L'élevage ovin et la transhumance en Catalogne nordoccidentale (XIIIe-XIVe siècles)" in LAFFONT, Pierre-Yves (ed.), *Transhumance et estivage en Occident, des origines aux enjeux actuels*, Presses universitaires du Mirail, Tolosa de Llenguadoc, 2006, p.109-117.

- *Llagostera medieval. Viure a la plana de la Selva el 1300*, Ajuntament de Llagostera – Arxiu Municipal, Llagostera, 2012.

SOTO, Ricard, "Ovelles, vaques, porcs i eclesiàstics (algunes consideracions sobre la ramaderia balear a l'Edat Mitjana, segles XI-XIV)", *Estudis d'Història Econòmica*, 1 (1992), p.13-29.

STONE, David, *Decision-making in medieval agriculture*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

TO FIGUERAS, Lluís, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.

TOUBERT, Pierre, "L'homme et l'environnement dans le monde méditerranéen: le regard du médiéviste", in *Actes du 7ème colloque de la Villa Kérylos à Beaulieu-sur-Mer les 4 & 5 octobre 1996*, Publications de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1997, p.113-133.

TRENCHS ÒDNA, Josep, "Documentos pontificios sobre la peste negra en la diócesis de Gerona", *Cuadernos de trabajos de la Escuela Española de Arqueología e Historia en Roma*, 14 (1980), p.183-230.

VALDEÓN, Julio, "La crisis del siglo XIV en Castilla: Revisión del problema", *Revista de la Universidad de Madrid*, 79 (1971), p. 161-182.

VELA I AULESA, Carles, "El control de la candelera de la cera a Barcelona. Una visió diacrònica (s.XIV.XVI)" in CLARAMUNT, Salvador (coord.), *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó = Congreso de Historia de la Corona de Aragón : Barcelona. Poblet. Lleida, 7 al 12 de desembre de 2000 (III)*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 1065-1083.

- "Les compravendes al detall i a crèdit en el món artesà. El cas dels especiers i els candelers", in *Barcelona Quaderns d'Història*, 13 (2007), p. 131-155.

- *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana: testaments, família i sociabilitat*, Fundació Noguera, Barcelona, 2007, 2 v.

VICIANO, Pau, "El mercat d'animals de treball en una vila valenciana al segle XV", *Recerques*, 52-53 (2006), p. 141-159.

- "Mercado cerealista, crédito a corto plazo y desigualdad económica en el reino de Valencia. Las villas de Cocentaina y Castellón en el siglo XV", *Hispania*, LXXVIII, 258 (2018), p. 103-137.

ZARAGOZA PASCUAL, Ernesto, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols, segles X-XIX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998.

ZUIJDERDIJN, Jaco; MOOR, Tine de, "Spending, saving, or investing? Risk management in sixteenth-century Dutch households", *The Economic History Review*, 66, 1 (2013), p. 38-56

Taula 1. Protocols notarial consultats (Arxiu Històric de Girona)

Notaria de Caldes de Malavella dins Caldes-Llagostera (CL)

CL 5	25.10.1331 - 11.4.1332
CL 7	18.6.1333 - 23.2.1334
CL 9	27.2.1335 – 8.9.1335
CL 8 (f.61r-79v)	1.5.1335 – 30.5.1335
CL 13	14.9.1335 – 16.9.1336
CL 14	21.9.1336 – 2.6.1337
CL 16	17.8.1339 – 3.1.1340
CL 20	20.11.1340 – 19.5.1341
CL 21	2.7.1341 – 7.12.1341
CL 22	13.12.1341 – 5.8.1342
CL 24	12.8.1342 - 21.4.1343
CL 25	21.4.1343 - 24.1.1344
CL 26	26.1.1344 – 10.8.1344
CL 27	17.8.1344- 4.3.1345
CL 571	Mitjan dècada 1340 (15r-17v)
CL 28	9.1.1346 - 21.9.1346
CL 30	25.9.1346 - 26.2.1347
CL 31	2.3.1347 - 24.9.1347
CL 32	24.9.1347 - 19.3.1348
CL 33	19.3.1348 - 7.10.1348
CL 34	16.3.1349 - 17.11.1349
CL 35	17.11.1349 - 9.6.1350
CL 18	7.6.1350 – 26.2.1351
CL 39	28.2.1351 - 10.10.1351
CL 41	17.10.1351 – 12.4.1352
CL 42	16.4.1352 – 17.11.1352
CL 44	10.12.1352 - 28.6.1353
CL 46	25.7.1353 - 4.2.1354
CL 47	10.2.1354 - 19.9.1354
CL 49	29.6.1355 - 24.12.1355
CL 53	1.2.1356 - 9.9.1356
CL 51	9.9.1356 - 31.7.1357
CL 54	14.8.1357 - 14.9.1358
CL 56	14.9.1358 - 26.2.1359
CL 58	26.2.1359 - 3.3.1360
CL 61	5.7.1362 - 25.4.1363
CL 65	2.5.1363 - 4.7.1363
CL 66	6.7.1363
CL 70 (I)	4.8.1363 - 9.6.1365
CL 73	9.6.1365 - 18.6.1365
CL 71	23.6.1365 - 26.12.1365
CL 70 (II)	5.1.1366 - 1.6.1366
CL 76	4.1.1367 - 17.5.1367
CL 77	17.5.1367 - 6.12.1367
CL 79	1.1.1368 - 29.4.1368
CL 80	22.5.1368 - 25.9.1369
CL 81	
CL 83	29.10.1369 - 31.12.1369

Notaria de Cassà de la Selva dins Caldes-Llagostera (CL) i dins Cassà de la Selva (CS)

CL 3	27.3.1328 – 15.11.1332
CL 8 (f.1-24)	6.11.1334 – 29.1.1335
CL 8 (f.130-204)	4.4.1335 - 12.8.1335
CL 11	18.8.1335 – 7.3.1338
CL 19	31.7.1341- 21.6.1342 3.12.1342 - 21.1.1343
CL 36	25.8.1349 - 31.8.1350
CL 38	20.9.1351 – 23.3.1352
CL 40	17.11.1351 – 18.8.1352
CL 45	13.3.1353 7.1.1354 – 29.5.1354 6.7.1354
CL 48	20.7.1354 – 5.10.1355
CL 50	4.10.1355 – 29.1.1357
CL 55	12.3.1357 – 13.3.1359
CL 36 (quadern solt)	15.4.1359 – 29.5.1359
CL 59	16.7.1359 – 13.4.1361
CL 64	4.7.1362 – 5.3.1364
CL 72	26.1.1365 – 13.12.1366
CL 78	10.1.1367 – 31.1.1367
CL 75	1.2.1367 – 27.1.1369
CL 63 (f.1-31)	25.2.1369 – 1.7.1369
CS 1	24.7.1369 – 23.9.1369
CL 569	9.10.1369 – 9.4.1371

Notaria de Monells

Mn, 212	23.3.1330 – 18.8.1330
Mn, 162	20.5.1332 – 4.3.1333
Mn, 161	4.3.1333 – 8.8.1333
Mn, 242	6.2.1334 – 7.5.1334
Mn, 164	25.3.1337 – 25.2.1338
Mn, 165	7.12.1340 – 24.3.1341
Mn, 166	28.9.1344 – 24.3.1345
Mn, 281	22.11.1346 – 20.2.1347
Mn, 168	23.7.1348 – 7.3.1349
Mn, 169	12.1.1353 – 23.12.1353
Mn, 170	7.1.1357 – 16.12.1357
Mn, 1	28.12.1359 – 24.12.1360
Mn, 172	27.3.1361 – 21.12.1361
Mn, 2	20.12.1362 – 23.12.1363
Mn, 174	28.2.1364 – 14.12.1364
Mn, 173	7.2.1365 – 19.10.1365
Mn, 177	27.12.1368 – 22.12.1369
Mn, 178	27.12.1368 – 22.12.1369

Notaria de Corçà

Co, 379	30.10.1334 – 1.2.1335
Co, 371	26.2.1352 – 8.7.1352
Co, 235	15.7.1352 – 27.11.1352
Co, 370	6.1.1355 – 8.6.1355
Co, 236	14.6.1355 – 20.12.1355
Co, 401	27.12.1357 – 24.4.1358
Co, 384	30.12.1358 – 24.6.1359
Co, 237	5.1.1361 – 25.10.1361
Co, 248	28.12.1362 – 17.8.1363
Co, 238	17.8.1363 – 9.9.1364
Co, 399	26.12.1364 – 17.12.1365
Co, 239	14.6.1368 – 21.9.1369
Co, 240	15.10.1369 – 8.12.1370

Notaria de Sant Feliu de Guíxols (Sfe)

AHG, Sfe 1020	1339.07.13-1339.07.19 juliol-agost 1339 1339.08.11-1339.08.21 1339.09-03-1339.09.17 1339.12.13-1340.01.08
AHG, Sfe 1167	1340.01.17 – 1340.02.24
AHG, Sfe 625	1340.12.21-1341.06.21
AHG, Sfe 626	1341.06.29 – 1341.09.10
AHG, Sfe 627	1341.12.22 – 1342.09.14
AHG, Sfe 628	1345.02.03 - 1345.08.10
AHG, Sfe 2	1348.06.11 – 1349.01.03 1349.08.11 – 1350.07.06
AHG, Sfe 3	1349.01.07 – 1349.08.013
AHG, Sfe 4	1350.08.12 – 1351.05.03
AHG, Sfe 5	1351.10.24 – 1352.01.02
AHG, Sfe 4 (5)	1352.1.04 - 1352.02.20
AHG, Sfe 642	1352.04.18 – 1352.06.30
AHG, Sfe 4 (7)	1352.07.24 – 1352.08.30
AHG, Sfe 636	1353.01.02 – 1353.07.15
AHG, Sfe 8	1353.10.08 – 1354.07.30
AHG, Sfe 9	1354.07.30 – 1355.02.04
AHG, Sfe 635	1355.03.03 – 1355.10.17
AHG, Sfe 1021	1355.12.02 – 1356.04.06
AHG, Sfe 10	1356.04.19 – 1357.01.02
AHG, Sfe 12	1357.01.02 – 1357.05.25
AHG, Sfe 11	1357.05.26 – 1357.11.28
AHG, Sfe 38	1357.12.29 – 1358.01.22
AHG, Sfe 14	1358.07.07 – 1359.03.07
AHG, Sfe 15	1359.04.01 – 1359.12.27
AHG, Sfe 17	1360.08.14 – 1361.04.24
AHG, Sfe 18	1361.05.01 – 1362.01.21
AHG, Sfe 19 + Sfe 679	1362.01.22 – 1362.09.09
AHG, Sfe 886	1362.09.09 – 1363.04.08
AHG, Sfe 639	1363.04.17 - 1364.01.18
AHG, Sfe 21	1364.01.20 – 1364.11.05
AHG, Sfe 642	1364.11.27 – 1365.03.19
AHG, Sfe 643	1365.05.24 – 1366.02.23
AHG, Sfe 20	1366.02.23 – 1366.08.05

AHG, Sfe 20 (2)	1366.09.19 – 1366.10.04
AHG, Sfe 1023	1366.12.07 – 1366.12.31
AHG, Sfe 716	1367.01.01 - 1367.05.17
AHG, Sfe 377	1367.06.01 – 1367.08.17
AHG, Sfe 644	1367.08.19 – 1367.09.18
AHG, Sfe 385	1367.10.13 – 1367.12.21
AHG, Sfe 22	1368.04.06 – 1368.11.30
AHG, Sfe 647	1368.11.30 – 1369.06.19

Taula 2. Tipus documentals relacionats amb el mercat de bestiar a les notaries de les Gavarres (c. 1330-1370)

	debitoris per compravendes	compravendes	comandes de bestiar
Cassà S.	37 (11%)	6 (2%)	287 (87%)
Caldes M.	414 (24%)	55 (3%)	1.252 (73%)
St. Feliu	36 (13%)	22 (8%)	216 (79%)
Monells	272 (42%)	36 (6%)	344 (53%)
Corçà	14 (13%)	3 (3%)	88 (84%)
Total	773 (25%)	122 (4%)	2.187 (71%)

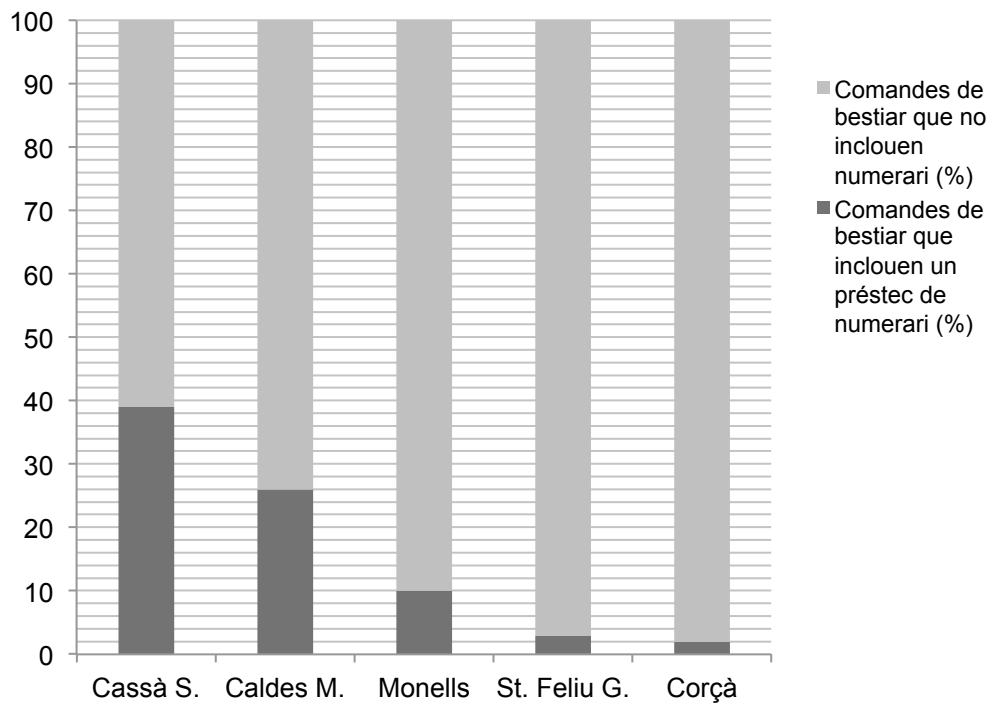
Taula 3. Formes de descriure les comandes de bestiar (selecció documental)

notaria any	Dipòsits simples	Comandes a mig lucre
Cassà 1328	<i>comanda et puro deposito</i>	
Cassà 1329		<i>comanda et purum deponitum</i>
Girona 1329	<i>pura comanda et puro deponito</i>	<i>pura comanda et deponito</i>
Monells 1330	<i>pura comanda seu in deponito</i>	<i>comanda pura</i>
Caldes 1331	<i>comanda pura et in deponito</i>	
Caldes 1332		<i>comanda pura et in custodia</i>
Cassà 1332		<i>comanda pura et custodia</i>
St. Feliu 1342	<i>comanda vestra et custodia</i>	<i>comanda</i>
Cassà 1350	<i>pura comanda</i>	
Cassà 1350	<i>pura comanda et custodia^a</i>	<i>comanda et custodia</i>
Caldes 1353	<i>pura comanda et deponito</i>	<i>comanda et custodia</i>
St. Feliu 1353		<i>comanda et custodia</i>
Corçà 1355		<i>comanda</i>
Monells 1360	<i>pura comanda et puro deposito</i>	<i>pura comanda et puro deponito</i>
Corçà 1363	<i>pura comanda</i>	
Cassà 1365	<i>pura comanda vestra et puro deponito^b</i>	<i>pura comanda</i>
Caldes 1367	<i>pura comanda vestra et puro deponito^c</i>	<i>pura comanda</i>
St. Feliu 1367	<i>comanda</i>	
Monells 1369	<i>pura comanda et puro deponito</i>	<i>comanda et societate</i>
Cassà 1370	<i>pura comanda vestra et puro deponito</i>	

a. Dipòsit simple de bestiar amb préstec de diners. b. Ídem. c. Ídem.

Fonts, per ordre de la taula: AHG, Notaria de Cassà de la Selva, CL 3, f. 66r (1328-X-16); Notaria de Cassà de la Selva, CL 3, f. 77v (1329-II-27); Notaria de Girona, Gi-04, 2 (1329-VIII-18); Notaria de Monells, Mn 212 (1330-III-28); Notaria de Monells, Mn 212 (1330-III-23); Notaria de Caldes de Malavella, CL 5, f.3v (1331-XI-28); Notaria de Caldes de Malavella, CL 5, f.37r (1332-II-15); Notaria de Cassà de la Selva, CL 3, f.190v (1332-VI-5); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 627 (1342-IV-29); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 627 (1342-III-7); Notaria de Cassà de la Selva, CL 36, f.93r (1350-III-15); Notaria de Cassà de la Selva, CL 36, f.136r (1350-VI-21); Notaria de Cassà de la Selva, CL 36, f.150v (1350-VIII-15); Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.95r-95v (1353-XI-25); Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.33r (1353-IX-21); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 8 (1353-X-12); Notaria de Corçà, Co 370 (1355-III-8); Notaria de Monells, Mn 1 (1360-IV-11); Notaria de Monells, Mn 1 (1360-II-1); Notaria de Corçà, Co 238, f. 29v (1363-X-25); Notaria de Cassà de la Selva, CL 72, f. 44r (1365-VII-3); Notaria de Cassà de la Selva, CL 72, f. 54v (1365-IX-12); Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f. 126v (1367-X-25); Notaria de Caldes de Malavella, CL 77, f. 123r (1367-X-25); Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 377 (1367-VI-12); Notaria de Monells, Mn 178 (1369-IX-24); Notaria de Monells, Mn 178 (1369-IV-20); Notaria de Cassà de la Selva, CL 569, f. 40v-41r (1370-I-1).

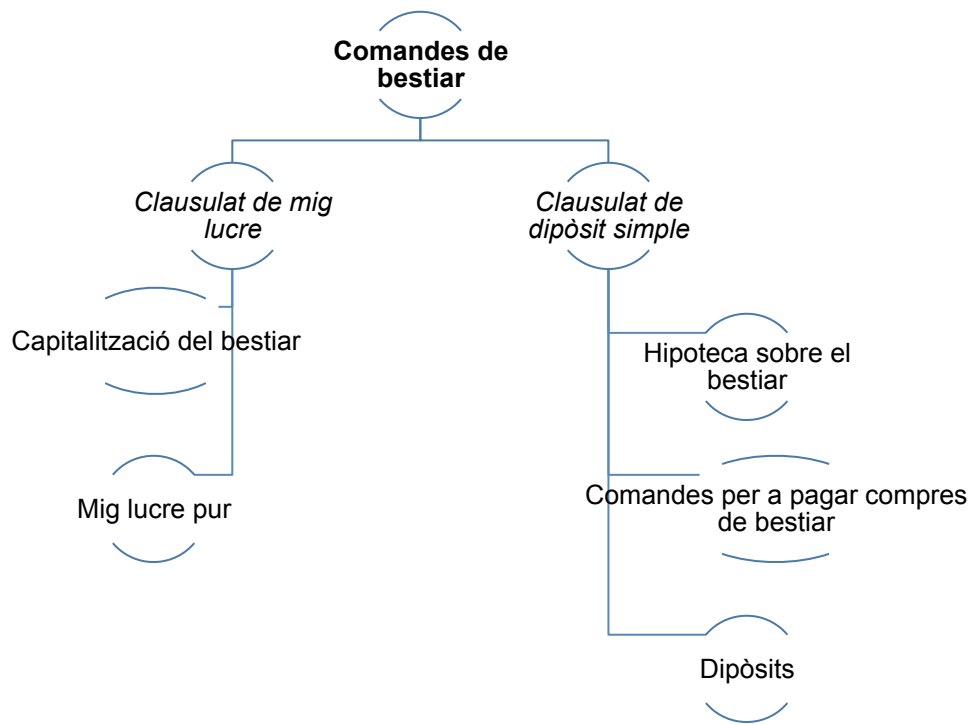
Gràfic 2. *Incorporacions de numerari en les comandes de bestiar. Notaries de les Gavarres, c. 1330-1370*

Taula 4. *Cancel·lacions de comandes de bestiar (Gavarres, c. 1330-1370)*

notaria	tipus	constitució	cancel·lació	duració (dies)
St. Feliu	dipòsit	1350-III-3	1351-IX-17	564
St. Feliu	mig lucre	1351-IV-23	1355-V-25	1.494
St. Feliu	mig lucre	1353-IX-27	1353-XI-21	56
St. Feliu	mig lucre	1353-X-12	1355-VIII-19	677
St. Feliu	mig lucre	1358-XI-3	1365-VI-20	2.422
Corçà	mig lucre	1361-II-28	1363-V-20	812
Corçà	mig lucre	1363-IX-2	1369-X-27	2.248
Corçà	mig lucre	1363-XI-29	1371-II-8	2.629
Corçà	mig lucre	1369-III-1	1370-XI-17	627
Corçà	mig lucre	1370-III-23	1371-VI-1	436

Gràfic 3. Usos econòmics de les comandes de bestiar

Taula 5. Volum de caps de bestiar transferits en funció de la tipologia del contracte (Monells, 1330-1369)

n. d'animals proporció	0,5 - 1	%	1,5 - 2	%	2,5 - 3	%	3,5 - 4	%	5 - 10	%	11 - 20	%	21 - 39	%	≥40	%	Totals
n. de comandes	161	47	92	27	17	5	13	4	28	8	19	6	13	4	1	0,3	344
n. de debitoris	201	86	25	11	2	1	0	0	2	1	0	0	3	1	1	0,4	234
n. de compravendes	4	22	0	0	2	11	0	0	0	0	5	28	5	28	2	11	18
Totals	366	61	117	20	21	4	13	2	30	5	24	4	21	4	4	0,6	596

Taula 6. Estimació del volum de contractacions al mercat de bestiar de les Gavarres (1330-1370)^a

	compravendes ^b	caps de bestiar	Sous invertits	debitoris ^c	caps de bestiar	sous invertits	comandes de bestiar	caps de bestiar	comandes a mig lucre	caps de bestiar	sous invertits	total operacions	total caps de bestiar	total sous invertits
Caldes de Malavella ^d	51 (34) ^e	361 (239)	6.855 (4.542)	596 (395)	709 (470)	30.318 (20.089)	1.890 (1.252)	8.234 (5.456)	776 (514)	3.301 (2.187)	47.958 (31.777)	2.537 (1.681)	9.304 (6.165)	85.131 (56.408)
Cassà de la Selva ^f	9 (5)	78 (43)	3.726 (2.060)	62 (34)	96 (53)	4.730 (2.615)	479 (265)	1.843 (1.019)	206 (114)	841 (465)	13.754 (7.604)	550 (304)	2.017 (1.115)	22.211 (12.279)
Monells ^g	63 (18)	1.211 (347)	11.483 (3.291)	817 (234)	1.420 (407)	64.721 (18.548)	1.200 (344)	4.536 (1.300)	778 (223)	3.413 (978)	65.122 (18.663)	2.080 (596)	7.167 (2.054)	141.326 (40.502)
Corçà ^h	10 (3)	98 (19,5)	404 (80)	71 (14)	161 (32)	4.500 (892)	444 (88)	2.921 (579)	383 (76)	2.401 (476)	39.532 (7.837)	525 (105)	3.180 (615,5)	44.435 (8.869)
Sant Feliu de Guíxols ⁱ	36 (17)	271 (129)	3.541 (1.684)	74 (35)	431 (205)	9.930 (4.723)	454 (216)	2.582 (1.228)	421 (200)	2.071 (985)	24.947 (11.865)	563 (268)	3.284 (1.562)	38.418 (18.272)
Totals	169 (77)	2.019 (777,5)	26.009 (11.657)	1.618 (712)	2.818 (1.167)	114.199 (46.867)	4.467 (2.165)	20.116 (9.582)	2.564 (1.127)	12.026 (5.091)	191.313 (77.746)	6.255 (2.953)	24.937 (11.619,5)	331.521 (136.270)

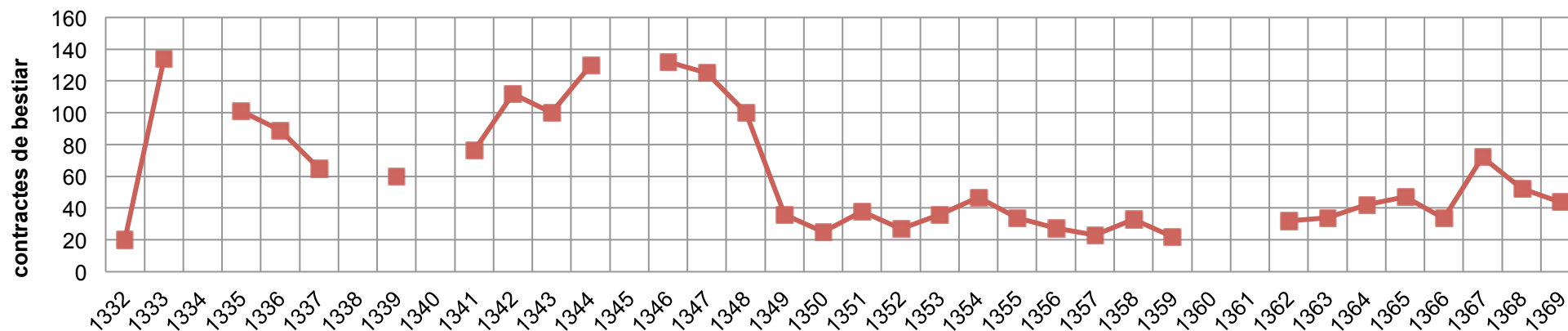
a. S'ha treballat amb les dades disponibles que pertanyen, en exclusiva, als 492 mesos (i.e 41 anys) que s'estenen entre el 1330-I-01 i el 1370-XII-31. Es projecten aquestes dades disponibles sobre el conjunt del període. En el cas de la notaria de Corçà, per la qual pràcticament només es disposa de dades posteriors a 1352, en el càlcul s'ha tingut en compte la davallada general d'activitat del període posterior a la Pesta. En aquest cas, per estimar les dades pertanyents al període 1330-1348, s'ha aplicat el coeficient de diferència de les mitjanes anuals dels contractes que han estat observades entre els períodes 1330-1348 i 1349-1370 al mercat veí de Monells. b. No inclou compravendes associades a comandes de bestiar. c. No inclou debitoris associats a comandes de bestiar. d. Per aquesta notaria, disposem de dades pertanyents a 326 mesos. e. En negreta, dades projectades. Entre parèntesis, dades disponibles. f. Per aquesta notaria, disposem de dades pertanyents a 272 mesos. g. Per aquesta notaria, disposem de dades pertanyents a 141 mesos. h. Per aquesta notaria, disposem de dades pertanyents a 112 mesos. i. Per aquesta notaria, disposem de dades pertanyents a 234 mesos.

Taula 7. Total de caps de bestiar documentats en els contractes (1328-1371)

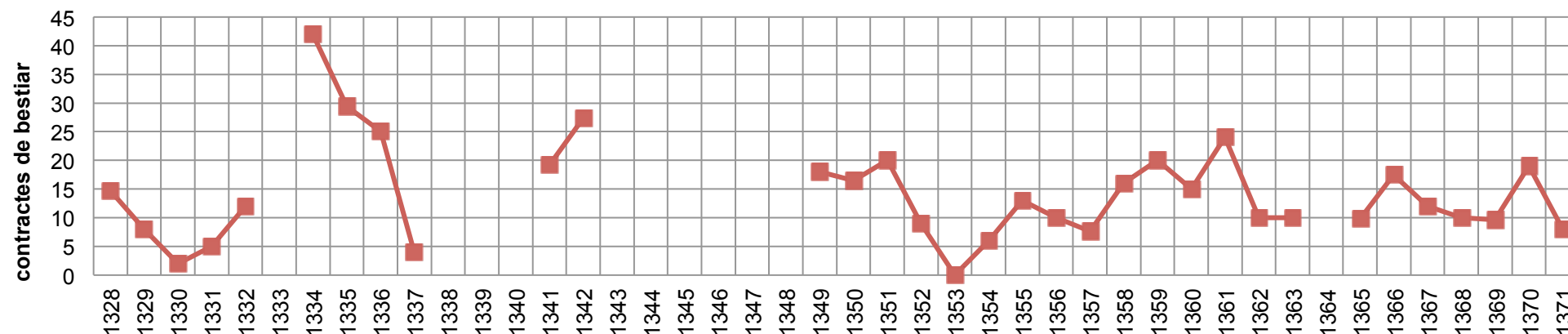
Mercat (n.contractes)	Bous		Vaques i altres bovins ^a		Ases i someres		Muls i mules		Cabres ^b		Ovelles ^c		Porcs ^d		Altres equins ^e		Ruscs d'abelles		Oques		s.id.		Totals			
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Caldes de M. (1.681)	298	4,8	914	14,8	463	7,5	56	0,9	1.079	17,5	1.601	26,0	1.654	26,8	35	0,6	0	0	34	0,6	29	0,5			6.163	100
Cassà de la S. (326)	86,5	6,9	175	14	68	5,5	42,5	3,4	141	11,3	309	24,8	410	32,9	4	0,3	10	0,8	0	0	1	0,1			1.247	100
Monells (596)	96,5	4,5	414	19,3	133	6,2	62	2,9	334	15,6	843	39,4	205,5	9,6	50	2,3	0	0	0	0	2	0,1			2.140	100
Corçà (105)	18	2,9	95,5	15,5	16	2,6	9	1,5	22	3,6	393	63,9	48	7,8	4	0,6	0	0	0	0	10	1,6			615,5	100
St. Feliu de G. (269)	29	1,9	221,5	14,2	18	1,2	25	1,6	629,5	40,3	318	20,3	284,66	18,2	4	0,3	30	1,9	0	0	3	0,2			1.563	100
Totals (2.977)	528	4,5	1.820	15,5	698	6	194,5	1,7	2.205,5	18,8	3.464	29,5	2.602	22,2	97	0,8	40	0,3	34	0,3	45	0,4			11.728,5	100

a. Inclou vaques, vedells, vedelles, braus, braves i jònecs. b. Inclou cabres, cabrits i bocs. c. Inclou ovelles, moltons, anyells i anyelles. d. Inclou porcs, porques, truges, porcells i porcelles. e. Inclou rossins, eugues, pollins, pollines i poltres.

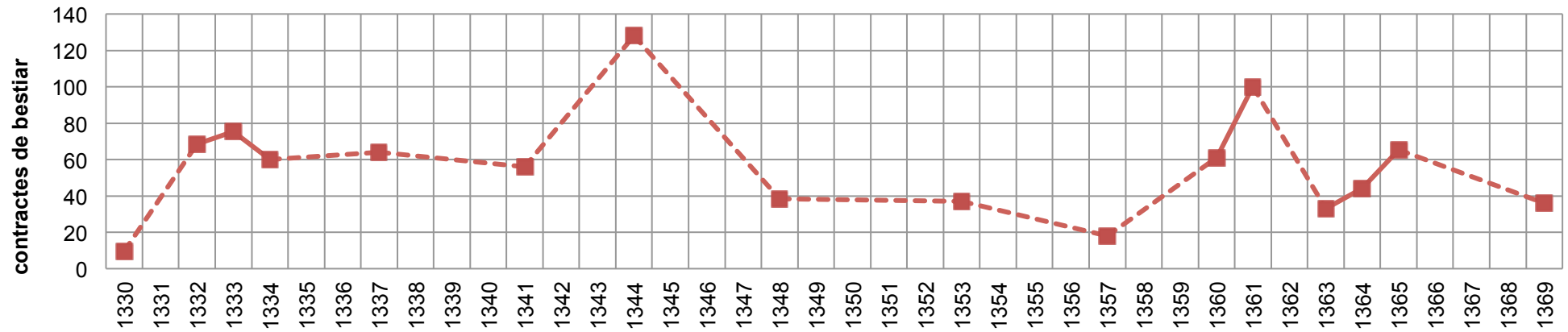
Gràfic 4. Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Caldes de Malavella (1332-1369)

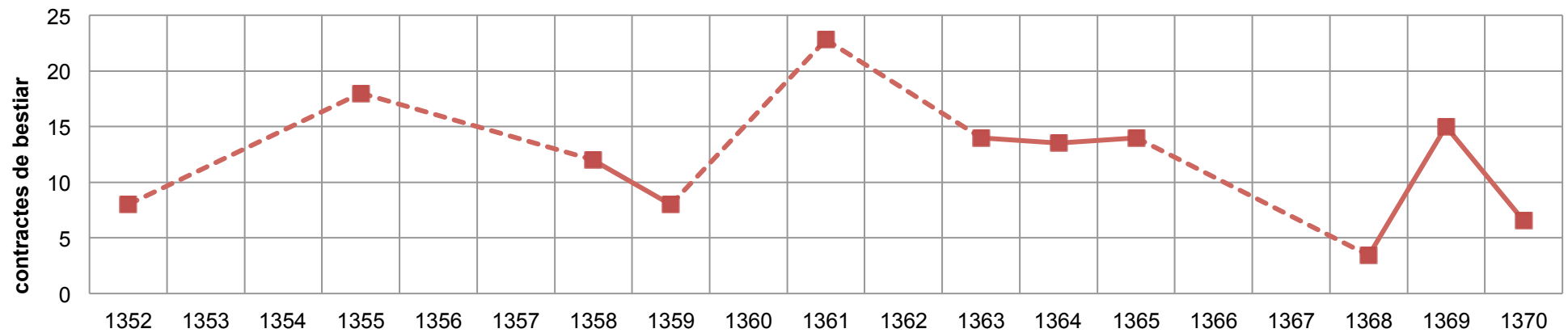
Gràfic 5. Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)

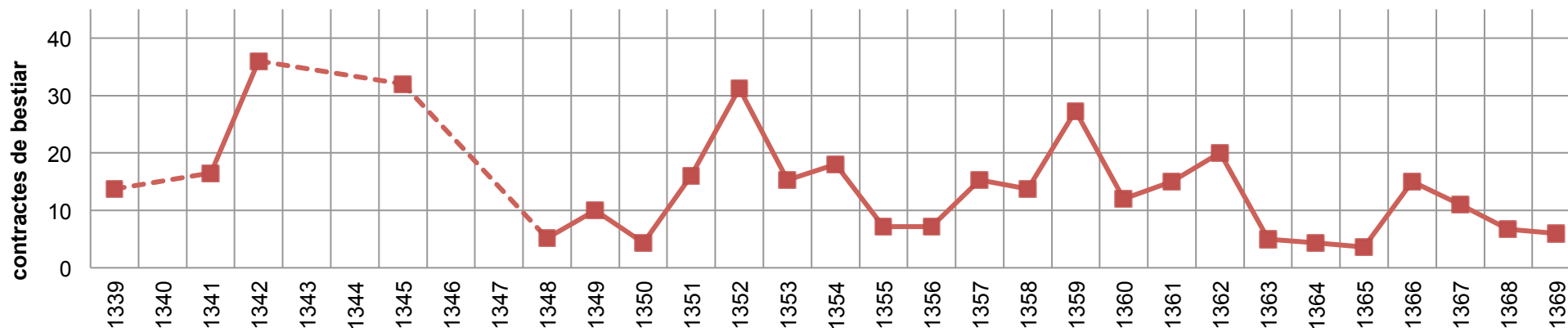
Gràfic 6. Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Monells (1330-1369)

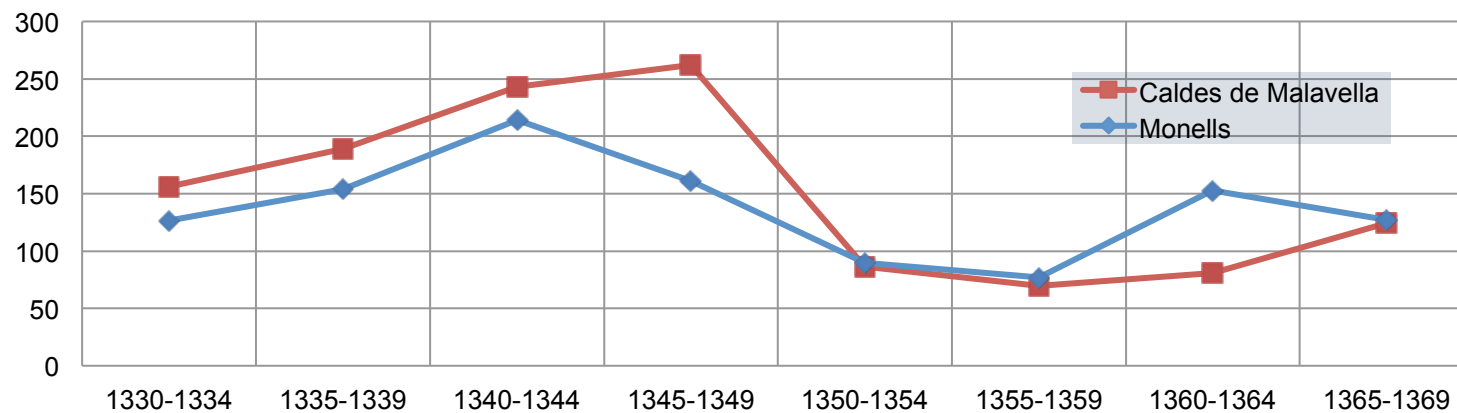
Gràfic 7. Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes i comandes). Mercat de Corçà (1352-1370)

Gràfic 8. Evolució en el nombre de contractes de bestiar (debitoris, compravendes, comandes). Mercat de Sant Feliu de Guíxols (1339-1369)

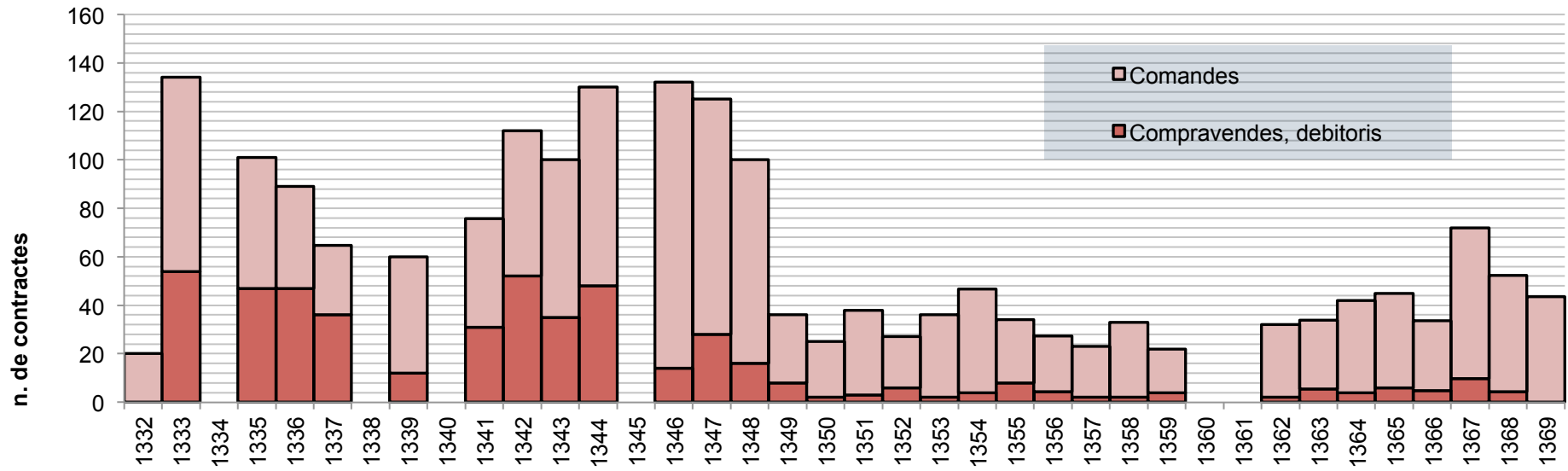
Gràfic 9. Contractacions al mercat de bestiar a Caldes de Malavella i Monells (1330-1369) (n. índex 200=100)

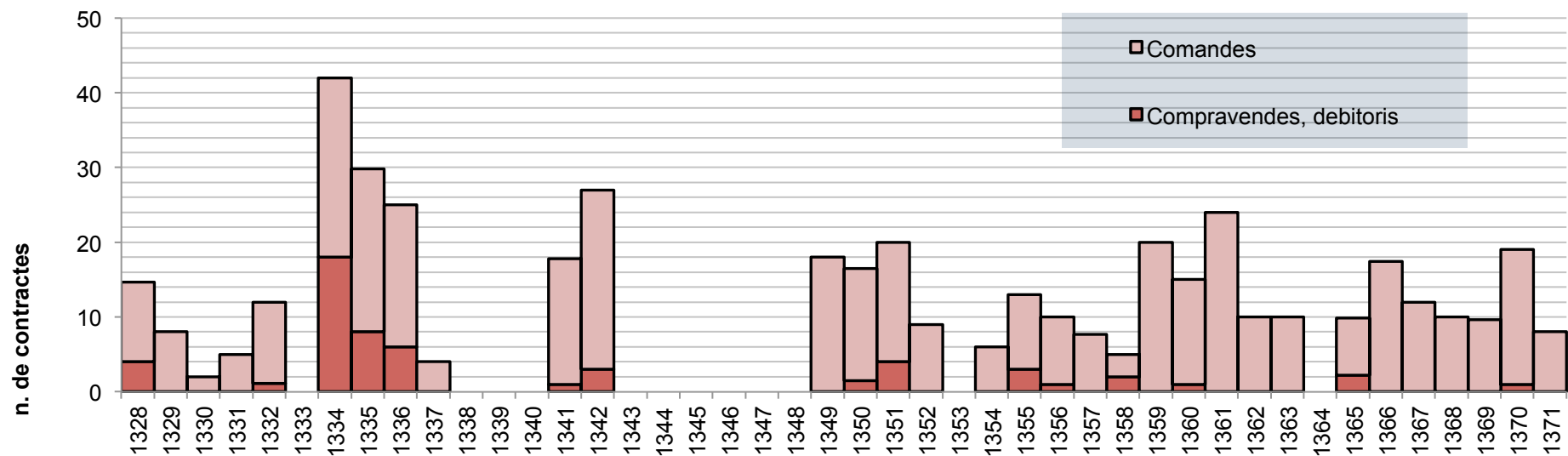
Taula 8. Evolució de la proporció d'animals contractats a Caldes de Malavella (1332-1369)

	Bous		Vaques i altres bovins		Equins		Ovelles		Cabres		Porcins		Altres		Total	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
1331-1334	8	2,9	38,5	14,0	29	10,5	78	28,3	30	10,9	90	32,7	2	0,7	275,5	100
1335-1339	38	6,2	78	12,7	80,5	13,1	175	28,5	70	11,4	163,5	26,6	10	1,6	615	100
1340-1344	61	4,0	179,5	11,9	152,5	10,1	438	29,0	185	12,3	475	31,5	17	1,1	1508	100
1345-1349	48	3,0	166,5	10,2	121	7,4	345	21,2	420	25,8	516	31,7	10	0,6	1626,5	100
1350-1354	40	6,8	136,5	23,2	33	5,6	83	14,1	110	18,7	176	29,9	11	1,9	589,5	100
1355-1359	29	7,8	88	23,7	41	11,0	116	31,2	60	16,1	38	10,2	0	0	372	100
1360-1364	26	7,8	56,5	16,9	35	10,5	129	38,6	16	4,8	72	21,5	0	0	334,5	100
1365-1369	48	5,7	173	20,5	61	7,2	237	28,1	188	22,3	123,5	14,6	13	1,5	843,5	100

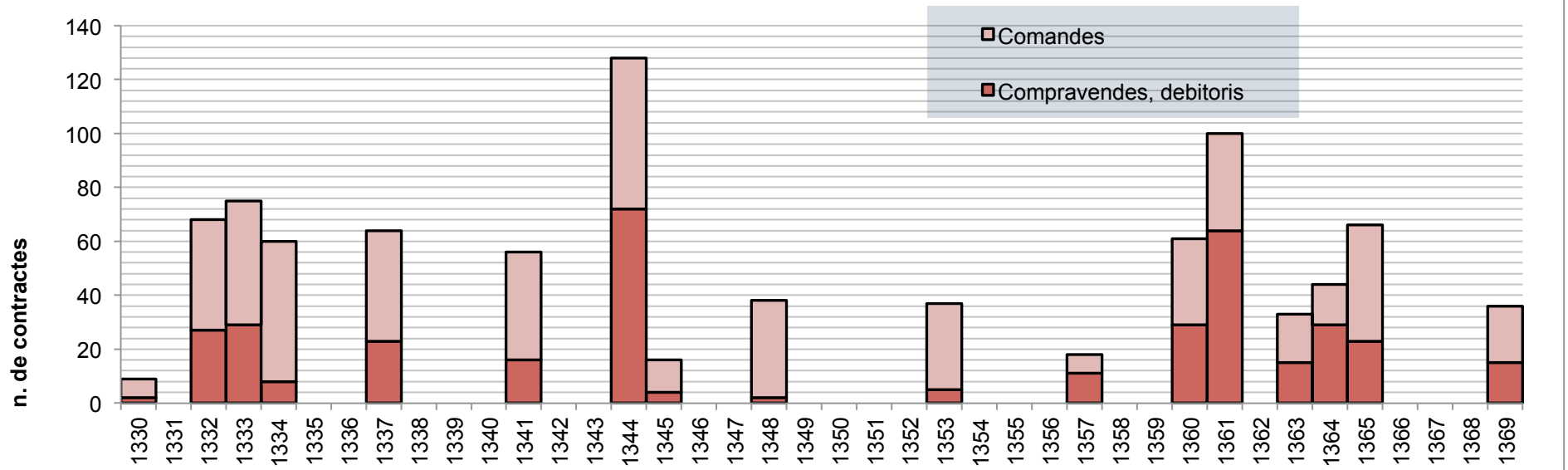
Gràfic 10. Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Caldes de Malavella (1332-1369)

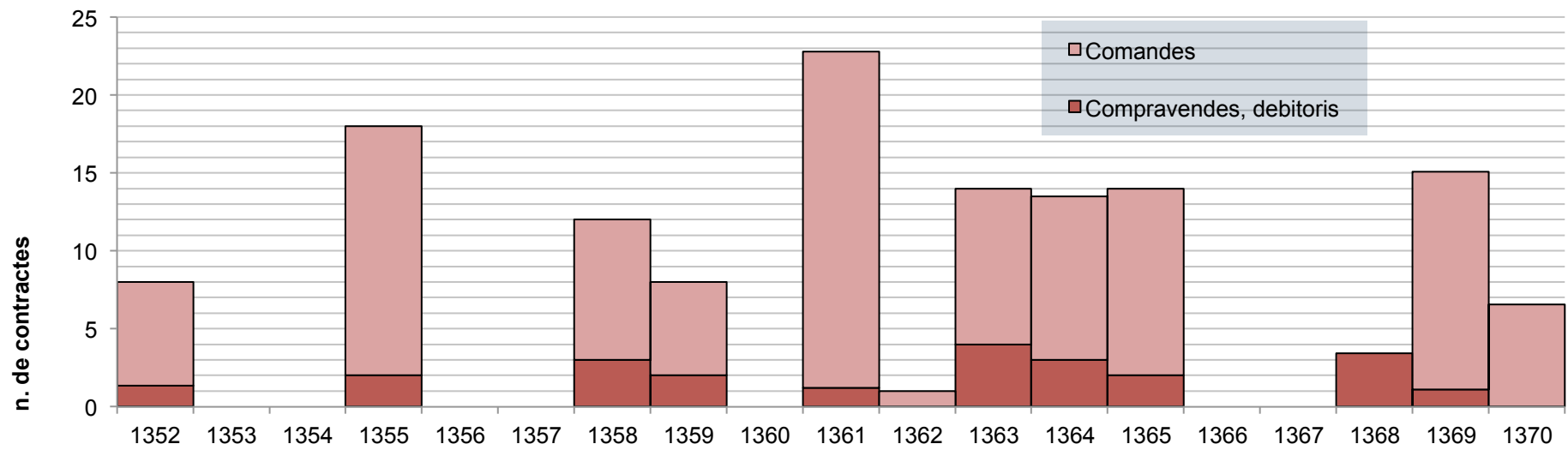
Gràfic 11. Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)

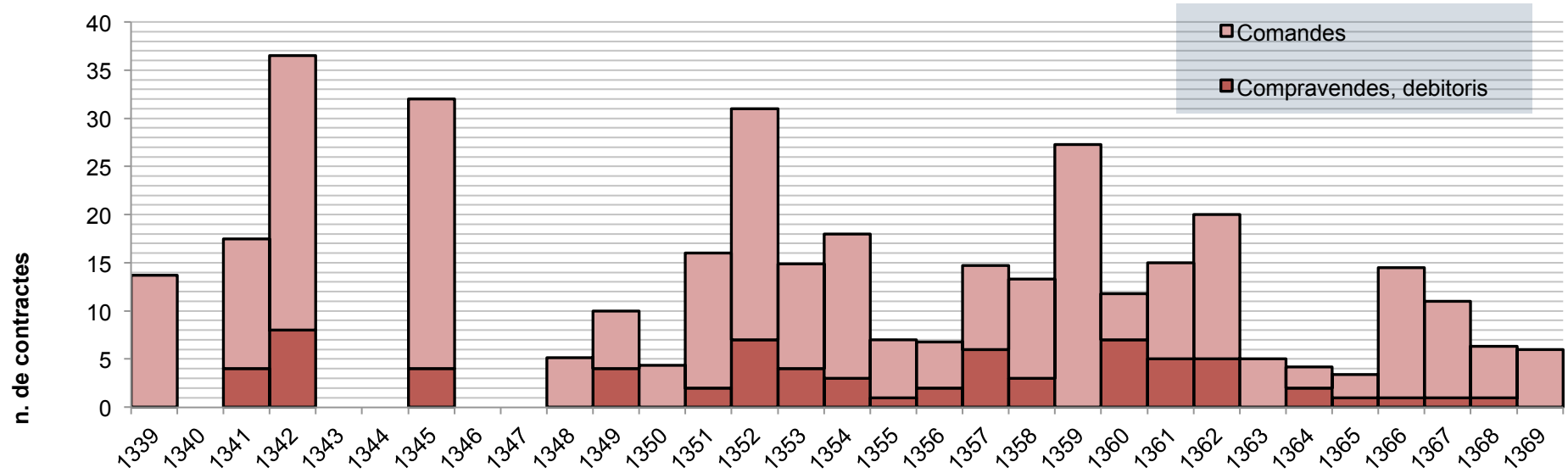
Gràfic 12. Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Monells (1330-1369)

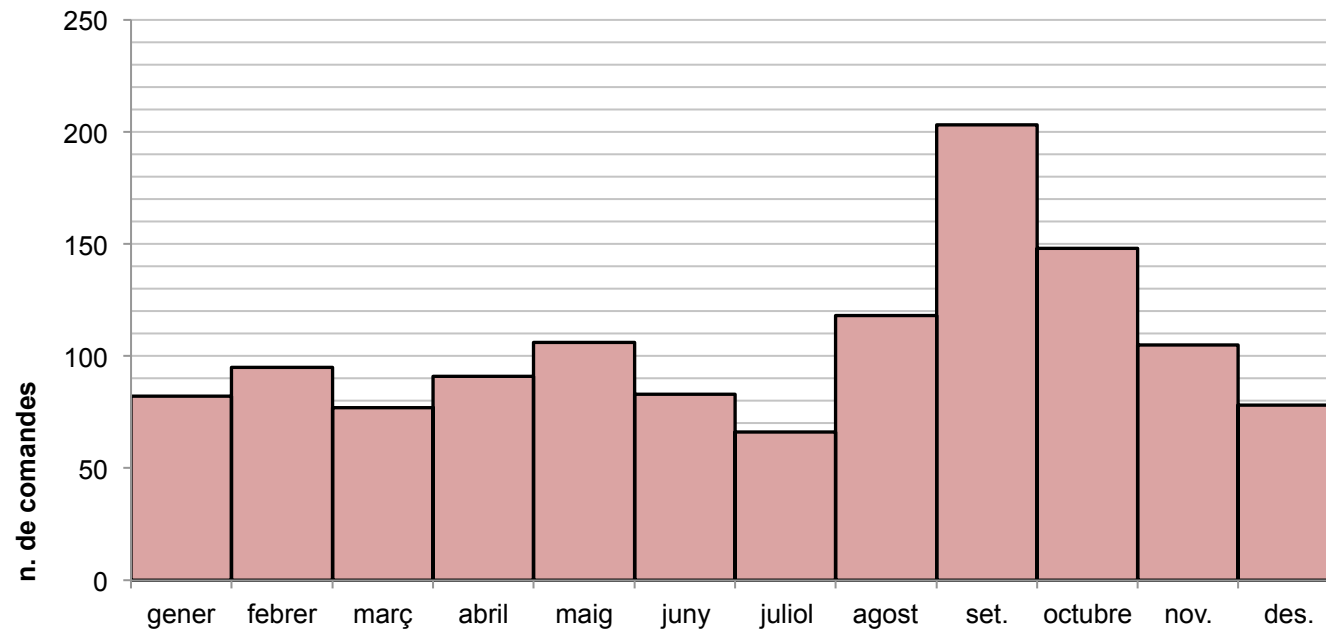
Grafic 13. *Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de Corçà (1352-1370)*

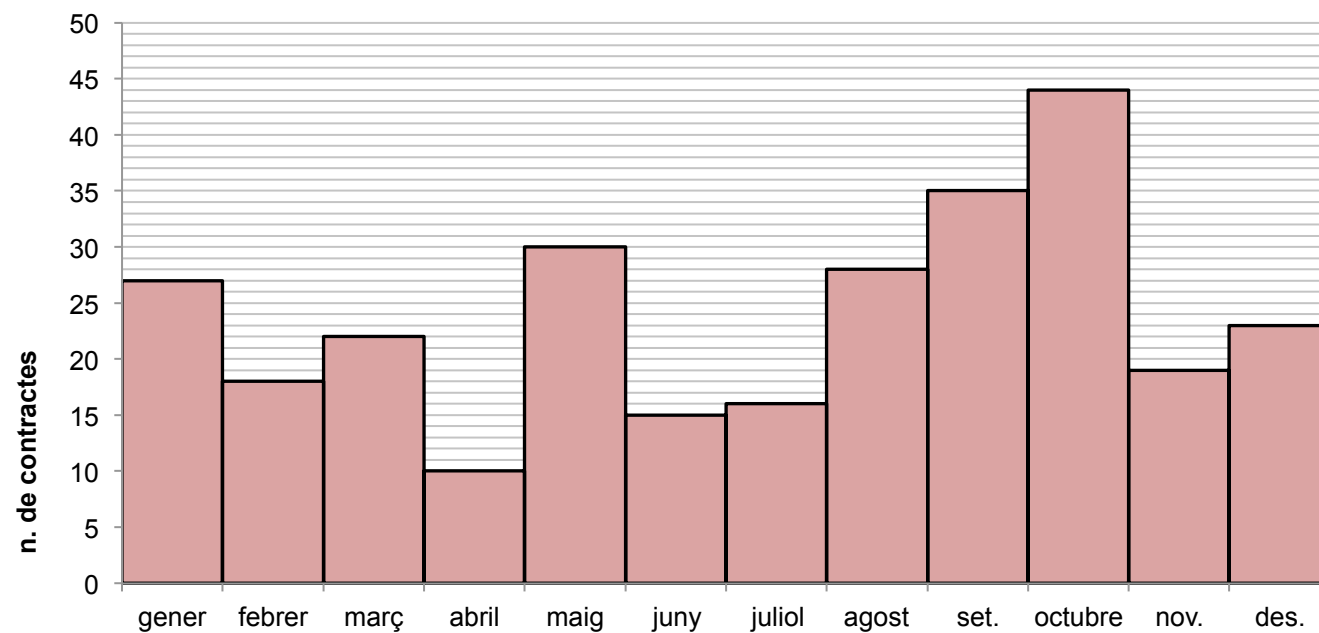
Gràfic 14. *Evolució dels tipus de contractes de bestiar. Mercat de St. Feliu de Guíxols (1339-1369)*

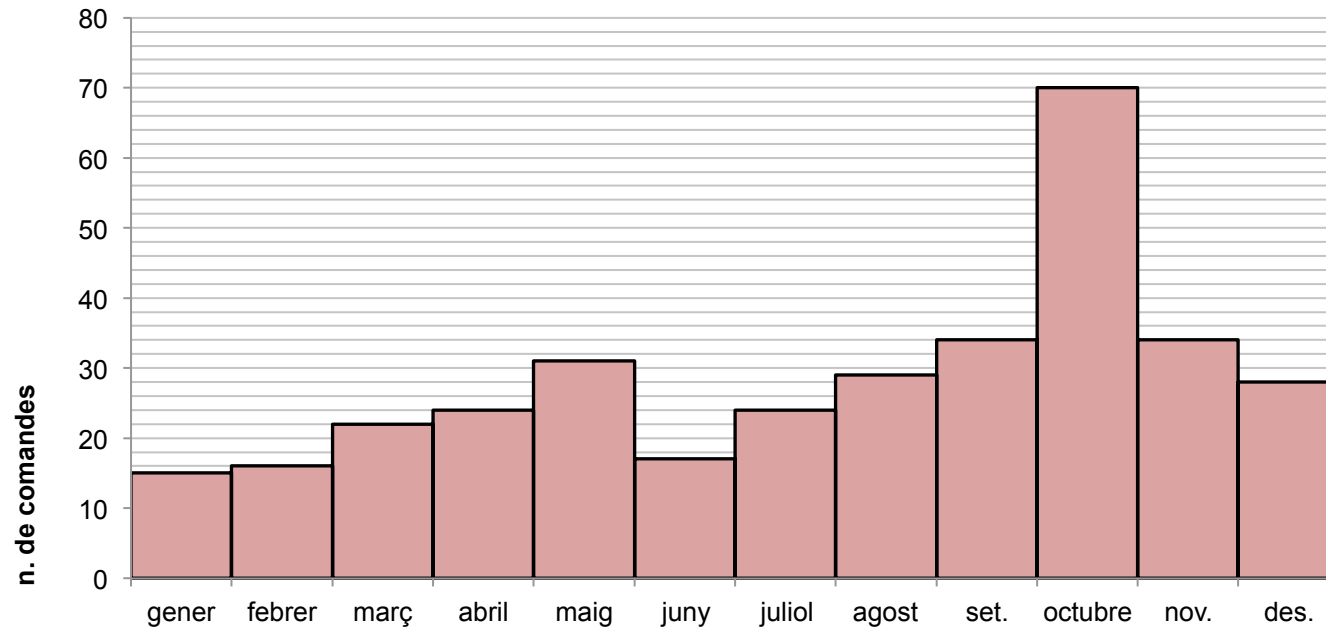
Gràfic 15. Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Caldes de Malavella (1331-1369)

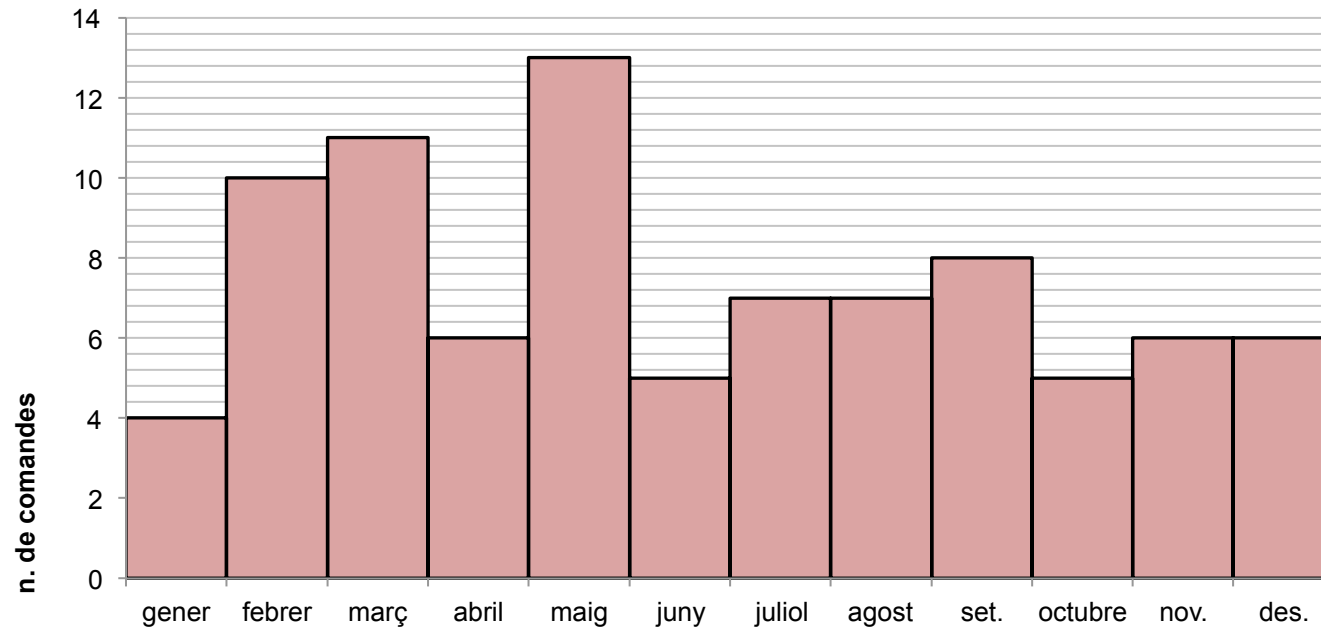
Gràfic 16. Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)

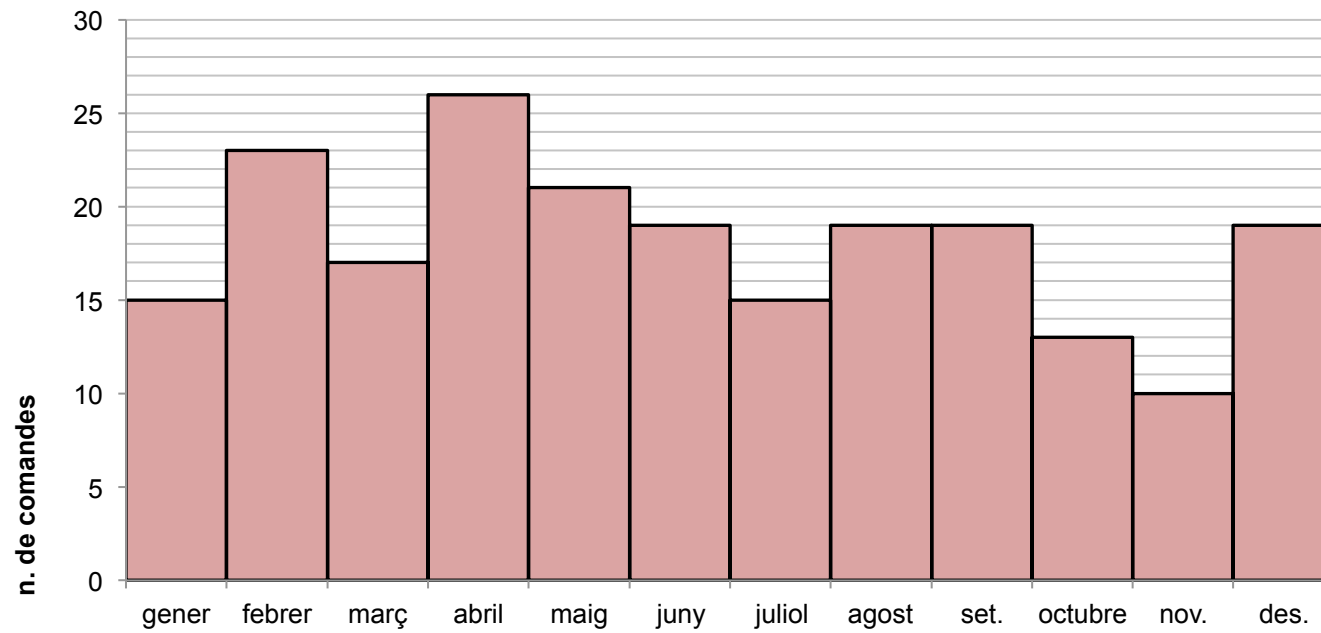
Gràfic 17. Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Monells (1330-1369)

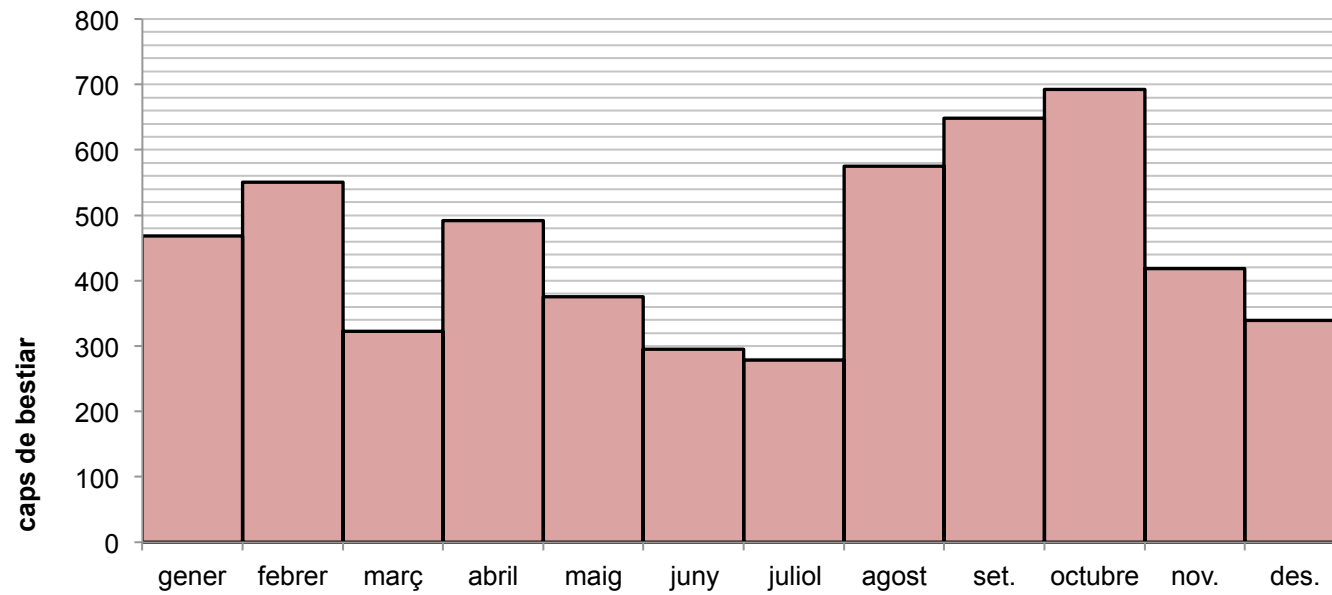
Gràfic 18. Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Corçà (1352-1370)

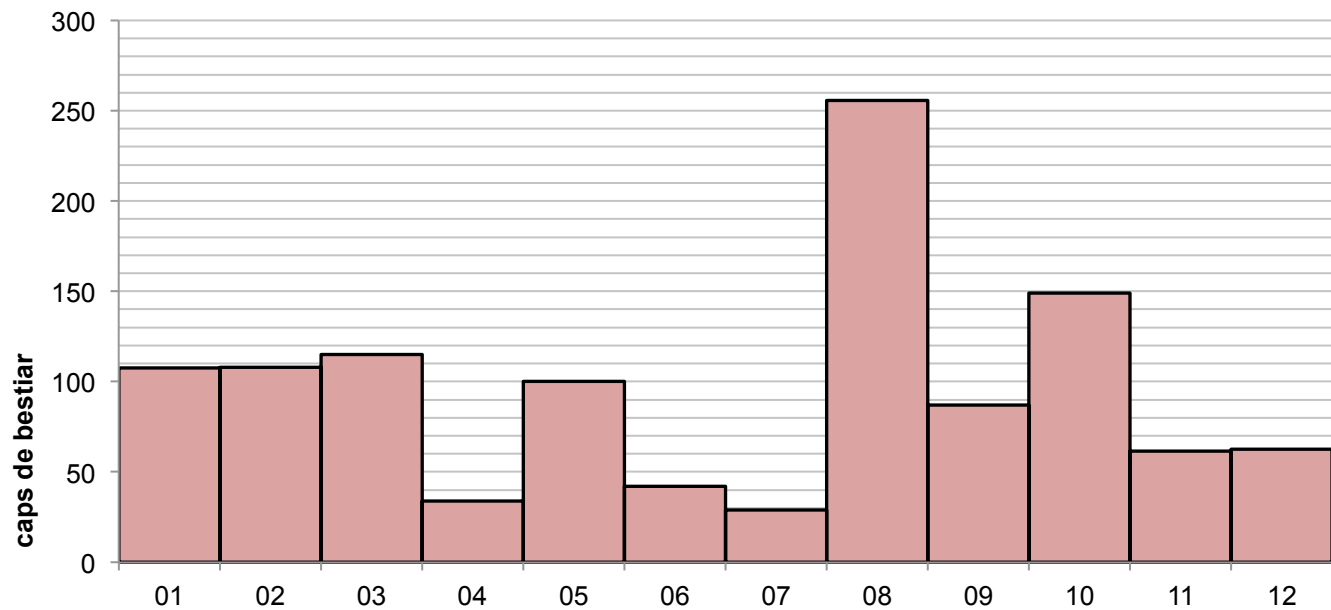
Gràfic 19. Contractació de les comandes de bestiar, per mes de l'any. Mercat de St. Feliu de Guíxols (1339-1369)

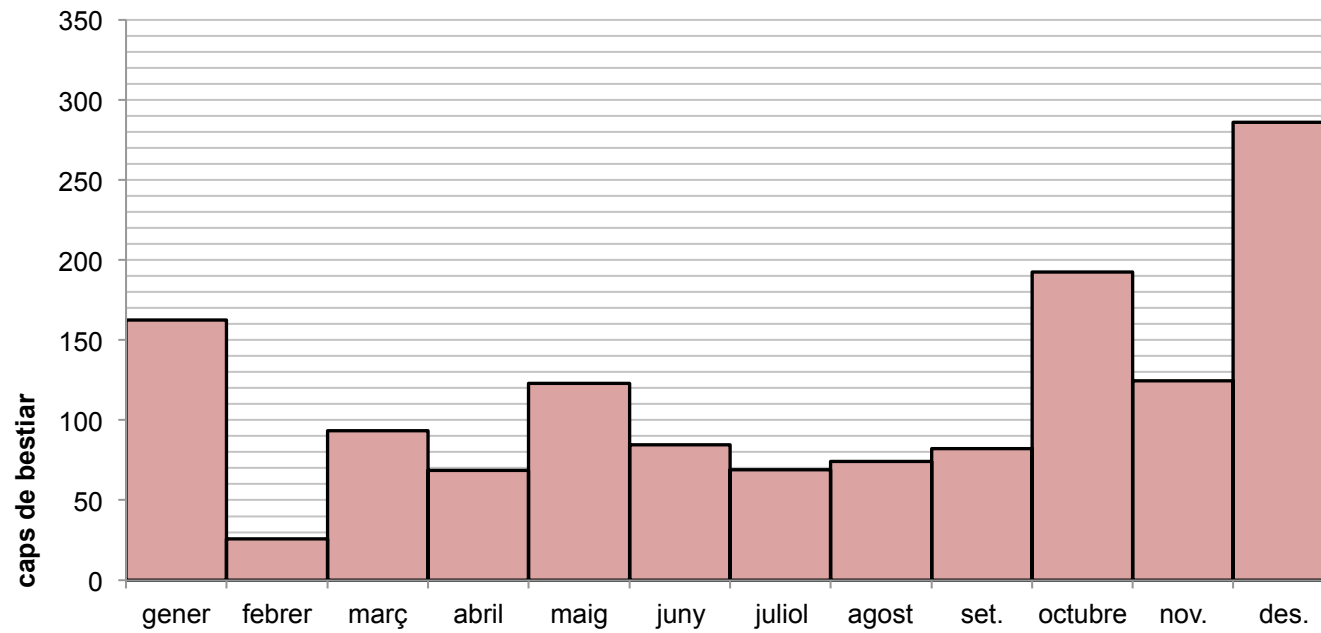
Gràfic 20. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Caldes de Malavella (1331-1369)

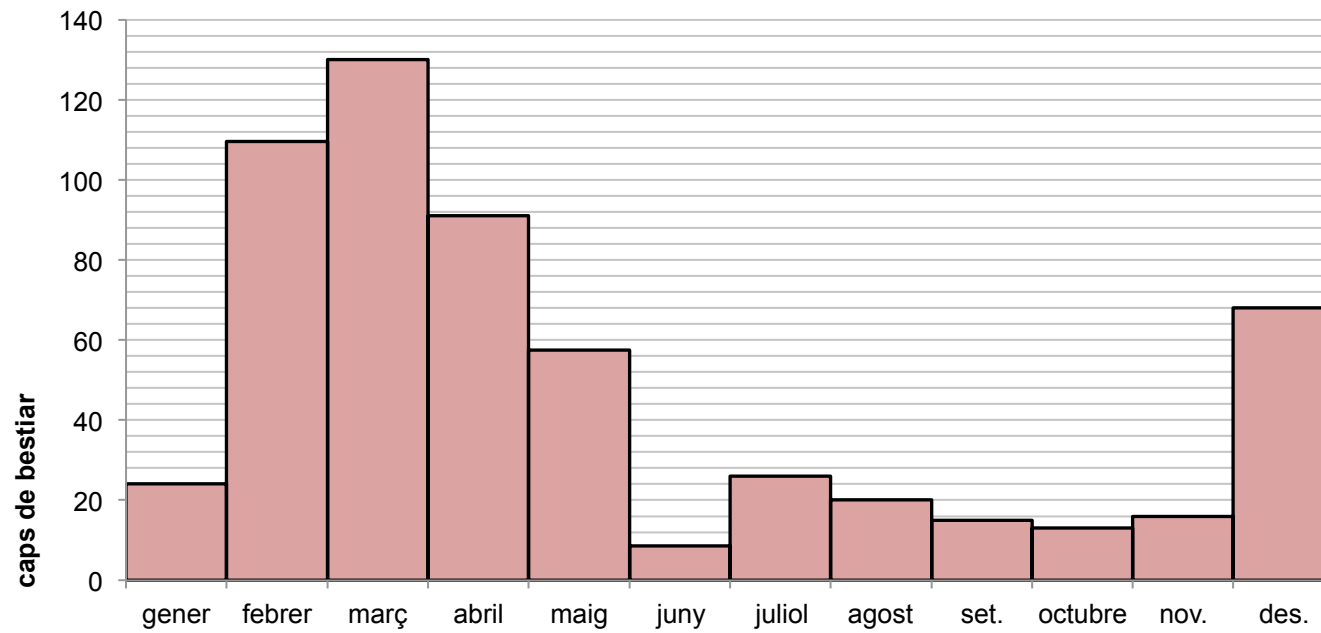
Gràfic 21. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Cassà de la Selva (1328-1371)

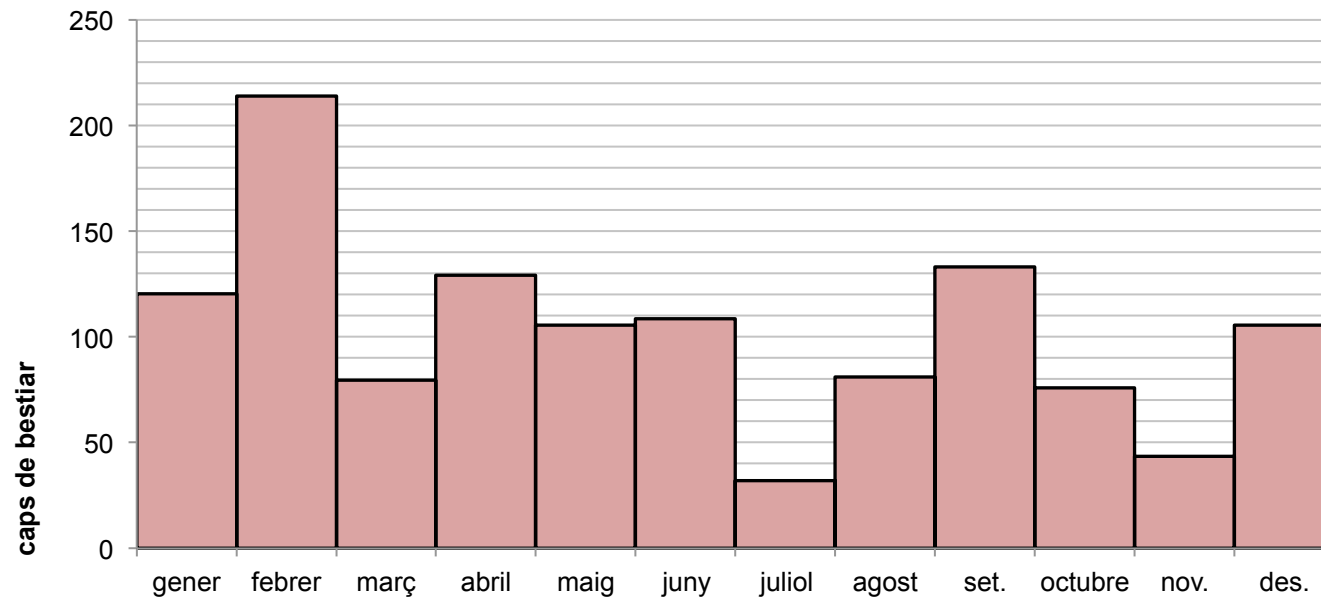
Gràfic 22. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Monells (1330-1369)

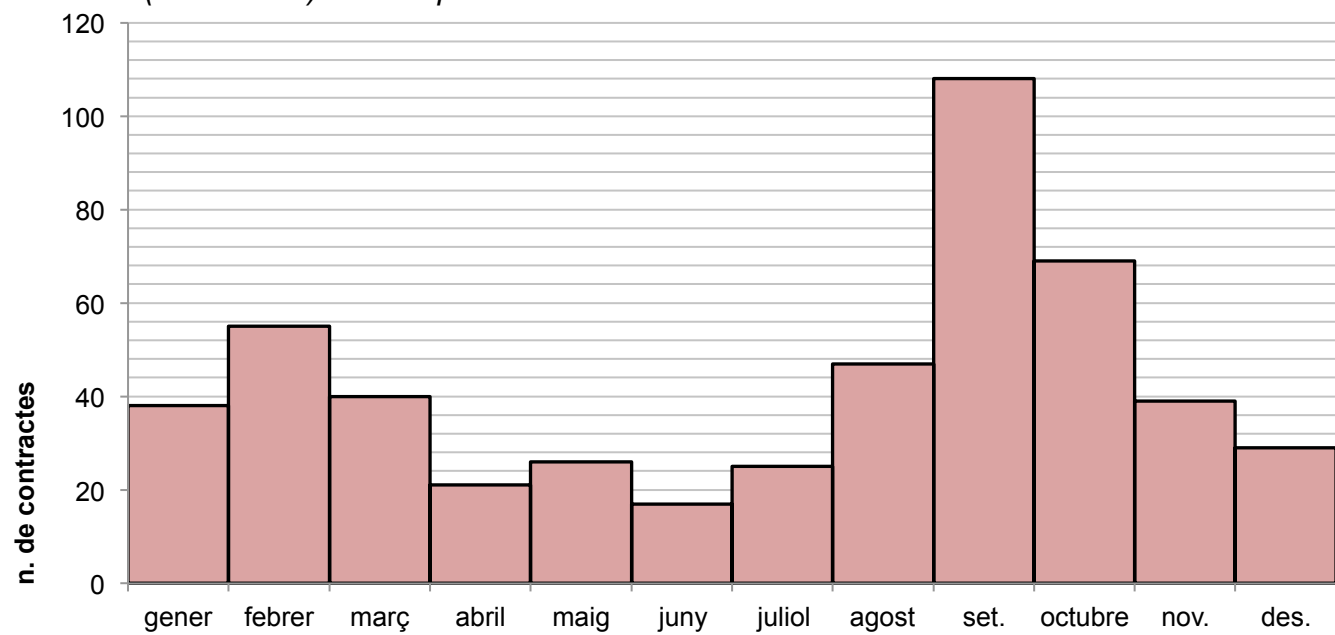
Gràfic 23. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de Corçà (1352-1370)

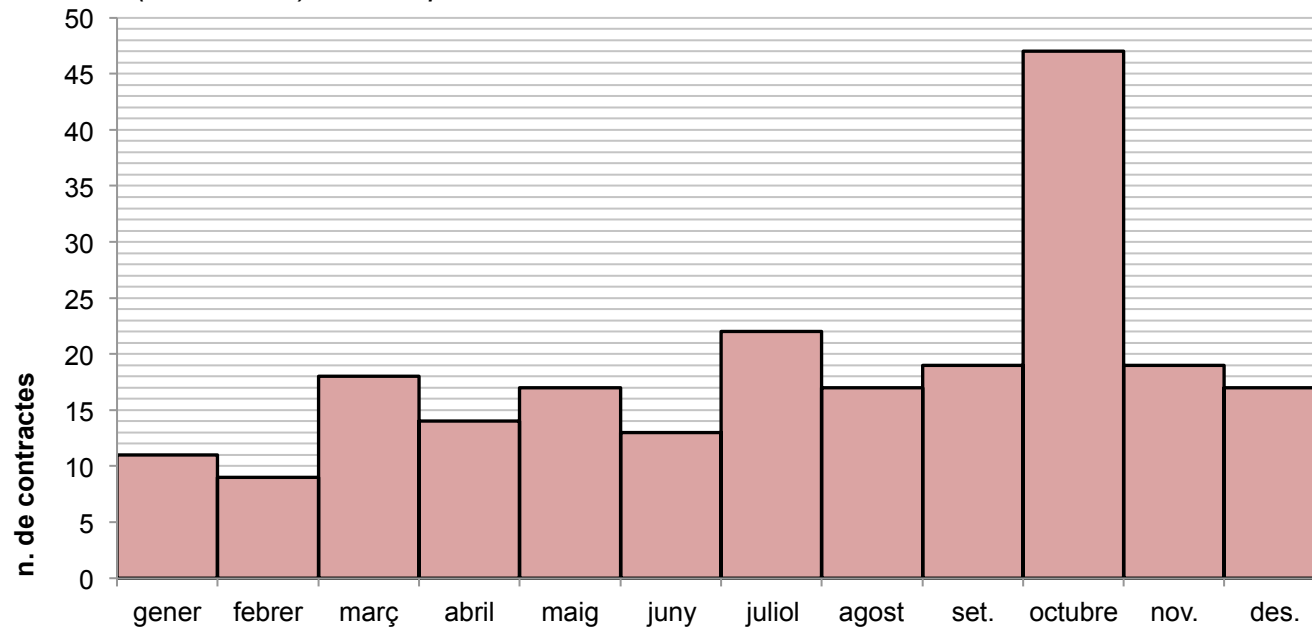
Gràfic 24. Contractació de caps de bestiar per mes de l'any. Comandes de bestiar al mercat de St. Feliu de Guíxols (1339-1369)

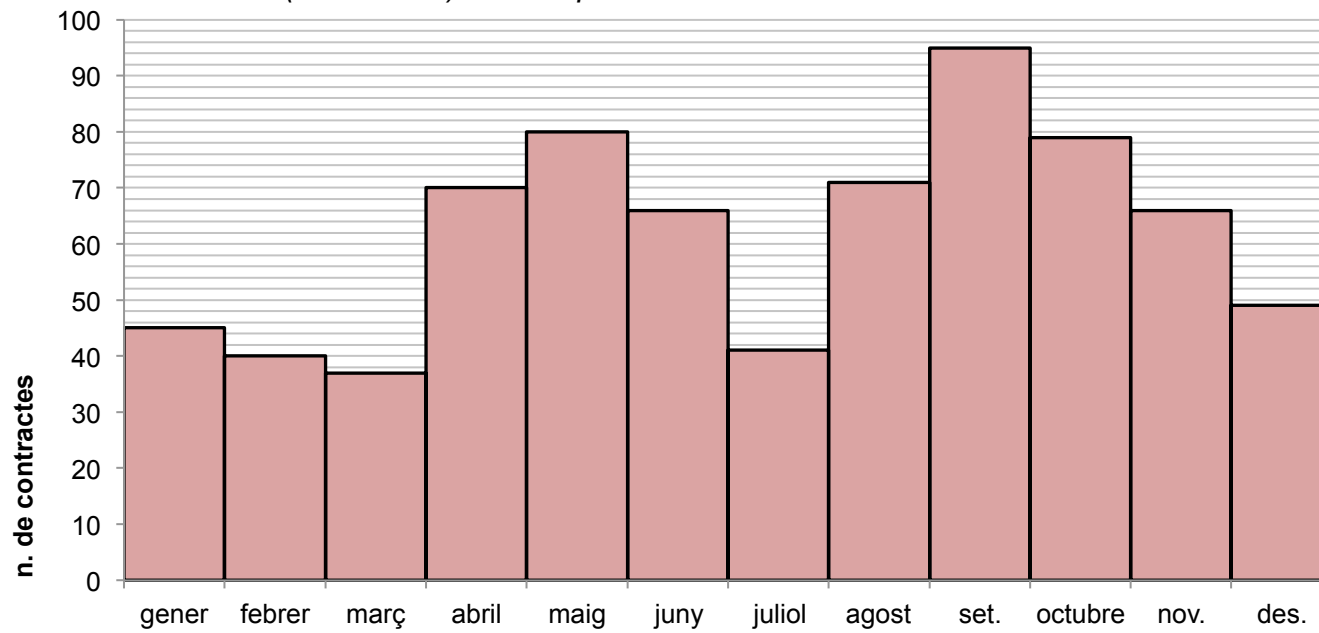
Gràfic 25. Comandes a mig lucre al mercat de bestiar de Caldes de Malavella (1331-1369). Recompte mensual

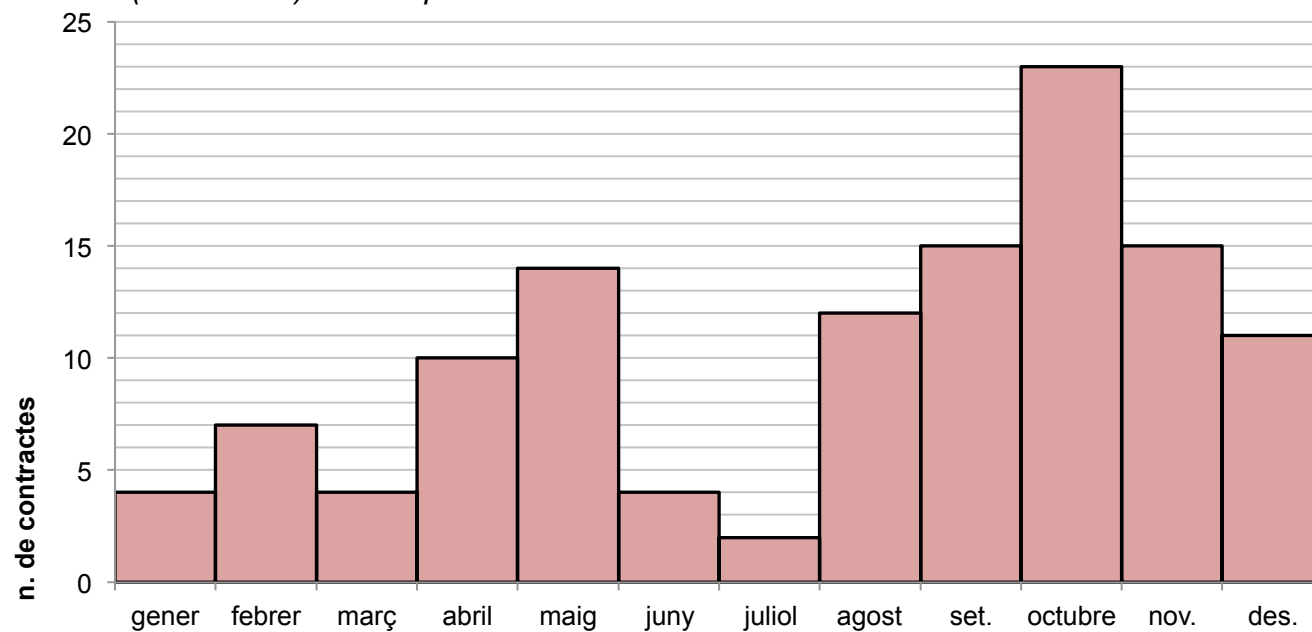
Gràfic 26. Comandes a mig lucre al mercat de bestiar de Monells (1330-1369). Recompte mensual

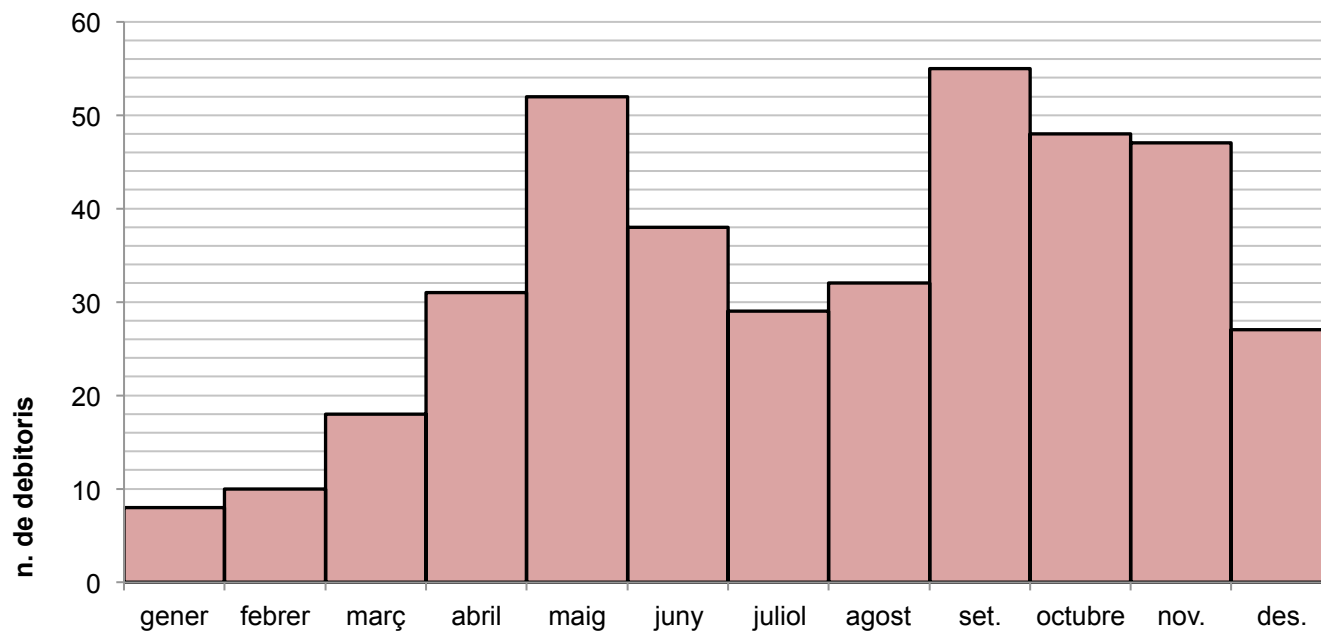
Gràfic 27. Comandes de dipòsit simple al mercat de bestiar de Caldes de Malavella (1331-1369). Recompte mensual

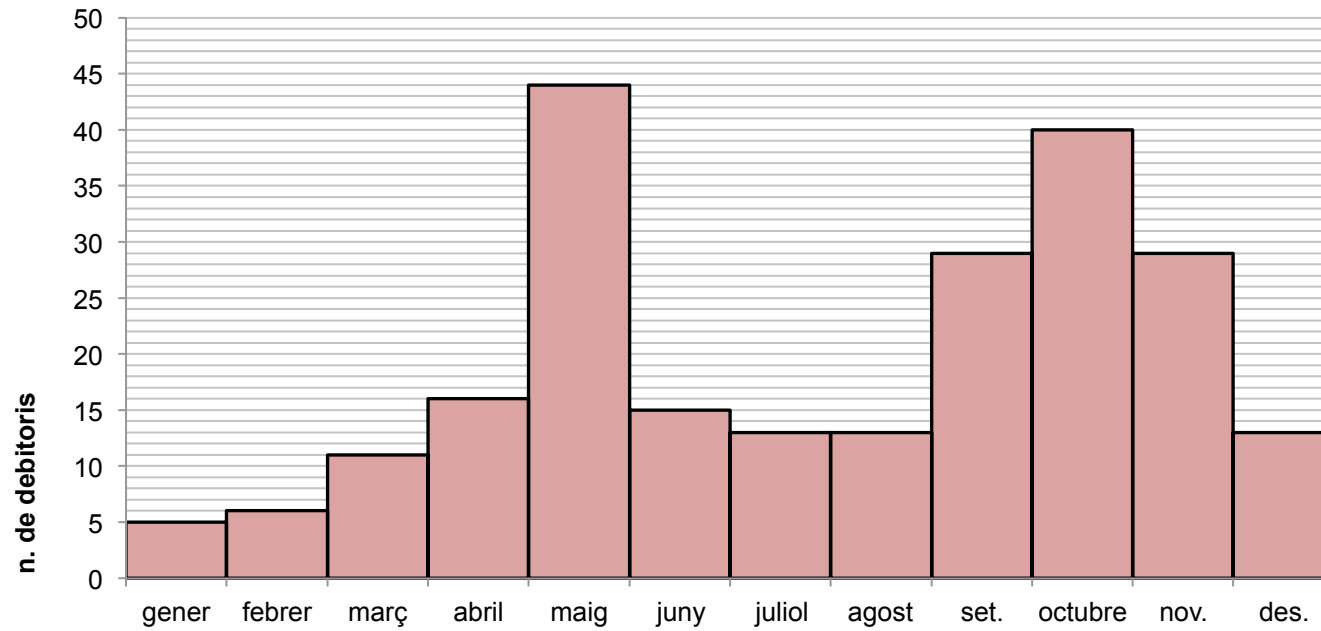
Gràfic 28. Comandes de dipòsit simple al mercat de bestiar de Monells (1330-1369). Recompte mensual

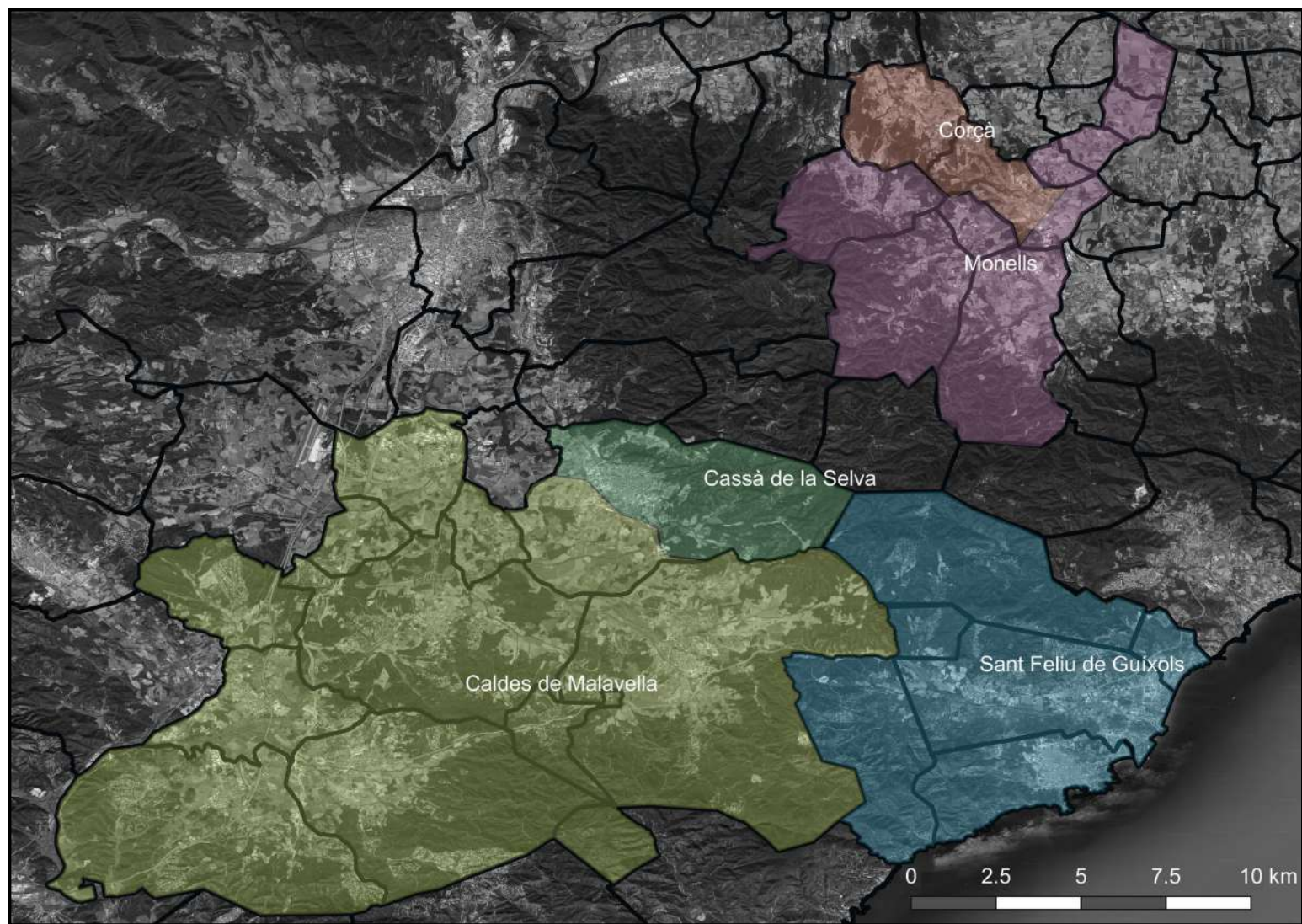
Gràfic 29. *Debitoris per compres de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Caldes de Malavella (1330-1370)*

Gràfic 30. *Debitoris per compres de bestiar, per mes de l'any. Mercat de Monells (1330-1369)*

Mapa 1. Àrees prioritàries d'influència dels mercats de bestiar de l'àmbit de les Gavarres al segle XIV

Taula 9. *Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Caldes de Malavella, 1332-1369*

parròquia veïnat	n. comandes	%	n. alienacions	%	totals	%
Caldes de Malavella (veïnats)	376	30	79	18,4	455	27,1
<i>Caldes</i>	178		58		236	
Aiguabona	11		0		11	
Bosc	1		0		1	
Bossegalls	5		1		6	
Coll	1		1		2	
Folgueroles	2		0		2	
Gotarra	17		1		18	
Mata	3		0		3	
Muga	2		1		3	
Puigpauter	3		0		3	
Riurans	38		2		40	
Rosers	9		1		10	
Serramala	31		4		35	
Vendrells	5		3		8	
Vilarnau	68		6		74	
Vilarzell	2		1		3	
Franciàc	204	16,3	54	12,6	258	15,3
<i>Franciàc</i>	177		47		224	
Aiguabona	1		0		1	
cellera	5		1		6	
Pla	10		3		13	
Reial	6		0		6	
Sureda	0		2		2	
Vilabona	5		1		6	
Llagostera	110	8,8	32	7,5	142	8,4
<i>Llagostera</i>	88		24		112	
Arenes	1		0		1	
Carbonera	2		1		3	
Lloreda	3		0		3	
Ganix	0		1		1	
Mata	2		0		2	
Palau	1		0		1	
Panedes	4		2		6	
Pi	1		1		2	
puig de	0		1		1	
Serra	3		1		4	
Vilabella	3		0		3	
Vilanova	1		0		1	
Vilar	0		1		1	

Vinyes	1		0		1	
Vidreres	84	6,7	46	10,7	130	7,7
<i>Vidreres</i>	66		42		108	
Bedó	7		0		7	
Brugués/Brugueres	5		3		8	
Caulès	1		0		1	
Garabous	1		0		1	
Sant Iscle	1		0		1	
Torre de Cartellà	1		1		2	
Vallosera	2		0		2	
Lloret	83	6,6	35	8,2	118	7,0
<i>Lloret</i>	76		28		104	
port de	7		7		14	
Sils	54	4,3	23	5,4	77	4,6
<i>Sils</i>	47		18		65	
Bedó	6		5		11	
cellera	1		0		1	
Caulès	61	4,9	10	2,3	71	4,2
Cassà de la Selva	49	3,9	6	1,4	55	3,3
<i>Cassà de la Selva</i>	34		6		40	
Esclet	7		0		7	
Llebrers	4		0		4	
Serinyà	3		0		3	
Vilabella	1		0		1	
Santa Seclina	37	3,0	9	2,1	46	2,7
Maçanet de la Selva	22	1,8	18	4,2	40	2,4
<i>Maçanet de la Selva</i>	21		11		32	
cellera	0		2		2	
Guàrdies	1		0		1	
Torre de Cartellà	0		5		5	
Riudellots de la Selva	28	2,2	6	1,4	34	2,0
<i>Riudellots de la Selva</i>	27		5		32	
Benaula	1		0		1	
Pi	0		1		1	
Sense identificar^a	23	1,8	10	2,3	33	2,0
Riudarenes	10	0,8	14	3,3	24	1,4
<i>Riudarenes</i>	10		13		23	
Riudesplet	0		1		1	
Vilobí d'Onyar	17	1,4	4	0,9	21	1,2
<i>Vilobí</i>	15		4		19	
Bosc	1		0		1	
Comabella	1		0		1	
Tordera	6	0,5	13	3,0	19	1,1
<i>Tordera</i>	1		9		10	
Fullarac	1		0		1	

Gravalosa	1		2		3	
Lledó/Serra de Lledó	2		0		2	
Sant Esteve de Tordera	0		1		1	
Vallmanya	1		1		2	
Caldes de Malavella (vila)	11	0,9	8	1,9	19	1,1
Santa Cristina d'Aro	9	0,7	6	1,4	15	0,9
Sant Andreu Salou	13	1,0	1	0,2	14	0,8
Solius	2	0,2	12	2,8	14	0,8
Tossa	10	0,8	3	0,7	13	0,8
Vallcanera	7	0,6	4	0,9	11	0,7
Girona	1	0,1	7	1,6	8	0,5
Blanes	3	0,2	4	0,9	7	0,4
Campllong	4	0,3	3	0,7	7	0,4
Sant Feliu de Guíxols	1	0,1	4	0,9	5	0,3
Sant Amanç	1		4		5	
Sant Cebrià de Fogars/Falgars	3	0,2	2	0,5	5	0,3
<i>Falgars</i>	2		1		3	
Roca	1		0		1	
Sant Cebrià de Falgars	0		1		1	
Pineda	1	0,1	3	0,7	4	0,2
Romanyà de la Selva	2	0,2	2	0,5	4	0,2
Salitja	3	0,2	1	0,2	4	0,2
Santa Coloma de Farners	4	0,3	0	0	4	0,2
L'Esparra	0	0	3	0,7	3	0,2
Amer	2	0,2	0	0	2	0,1
Grions	2	0,2	0	0	2	0,1
Martorell de la Selva	2	0,2	0	0	2	0,1
Sant Feliu de Buixalleu	2	0,2	0	0	2	0,1
Sant Dalmai	0	0	2	0,5	2	0,1
Santa Maria de Bell-lloc	1	0,1	1	0,2	2	0,1
Castell d'Aro	1	0,1	0	0	1	0,1
Fenals	1	0,1	0	0	1	0,1
Fornells de la Selva	1	0,1	0	0	1	0,1
Llambilles	1	0,1	0	0	1	0,1
Navata	0	0	1	0,2	1	0,1
Canelles	0		1		1	
Sant Sadurní de l'Heura	0	0	1	0,2	1	0,1
Hostalric	0	0	1	0,2	1	0,1
Sant Mateu de Montnegre	1	0,1	0	0	1	0,1
Brunyola	0	0	1	0,2	1	0,1

a. Inclou 20 comandes i 10 alienacions en les quals no es registrà el lloc d'origen del comendatari o comprador. A més, inclou dos comendataris del lloc dit *Vilar* i un de *Sacavallera* que no hem pogut localitzar.

Taula 10. *Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Caldes de Malavella. Evolució, 1332-1369*

Localitat	1332-1340		1341-1350		1351-1360		1361-1369		TOTAL	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Caldes (veïnats)	71	23	223	28	69	27	92	30	455	27,1
Franciac	78	25	109	14	40	16	31	10	258	15,3
Llagostera	11	4	55	7	56	22	20	7	142	8,4
Vidreres	20	6	64	8	4	2	42	14	130	7,7
Lloret	18	6	91	11	7	3	2	1	118	7,0
Sils	9	3	46	6	12	5	10	3	77	4,6
Caulès	7	2	41	5	6	2	17	6	71	4,2
Cassà de la Selva	2	1	12	1	19	7	22	7	55	3,3
Santa Seclina	6	2	22	3	7	3	11	4	46	2,7
Maçanet de la Selva	7	2	21	3	4	2	8	3	40	2,4
Riudellots de la Selva	8	3	8	1	10	4	8	3	34	2,0
Sense identificar	17	5	9	1	1	0,4	6	2	33	2,0
Riudarenes	4	1	17	2	1	0,4	2	1	24	1,4
Vilobí d'Onyar	2	1	4	0,5	11	4	4	1	21	1,2
Caldes (vila)	15	5	4	0,5	0	0	0	0	19	1,1
Tordera	6	2	11	1	1	0,4	1	0,3	19	1,1
Santa Cristina d'Aro	1	0,3	12	1	2	1	0	0	15	0,9
Solius	4	1	10	1	0	0	0	0	14	0,8
Sant Andreu Salou	2	1	9	1	1	0,4	2	1	14	0,8
Tossa	0	0	2	0,2	1	0,4	10	3	13	0,8
Vallcanera	6	2	4	0,5	1	0,4	0	0	11	0,7
Girona	1	0,3	2	0,2	2	1	3	1	8	0,5
Campllong	4	1	0	0	1	0,4	2	1	7	0,4
Blanes	0	0	7	1	0	0	0	0	7	0,4
Sant Feliu de Guíxols	3	1	2	0,2	0	0	0	0	5	0,3
Sant Cebrià de Fogars	2	1	2	0,2	0	0	1	0,3	5	0,3
Santa Coloma de Farners	2	1	1	0,1	0	0	1	0	4	0,2
Pineda	1	0,3	3	0,4	0	0	0	0	4	0,2
Salitja	1	0,3	1	0,1	0	0	2	1	4	0,2
Romanyà de la Selva	0	0	4	0,5	0	0	0	0	4	0,2
L'Esparrà	2	1	1	0,1	0	0	0	0	3	0,2
Santa Maria de Bell-lloc	1	0,3	1	0,1	0	0	0	0	2	0,1
Grions	0	0	1	0,1	0	0	1	0,3	2	0,1
Martorell de la Selva	0	0	2	0,2	0	0	0	0	2	0,1
Sant Dalmai	0	0	2	0,2	0	0	0	0	2	0,1
Amer	0	0	0	0	1	0,4	1	0,3	2	0,1
Sant Feliu de Buixalleu	0	0	0	0	0	0	2	1	2	0,1
Fenals	0	0	1	0,1	0	0	0	0	1	0,1
Sant Mateu de Montnegre	0	0	1	0,1	0	0	0	0	1	0,1
Sant Sadurní de l'Heura	0	0	1	0,1	0	0	0	0	1	0,1

Brunyola	0	0	1	0,1	0	0	0	0	1	0,1
Hostalric	0	0	0	0	1	0,4	0	0	1	0,1
Castell d'Aro	0	0	0	0	0	0	1	0,3	1	0,1
Fornells de la Selva	0	0	0	0	0	0	1	0,3	1	0,1
Llambilles	0	0	0	0	0	0	1	0,3	1	0,1
Navata	0	0	0	0	0	0	1	0,3	1	0,1
Totals	311	100	807	100	258	100	305	100	1.681	100

Taula 11. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Cassà de la Selva, 1328-1371

parròquia veïnat	n. comandes	%	n. alienacions	%	totals	%
Cassà de la Selva	220	77	31	79	251	77
Cassà	76		16		92	
Bassa	1		0		1	
Bellsolà	2		0		2	
Bocmort	3		2		5	
Bruguera	2		0		2	
Candell	21		3		24	
Castellar	4		0		4	
cellera	14		3		17	
Esclet	30		0		30	
Llebrers	10		1		11	
Parades	3		0		3	
Perles	7		2		9	
Puigmoler	1		0		1	
Pujada	2		0		2	
Sangosta	9		0		9	
Serinyà	8		1		9	
Serra (Serres)	3		0		3	
Ventalló	0		1		1	
Verneda	24		2		26	
Llagostera	10	3	2	5	12	3,7
Llagostera	4		1		5	
Carbonera	1		0		1	
Panedes	4		0		4	
el puig de	1		0		1	
Turagall	0		1		1	
Sense identificar^a	11	4	0	0	11	3,4
Fornells de la Selva	6	2	1	2,6	7	2,1
Campllong	5	2	1	2,6	6	1,8
Llambilles	6	2	0	0	6	1,8
Santa Pellaia	5	2	1	3	6	1,8
Riudellots de la Selva	4	1	0	0	4	1,2
Vidreres	4	1	0	0	4	1,2
Romanyà de la Selva	3	1	0	0	3	0,9
Solius	2	1	0	0	2	0,6
Tossa	2	1	0	0	2	0,6
Vilobí d'Onyar	2	1	0	0	2	0,6
Besalú	1	0,3	0	0	1	0,3
Franciac	1	0,3	0	0	1	0,3
Lloret	1	0,3	0	0	1	0,3

Cabanyes	1		0		1	
Maçanet de la Selva	1	0,3	0	0	1	0,3
Sant Andreu Salou	1	0,3	0	0	1	0,3
Santa Cristina d'Aro	1	0,3	0	0	1	0,3
Sils	1	0,3	0	0	1	0,3
Illa Morella de Bedó	1		0		1	
Calonge	0	0	1	2,6	1	0,3
Girona	0	0	1	2,6	1	0,3
La Bisbal d'Empordà	0	0	1	2,6	1	0,3

a. Inclou 11 comandes en les quals no es registrà el lloc d'origen del comendatari.

Taula 12. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Monells, 1330-1369

parròquia veïnat	n. comandes	%	n. alienacions	%	totals	%
Monells	49	14,2	36	14,3	85	14,3
<i>Monells</i>	42		33		75	
Sies	7		3		10	
Sant Sadurní de l'Heura	41	11,9	12	4,8	53	8,9
<i>Sant Sadurní</i>	25		8		33	
Banyeres	3		2		5	
Estravau	1		0		1	
Riusec	4		0		4	
Salelles	4		0		4	
Valloquera	1		0		1	
Vilarzell	3		2		5	
Cruïlles	44	12,8	3	1,2	47	7,9
Casavells	19	5,5	6	2,4	25	4,2
Matajudaica (Mata)	17	4,9	7	2,8	24	4,0
La Bisbal d'Empordà	13	3,8	9	3,6	22	3,7
<i>Bisbal</i>	5		7		12	
Fontenta	1		1		2	
Sant Pol	7		1		8	
Ullastret	10	2,9	8	3,2	18	3,0
Sense identificar^a	7	2	9	3,6	16	2,7
Sant Iscle d'Empordà	9	2,6	5	2,0	14	2,3
Sant Martí Vell	9	2,6	5	2,0	14	2,3
<i>Sant Martí Vell</i>	8		4		12	
Llac	1		0		1	
cellera	0		1		1	
Madremanya	9	2,6	4	1,6	13	2,2
<i>Madremanya</i>	6		1		7	
Millars	2		3		5	
Riusec	1		0		1	
Corçà	5	1,5	7	2,8	12	2,0
<i>Corçà</i>	4		5		9	
Anyells	1		2		3	
Calonge	4	1,2	7	2,8	11	1,8
<i>Calonge</i>	4		6		10	
Fonts	0		1		1	
Palau-sator	4	1,2	7	2,8	11	1,8
Rupià	1	0,3	9	3,6	10	1,7
Castell d'Empordà	7	2,0	2	0,8	9	1,5
Sant Cebrià dels Alls	3	0,9	5	2,0	8	1,3
<i>Sant Cebrià dels Alls</i>	3		4		7	

Alenyà	0		1		1	
Ultramort	5	1,5	3	1,2	8	1,3
Canet de la Tallada	7	2,0	0	0	7	1,2
Fonolleres	2	0,6	5	2,0	7	1,2
Sant Cebrià de Lledó	5	1,5	2	0,8	7	1,2
Gualta	3	0,9	3	1,2	6	1,0
Llofriú	1	0,3	5	2,0	6	1,0
Sant Miquel de Cruïlles	4	1,2	2	0,8	6	1,0
Calabuig	2	0,6	3	1,2	5	0,8
Cassà de Pelràs	5	1,5	0	0	5	0,8
<i>Cassà de Pelràs</i>	4		0		4	
Planils	1		0		1	
Parlavà	1	0,3	4	1,6	5	0,8
Pontós	1	0,3	4	1,6	5	0,8
<i>Pontós</i>	0		3		3	
Romanyà d'Empordà	1		1		2	
Púbol	3	0,9	2	0,8	5	0,8
Romanyà de la Selva	2	0,6	3	1,2	5	0,8
Torroella de Montgrí	2	0,6	3	1,2	5	0,8
<i>Torroella de Montgrí</i>	2		2		4	
Sasserra	0		1		1	
Bordils	1	0,3	3	1,2	4	0,7
Fitor	2	0,6	2	0,8	4	0,7
Fontanilles	4	1,2	0	0	4	0,7
Jafre	3	0,9	1	0,4	4	0,7
Juià	2	0,6	2	0,8	4	0,7
Llabià	2	0,6	2	0,8	4	0,7
Vulpellac	2	0,6	2	0,8	4	0,7
Vilaür	0	0	4	1,6	4	0,7
Serra de Daró	3	0,9	1	0,4	4	0,7
Celrà	2	0,6	1	0,4	3	0,5
Foixà	2	0,6	1	0,4	3	0,5
<i>Foixà</i>	1		1		2	
La Sala	1		0		1	
Garrigoles	0	0	3	1,2	3	0,5
<i>Garrigoles</i>	0		1		1	
Olius	0		2		2	
Girona	0	0	3	1,2	3	0,5
La Pera	1	0,3	2	0,8	3	0,5
<i>La Pera</i>	1		1		2	
Pedrinyà	1		0		1	
Navata	0	0	3	1,2	3	0,5
<i>Navata</i>	0		2		2	
Ordis	0		1		1	
Palafrugell	2	0,6	1	0,4	3	0,5

Peratallada	1	0,3	2	0,8	3	0,5
<i>Peratallada</i>	1		0		1	
Canapost	0		2		2	
Sant Climent de Peralta	0	0	3	1,2	3	0,5
Santa Àgata	0	0	3	1,2	3	0,5
Ullà	2	0,6	1	0,4	3	0,5
Aiguaviva	1	0,3	1	0,4	2	0,3
Albons	0	0	2	0,8	2	0,3
Cervià	0	0	2	0,8	2	0,3
Sant Martí d'Empúries (Empúries)	2	0,6	0	0	2	0,3
Flaçà	1	0,3	1	0,4	2	0,3
<i>Flaçà</i>	0		1		1	
Vilar	1		0		1	
Gaüses	1	0,3	1	0,4	2	0,3
Pals	2	0,6	0	0	2	0,3
Pelacalç	2	0,6	0	0	2	0,3
Sant Feliu de Boada	1	0,3	1	0,4	2	0,3
Sant Jordi Desvalls	0	0	2	0,8	2	0,3
<i>Sant Jordi Desvalls</i>	0		1		1	
Sant Mateu	0		1		1	
Sant Miquel de Fluvià	0	0	2	0,8	2	0,3
Torroella de Mont-ras	0	0	2	0,8	2	0,3
Verges	2	0,6	0	0	2	0,3
<i>Verges</i>	1		0		1	
Sant Pere Savall	1		0		1	
Viladasens	1	0,3	1	0,4	2	0,3
Viladasens	0		1		1	
Mata	1		0		1	
Esclanyà	0	0	2	0,8	2	0,3
Begur	1	0,3	0	0	1	0,2
Bellcaire d'Empordà	0	0	1	0,4	1	0,2
Santa Maria de Fenals	0	0	1	0,4	1	0,2
Campllong	1	0,3	0	0	1	0,2
Cassà de la Selva	1	0,3	0	0	1	0,2
Castelló d'Empúries	1	0,3	0	0	1	0,2
Llambilles	1	0,3	0	0	1	0,2
Orfes	0	0	1	0,4	1	0,2
Palauet	0		1		1	
Palamós	0	0	1	0,4	1	0,2
Sant Feliu de la Garriga	1	0,3	0	0	1	0,2
Palau Borrell	1		0		1	
Perpinyà	0	0	1	0,4	1	0,2
Sant Andreu d'Esterrí	1	0,3	0	0	1	0,2
Sant Mori	0	0	1	0,4	1	0,2
Santa Coloma de Matella	0	0	1	0,4	1	0,2

Serinyà	0	0	1	0,4	1	0,2
Maixella	0		1		1	
Vilar de Sant Andreu	0	0	1	0,4	1	0,2
Terradelles	0		1		1	
Torrent	0	0	1	0,4	1	0,2
Vall-Ilobrega	0	0	1	0,4	1	0,2
Ventalló	0	0	1	0,4	1	0,2
Vilafreser	0	0	1	0,4	1	0,2
Vilajoan	0	0	1	0,4	1	0,2
Regencós	0	0	1	0,4	1	0,2
Parets d'Empordà	1	0	0	0	1	0,2

a. Inclou 4 comandes i 4 alienacions en les quals no es registrà el lloc d'origen del comendatari o comprador. A més, inclou 1 comendatari del lloc dit *Fonteriis*, 1 comendatari del lloc dit *Palarrafano* i 1 comendatari del lloc dit Torre. No hem pogut localitzar-los. D'altra banda, inclou 1 comprador del lloc dit *Pallis*, 1 comprador del lloc dit *Camelran*, 1 comprador del lloc dit Fonts, 1 comprador del lloc dit ses Olives i 1 comprador del lloc dit *Valdevion*, que tampoc s'han pogut localitzar.

Taula 13. *Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Monells. Evolució, 1331-1369*

Localitat	1332-1340		1341-1350		1351-1360		1361-1369		TOTAL	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Monells	14	8,8	15	17,2	20	16,9	36	15,6	85	14,3
Sant Sadurní de l'Heura	18	11,3	6	6,9	11	9,3	18	7,8	53	8,9
Cruïlles	12	7,5	0	0	20	16,9	15	6,5	47	7,9
Casavells	3	1,9	5	5,7	6	5,1	11	4,8	25	4,2
Matajudaica	0	0	5	5,7	7	5,9	12	5,2	24	4,0
La Bisbal d'Empordà	11	6,9	5	5,7	3	2,5	3	1,3	22	3,7
Ullastret	4	2,5	0	0	5	4,2	9	3,9	18	3,0
Sense identificar	6	3,8	2	2,2	3	2,5	5	2,2	16	2,7
Sant Martí Vell	6	3,8	3	3,4	0	0	5	2,2	14	2,4
Sant Iscle d'Empordà	2	1,3	0	0	3	2,5	9	3,9	14	2,4
Corçà	6	3,8	0	0	4	3,4	2	0,9	12	2,0
Madremanya	7	4,4	2	2,2	2	1,7	1	0,4	12	2,0
Calonge	2	1,3	0	0	2	1,7	7	3,0	11	1,9
Palau-sator	0	0	0	0	2	1,7	9	3,9	11	1,9
Rupià	1	0,6	1	1,1	1	0,8	7	3,0	10	1,7
Castell d'Empordà	1	0,6	1	1,1	0	0	7	3,0	9	1,5
Sant Cebrià dels Alls	3	1,9	1	1,1	1	0,8	3	1,3	8	1,3
Ultramort	1	0,6	3	3,4	0	0	4	1,7	8	1,3
Canet de la Tallada	2	1,3	4	4,5	1	0,8	0	0	7	1,2
Fonoleres	1	0,6	0	0	3	2,5	3	1,3	7	1,2
Sant Cebrià de Lledó	4	2,5	0	0	1	0,8	2	0,9	7	1,2
Gualta	1	0,6	0	0	0	0	5	2,2	6	1,0
Llofriu	2	1,3	0	0	0	0	4	1,7	6	1,0
Sant Miquel de Cruïlles	0	0	0	0	0	0	6	2,6	6	1,0
Calabuig	1	0,6	0	0	1	0,8	3	1,3	5	0,8
Cassà de Pelràs	2	1,3	1	1,1	1	0,8	1	0,4	5	0,8
Parlavà	0	0	2	2,2	1	0,8	2	0,9	5	0,8
Pontós	3	1,9	1	1,1	1	0,8	0	0	5	0,8
Púbol	1	0,6	1	1,1	2	1,7	1	0,4	5	0,8
Romanyà de la Selva	0	0	4	4,5	0	0	1	0,4	5	0,8
Torroellà de Montgrí	2	1,3	2	2,2	0	0	1	0,4	5	0,8
Bordils	2	1,3	0	0	1	0,8	1	0,4	4	0,7
Fitor	2	1,3	1	1,1	1	0,8	0	0	4	0,7
Fontanilles	1	0,6	0	0	0	0	3	1,3	4	0,7
Jafre	1	0,6	0	0	2	1,7	1	0,4	4	0,7
Juià	2	1,3	0	0	1	0,8	1	0,4	4	0,7
Llabià	0	0	1	1,1	0	0	3	1,3	4	0,7
Serra de Daró	0	0	0	0	0	0	4	1,7	4	0,7
Vilaür	0	0	1	1,1	1	0,8	2	0,9	4	0,7
Vulpellac	2	1,3	0	0	2	1,7	0	0	4	0,7

Celrà	1	0,6	0	0	0	0	2	0,9	3	0,5
Foixà	1	0,6	2	2,2	0	0	0	0	3	0,5
Garrigoles	1	0,6	2	2,2	0	0	0	0	3	0,5
Girona	2	1,3	0	0	1	0,8	0	0	3	0,5
La Pera	1	0,6	1	1,1	0	0	1	0,4	3	0,5
Navata	0	0	3	3,4	0	0	0	0	3	0,5
Palafrugell	3	1,9	0	0	0	0	0	0	3	0,5
Peratallada	0	0	1	1,1	0	0	2	0,9	3	0,5
Sant Climent de Peralta	2	1,3	0	0	0	0	1	0,4	3	0,5
Santa Àgata	0	0	0	0	2	1,7	1	0,4	3	0,5
Ullà	2	1,3	1	1,1	0	0	0	0	3	0,5
Sant Jordi Desvalls	0	0	1	1,1	0	0	1	0,4	2	0,3
Aiguaviva	0	0	0	0	0	0	2	0,9	2	0,3
Albons	0	0	1	1,1	0	0	1	0,4	2	0,3
Cervià	1	0,6	0	0	0	0	1	0,4	2	0,3
Esclanyà	2	1,3	0	0	0	0	0	0	2	0,3
Flaçà	1	0,6	0	0	0	0	1	0,4	2	0,3
Gaüses	0	0	0	0	1	0,8	1	0,4	2	0,3
Pals	0	0	2	2,2	0	0	0	0	2	0,3
Pelacalç	2	1,3	0	0	0	0	0	0	2	0,3
Sant Feliu de Boada	2	1,3	0	0	0	0	0	0	2	0,3
Sant Martí d'Empúries	0	0	1	1,1	0	0	1	0,4	2	0,3
Sant Miquel de Fluvià	0	0	2	2,2	0	0	0	0	2	0,3
Torroella de Montràs	2	1,3	0	0	0	0	0	0	2	0,3
Verges	1	0,6	1	1,1	0	0	0	0	2	0,3
Viladasens	1	0,6	1	1,1	0	0	0	0	2	0,3
Begur	0	0	1	1,1	0	0	0	0	1	0,2
Belcaire d'Empordà	0	0	0	0	1	0,8	0	0	1	0,2
Campllong	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Cassà de la Selva	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Castelló d'Empúries	0	0	0	0	1	0,8	0	0	1	0,2
Santa Maria de Fenals	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Llambilles	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Orfes	0	0	0	0	1	0,8	0	0	1	0,2
Palamós	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Parets d'Empordà	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Perpinyà	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Regencós	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Sant Andreu d'Esterrí	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Sant Feliu de la Garriga	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Sant Mori	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Santa Coloma de Matella	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Serinyà	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Torrent	0	0	0	0	1	0,8	0	0	1	0,2
Vall-llobrega	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2

Ventalló	1	0,6	0	0	0	0	0	0	1	0,2
Vilafreser	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Vilajoan	0	0	0	0	0	0	1	0,4	1	0,2
Vilar de Sant Andreu	0	0	0	0	1	0,8	0	0	1	0,2
Totals	159	100	87	100	118	100	231	100	595	100

Taula 14. Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Corçà, 1352-1370

parròquia veïnat	n. comandes	%	n. alienacions	%	totals	%
Corçà	18	20,5	7	41,2	25	23,8
<i>Corçà</i>	13		6		19	
Anyells	2		1		3	
Bemano	1		0		1	
Berra	1		0		1	
Fiscó	1		0		1	
La Pera	12	13,6	0	0	12	11,4
Púbol	9	10,2	1	5,9	10	9,5
Madremanya	9	10,2	1	5,9	10	9,5
<i>Madremanya</i>	5		1		6	
Millars	4		0		4	
Sant Sadurní de l'Heura	7	8,0	1	5,9	8	7,6
<i>Sant Sadurní</i>	0		1		1	
Banyeres	1		0		1	
Estraball	3		0		3	
Riusec	2		0		2	
Vilarzell	1		0		1	
Sant Cebrià de Lledó	4	4,5	2	11,8	6	5,7
Casavells	4	4,5	1	5,9	5	
Cassà de Pelràs	3	3,4	0	0	3	2,9
<i>Cassà de Pelràs</i>	2		0		2	
Planils	1		0		1	
Cruïlles	1	1,1	1	5,9	2	1,9
Sant Martí de Romanyà	1	1,1	1	5,9	2	1,9
Fonolleres	2	2,3	0	0	2	1,9
La Bisbal d'Empordà	2	2,3	0	0	2	1,9
Sant Cebrià dels Alls	2	2,3	0	0	2	1,9
Sant Martí Vell	2	2,3	0	0	2	1,9
Sant Mateu de Montnegre	2	2,3	0	0	2	1,9
Sant Joan de Mollet	0	0	1	5,9	1	1,0
Sense identificar^a	0	0	1	5,9	1	1,0
Cervià	1	1,1	0	0	1	1,0
Raset	1		0		1	
Fontanilles	1	1,1	0	0	1	1,0
Monells	1	1,1	0	0	1	1,0
Sant Feliu de la Garriga	1	1,1	0	0	1	1,0
Palau Borrell	1		0		1	
Parlavà	1	1,1	0	0	1	1,0
Sant Iscle d'Empordà	1	1,1	0	0	1	1,0
Sant Joan de Mata	1	1,1	0	0	1	1,0

Sant Martí de Llaneres	1	1,1	0	0	1	1,0
Serra de Daró	1	1,1	0	0	1	1,0
Ultramort	1	1,1	0	0	1	1,0

a. Inclou 1 alienació en la qual no es registrà el lloc d'origen del comprador.

Taula 15. *Origen de la clientela en el mercat de bestiar de Sant Feliu de Guíxols, 1339-1369*

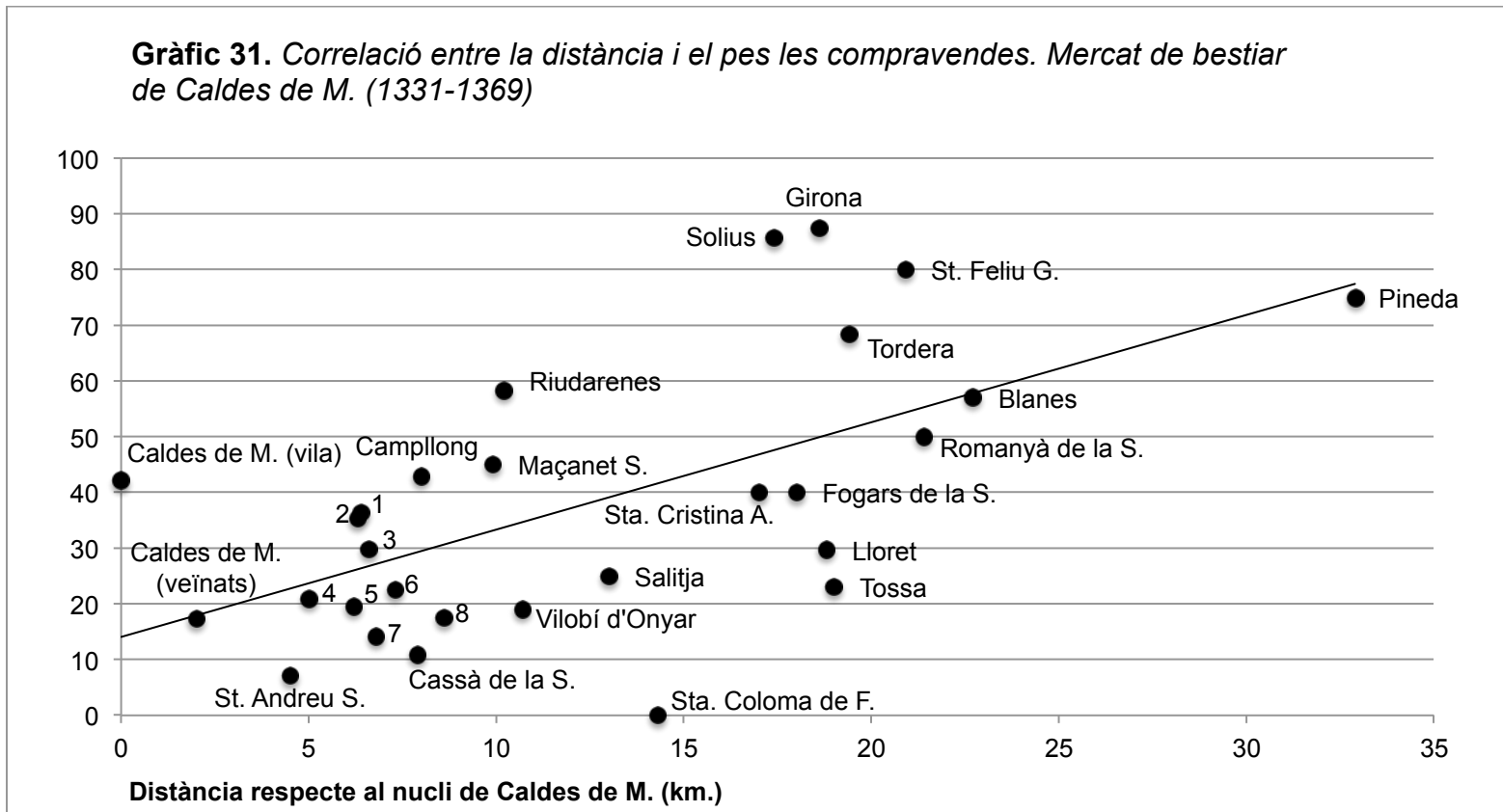
parròquia veïnat	n. comandes	%	n. alienacions	%	totals	%
Santa Cristina d'Aro	101	46,8	14	26,4	115	42,8
<i>Aro</i>	95		14		109	
Coma	1		0		1	
Crota	3		0		3	
Vilar	2		0		2	
Santa Agnès de Solius	30	13,9	2	3,8	32	11,9
Sant Martí de Romanyà	24	11,1	0	0	24	8,9
Sant Feliu de Guíxols	7	3,2	10	18,9	17	6,3
<i>Sant Feliu de Guíxols</i>	3		8		11	
Sant Amanç	4		2		6	
Sense identificar^a	9	4,2	5	9,4	14	5,2
Llagostera	9	4,2	5	9,4	14	5,2
<i>Llagostera</i>	5		4		9	
Panedes	3		1		4	
Lloreda	1		0		1	
Cassà de la Selva	2	0,9	7	13,2	9	3,3
<i>Cassà de la Selva</i>	1		7		8	
Verneda	1		0		1	
Santa Maria de Bell-lloc	9	4,2	0	0	9	3,3
Santa Maria de Fenals	7	3,2	1	1,9	8	3,0
Castell d'Aro	7	3,2	0	0	7	2,6
Girona	0	0	3	5,7	3	1,1
Tossa	1	0,5	1	1,9	2	0,7
Palamós	2	0,9	0	0	2	0,7
Regencós	2	0,9	0	0	2	0,7
Sant Cebrià de Lledó	2	0,9	0	0	2	0,7
Palafrugell	0	0	1	1,9	1	0,4
Sant Mateu de Montnegre	0	0	1	1,9	1	0,4
Vidreres	0	0	1	1,9	1	0,4
Campllong	0	0	1	1,9	1	0,4
Calonge	0	0	1	1,9	1	0,4
Pals	1	0,5	0	0	1	0,4
Salitja	1	0,5	0	0	1	0,4
Sant Cebrià dels Alls	1	0,5	0	0	1	0,4
Vall-llobrega	1	0,5	0	0	1	0,4

a. Inclou 9 comandes i 4 alienacions en les quals no es registrà el lloc d'origen del comandatari o comprador. A més, inclou 1 comprador del lloc dit *Bufaranyes*, que no s'ha pogut localitzar.

Taula 16 Contractes amb clientela de Cassà de la Selva en els mercats de bestiar de les Gavarres (1328-1371)

Mercat (n.contractes)	Comandes		Alienacions		Total contractes n.	Contractes amb bovins		Contractes amb porcins		Contractes amb ovicàprids		Contractes amb muls i mules		Contractes amb ases i someres		Contractes amb altre tipus de bestiar	
	n.	%	n.	%		n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Cassà de la S. (251)	220	87,6	31	12,4	251	126	50,2	75	29,9	30	12	28	11,2	41	16,3	2	0,8
Caldes de M. (55)	49	89	6	11	55	38	69	9	16,7	6	10,9	1	1,8	6	10,9	0	0
St. Feliu de G. (9)	2	22,2	7	77,7	9	0	0	3	33,3	0	0	6	66,6	0	0	0	0
Monells (1)	1	100	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0

Gràfic 31. *Correlació entre la distància i el pes les compravendes. Mercat de bestiar de Caldes de M. (1331-1369)*

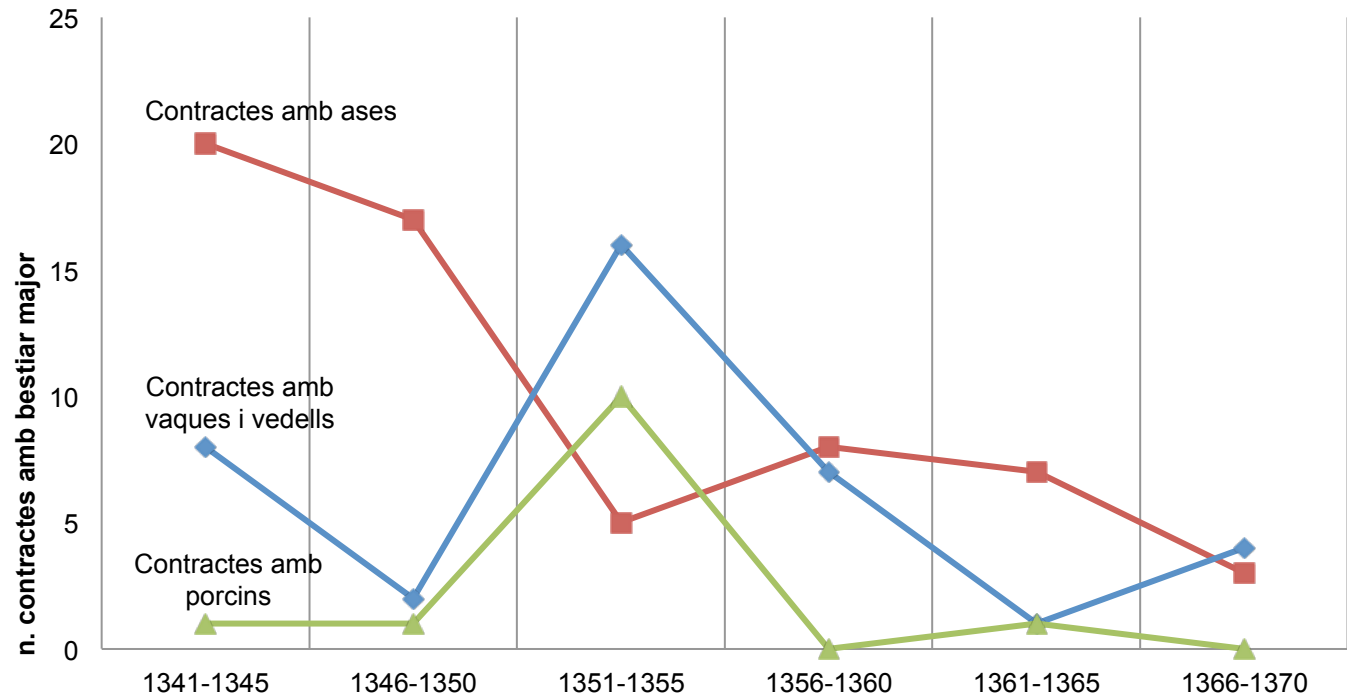

Punts numerats: 1. Vallcanera 2. Vidreres 3. Sils 4. Franciac 5. Santa Seclina 6. Llagostera 7. Caulès 8. Riudellots de la S.

Taula 17. Contractes amb clientela de Llagostera en els mercats de bestiar de les Gavarres (1328-1371)

Mercat (n.contractes)	Comandes		Alienacions		Contractes amb bovins		Contractes amb porcíns		Contractes amb ovicàprids		Contractes amb muls i mules		Contractes amb ases i someres	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Caldes de M. (142)	110	77,5	32	22,5	64	45,1	13	9,2	6	4,2	6	4,2	64	45,1
St. Feliu de G. (14)	9	64,3	5	35,7	6	42,9	2	14,3	3	21,4	5	35,7	1	7,1
Cassà de la S. (12)	10	83,3	2	16,7	6	50	2	16,7	0	0	3	25	5	41,7

Gràfic 32. Contractes de bestiar amb clientela de Llagostera. Mercat de Caldes (1341-1360)

	1341-1345	1346-1350	1351-1355	1356-1360	1361-1365	1366-1370
Contractes amb ases (n.)	20	17	5	8	7	3
Contractes amb vaques i vedells (n.)	8	2	16	7	1	4
Contractes amb porcins (n.)	1	1	10	0	1	0

Taula 18. Els preus en el mercat dels bous (1328-1371)^a

	<30 s.	%	31-60 s.	%	61-90 s.	%	91-140 s.	%	TOTAL	%
Caldes de M.	9	12,3	41	56,2	18	24,7	5	6,8	73	100
Cassà de la S.	1	14,3	0	0	5	71,4	1	14,3	7	100
Monells	8	20	11	27,5	10	25	11	27,5	40	100
Corçà	0	0	1	25	1	25	2	50	4	100
St. Feliu de G.	1	16,7	1	16,7	2	33,4	2	33,4	6	100
TOTAL	19	14,6	54	41,5	36	27,7	21	16,2	130	100

a. A partir de les actes de debitori per compravendes de bestiar.

Taula 19. Els preus en el mercat de les vaques (1328-1371)^a

	<20 s.	%	21-40 s.	%	41-60 s.	%	61-110 s.	%	TOTAL	%
Caldes de M.	8	14,5	24	43,6	16	29,1	7	12,7	55	100
Cassà de la S.	1	16,7	1	16,7	1	16,7	3	50	6	100
Monells	1	2,4	16	39	11	26,8	13	31,7	41	100
Corçà	0	0	0	0	1	50	1	50	2	100
St. Feliu de G.	0	0	0	0	3	75	1	25	4	100
TOTAL	10	9,3	41	38,0	32	29,6	25	23,1	108	100

a. A partir de les actes de debitori per compravendes de bestiar.

Taula 20. Els preus en el mercat d'ases i someres (1328-1371)^a

	10-40	%	41-80	%	81-130	%	TOTAL	%
Caldes de M.	86	47,5	81	44,8	14	7,7	181	100
Cassà de la S.	2	33,3	3	50,0	1	16,7	6	100
Monells	29	39,7	36	49	8	11	73	100
Corçà	1	33,3	2	66,6	0	0	3	100
St. Feliu de G.	3	60	2	40	0	0	5	100
TOTAL	121	45,1	124	46,3	23	8,6	268	100

a.A partir de les actes de debitori per compravendes de bestiar.

Taula 21. Els preus en el mercat de muls i mules (1328-1371)^a

	45-80	%	81-150	%	151-200	%	>201	%	TOTAL	%
Caldes de M.	2	13,3	8	53,3	2	13,3	3	20	15	100
Cassà de la S.	3	27,3	7	63,6	0	0	1	9,1	11	100
Monells	11	44,0	9	36,0	2	8	3	12	25	100
Corçà	0	0,0	1	50,0	0	0	1	50	2	100
St. Feliu de G.	2	13,3	2	13,3	3	20	8	53,3	15	100
TOTAL	18	26,5	27	39,7	7	10,3	16	23,5	68	100

a. A partir de les actes de debitori per compravendes de bestiar.

Taula 22. Evolució en la mida dels ramats d'ovicaprins del mercat (1330-1369) (n. índex 16=100)

	Caldes	Cassà S.	Monells	Corçà	St. Feliu G.	Total
1330-1339	97,5	61,3	100	s.d	s.d	86,3
1340-1349	98,1	n.s	140,6	s.d	116,3	118,3
1350-1359	135,6	118,8	n.s	125	140,6	130,0
1360-1370	120,6	75,6	94,4	118,1	138,8	109,5

Taula 23. Els preus en el mercat dels ovicaprins (1335-1367)

Cabres (femelles)				Ovelles (femelles)			
Any	Mercat	Preu / u.	Tipus documental	Any	Mercat	Preu / u.	Tipus documental
1335	Cassà S.	6 s. 1 d.	Debitori (AHG, CL 8, f.134r, 1335-IV-26)	1332	Monells	5 s.	Comanda mig lucre (AHG, Mn 162, 1332-X-10)
1342	Caldes M.	3 s.	Comanda mig lucre (AHG, 24, f.61v-62r, 1342-XI-25)	1333	Caldes M.	3 s. 7 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 7, f.54v, 1333-X-11)
1343	Caldes M.	3 s.	Compravenda (AHG, CL 25, f.97r, 1343-XI-3)	1334	Cassà S.	5 s.	Debitori (AHG, CL 8, f.2r, 1334-XI-13)
1346	Caldes M.	2 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 128, f.143v, 1346-IX-21)	1334	Cassà S.	3 s. 10 d.	Debitori (AHG, CL 8, f.5v, 1334-XI-21)
1346	Caldes M.	2 s. 5 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 30, f.21r-21v, 1346-X-30)	1343	Caldes M.	3 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 25, f. 63v, 1343-IX-10)
1354	St. Feliu G.	3 s. 6 d.	Instrument dotal (AHG, Sfe 9, 1354-XI-15)	1344	Monells	3 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, Mn 166, 1344-XI-13)
1361	Corçà	3 s.	Comanda mig lucre (AHG, Co 237, f.74v, 1361-V-1)	1345	St. Feliu G.	5 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, Sfe 628, 1345-VII-9)
1363	St. Feliu G.	3 s.	Comanda mig lucre (AHG, Sfe 886, f.147v, 1363-I-20)	1349	Caldes M.	11 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 34, f.141v, 1349-X-12)
1367	Caldes M.	2 s. 8 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 77, f.86v-87r, 1367-IX-14)	1360	Monells	4 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, Mn 1, 1360-XII-29)
1367	Caldes M.	3 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 77, f.126v-127r, 1367-X-31)	1360	Monells	3 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, Mn 172, 1361-XI-27)
				1363	Caldes M.	1 s. 1 d.	Comanda mig lucre

			(AHG, CL 70, f.36v, 1363-X-21)
1363	Monells	2 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, Mn 2, 1363-X-28)
1363	St. Feliu G.	4 s. 4 d.	Comanda mig lucre (AHG, Sfe 18, f.202v, 1361-XII-21)

Taula 24. Els preus en el mercat dels porcins (1335-1369)

Porcs (mascles)				Porcells (mascles i femelles)			
Any	Mercat	Preu / u.	Tipus documental	Any	Mercat	Preu / u.	Tipus documental
1335	Caldes M.	29 s.	Debitori (AHG, f.101r, 1335-VIII-15)	1336	Cassà S.	16 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 11, f.30r, 1336-I-2)
1335	Caldes M.	8 s. 8 d.	Debitori (AHG, CL 13, f.25v, 1335-X-23)	1336	Cassà S.	8 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 11, f.33v, 1336-I-14)
1335	Caldes M.	12 s. 4 d.	Debitori (AHG, CL 13, f.35v-36r, 1335-XI-13)	1336	Caldes M.	15 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 14, f. 12r, 1336-X-23)
1335	Caldes M.	14 s.	Debitori (AHG, CL 13, f.36r, 1335-XI-13)	1337	Cassà S.	2 s. 5 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 11, f.134r, 1337-II-02)
1336	Caldes M.	5 s. 1 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 13, f.122r, 1336-VIII-09)	1343	Caldes M.	4 s. 3 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 25, f.88v, 1343-X-20)
1341	Caldes M.	4 s. 1,5 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 21, f. 34v, 1341-VIII-06)	1344	Monells	7 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, Mn 166, 1344-X-23)
1342	Caldes M.	20 s.	Debitori (AHG, CL 24, f.41v,1342-X-25)	1345	St. Feliu G.	6 s.	Comanda mig lucre (AHG, Sfe 628, 1345-IV-17)
1342	Caldes M.	20 s.	Debitori (AHG, CL 24, f.42r-42v, 1342-X-26)	1346	Caldes M.	2 s. 7 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 28, f.119r, 1346-VIII-07)
1343	Caldes M.	12 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 25, f.58v, 1343-IX-01)	1347	Caldes M.	10 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 31, f.101r-101v, 1347-VIII-06)
1344	Caldes M.	13 s. 6 d.	Debitori (AHG, CL 27, f.43v, 1344-X-25)	1347	Caldes M.	7 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 31, f.103, 1347-VIII-13)
1347	Caldes M.	3 s. 9 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 31, f.52v, 1347-V-11)	1361	Corçà	10 s.	Comanda mig lucre (AHG, Co 237, f. 25v, 1361-III-02)
1348	Caldes M.	2 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 32, f.113v, 1348-II-1)	1369	Cassà S.	6 s.	Comanda mig lucre (AHG, Cs 1, f. 8v, 1369-VII-29)

1348	Caldes M.	2 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 32, f.113v, 1348-II-1)
1348	Caldes M.	3 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 32, f.113r, 1348-II-1)
1349	Caldes M.	11 s. 4 d.	Debitori (AHG, CL 34, f.131v, 1349-IX-28)
1353	Caldes M.	20 s.	Comanda mig lucre (AHG, CL 46, f.5r-5v, 1353-VIII-12)
1362	Caldes M.	11 s. 11 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 61, f.49r-49v, 1362-X-31)
1364	Caldes M.	12 s. 3 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 70, f.190v, 1364-XI-29)
1364	Caldes M.	30 s. 3 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 70, f.211v-212r, 1364-XII-16)
1365	Caldes M.	25 s. 2 d. ^a	Comanda mig lucre (AHG, CL 71, f.77v, 1365-X-20)
1365	Caldes M.	10 s. 5 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 71, f.83r-83v 1365-X-27)
1365	Caldes M.	11 s. 11 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 71, f.83r-83v 1365-X-27)
1367	Caldes M.	26 s. 6 d.	Comanda mig lucre (AHG, CL 77, f.65v-66r, 1367-VIII-16)

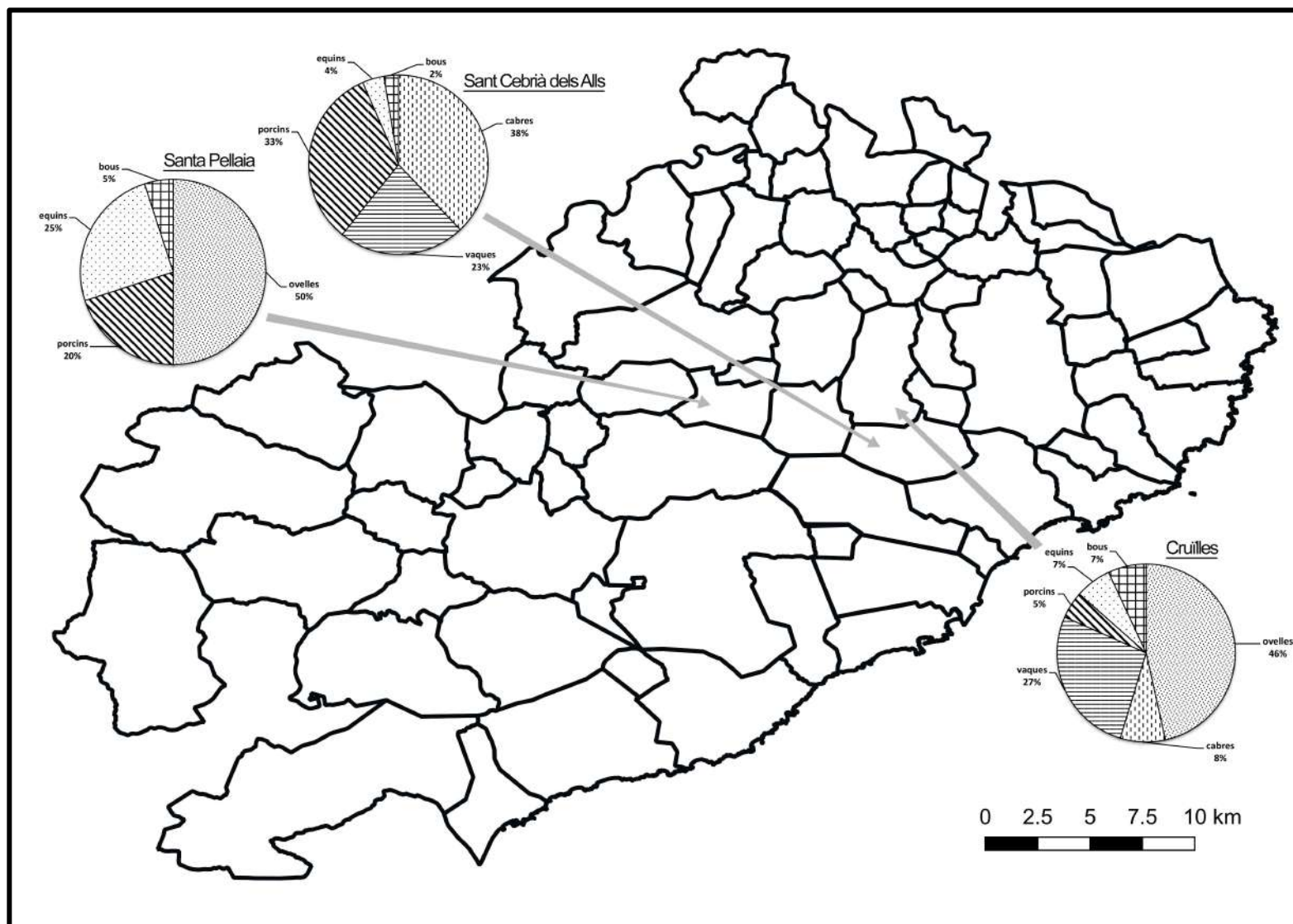
a. Descrit com un porc 'gran'.

Taula 25. Ruscs a les Gavarres i el seu entorn. Recull documental (1329-1368)

ref.	data	ref.doc.	tipus documental	Venedor – actor documental	Comprador – actor documental	n.ruscs	preu	parròquia	Veïnat - microtopònim	Loc. dels ruscs	Notes
1	1329-XII-27	AHG, CL 3, f.95r-97v	inventari de castell	inventari del castell de Cassà de la Selva		1		Cassà de la Selva		castell	
2	1334-XI-21	AHG, CL 8, f. 89r	empara	immobilització instada per Guillem Prat de Tossa sobre les pertinences de Gracià Nicolau, anaper		1		?		?	
3	1335-VIII-9	AHG, CL 9, f.98r-98v	inventari de mas	inventari d'un mas desconegut		1		Franciac		<i>domus</i>	
4	1343-II-10	AHG, CL 23, f.75v	ferma de dret per robatori	Bernat Pedrosa		<i>ruscs</i>		Caulès		muntanyes	
5	1346-III-27	AHG, CL 29, f.54r	empara	immobilització instada per homes de Caldes sobre el mas Fornaca		3		Caldes de M.		?	
6	1346-V-6	AHG, CL 29, f.65r	empara	immobilització instada per homes de Vidreres sobre el mas Morell		15		Caulès		bosc	
7	1348-V-22	AHG, CL 565, f.18r	encant públic	venda pública d'objectes del mas Cantallops		1	1 s. 3 d.	Caldes de M.		?	
8	1348-VI-16	AHG, CL 33, f. 73r-73v	compravenda	Agustí Fuster	Arnau (...) i Guillem Guerau (de Vidreres)	14	40 s.	Caldes de M.		?	
9	1349-III-7	AHG, CL 565, f.73r-73v	encant públic	venda pública d'objectes del mas Ariol		2	1 s.	Caldes de M.		?	
10	1349-IX-9	AHG, CL 565, f.115r	empara	immobilització instada per Bernat Banyut sobre el mas Bedó		7		Caldes de M.		?	
11	1350-X-23	AHG, Sfe 4(4), f.64v	definició de drets	Brunissenda Pagès (de Sant Amanç)	Bernat Mercader (de Solius)	<i>tots els ruscs</i>		?	<i>Canyela</i>	bosc	Havien estat del rector de Solius
12	1353-III-7	AHG, CL 40, f. 68v-69v	inventari de mas	inventari del mas Hospitaler		20		Cassà de la S.	Bellsolà	mas	
13	1354-XII-23	AHG, Sfe 9	compravenda	Pere Martí (de Sta. Cristina)	Pere Andreu, carnisser	40	140 s.	St. Feliu G.	Sespinedes	bosc	
14	1355-VII-22	AHG, Sfe 10, f.130v-	àpoca de donació nupcial	Sibil·la Ganiguer	Guillem Ganiguer	<i>abeyls</i>		Santa Cristina d'Aro		?	

		131r									
15	1355-X-1	AHG, Sfe 635	compravenda	Arnau Boada	Nicolau Madrencs	88	300 s.	St. Feliu G.	Vilartagues i Sabeya	?	
16	1357-II-24	AHG, Sfe 12, f.76r-76v	compravenda	Pere Roquí, pescador	Nicolau Groart, mercader, i Jaume Martí, ferrer	30	99 s.	St. Feliu G.	<i>Candel</i>	bosc	
17	1358-XII-1	AHG, Sfe 16, f.156v-157r	definició de deutes	Nicolau Saquet (de St. Feliu de G.)	Berenguer Saquet (de Bell-lloc)	<i>abeyls</i>		Bell-lloc		mas	
18	1365-VI-9	AHG, CL 70, f.307v	època d'un deute	Ramon Granell, sastre (de Caldes de M.)	Pere Marges (de Blanes)	<i>abeyls</i>	60 s.	Maçanet de la S.		?	
19	1367-X-25	AHG, CL 77, f. 121v-122r	definició d'un deute	?	Guillem Noguera (de Santa Seclina)	50		Caulès		?	deixa testamentària que contenia els ruscs
20	1368-IV-14	AHG, CL 22, f.6v-7r	compravenda de terra ad tempus	Pere Torroella, pedrer	Bernat Guerau	<i>ruscgas inde habere</i>		Romanyà de la S.		modaguera	la parcel·la conté alzines i pot contenir ruscs

Mapa 2. Mercat de bestiar de Cruïlles, Santa Pellaia i Sant Cebrià dels Alls (segle XIV)

Taula 26. El bestiar en els masos de l'àrea de les Gavarres (1328-1370)

registre documental	data	tipus de document	nom del mas	localització	veinat	ovelles	cabres	bous	vaques	vedells	porcs	truges	ases	mules	altres equins	galines	galls	oques	Totals
AHG, CL 3, f.41r-42r	1328-09-06	inventari	Caner	Cassà S.	cellera			4											4
AHG, CL 4, f.71r	1328-11-21	inventari per deutes	Dorca	Cassà S.				2			9	1							12
AHG, CL 3, f.120r	1331-08-19	comanda de bestiar	Parades	Cassà S.			6				12	2							20
AHG, Mn 162	1332-12-03	compravenda bestiar	Sescarreres	Cruïlles		17					2				1 ^a				20
AHG, Mn 162	1332-12-28	compravenda	Sols	Cruïlles	Sols		29			1	13	1							44
AHG, Mn 162	1332-12-29	compravenda	Gener	Cruïlles		26				1	3								30
AHG, Mn 162	1333-01-02	compravenda	Barb	St. Sadurní H.	Salelles	30				2	1								33
AHG, Mn 162	1333-01-02	compravenda	Bofí	St. Sadurní H.		23						4							27
AHG, Mn 162	1333-01-02	compravenda	Prat	Cruïlles		25													25
AHG, Mn 162	1333-01-06	compravenda	Sols	Cruïlles	Sols		30				5	1							36
AHG, Mn 161	1333-04-24	compravenda	Gort	St. Cebrià Lledó			15				3								18
AHG, CL 7, f.23v-24r	1333-08-09	inventari per tutela	Riurans	Caldes		11		2	1	1	9		1						25 ^b
AHG, CL 8, f.59v	1335-08-01	empara	Morell	Caulès			25				6	1							32
AHG, CL 9, f. 98r-98v	1335-08-09	inventari per tutela	?	Franciac							1					3	1		5
AHG, CL 9, f. 97r-97v	1335-08-11	venda <i>ad tempus</i>	Riera	Caldes				4		1	5	1	1	1				5	18
AHG, CL 13, f.27r-27v	1335-10-23	inventari per tutela	Quart	Franciac					1										1
AHG, CL 13, f.127v	1336-09-02	inventari per tutela	Morat	Caldes		2		6			7	1	1						17
AHG, CL 15, f.27v	1338-11-09	empara	Batlle	Franciac							9	2							11
AHG, Sfe 1020	1339-12-21	compravenda i comanda	Marcó	Sta. Cristina Aro		4	13				1	1							19
AHG, CL 17, f.44v-45r	1340-05-16	encant públic	Oloart	Caldes	Vilarnau	10	21				3	2							36
AHG, CL 17, f.110r-110v	1340-11-28	encant públic	Cassà	Lloret			24				2								26
AHG, Sfe 625	1341-02-03	compravenda i comanda	Llac	Romanyà		12	60				10								82
AHG, CL 22, f.48r	1342-02-21	compravenda	Bartomeu	Caldes	Muga	25	4				2	1							32
AHG, CL 27, f.136r-136v	1345-02-28	compravenda	Valls	Riudellots S.		10		2			8								20
AHG, CL 29, f. 76r-76v	1346-06-22	empara	Català	Franciac			21		2	1	8								32
AHG, Mn 168	1349-01-23	inventari per defunció	Sescomes	Monells				1	1		1		1			4	1		9
AHG, CL 565, f.73v-74r	1349-03-07	encant públic	Eimeric	Franciac							4								4
AHG, CL 36, f.s n.1	1349-08-26	inventari per tutela	Sureda	Cassà S.	Serinyà			4			17	1				6	1		29 ^c
AHG, CL 565, f.126r-127r	1349-11-02	encant públic deute	Bonet	Santa Seclina				1			2		1			2			6 ^d
AHG, CL 36, f.39v-40r	1349-11-29	inventari	Hospitaler	Cassà S.	Bellsolà				1	2									3 ^e
AHG, CL 565, f. 134v-135r	1349-12-07	encant públic deute	Caulès	Lloret				2			11	2							15
AHG, Sfe 2 (5), f.198r	1350-03-03	compravenda i comanda	Mahensa	Sta. Cristina Aro		14	11	2			6	2							35
AHG, Sfe 46, f.11r-11v	1350-05-04	inventari per defunció	Basella	St. Feliu Guíxols				1	1		7	1				9	1		20 ^f

AHG, Sfe 2 (5), f.288r	1350-06-22	comanda de bestiar	Vi	Sta. Cristina Aro		9	10	1			10							30
AHG, Sfe 4 (4), f.65v-66r	1350-10-25	inventari	Viu	Sta. Cristina Aro		12	10	1	1		16					20		60
AHG, Sfe 46, f.27r-28r	1351-08-06	inventari per defunció	Riambau	St. Feliu Guíxols							3				19		22^g	
AHG, Sfe 5	1351-10-29	compravenda i comanda	Joan	Fanals		15	15			4	1						35	
AHG, Sfe 642, f.17r-17v	1352-05-08	compravenda	Otger	Cassà S.	Verneda			2	1	5	1	1					10	
AHG, Sfe 4(7), 16r-16v	1352-08-22	compravenda i comanda	Reixac	Bell-lloc			30			1	3	1	1				36	
AHG, CL 40, f.68v-69v	1353-03-07	inventari per tutela	Hospitaller	Cassà S.	Bellsolà			2							4	1	7^h	
AHG, Sfe 8	1354-04-18	compravenda i comanda	Morató	Llagostera		14	22		1	1	5						43	
AHG, Sfe 1021, f. 132r-133r	1356-04-03	contracte a llauró	joveria de Vall-llobrega	Vall-llobrega				4	2	1	4	2					13	
AHG, Sfe 46, f.127v-129r	1357-08-19	inventari per defunció	Cifra	Sta. Cristina Aro				2			20	1					23ⁱ	
AHG, CL 54, f.36v-37r	1357-10-23	contracte a llauró	Colomers	Caldes				2				1					3	
AHG, Sfe 19,	1362-05-16	compravenda	Miquel	Calonge		34	15										49	
AHG, Sfe 886, f.115r	1362-12-21	compravenda	Rafart	Fanals		6				5	1						12	
AHG, Sfe 638 (1), f.16v-19r	1363-05-27	inventari per defunció	Vilar	Sta. Cristina Aro		2	5	1	1	1	5	1	1		15		32^j	
AHG, CL 70, f.41r-41v	1363-11-03	encant públic	Morat	Caldes		19				1							20	
AHG, Sfe 638 (1), f.45v-46v	1366-12-18	inventari per defunció	Sitjar	Sta. Cristina Aro		18		2	1		11	2			7		41^k	
AHG, Sfe 716	1367-03-24	compravenda	Mateu	Romanyà					1	1	1	1					4	
AHG, Sfe 969, f.8v-9r	1370-03-04	inventari per defunció	Cases	Romanyà				2		1	2	1			6	1	13^l	
AHG, Sfe 969, f.9v-10v	1370-11-08	inventari per defunció	Eimeric	S Bell-lloc			60	3			13	1	1		12		90^m	
AHG, Sfe 969, f.14r-15r	1370-12-17	inventari per defunció	Vilaret	Sta. Cristina Aro				2			6	1			5		14ⁿ	

a. Es tracta d'un pollí. b. En aquest mas també hi podrien haver hagut cabres, tal i com s'evidencia a AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 23, f.111v-112r (1336-VI-22). c. El mas també disposava de llana. d. També tenia llana. e. També devia tenir porcs, ja que hi consta sang de porc i cansalada. f. Inventari treballat per ORTI GOST, Pere; TO FIGUERAS, Lluís, "Serfdom and Standards of Living of the Catalan Peasantry before and after the Black Death of 1348", in CAVACIOCCHI, Simonetta (ed.), *Schiavitù e servaggio nell'economia europea secc. xi-xviii. Atti della "Quarantacinquesima Settimana di Studi" 14-18 aprile 2013*, Firenze University Press, Florència, 2014, p.169-170. g. Íbidem. h. Íbidem. També tenia 20 ruscs. i. ORTI GOST, Pere; TO FIGUERAS, Lluís, "Serfdom and Standards...", *op.cit.* j. Íbidem. k. Íbidem. l. Íbidem. m. Íbidem. n. Íbidem.

Taula 27

a. Accions a la cort jurisdiccional de Caldes de Malavella relatives al bestiar (1338-1343, 1345-1349, 1356-1360)

Procediments a la cort	bous	altres bovins	ovicaprins	porcs	equins	aviram	genèrics o animals no identificats	combinatòria de bestiar	gossos	ruscs abelles	Total procediments
Clams	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Empares	0	1	0	2	1	0	0	0	0	1	5
Subhastes	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	3
Fermes de dret	1	0	1 ^a	1	0	0	1	0	0	2	6
Acords, manaments, penes preventives, sentències, bans	0	1	3	1	1	1	7	1	0	0	15
Obligacions	18	11		8	43	0	3	2	1	0	86
Total bestiar	19	13	4	13	45	1	14	3	1	3	116

Font: AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 15; CL 17; CL 23; CL 574; CL 575; CL 29; CL 565; CL 53; CL 58 (llibres de la cort jurisdiccional). a. Per una disputa per llana: AHG, Notarials de Caldes de Malavella, CL 29, f. 56r (1346-IV-3).

b. Accions a la cort jurisdiccional de Monells relatives al bestiar (1347-1370)

Procediments a la cort	bous	altres bovins	ovicaprins	porcs	equins	aviram	genèrics o animals no identificats	combinatòria de bestiar	gossos	ruscs abelles	Total procediments
Clams	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Empares	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2
Subhastes	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fermes de dret	1	1	0	0	6	1	1	0	0	0	10
Acords, manaments, penes preventives, sentències, bans	0	0	0	3		2	3	0	0	0	8
Obligacions	1	1	0	2	6		0	0	0	0	10
Total bestiar	2	2	0	5	13	3	5	0	0	0	30

Font: AHG, Notaria de Monells, Mn 215; Mn 218; Mn 233. El primer i el darrer registre recullen, respectivament, crides públiques i fermes de dret en exclusiva.

Taula 28. Unitats domèstiques de Cassà de la Selva implicades en el mercat de bestiar (1328-1371)

mas	veïnat	clients en el mercat de bestiar (n.)	proveïdors en el mercat de bestiar (n.)
Adrià	s.d	0	3
Agual	Bellsolà	0	2
Alagot	cellera	1	276
Amdís?	s.d	1	0
Argimon	Sangosta	2	0
Ariol	cellera	1	0
Asbert	Esclet	1	0
Balell	Esclet	10	1
Banyut	cellera	0	1
Barnés	masos de la cellera	2	13
Barrot	cellera	1	0
Bartomeu	Parades	0	1
Basoll	s.d	0	1
Basses	Perles	1	0
Basset	Castellar	2	0
Bassó	Perles	0	7
Bonesaigües	Serinyà	0	1
Borres	s.d	1	0
Bosc	Llebrers	1	0
Bruguera	Llebrers	2	2
Buitó	s.d	1	0
Calvó	Serinyà	2	0
Candell	Candell	2	0
Caner	masos de la cellera	5	2

Carbó	Serra	1	0
Carles	Esclet	1	1
Casabó	s.d	1	0
Cascot	s.d	1	0
Cassà1	Llebrers	4	0
Cassà2	Serra	0	2
Castell	s.d	1	0
Castell1	s.d	0	1
Castell2	Pujada	2	1
Cendra	s.d	1	0
Creixell	Bellsolà	2	3
Crestià	Esclet	1	0
Crosa	Candell	3	0
Dalmau1	Serinyà	4	1
Dalmau2	Verneda	1	0
Dalmau3	Perles	2	0
Dalmau4	s.d	3	0
Dalmau5	Esclet	0	1
David	Verneda	10	0
Desvern	Esclet	15	0
Dolveres	s.d	1	0
Dorca	Esclet	3	0
Escac	Sangosta	0	1
Esteve	Pla	0	2
Esteve de Puigmoler	Perles	1	2
Falçà	s.d	1	1
Fels	Serinyà	4	0
Ferrer1	Esclet	3	0

Ferrer2	cellera	1	4
Ferrer3	Perles	0	1
Ganyet	Sangosta	1	0
Gassol	s.d	0	1
Geronès	Llebrers	7	0
Ginçà	s.d	1	0
Grahit1	cellera	0	13
Grahit2	s.d	0	5
Grahit3	s.d	0	1
Groart	Perles	0	1
Guàrdies	s.d	0	1
Guitó	Sangosta	5	0
Hospitaler	Bellsolà	1	5
Isern1	Esclet	1	0
Isern2	s.d	3	0
Joan	cellera	1	0
Julià	Sangosta	2	0
Llobet	Perles	2	13
Llorenç	Llebrers	3	0
Macip	Esclet	3	0
Marcó	Perles	0	1
Martí	cellera	2	3
Matamala1	cellera	1	1
Matamala2	cellera	0	4
Matamala3	s.d	1	0
Matamala4	s.d	1	0
Mateu	Llebrers	1	0
Mercader	Serinyà	1	0
Miró1	Sangosta	1	1

Miró2	Perles	0	1
Mironell	Sangosta	1	0
Mosqueroles	Llebrers	1	1
Nadal	Serra	4	0
Om	s.d	1	0
Otger	Verneda	18	2
Parades	Parades	1	2
Pedrer	cellera	0	2
Pi	s.d	0	5
Pla1	Parades	4	0
Pla2	cellera	2	0
Pla3	s.d	0	1
Pons	Esclet	1	1
Pont1	cellera	0	1
Pont2	s.d	1	0
Pou	s.d	0	1
Prat	cellera	1	30
Ragou	s.d	0	1
Ramada	s.d	1	0
Ramon	Verneda	0	2
Ravellí	Esclet	5	1
Riba	Boc Mort	6	0
Riqualleles	Castellar	3	0
Roig	Llebrers	1	0
Rossí	Serinyà	0	1
Rufí	cellera	0	1
Sagrera	cellera	1	2
Saguer	Llebrers	2	0
Salelles1	s.d	1	0

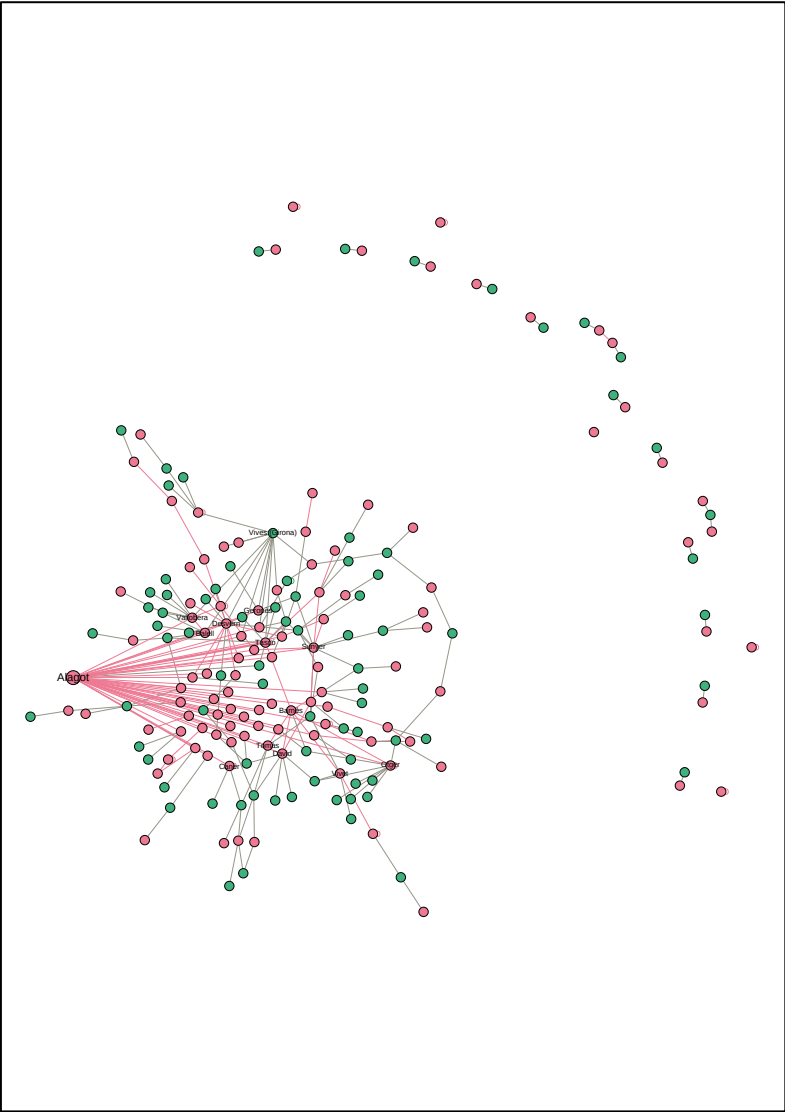
Salles2	Perles	2	0
Salles3	s.d	0	5
Salvador	Candell	1	0
Sarallà	s.d	1	1
Serra	cellera	0	2
Serrabona	s.d	4	0
Solvella	Esclet	1	1
Sunyer1	Candell	15	0
Sunyer2	Bruguera	2	0
Sunyer3	s.d	1	0
Sunyer4	s.d	1	0
Sunyer5	cellera	1	1
Sunyer6	s.d	2	2
Sureda	Serinyà	2	0
Tallarama	s.d	1	1
Tascó	Serinyà	26	2
Teixidor1	s.d	2	0
Teixidor2	cellera	0	3
Terrats	Verneda	1	0
Terrer	cellera	1	0
Tomàs	Ventalló	5	0
Torrents	Candell	5	0
Trill	Esclet	2	0
Tro	s.d	1	0
Trobat	Perles	1	0
Vallobera1	Serinyà	11	0
Vallobera2	s.d	0	1
Vendrell1	s.d	1	0

Vendrell2	s.d	0	1
Vendrell3	s.d	0	1
Ventalló	Sangosta	1	0
Verat	s.d	1	0
Viader	Verneda	5	1
Vila	Perles	0	1
Villalonga1	cellera	3	0
Villalonga2	s.d	3	0
Villalonga3	s.d	0	3
Villalonga4	s.d	0	1
Vivet	Esclet	9	0
Vivó	Esclet	2	0

Taula 29. *La polarització del mercat de bestiar a través dels veïnats (1328-1371)*

Veïnat	Masos que només fan de clients		Masos que només fan de proveïdors	
Serinyà, Bellsolà, Boc Mort	6	7,6%	3	7,5%
Cellera	6	7,6%	8	20%
Verneda, Bruguera, Castellar	6	7,6%	1	2,5%
Serra	2	2,5%	1	2,5%
Candell	5	6,3%	0	0
Llebrers	7	8,9%	0	0
Sangosta i Ventallol	7	8,9%	1	2,5%
Perles	4	5,1%	6	15%
Esclet, Parades i Pla	11	13,9%	3	7,5%
s.d.	25	31,6%	17	42,5%

Gràfic 33. Els clients en el mercat de bestiar i les seves relacions. El cas dels veïns de Cassà de la Selva (1328-1371)

Taula 30. Els contractes en el mercat de bestiar de Bonanat Alagot (1331-1370)

Els 6 contractes somrejats són deutoris o compravendes; la resta, són comandes. Els 7 contractes assenyalats amb un asterisc corresponen als negocis operats per Bonanat Alagot juntament amb d'altres membres d'una societat comercial.

Referència documental	Data	Clients	Localitat	Dipòsit simple	Lucre a mitges	Capital a eixugar s.	Préstec (s.b.)	Compravenda prèvia del bestiar	Ovicaprins (n.)	Bous (n.)	Ases i someres (n.)	Vaques i bovins joves (n.)	Porcins (n.)	Altres (n.)
CL 3, f.120r	1331-08-19	Bartomeu Parades	Cassà de la Selva	X			320	X	6	0	0	0	14	0
CL 3, f.133v-134r	1331-10-08	Bartomeu Macip	Cassà de la Selva (Esclet)	X					0	0	1	0	0	0
Mn 162	1332-09-26	Francesc Marrera	Viladasens (Mata)	X			45		0	0	1	0	0	0
CL 8, f.5r-5v	1334-11-21	Guillema Ferrer1	Cassà de la Selva (Esclet)		X	23		X	0	0	0	0	3	0
CL 8, f.131v	1335-04-12	Ramon Desvern	Cassà de la Selva (Esclet)	X					0	0	0	1	0	0
CL 8, f.204r	1335-08-26	Guillema Ferrer1	Cassà de la Selva (Esclet)		X	58			2	0	0	0	2	0
CL 11, f.14r*	1335-10-11	Arnau Serrabona	Cassà de la Selva	X			53		0	0	1	0	0	0
CL 11, f.66v	1336-06-02	Simó Reixac	Llagostera (Panedes)	X			35		0	0	0	1	0	0
CL 11, f.70r	1336-07-10	Guillem Barrot	Cassà de la Selva (cellera)		X	23		X	0	0	0	0	2	0
CL 16, f.19r	1339-09-14	Pere Aulina	Caldes	X					0	0	0	0	0	1
CL 19, f.12r	1341-09-30	Bernat Amdís?	Cassà de la Selva	X					0	0	1	0	0	0
CL 19, f.21v	1341-10-31	Ramon Serrabona	Cassà de la Selva	X					0	0	1	0	0	0
CL 19, f.22v	1341-11-06	Ramon Riba	Cassà de la Selva (Boc Mort)	X					0	0	1	0	0	0
CL 19, f.41v	1342-01-28	Pere Castell	Solius	X			59		0	0	1	4	0	0
CL 19, f.59r-59v	1342-03-05	Bernat Dalmau1	Cassà de la Selva (Serinyà)		X	15			0	0	0	0	4	0
CL 22, f.85v	1342-04-22	Bernat Bona	Sant Feliu de Guíxols (Sant Amanç)	X					0	0	0	1	0	0

CL 22, f.138r	1342-07-22	Pere Escarp	Caldes	X				0	0	0	0	4	0
CL 24, f.3v	1342-08-12	Bernat Alzina	Llagostera (Lloreda)	X				0	0	1	0	0	0
CL 24, f.22v	1342-09-12	Guillem Toró	Sant Dalmai			38		0	0	1	0	0	0
CL 24, f.44v	1342-10-28	Pere Vilarassa	Caldes (Rosers)	X				0	0	1	0	0	0
CL 24, f.54v-55r*	1342-11-11	Pere Carbonell	Llagostera (Penedes)	X				0	0	1	4	0	0
CL 24, f.58v	1342-11-18	Ramon Carbonell	Caldes (Rosers)	X				0	0	0	0	4	0
CL 25, f.110r	1343-11-17	Guillem Benjamí	Caldes (Mata)	X				0	0	0	0	4	0
CL 25, f.140r	1344-01-12	Francesc Roig	Caldes (Puig Pauter)	X				0	0	0	0	1	0
CL 26, f.100r	1344-05-25	Bartomeu Fornaca	Caldes		X	10		0	0	0	0	5	0
CL 27, f.77v	1344-12-20	Arnau Rovira	Llagostera	X				0	0	0	0,5	0	0
Mn 166	1345-03-19	Antoni Fons	Casavells		X	10	45	0	0	0	0	1	0
CL 30, f.5r	1346-10-02	Bernat Blandric	Lloret	X			130	0	0	0	0	7	0
CL 30, f.11v	1346-10-20	Guillem Botet	Lloret (port)	X			38	0	0	0	0	4	0
CL 30, f.11v	1346-10-20	Arnau Barbat	Lloret	X			37	0	0	0	0	4	0
CL 30, f.18v	1346-10-23	Joan Calastre	Lloret	X			95	0	1	0	0	0	0
CL 30, f.23r	1346-11-06	Guillem Bosc	Lloret	X			60	0	0	1	0	0	0
CL 30, f.49r*	1346-12-11	Pere Saragossa	Lloret	X			147,25	0	1	0	0	4	0
CL 30, f.135r	1347-02-20	Bernat Blandric	Lloret	X			142	7	0	0	1	5	0
CL 32, f.8r	1347-10-01	Guillem Benjamí	Caldes (Mata)	X			6	0	0	0	0	8	0
CL 32, f.23v	1347-10-22	Bernat Terrè	Caldes (Riurans)	X			170	0	0	1	0	0	1
CL 32, f.37r	1347-11-19	Dalmau Llambí	Santa Cristina d'Aro		X	8		0	0	0	0	2	0
CL 32, f.71r	1347-12-31	Jaume Alzina		X				0	1	1	0	0	0
CL 33, f.31v*	1348-04-28	Elisenda Vives	Caldes (Vilarnau)	X			46	0	0	1	0	0	0
CL 33, f.49r*	1348-05-19	Bernat Arnau	Maçanet de la Selva	X			30	0	1	0	0	0	0
CL 33, f.49r*	1348-05-19	Pere Derdenya	Martorell de la Selva	X			27	0	0	1	0	0	0
CL 33, f.78r	1348-06-29	Bernat Agustí	Vidreres			100		0	0	0	2	0	0
Sfe 2 (4), f.84v	1348-12-20	Agnès Llambí	Santa Cristina d'Aro		X	6		0	0	0	0	1	0
CL 36, f.q.s	1349-08-25	(...)	Cassà de la Selva (Verneda)		X	17		X	0	0	0	0	6
CL 36, f.13r	1349-09-07	Martí Caner	Cassà de la Selva (cellera)		X	115		X	0	0	0	0	11

CL 34, f.123r	1349-09-09	Guillem Villalonga2	Cassà de la Selva	X		230		0	5	0	0	0	0
CL 36, f.24r	1349-10-06	Ramon David	Cassà de la Selva (Verneda)	X		105		0	1	0	0	0	1
CL 34, f.140v*	1349-10-12	Bernat Martí	Caldes (Vilarnau)		X	51,5		0	0	0	0	4	0
CL 34, f.146r	1349-10-26	Pere Comabella	Vilobí		X	50		0	0	1	0	0	0
CL 34, f.148r	1349-11-02	Pere Pla	Caldes (Riurans)	X		60		0	0	0	0	0	1
CL 36, f.45r	1349-12-13	Berenguer Sunyer3	Cassà de la Selva	X		70		0	0	1	0	0	0
CL 35, f.47v	1350-01-25	Guillem Jaufred	Caldes	X		68		0	0	0	0	0	1
CL 35, f.48r	1350-01-25	Bernat Puig	Caldes (Riurans)	X		85		0	0	0	0	0	1
CL 36, f.87r	1350-02-23	Francesc Desvern	Cassà de la Selva (Esclet)		X	105	X	0	2	1	0	0	0
CL 36, f.136r	1350-06-21	Bonanat Esteve de Puigmoler	Cassà de la Selva (Perles)	X		47		0	0	1	0	0	0
CL 36, f.145v-146r	1350-08-08	Guillem Balell	Cassà de la Selva (Esclet)		X	36		0	0	0	0	12	0
CL 18, f.86v	1350-11-08	Pere Pla	Caldes (Riurans)	X		42		0	0	1	0	0	0
CL 39, f.43v-44r	1351-05-09	Pere Guerau Morell	Llagostera	X		50		0	0	1	0	0	0
CL 39, f.67v	1351-06-20	Pere Serra	Llagostera	X				43	0	1	0	3	0
CL 41, f.5v-6r	1351-10-24	(...) Vendrell	Sant Andreu Salou		X	113		0	0	0	0	6	0
CL 38, f.6r	1351-10-25	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X		111		0	1	0	0	9	1
CL 40, f.7v-8r	1351-11-06	Maria Vinyar	Riudellots de la Selva	X		130		0	0	0	0	0	1
CL 40, f.13v-14r	1351-11-27	Bernat Creixell	Sant Andreu Salou	X		70		0	1	0	0	0	0
CL 42, f.6v	1352-04-21	Simó Arús	Caldes (Bossegalls)	X		65		0	1	0	0	0	0
CL 40, f.109r	1352-05-03	Guillem Galí	Llagostera	X		96		0	0	2	0	0	0
CL 40, f.116v	1352-05-10	Bernat Maiensa	Llagostera (Panedes)	X		71		0	1	1	0	0	0
CL 40, f.138r-138v	1352-06-03	Ramon Isern2	Cassà de la Selva	X		105		0	1	0	0	0	0
CL 42, f.46r	1352-06-18	Bernat Bosom	Vidreres	X		120		0	2	0	0	0	0
CL 42, f.91v-92r	1352-10-01	Guillem Oliver	Vidreres	X		71		0	1	0	0	0	0
CL 44, f.103v	1353-04-15	Pere Sunyer	Caldes (Vendrells)	X		55		0	0	1	0	0	0
CL 46, f.40v-41r	1353-09-23	Berenguer Riera	Franciac	X		85		0	1	0	0	0	0
CL 46, f.145r-145v	1354-01-13	Pere Oliver	Riudellots de la Selva	X				14	3	1	0	6	0
CL 46, f.161r-	1354-01-20	Cèlia Morat	Caldes (Serramala)	X		110		0	0	0	1	0	0

161v															
CL 47, f.4r	1354-02-10	Guillem Balell	Cassà de la Selva (Esclet)	X			94		0	2	0	0	0	0	0
CL 47, f.3v-4r	1354-02-10	Arnau Benjamí	Llagostera (Vilabella)		X	22			0	0	0	0	0	3	0
CL 47, f.9r-9v	1354-02-17	Domènec Martorell	Franciac		X	191			0	0	0	0	0	0	0
CL 47, f.36v	1354-03-24	Berenguer Riera	Franciac	X					0	0	0	0	0	0	10
CL 47, f.37r	1354-03-24	Berenguer Serra	Franciac	X					0	0	0	4	0	0	0
CL 47, f.40v	1354-03-31	Pere Torró	Llagostera	X			112		0	1	0	0	0	0	0
CL 47, f.72v	1354-05-05	Arnau Macarull	Llagostera	X			30		0	0	1	0	0	0	0
CL 47, f.95v	1354-06-09	Mateu Feliu	Franciac	X			85		0	1	0	0	0	0	0
CL 48, f.20v-21r	1354-08-19	Arnau Vallobera1	Cassà de la Selva (Serinyà)	X					0	2	0	2	0	0	0
CL 47, f.132v-133r	1354-09-09	Guillem Balell	Cassà de la Selva (Esclet)	X			140		0	1	0	0	0	0	0
CL 48, f.32r	1354-09-17	Pere Dorca	Cassà de la Selva (Esclet)		X	66			0	0	0	0	0	12	0
CL 48, f.34r	1354-09-23	Guillem Oliver	Vidreres	X			100		0	1	0	0	0	0	0
CL 48, f.42r-42v	1354-10-21	Guillem Cantallops	Llagostera	X			95		0	0	1	0	0	0	0
CL 48, f.49r	1354-11-04	Francesc Desvern	Cassà de la Selva (Esclet)		X	50			0	0	0	1	14	0	0
CL 48, f.76v-77r	1355-03-17	Arnau Matamala1	Cassà de la Selva (cellera)		X				0	0	0	0	0	0	2
CL 48, f.99v	1355-05-03	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)		X	55			0	0	0	1	0	0	0
CL 48, f.99r	1355-05-03	Miquel Gosconella	Llambilles	X			48		0	0	0	1	0	0	0
CL 50, f.12r	1355-11-03	Ramon Isern2	Cassà de la Selva	X			320		0	0	0	0	0	0	1
CL 50, f.39r	1356-01-12	Guillem Sunyer1	Cassà de la Selva (Candell)	X			110		0	0	1	0	0	0	0
CL 50, f.73r	1356-05-10	Bernat Buitó	Cassà de la Selva	X			120,5		0	1	0	0	0	0	0
CL 50, f.72v-73r	1356-05-10	Guillem Valentí	Vilobí	X			120		0	1	0	0	0	0	0
CL 51, f.6r	1356-09-14	Ramon Pere Burgès	Vilobí	X			98		0	0	0	1	0	0	0
CL 51, f.22r-22v	1356-10-10	Bernat Gener	Caldes (Serramala)		X	38,5			0	0	1	0	0	0	0
CL 50, f.135r	1357-01-01	Guillem Balell	Cassà de la Selva (Esclet)	X			130		0	1	1	0	0	0	0
CL 50, f.144r	1357-01-29	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X			204		0	0	1	2	0	0	0
CL 50, f.144v-145r	1357-01-29	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)		X	?			0	0	0	1,5	0	0	0
CL 50, f.145v	1357-01-29	Guillem Cassà1	Cassà de la Selva (Llebrers)		X	35			0	0	0	1	0	0	0

CL 51, f.103r	1357-03-06	Mateu Feliu	Franciac		X	70			0	0	0	0	3	0
CL 55, f.21V	1357-05-19	Pere Castelló	Fornells de la Selva	X			285		0	1	1	0	0	0
CL 51, f.130v	1357-05-29	Pere Villar	Riudellots de la Selva	X			70		0	0	1	0	0	0
CL 51, f.145r-145v	1357-07-27	Ramon Goscons	Llagostera	X			45		0	1	0	0	0	0
Mn 170	1357-09-11	Bernat Serra	Cruïlles		X	100	100		0	0	1	2	0	0
CL 54, f.90v	1358-03-12	Simó Arús	Caldes (Bossegalls)	X			65		23	0	1	0	0	0
CL 54, f.91v	1358-03-12	Mateu Feliu	Caldes	X			110		0	3	0	0	0	0
CL 55, f.90r	1358-03-29	Joan Miquel	Bisbal			400			0	5	0	20	0	0
CL 54, f.118v	1358-06-11	Ramon Pasqual	Campllong	X			75		0	0	0	1	0	0
CL 56, f.5r-5v	1358-09-14	Bernat Bosc	Caldes (Vilarnau)	X			116		0	2	0	0	0	0
CL 56, f.66r-66v	1358-11-19	Guillem Mestre	Llagostera		X	141			0	0	0	0	0	1
CL 36	1359-05-01	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X			143		0	2	0	0	0	1
CL 36	1359-05-01	Guillem Bovetó	Fornells de la Selva		X	100			0	0	0	2	0	0
CL 36	1359-05-19	Guillem Nadal	Cassà de la Selva (Serra)	X			70		0	0	1	0	0	0
CL 36	1359-05-19	Guillem Sunyer1	Cassà de la Selva (Candell)	X			165		0	2	0	0	0	0
CL 36	1359-05-27	Guillem Nadal	Cassà de la Selva (Serra)	X			52		15	0	0	0	8	0
CL 36	1359-05-29	Pere Vidal	Franciac	X			135		0	1	0	0	0	0
CL 58, f.54v-55r	1359-06-10	Guillem Mestre	Llagostera	X			200		0	1	0	0	0	0
CL 58, f.69r	1359-08-27	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X					0	1	0	0	0	0
CL 59, f.20v-21r	1359-10-22	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X			150		0	1	0	0	0	0
CL 59, f.35r	1359-12-10	Guillem			X	130,5			1	0	0	0	0	0
CL 59, f.42v-43r	1359-12-22	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)		X	66,5			0	0	0	0	10	0
CL 58, f.112v	1360-02-03	Mateu Feliu	Franciac	X			135		0	1	0	0	0	0
CL 59, f.57r	1360-02-04	Guillem Serinyà	Campllong	X			90		0	1	0	0	0	0
CL 59, f.57v	1360-02-04	Bernat Falguers	Campllong	X			463		0	2	0	0	0	2
CL 59, f.67r	1360-04-28	Bernat Bosc	Vilobí	X			91		0	2	0	0	0	0
CL 59, f.70v	1360-05-08	Bernat Guytó	Cassà de la Selva (Sangosta)	X			135		0	2	0	0	0	0
CL 59, f.77r-77v	1360-06-14	Guillem Sunyer1	Cassà de la Selva (Candell)	X			140		0	1	0	0	0	0

CL 59, f.87v	1360-09-01	Guillem Sunyeric	Riudellots de la Selva		X	295			0	0	0	5	12	0
CL 59, f.102v	1360-10-10	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X			128		0	2	0	0	0	0
CL 59, f.103r	1360-10-10	Ramon Matamala3	Cassà de la Selva	X			130		0	0	1	0	0	0
CL 59, f.103v	1360-10-10	Pere Mosqueroles	Cassà de la Selva	X			120		0	0	1	0	0	0
CL 59, f.104r	1360-10-10	Francesc Desvern	Cassà de la Selva (Esclet)	X			130		0	0	1	1	0	0
CL 59, f.103v-104r	1360-10-10	Bartomeu Conomina	Llambilles	X			85		0	0	1	1	6	0
CL 59, f.125r	1361-02-12	Francesc Desvern	Cassà de la Selva (Esclet)		X	101	270		28	0	0	0	4	0
CL 62, f.140v	1361-04-19	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X			85		0	0	1	0	0	0
CL 62, f.140v	1361-05-24	Guillem	Vidreres	X			93		0	1	0	0	0	0
Mn 172	1361-10-03	Guillem Puig	Calonge	X			97		0	0	0	0	0	1
CL 63, f.38v-39r	1361-10-05	Guillem Balell	Cassà de la Selva (Esclet)		X	123			15	0	0	1	9	0
Mn 172	1361-10-30	Bernat Gordi	Sant Cebrià de Lledó	X			69		0	0	0	1	0	0
CL 60, f.53r-53v	1361-11-20	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X					4	0	0	0	6	0
CL 63, f.38r-38v	1361-11-20	Guillem Tascó	Cassà de la Selva (Serinyà)	X			276		0	3	1	0	0	0
CL 63, f.35v	1361-11-22	Pere Serra	Vilobí	X			310		0	0	0	0	0	1
CL 62, f.140r	1361-12-21	Guillem Sunyeric	Riudellots de la Selva	X			187		0	1	0	0	0	0
CL 63, f.39r	1362-02-20	Guillem Om	Cassà de la Selva	X			87,5		0	0	1	2	0	0
CL 63, f.39v	1362-02-21	Guillem Magrí	Llagostera	X			100		0	0	1	0	0	0
CL 63, f.39v-40r	1362-02-21	Pere Proheta	Fornells de la Selva	X			105		0	0	1	0	0	0
CL 62, f.144r	1362-03-20	Bernat Tarascó	Riudellots de la Selva	X			70		0	0	1	0	0	0
CL 63, f.35r	1362-08-02	Arnau Vallobera1	Cassà de la Selva (Serinyà)		X	370			0	2	0	1	0	1
CL 61, f.28r	1362-09-14	Guillem Rainés	Vilobí	X			100		0	1	0	0	0	0
CL 61, f.41r-41v	1362-10-24	Berenguer Otger	Cassà de la Selva (Verneda)	X			110		0	0	0	0	0	1
CL 61, f.150v-151r	1362-11-07	Francesc Vinyoles	Riudellots de la Selva		X	555			0	0	0	2	0	3
CL 61, f.159r-159v	1362-11-21	Bernat Valls	Vidreres		X	40,5			0	0	1	0	0	0
CL 61, f.173r-173v	1362-11-28	Pere Pons	Riudellots de la Selva		X	150			0	0	0	2	0	0
CL 61, f.178v	1362-11-28	Bernat Vendrell	Llagostera (Palau)	X					0	0	1	0	0	0

CL 64, f.30v-31r	1362-12-20	Narcís Mateu	Cassà de la Selva (Llebrers)	X				0	0	1	0	0	0
CL 64, f.36v-37r	1363-01-07	Narcís	Cassà de la Selva		X	50		0	0	0	2	2	0
CL 62, f.1r	1363-03-14	Berenguer Morell	Riudellots de la Selva		X	?		0	0	0	0	0	1
CL 64, f.76v	1363-07-01	Bernat Villalonga1	Cassà de la Selva (cellera)	X			145	0	0	0	2	0	0
CL 64, f.77r	1363-07-02	Joan Savall	Llambilles	X			90	0	1	0	0	0	0
CL 64, f.77r-77v	1363-07-02	(...)		X				0	2	0	0	0	0
CL 64, f.89v-90r	1363-08-02	Guillem Villar	Santa Pellaia (Devall)	X			96	10	0	1	0	1	0
CL 70, f.6v	1363-08-16	(...)	Vidreres	X			34	0	0	1	0	0	0
CL 64, f.90v	1363-08-20	Bernat Otger	Cassà de la Selva (Verneda)	X			55	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.15r	1363-08-28	Pere Perpinyà	Caldes (Vilarnau)	X			100	0	1	0	0	0	0
CL 64, f.95r-95v	1363-09-21	Guerau Serra	Vidreres	X			50	0	0	1	0	0	0
CL 64, f.98v-99r	1363-10-01	Bartomeu Llopart	Maçanet de la Selva	X			65	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.54v	1363-11-24	Bernat Pasqual		X			98	0	2	0	0	0	0
CL 70, f.65r	1363-12-10	Arnau Seguer	Llagostera	X			105	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.119v	1364-05-14	Pere Benaula	Riudellots de la Selva	X			120	0	1	0	0	0	0
CL 70, f.124v	1364-05-27	Pere Siurana	Riudellots de la Selva	X			110	0	1	0	0	0	0
CL 70, f.125r	1364-05-27	Guillem Bellveí	Vidreres (Vallosera)	X			105	0	1	0	0	0	0
CL 70, f.125r	1364-05-27	Arnau Bofill	Llagostera (Lloreda)	X			47	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.129v	1364-06-17	Berenguer Ravellí	Llagostera	X			55	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.130r	1364-06-17	Guillem Bellveí	Vidreres (Vallosera)	X			225	0	2	0	0	0	0
CL 70, f.160r	1364-09-09	Guillem Alguer	Tossa	X			105	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.167r	1364-09-21	Guillem Carbonell	Santa Seclina	X			48	0	0	0	0	0	1
CL 70, f.167v	1364-09-23	Guillem Adroher	Santa Seclina	X			42	0	0	0	0	0	1
CL 70, f.168v	1364-09-23	Bartomeu Estrada	Campllong	X			65	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.170r	1364-09-23	Ferrer Valldaniel	Vidreres	X			52	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.172v	1364-10-07	Bernat Llobet	Vidreres (Sant Iscle)	X			70	0	1	1	1	0	0
CL 70, f.190v	1364-11-29	Salvador Massada	Caulès		X	49		0	0	0	0	4	0
CL 70, f.211v	1364-12-16	Bernat Font	Llagostera	X			63	0	0	1	0	0	0
CL 70, f.211v-	1364-12-16	Salvador Massada	Caulès		X	60,5		0	0	0	0	2	0

CL 76, f.126r-126v	1367-04-26	Pere Baulí	Llagostera	X		60		0	0	1	0	0	0
CL 76, f.132r	1367-04-26	Francesc	Vidreres	X		112		0	1	0	0	0	0
CL 77, f.3r-3v	1367-05-17	Ferrer Carbonell	Caldes			82		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.9r-9v	1367-05-25	Pere Carbó	Caldes			39		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.62v	1367-08-05	Guillem Alguer	Tossa	X		88		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.65v-66r	1367-08-16	Blanca Massada	Caulès		X	53	X	0	0	0	0	2	0
CL 77, f.74v	1367-08-23	Pere Soler	Llagostera	X		85		0	1	0	0	0	0
CL 77, f.83r	1367-08-30	Pere Puig	Vidreres	X		130		0	1	0	0	0	0
CL 77, f.85v	1367-09-09	Jaume Morató	Vidreres	X		60		0	0	1	0	0	0
CL 75, f.96r	1367-09-25	Pere Soler	Santa Pellaia	X		105		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.109v	1367-10-04	Bernat Martí	Caldes (Vilarnau)	X		46		0	0	0	0	0	1
CL 77, f.111v-112r	1367-10-04	Guillem Senyeric	Riudellots de la Selva	X				0	0	0	1	0	1
CL 75, f.103v-104r	1367-10-10	Guillem Carbonell	Fornells de la Selva	X		(...)		0	1	0	0	0	0
CL 75, f.104r	1367-10-10	Guillem Carbonell	Fornells de la Selva		X	60		11	0	0	0	0	0
CL 77, f.120v-121r	1367-10-25	Guillem Cala(...)	Maçanet de la Selva	X		70		0	0	0	0	0	1
CL 77, f.121r	1367-10-25	Pere Figuera	Maçanet de la Selva	X		90		0	0	0	0	0	1
CL 77, f.121r	1367-10-25	Bernat Pont	Maçanet de la Selva	X		85		0	0	0	0	0	1
CL 77, f.127r-127v	1367-11-02	Bernat Artay	Vidreres	X		60		0	0	0	0	0	1
CL 77, f.133r	1367-11-08	Guerau Canyet	Vidreres	X		82		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.135r-135v	1367-11-15	Guillem Moner	Vidreres		X	84,5		14	0	0	0	0	0
CL 77, f.135v	1367-11-15	Guillem Moner	Vidreres	X		70		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.145r	1367-11-22	Guerau Vilar	Vidreres	X		130		0	0	1	0	0	0
CL 77, f.145r-145v	1367-11-22	Bernat Galceran	Vidreres	X		87		0	1	0	0	0	1
CL 77, f.147v	1367-11-22	Bartomeu Prat			X	63		0	0	0	0	0	1
CL 75, f.114r	1367-12-05	Francesc Carbó	Cassà de la Selva (Serra)	X		80		0	0	1	0	0	0
CL 79, f.79v	1368-01-01	Bernat Franquesa Devall	Caldes		X	50		0	0	0	0	0	1

CL 79, f.114r	1368-02-16	Arnau Mir	Maçanet de la Selva (Guàrdies)		X	75			0	0	0	0	0	0	1
CL 75, f.147v	1368-03-26	Jaume Nadal	Llambilles	X			150		0	0	1	0,5	0	0	
CL 79, f.146r	1368-04-24	Guillem Llobet	Santa Coloma de Farners	X			86		0	0	1	0	0	0	
CL 79, f.149v	1368-04-29	Joan Sureda	Llagostera	X			60		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.2r	1368-05-22	Arnau Seguer	Llagostera	X			90		0	1	0	0	0	0	
CL 80, f.13r	1368-05-27	Bernat Puig	Castell d'Aro	X			60		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.15r	1368-05-27	Pere Boneta	Vidreteres (Caulès)	X			38		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.15r	1368-05-27	(...) Galceran	Vidreteres	X			80		0	0	1	0	0	0	
CL 75, f.161v	1368-06-06	Andreu Proheta		X			140		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.17r	1368-06-08	Pere Vilar	Maçanet de la Selva	X			90		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.17r	1368-06-08	Jaume Domènec	Tordera	X			30		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.19v	1368-06-08	Berenguer Jofre	Caldes	X			75		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.37r	1368-08-14	Pere Riera	Caldes (Aiguabona)	X			110		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.37r	1368-08-14	Vicenç Ballester	<i>Vilar</i>	X			50		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.50r	1368-09-15	Bernat Pons	Maçanet de la Selva	X			95		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.51r	1368-09-15	Bernat Valeny	Vidreteres (Bedó)	X			100		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.58r	1368-09-21	Joan Roig	Caldes (Vilarnau)	X			70		0	0	0	0	0	0	1
CL 80, f.65r	1368-09-25	Guillem Guardiola	Vidreteres	X			110		0	0	0	1	0	0	
CL 80, f.65v	1368-09-25	Guerau Condomina	Vidreteres	X			96		1	0	0	0	0	0	
CL 80, f.88r	1368-11-13	Bernat Valent	Vidreteres	X			120		0	0	1	0	0	0	
CL 80, f.128r	1369-02-12	Vicenç Roses	Vidreteres	X			107		0	0	1	0	0	0	
CL 81, f.46v-47r	1369-04-23	Pere Batlle	Franciac	X			125		0	1	2	0	0	0	
CL 63, f.28v	1369-05-19	Joan		X			165		0	2	0	0	0	0	
CL 81, f.82v-83r	1369-05-31	Pere Riera	Vidreteres		X	59			0	0	0	0	0	4	0
CL 63, f.29r	1369-06-09	Guillem Bosc	Romanyà de la Selva	X			34		0	0	0	1	0	1	
CL 81, f.96v	1369-06-15	Pere Morató	Vidreteres	X			144	34	0	0	0	0	0	0	
CS 1, f.10r	1369-08-31	Joan Ribot	Llagostera (Carbonera)	X			100		0	1	0	1	7	0	
CL 569, f.59r	1370-04-17	Bernat Jofre	Solius	X			140		0	1	0	0	0	0	
CL 569, f.65r	1370-05-05	Pere Castell2	Cassà de la Selva (Pujada)		X	40			0	0	0	1	0	0	

CL 569, f.64v-65r	1370-05-05	Pere Castell2	Cassà de la Selva (Pujada)	X			120		0	1	0	1	0	0
CL 569, f.79v	1370-07-23	Bernat Guytó	Cassà de la Selva (Sangosta)	X			280		0	2	0	0	0	0
CL 569, f.85r	1370-08-05	Jaume Roig	Cassà de la Selva (Llebrers)	X			98		0	0	1	0	0	0
CL 569, f.91v-92r	1370-09-11	Guillem Desvall	Campllong		X	111			0	0	0	0	0	1
CL 569, f.s 3	1370-09-15	Guillem Folc	Campllong	X			140		0	1	0	0	0	0
CL 569, f.92r	1370-09-15	Pere Folc	Campllong	X			140		0	1	0	0	0	0
CL 569, f.104r-104v	1370-11-03	Bernat Guytó	Cassà de la Selva (Sangosta)	X			195		0	1	0	0	0	0
CL 569, f.107r-107v	1370-11-15	Bernat Pou	Vidreres		X	120	224		0	0	0	1	0	0

Annex documental (corresponent al capítol 1)

1.1353-11-25, CALDES DE MALAVELLA

AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 46, f.95r-95v

Petrus Bosch, de Franciacho, confiteor et recognoscho me habuisse et recepisse in pura comanda et deponito a vobis Iohanni Ruyra, de Rivolutorum de Silva, unum asinum pili russi¹. Renunciando exceptioni iam dicti asini non habite et non recepti et doli. Quemquidem asinum nomine pure comande reddere et deliberare promitto vestre voluntati et requisitioni². Et si pro predictis missiones aliquas feceritis seu expensas aut dampnum aliquod seu interesse modo aliquo passus fueritis totum illud vobis et vestris reddere promitto vestre omnimode voluntati et requisitioni, et inde credamini vestro plano simplicique verbo sine testibus et iuramento. Et pro predictis attendendis obligo vobis et vestris me et omnia bona mea ubique.

Testes: Guillemus Sabaterii de Lagustaria, et Berengarius Petrarii de Cassiano.

Fuit cancellatum de voluntate partium.

2. 1360-04-11, MONELLS

AHG, Notaria de Monells, Mn 1, s.f.

Elicessendis, uxor Petri Molini, quondam, de Monellis et Arnaldus, eorum filius, recognoscimus nos tenere in pura comanda et puro deposito a vobis Petro Caciani dicti loci quendam asinum pili russi. Renunciando exceptioni dicte comande non habite et non recepte et doli. Quemquidem asinum promittimus pensare et fideliter custodire et vobis reddere et restituere quamcumque volueritis nisi morte obierit pectorali et nisi fecerimus, et propter hoc dampnum aliquod vel gravamen sive aliquas missiones inde feceritis vel sustiniveritis totum promittimus vobis vel vestris restituere et emendare ac integre resarcire, et credamini in vestro simplio verbo sine testibus et iuramento, et pro predictis attendendis et complendis, obligamus vobis et vestris uterque nostrum in solidum nos et omnia bona nostra ubique, habita et habenda. Renunciantes super hiis novarum constitutionum, beneficio et omni legum auxilio. Et ego dictus Arnaldus qui sum minor XXV annis maior vero XIII, iuro sponte per Deum et eius sancta IIII Evangelia a me corporaliter tacta contra predictam non invenire ratione minoris etatis, vel alia ratione. Renunciando super hiis iuri minoris etatis et beneficio in integrum restitutionis et omni alii iurii in contrarium venienti.

Actum et testes predicti.

3. 1363-10-25, CORÇÀ

AHG, Notaria de Corçà, Co 238, f.29v

Sit omnibus notum quod ego, Petrus Dominici de Canavellis, confiteor et recognosco me habuisse et recepisse ac tenere in pura comanda a vobis Raymunda de Pis, uxore Raymundi Nicholaus, quondam, de Corciano, quondam vacham pili vermili et unum vitulum eius natum eiusdem pili

¹ Ratllat, al text: *quem*.

² Ratllat, al text: *et inde cre*.

vermilii et unam saumeriam pili albi. Renunciando exceptioni dicti bestiarum a vobis non habite et non recepti ac dicte comande non facte et doli. Quodquidem bestiarum predictum vobis vel vestris aut cui volueritis nomine pure comande reddere et deliberare promitto vestre omnimode voluntati et requisitioni. Et si forte pro defectum premissorum dampnum aliquod vel interesse sustiniveritis vel missiones aliquas inde feceritis in iudicio vel exera, quoquomodo totum vobis et vestris restituere et emendare promitto vestre omnimode voluntati et requisitioni. Et inde credamini vestro plano simplicique verbo sine testibus et iuramento. Et pro predictis complendis, obligo vobis et vestris me et omnia bona mea habita et habita ubique.

Quod fuit actum in loco de Corciano et per dictum Petrum Dominici firmatum et laudatum vice-sima quinta die mensis octobris anno a nativitate Domini M° CCC° LX° tercio, presentibus testibus Bonanato Iuglarii et Bernardo Sauroni, de Corciano.

4. 1367-06-12, SANT FELIU DE GUÍXOLS

AHG, Notaria de Sant Feliu de Guixols, Sfe 377, s.f.

Quod ego Guillemus Simonis, filius Guillelmi Simonis, de Ragencoso, ex certa scientia concedo et recognosco vobis Iohanni Durandi textori ville Sancti Felicis Guixollensis, civi Gerunde, quod habui et recepi a vobis ac teneo in comanda vestra quendam bravum vestrum duorum annorum pili vermili qui vobis vendidi precio septuaginta s. b. quos a vobis habuit et recepi. Renunciando exceptioni peccunie non numerate et non recepte et predicti etiam bravi vestri in comanda vestra non habiti et non recepti et doli malo et legi que subvenit deceptis ultra dimidiam iusti precii et omni alii iuri hiis obvianti. Quemquidem bravum vestrum promitto meis sumptibus et expensis pensare et custodire bene et legaliter per unum annum proxime venturum et ipsum bravum prout Deus ipsum salvaverit vobis et vestris et quibus volueritis reddere, tradere et deliberare nomine comande ad vestram omnimodam voluntatem et requisitionem. Et nisi fecero et pro defectum premissorum missiones aliquas feceritis seu expensas aut dampnum aliquid seu interesse modo aliquo passus fueritis in iudicio vel exera totum vobis et vestris reddere et restituere promitto ad vestram voluntatem et requisitionem. Et inde credamini vestro plano simplicique verbo sine testibus et iuramento. Et pro predictis attendendis et complendis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea ubique habita et habenda predictum tam bravus vestri eat sit et stet ubique ad vestrum comodum et periculum prout Deus ipsum salvaverit nisi fraus, culpa vel negligencia ex parte mea vel custodie hiis interveniret.

Testes: Petrus Tarragua et Nicholaus de Puteo, Sancti Felicis Guixollensis.

5. 1370-01-01, CASSÀ DE LA SELVA

AHG, Notaria de Cassà de la Selva, CL 569, f. 40v-41r

Paschal Sunyerii, termini castri de Cacione de Silva, gratis et ex certa scientia, confiteor et recognosco vobis Venguto Silvani, parrochie de Campolongo, me a vobis habuisse et recepisse ac tenere in pura comanda vestra et puro deponito unam trugiam cum sex porcellis pili albi. Renunciando exceptioni dicte comande non habite et non recepte et doli. Quamquidem trugiam cum sex porcellis vobis vel vestris aut cui vel quibus volueritis reddere et restituere promitto nomine pure comande et puro deponiti ad vestram vel vestrorum voluntatem et requisitionem. Et si forte pro defectum premissorum vos vel vestri missiones aliquas feceritis aut fecerint seu expensas in

iudicio vel extra quoquomodo aut dampnum aliquod vel interece modo aliquo passus fueritis aut passi fuerunt totum illud vobis vel vestris reddere et restituere promitto vestre omnimode voluntati et requisitioni. Et inde credamini vos et vestri [plano simplicique verbo sine testibus et iuramento]. Et pro predictis omnibus et singulis attendendis et complendis obligo vobis et vestris personam et omnia bona mea, habita et habenda ubique. Actum ut supra (...) Caciano de Silva.

Testes: Bernardus Gilabert et Guillelmus Barnesii, cellarie \dicti castri/ de Caciano de Silva.

6. 1332-02-15, CALDES DE MALAVELLA

AHG, Notaria de Caldes de Malavella, CL 5, f. 37r

¹Bernardus Pugols, parrochie de Loreto, recongoso me tenere in comanda pura et in custodia a vobis Guillelmo Orucii, de Bosagayis, parrochie de Calidis, unam vacham pili vermili et unam trugiam et III^{or} porcellos pili albi que tibi decostituerunt \inter omnes/ LXV s. b. et cetera. \Exceptioni et cetera/. Quequidem predicta animalia promitto tibi bene et legaliter custodire, pacere et nutrire nostris propriis missionibus et expensis ad tuam et nostram utilitatem in manso (manso) meo Pugols hinc ad prium venturum festum Sancti Michaelis et de dicto festo in antea volo et concedo quod dicta animalia dividatur et quod vos vel vestri leves et leveri possitis ad comuni dicatorum animalia in dictos LXV s. sine contradimento mei et meorum. Et lucrum quod fecerit animalia supradicta medium per medium dividatur \inter me et vos/, et vos habeatis medietatem dicti lucri et ego aliam medietatem pro meo labora \et missiones/. Obl. et cetera.

Testes: \Guillelmus Pertegacii, Iacobus Geronessii et Bernardus Sibili et/ Pertrus Torroni et Fferrarius Torroni, de Calidis.

7. 1332-06-05, CASSÀ DE LA SELVA

AHG, Notaria de Cassà de la Selva, CL 3, f. 190v

Bartholomeus Macip predictus, recongoso et confiteor me tenere in comanda pura et custodia a vobis Petro de Verno, cive Gerunde, absente, tamquam presente, unam vacham pili nigri et unum vitulum pili vermili que a vobis habuit et recepi. Exceptioni, renu. et cetera.

Qua animalia vobis decostiterunt octuaginta quinque s. et cetera. Qua predicta animalia promitto vobis bene et legaliter custodire, pascere et nutrire meis propriis missionibus et expensis ad vestram et nostram utilitatem in manso meo Macip, tantum quantum vobis et michi placuerit. Et quando vobis aut michi placuerit, dividere dicta animalia volo et concedo vobis et vestris, quod dicti LXXXV s. dedecantur de precio dicatorum animalium, et vobis sine meo contradimento redantur. Et lucrum quod fecuntur animalia supradicta medium per medium dividatur. Et vos habeatis medietatem dicti lucri et ego aliam medietatem pro meo labore.

Et ad hec attendenda, obligo vobis absenti tanquam presenti in posse notarii et cetera.

Testes ad hec II instrumenta: Petrus Torre et Bernardus Exandri de Franciacho et Petris de Bonesagues, de Caciano.

¹Al marge: p. IIII [d.].

8. 1342-03-07, SANT FELIU DE GUÍXOLS

AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, Sfe 627, s.f.

Nicholaus Durandi et Cathalina, eius uxor, parrochie de Aredo, confitemur et recognoscimus vobis Nicolao Caciani de villa Sancti Felicis Guixollensis quod nos vendidimus vobis duas trugias¹ quarum altera est alba et altera piga precio² decem s. quos a vobis habuimus et recepimus. Re. ex doli (...) legi. Et facta parte nos vobis venditioni predicta, confiteor et recognoscimus ipsas duas trugias in commanda vestra tenere et habere. Renunciando exceptione quasquidem duas trugias promittimus custodire, cibare et aconditare et de eis bene pensare eaque vobis restituere et deliberare nomine comande ad voluntatem vestra quandocumque et cetera nisi morte obierint pectorali. Et de omni lucro et nadobinus que ex dictis trugis pervenerunt deductis inde primitus dictis X s. duas dicte trugis vobis decostiterunt habeamus 311 ego \nos/ medietatem per nostra custodia et labore et vos aliam medietatem cum dicto vestro capitali. Et pro predictis attendendis et complendis, sine dilatione et cetera, obligamus vobis et vestris quilibet nostrum insolidum renun. et cetera nos et omnia bona nostra ubique habita et habenda.

Testes: Terrenus de Prato, Ffranciscus de Putheo de Sancti Ffelicio Guixollensis, clerici tonsurati.
Kalendas ut supra.

9.1355-03-08, CORÇÀ

AHG, Notaria de Corçà, Co 370, s.f.

Sit omnibus quod ego Bernardus de Furno minor dierum de Pubelo, confiteor et recognosco me habuisse et recepisse ac tenere in comanda a vobis Bernardo Fogeneri de Pubelo, quandam vaccham pili blanquinz et quandam vitulam, eius filia, eiusdem pili, apreciatum ipsum bestiarium septuaginta quinque s. b. de terno. Renunciando exceptioni ipsius bestiarium a vobis non habiti et non recepti ac dicte comande non facte et doli. Promittens vobis quod ego dictum bestiarium bene et fideliter custodiam, erbabo et cibabo et procurabo meis propriis missionibus et expensis. Et ipsum bestiarium vobis reddam et deliberabo nomine comande vestre omnimode voluntati et requisitioni, nisi morte obierit bestiali, unam cum medietate tocus lucri et fructuum ex ipso bestiarium provenientium. Retenta michi alia medietate ipsorum lucri et fructuum pro mea custodia et labore, deductis tum prius per vos de comuni dictis LXXV s. Et si forte pro defectum premissorum dampnum aliquid vel interesse sustiniveritis vel missiones aliquas inde feceritis in iudicio vel exterius quoquomodo totum illud vobis et vestris restituere promitto vestre omnimode voluntati et requisitioni. Et inde credamini vestro simplici verbo tum sine testibus et iuramento. Et pro predictis complendis, obligo vobis et vestris me et omnia bona mea, habita et habenda, ubique.

Quod fuit actum in loco de Pubelo et per dictum Bernardum de Furno firmatum et laudatum, VIII° die marci anno a nativitate Domini M^oCCCL^o quinto, presentibus testibus Guillelmo de Pubelo et Arnaldo Simonis, de Matremagna.

10. 1360-02-01, MONELLS

AHG, Notaria de Monells, Mn 1, s.f.

¹Petrus Aguyoni de Sancto Michele de Crudiliis, recognosco me tenere in pura comanda et puro deponito a vobis Iohannes EymERICI de Episcopali unam someriam pili bruni et unam vacham pili vermiliis. Renunciando exceptioni dicte comande non habite et non recepte et doli. Quamquidem animalia promito pensare et fildeliter custodire et vobis reddere et restituere quamcumque volueritis nisi morte obierint pectorali. Ita tam quod levatis de precio dictorum animalium XC s. b. de terno que sint vestri proprii, totum residuum lucrum sit 312 inter me et vos mediatim et si forte pro defectum premissorum vos vel vestri missiones aliquas feceritis aut fecerint seu expensas in iudicio vel extra aut dampnum aliquid seu interese modo aliquo passus fueritis, totum illud vobis vel vestris reddere et restituere promitto vestre omnimode voluntati et requisitioni, et inde credamini vestro plano simplicique verbo sine testibus et iuramento. Et pro predictis attendendis et complendis, obligo vobis et vestris me et omnia bona mea ubique habenda et habenda.

Actum est hoc in castro de Monellis, prima die febroarii, anno a nativitate Domini MCCCLX.

Testes: Philipus Vitalis et Iohannes Vidalet, de Monellis.

Cancellatum de voluntate partium.

11. 1357-07-06, MONELLS

AHG, Notaria de Monells, Mn 160, s.f.

Dictus Guillelmus Guinardi, ex certa scientia, per me et meos convenio et promito bona fide ac firma validaque stipulatione vobis dicto Petro Geronessii et vestris quod persolutis michi vel meis per vos vel vestros² CVIII s. b. de terno quos vos recognovistis tenere in comanda mea cum instrumento in hodie confacto in posse notarii infrascripti, ex tunc ego vel mei restituemus vobis vel vestris, que dictum instrumentum comande dictorum CVIII s. et etiam quoddam aliud instrumentum comande bestiarum per vos hodie michi factum in posse dicti notarii, et nisi fecero et propter hoc dampnum aliquid vel gravamen sine aliquas missiones inde feceritis vel sustiniveritis totum promito vobis vel vestris restituere et emendare ac integre restituere, et credamini inde vestro simplici verbo sine testibus et iuramento et propter hoc obligo vobis vel vestris omnia bona mea ubique habita et habenda et cetera. Et testes proxime dicti.

Cancellatum de voluntate partium.

¹Al marge: *Pº: VI d.*

² Ratllat, al text: *dictos CVIII.*

Consorci
Gavarres

Diputació de Girona

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Acció Climàtica,
Alimentació i Agenda Rural**